

AVRUPA
KOMİSYONU

Gayriresmî tercüme

Strazburg, 19.10.2021
SWD(2021) 290 nihai

**Avrupa Parlamentosuna, Konseye,
Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Komisyon
Bilgilendirmesi**

AB Genişleme Politikasına İlişkin 2021 Bilgilendirmesi

{COM(2021) 644 nihai} - {SWD(2021) 288 nihai} - {SWD(2021) 289 nihai} -
{SWD(2021) 291 nihai} - {SWD(2021) 292 nihai} - {SWD(2021) 293 nihai} -
{SWD(2021) 294 nihai}

dokümanına ekli

KOMİSYON İÇ ÇALIŞMA DOKÜMANI

2021 Türkiye Raporu

*Bu metin, AB Komisyonunun 2021 Türkiye Raporu'nun gayriresmî tercümesidir. Metindeki görüş,
değerlendirme ve ifadeler AB Komisyonuna ait olup, yayımlanması Başkanlığımızca kabulü anlamına
gelmemektedir.*

İçindekiler

1. GİRİŞ	2
1.1. Çerçeve	2
1.2. Rapor'un özeti	3
2. GRUP 1: KATILIM SÜRECİNİN TEMEL İLKELERİ.....	10
2.1. Demokratik kurumların işleyişi ve kamu yönetimi reformu	10
2.1.1. Demokrasi.....	10
2.1.2. Kamu Yönetimi Reformu	18
2.2. Hukukun üstünlüğü ve temel haklar.....	21
2.2.1. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar	21
2.2.2. Fası 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik.....	43
2.3. Ekonomik Kriterler.....	55
2.3.1. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı.....	55
2.3.2. Birlik içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi	63
2.4. Kamu alımları, istatistik, mali kontrol	
Fası 5: Kamu Alımları	66
Fası 18: İstatistik	68
Fası 32: Mali Kontrol	70
3. İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ	73
4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ	75
Grup 2: İç Pazar	75
Fası 1: Malların Serbest Dolaşımı	76
Fası 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı.....	78
Fası 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi	79
Fası 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı.....	79
Fası 6: Şirketler Hukuku.....	81
Fası 7: Fikri Mülkiyet Hukuku	82
Fası 8: Rekabet Politikası	83
Fası 9: Mali Hizmetler.....	85
Fası 28: Tüketicinin ve sağlığın korunması	86
Grup 3: Rekabetçilik ve kapsayıcı büyüme	89
Fası 10: Bilgi Toplumu ve Medya.....	89
Fası 16: Vergilendirme	91
Fası 17: Ekonomik ve Parasal Politika.....	93
Fası 19: Sosyal Politika ve İstihdam	94
Fası 20: İşletme ve Sanayi Politikası.....	97
Fası 25: Bilim ve Araştırma	99

Fasıl 26: Eğitim ve Kültür	100
Fasıl 29: Gümrük Birliği	102
Grup 4: Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantısallık	103
Fasıl 14: Taşımacılık Politikası	104
Fasıl 15: Enerji	105
Fasıl 21: Trans-Avrupa Ağları.....	107
Fasıl 27: Çevre ve İklim Değişikliği	108
Grup 5: Kaynaklar, Tarım ve Uyum.....	111
Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma	111
Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası.....	113
Fasıl 13: Balıkçılık	114
Fasıl 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	115
Fasıl 33: Mali ve Bütçesel Hükümler	116
Grup 6: Dış İlişkiler	117
Fasıl 30: Dış İlişkiler	117
Fasıl 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası	118
5. EK I – AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	123

1. GİRİŞ

1.1. ÇERÇEVE

Türkiye, Avrupa Birliği için hâlâ kilit bir ortaktır. Türkiye ile AB, 1964'ten bu yana yürürlükte olan bir Ortaklık Anlaşması ile bağlıdır ve 1995'te gümrük birliği tesis edilmiştir. Aralık 1999 tarihli AB Zirvesinde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiş ve Türkiye ile katılım müzakereleri Ekim 2005'te başlamıştır. Katılım müzakereleri çerçevesinde, 16 fasıl müzakereye açılmış olup, bunlardan biri geçici olarak kapatılmıştır. Haziran 2019 tarihli AB Genel İşler Konseyi sonuçlarında, mevcut koşullar altında, Türkiye ile yürütülen katılım müzakerelerinin fiilen durma noktasına geldiğine; bundan sonra bir fasılın açılmasının ya da kapatılmasının mümkün görünmediğine işaret eden Haziran 2018 tarihli Konsey tutumu tekrar edilmiştir.¹ Rapor döneminde Türk Hükûmeti, AB'ye katılım hedefi konusunda kararlılığını yinelemesine rağmen reform gündemine yönelik olumsuz eğilimi tersine çevirmemiştir. AB'nin, demokrasi, hukukun üstünlüğü, temel haklar ve yargı bağımsızlığının sürekli kötüye gitmesi ile ilgili ciddi endişeler giderilmemiştir. Birçok alanda daha fazla gerileme olmuştur.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Kıbrıs Cumhuriyeti'nin deniz yetki alanlarındaki haklarını doğrudan sıyan eylemleri nedeniyle, Aralık 2020'ye kadar AB ile ilişkiler kötüleşmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik tahrik edici eylemlerinde keskin bir artış yaşanmış, Kıbrıs meselesinin çözümü sürecinde ilerleme kaydedilmemiş ve Türkiye, yaşanan bölgesel çatışmalara geniş anlamda AB çıkarları ile çelişecek biçimde güçlü müdahalelerde bulunmuştur. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de yetkisiz olarak yürüttüğü sondaj faaliyetlerine karşılık olarak kısıtlayıcı önlemler içeren Kasım 2019 tarihli çerçeve kapsamında iki kişi hâlâ yaptırım listesindedir². Bu çerçevenin süresi, Kasım 2020'de bir yıl daha uzatılmıştır³.

Doğu Akdeniz'deki gerilim, 2021'in başında azalmıştır. AB, Doğu Akdeniz'de istikrarlı ve güvenli bir ortam sağlanması ve Türkiye ile işbirliğine dayalı ve karşılıklı çıkarları gözetilen bir ilişki geliştirilmesinin AB'nin stratejik menfaatine olduğunu tekrar teyit etmiştir. AB, AB Zirvesi tarafından öne sürülen koşullara tabi olmak kaydıyla, bazı ortak alanlarda Türkiye ile kademeli, orantılı ve geri çevrilebilir şekilde ilişki tesis etmeye hazır olduğunu ifade ederek AB-Türkiye ilişkilerinde daha olumlu bir gidişatı teşvik etmeyi teklif etmiştir. Bu bağlamda, iklim, göç ve güvenlik konularında yüksek düzeyli diyaloglar gerçekleştirilmiştir ve bunu daha sonra sağlık konusunda gerçekleştirilecek diyalog izleyecektir. Avrupa Birliği, aynı zamanda, kendisinin ve Üye Devletlerin çıkarlarını savunma ve bölgesel istikrarı muhafaza etme konusundaki taahhüdünü sürdürmüştür.

Dünyadaki en yüksek mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan Türkiye, geçici koruma altındaki 3,7 milyon Suriyeliye ve uluslararası koruma altında bulunan veya uluslararası koruma için başvuruda bulunan 320.000'den fazla Suriyeli olmayan mülteciye ev sahipliği yapmak hususundaki muazzam çabalarını sürdürmüştür. Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânı, 2020'nin sonuna kadar sözleşmeye bağlanan 6 milyar avroluk operasyonel bütçesinin tamamı ve Ağustos 2021'e kadar serbest bırakılan 4,2 milyar avro ile bu çabalara katkı sağlamıştır. Sığınmacılar için AB Mali İmkânı kapsamında hâlihazırda aktarılan 6 milyar avroya ek olarak, 2020 ve 2021'de, mülteciler için insani destek ve iki önemli nakit desteği programının devamı için AB bütçesinden 585 milyon avro tahsis edilmiştir. Haziran 2021'de Komisyon, Türkiye'deki Suriyeli mültecilere ve onlara ev sahipliği yapan halka ilave destek olarak 3 milyar avro tahsis edilmesini önermiştir.

¹ Aralık 2006 tarihli AB Zirvesi sonuçları hâlâ yürürlüktedir.

² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019D1894&from=GA>

³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020D1657&from=EN>

Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı, Türkiye'nin Mutabakat'ın güncellenmesine yönelik müteaddit çağrılarına rağmen, sonuç vermeye devam etmiştir ve hâlâ göç konusunda işbirliğinin düzenlenmesi açısından kilit bir çerçeve teşkil etmektedir. Mart 2020'den başlayarak Türkiye'nin tek taraflı olarak düzensiz göçmenlerin iadelerini askıya alması ve Yunan adalarından gelen sığınmacıları reddetmesi, Kıbrıs ve İtalya'ya giden alternatif kaçakçılık rotalarının oluşması nedeniyle, Mutabakat'ın uygulanması konusunda sorunlar yaşanmıştır.

Rapor döneminde, Kovid-19 küresel salgınının zarar verici etkisi ön plana çıkmaya devam etmiştir. Ekim başı itibarıyla Türkiye'de, küresel salgın ile bağlantılı olarak 7,2 milyon vaka ve yaklaşık 64.000 ölüm kaydedilmiştir. Nüfusun yaklaşık %71'inin tüm aşılı tamamlanmıştır. Türkiye, iç talebi desteklemeye ve salgının ekonomik etkilerini yumuşatmaya yönelik kayda değer tedbirler almıştır. Küresel salgın başladığından bu yana AB, Kovid-19'un önlenmesi ve tedavisi ile ekonomik ve sosyal etkisinin hafifletilmesine yönelik 103 milyon avroluk AB fonunun yeniden tahsis edilmesi de dâhil olmak üzere, çeşitli tedbirler ile Türkiye'yi desteklemiştir.

1.2. RAPOR'UN ÖZETİ^{4 5}

Türkiye'deki **demokratik kurumların** işleyişinde ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Rapor döneminde, demokratik gerileme devam etmiştir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin yapısal eksiklikleri devam etmektedir. Avrupa Konseyi ve organlarının kilit öneme sahip tavsiyeleri henüz yerine getirilmemiştir. TBMM, hükûmetin hesap verebilirliğini sağlayacak gerekli araçlardan yoksun olmaya devam etmektedir. Anayasal mimari; yasama, yürütme ve yargı arasında sağlam ve etkili bir kuvvetler ayrılığı temin etmeden yetkileri Cumhurbaşkanlığında merkezileştirmeye devam etmiştir. Etkili bir denge ve denetleme mekanizması bulunmaması nedeniyle, yürütmenin demokratik hesap verebilirliği seçimlerle sınırlı kalmaktadır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın ikinci büyük muhalefet partisinin kapatılmasını talep eden iddianamesinin Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilmesi de dâhil olmak üzere, muhalefet partileri hedef alınmaya devam edilmiş ve bu durum Türkiye'de siyasi çoğulculuğun zayıflamasına katkıda bulunmuştur. Rapor döneminde Cumhurbaşkanı, Merkez Bankası Başkanı'nı iki kez görevden almıştır.

Olağanüstü hâl Temmuz 2018'de kaldırılmış olmasına rağmen, hükûmet yetkililerine sıra dışı yetkiler veren ve olağanüstü hâl kapsamındaki birçok kısıtlayıcı uygulamayı muhafaza eden bazı yasal hükümler mevzuata dâhil olmaya devam etmiştir ve bu durum, demokrasi ve temel hakları önemli ölçüde etkilemeyi sürdürmüştür. TBMM Temmuz 2021'de, olağanüstü hâlin kısıtlayıcı uygulamalarının süresini bir yıl daha uzatan bir kanunu kabul etmiştir. Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu, olağanüstü hâl kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararname ile ihraç edilen devlet memurları ile ilgili birikmiş dosyaların incelemesini henüz tamamlamamıştır.

⁴ Bu Rapor, Haziran 2020 ilâ Haziran 2021 arasındaki dönemi kapsamaktadır. Rapor'da, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ve AB Üye Devletlerinin katkıları, Avrupa Parlamentosu raporları ile çeşitli uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarından gelen bilgiler de dâhil olmak üzere, pek çok kaynaktan faydalanılmıştır. Ayrıca, özellikle hukukun üstünlüğü alanında olmak üzere, diğer paydaşların oluşturduğu indeksler ve karşılaştırmalı değerlendirmelerin sonuçlarını da içermektedir.

⁵ Rapor'da mevcut duruma ilişkin olarak aşağıdaki değerlendirme ölçekleri kullanılmaktadır: erken aşamada, belirli düzeyde hazırlıklı, kısmen hazırlıklı, iyi düzeyde hazırlıklı ve çok ileri düzeyde. Rapor dönemindeki ilerlemeye ilişkin olarak aşağıdaki ölçeklendirme kullanılmıştır: gerileme, ilerleme kaydedilmemiştir, sınırlı ilerleme, bazı ilerlemeler, iyi düzeyde ilerleme ve oldukça iyi düzeyde ilerleme. Uygun olduğu durumlarda, ara adımlar kullanılmıştır.

İktidardaki koalisyon hükûmetinin muhalefet partilerinden belediye başkanları üzerindeki baskısı, yerel demokrasiyi daha da zayıflatmıştır. Muhalefet partilerinin belediye başkanları, idari ve adli soruşturmalara karşı karşıya kalmıştır. Güneydoğu'da, vatandaşların kendi seçimleri doğrultusunda temsil edilme hakkı göz ardı edilerek, zorla görevden alınan belediye başkanlarının yerine hükûmet tarafından atanmış kayyumlar getirilmesine devam edilmiştir. Birçok durumda, yeni gelen kayyumlar, belediye meclislerini askıda tutmaya devam etmiştir. Yüzlerce yerel siyasetçi ve seçilmiş yetkili, terörle ilgili suçlamalar nedeniyle tutuklanmıştır.

Güneydoğu'daki durum hâlâ oldukça endişe vericidir. Hükûmet, Irak ve Suriye'de ulusal ve sınır ötesi güvenlik operasyonları ve askerî operasyonlar gerçekleştirmiştir. AB'nin terör eylemlerine karışan kişi, grup ve kuruluşlar listesinde yer almaya devam eden Kürdistan İşçi Partisi (PKK) tarafından tekrarlanan terör eylemleri nedeniyle sınır bölgelerindeki güvenlik koşulları tehlikeli olmaya devam etmiştir AB, PKK saldırılarını açık şekilde kınamış ve mağdurların aileleri ile dayanışma içinde olduğunu ifade etmiştir. Terörle mücadele hükûmetin meşru hakkı olmakla birlikte, bu mücadelenin, insan haklarına, hukukun üstünlüğüne, temel özgürlüklere riayet edilerek yürütülmesi esastır. Terörle mücadele tedbirlerinin orantılı olması gerekmektedir. Barışçıl ve sürdürülebilir bir çözüme ulaşmak için güvenilir bir siyasi sürecin yeniden başlatılması konusunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. İnsan hakları örgütleri ve muhalefet partileri, güvenlik güçleri tarafından ciddi insan hakları ihlallerinin gerçekleştirildiğini bildirmiştir.

Bazı milletvekilleri de dâhil olmak üzere, Halkların Demokratik Partisi'ne (HDP) mensup yaklaşık 4.000 üye ve görevlinin tutukluluk hâli devam etmektedir. Anayasa Mahkemesi, Haziran'da HDP'nin kapatılmasını, parti eş başkanları ile eski ve yeni milletvekilleri ve parti yöneticileri de dâhil olmak üzere 451 HDP yöneticisine siyasi yasak getirilmesini ve partinin banka hesaplarının dondurulmasını talep eden bir iddianameyi kabul etmiştir. Savcılığın, neredeyse tüm HDP milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılmasına yönelik talepleri hâlâ TBMM'de beklemektedir.

Sivil topluma ilişkin konularda, ciddi gerileme devam etmiştir. Sivil toplum sürekli baskıya maruz kalmış ve ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü kısıtlanarak özgür hareket etme alanı azalmaya devam etmiştir. Kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine ilişkin yeni kanun, sivil toplum ve insan hakları savunucularının faaliyetlerine getirebileceği olası kısıtlamalar bakımından endişe yaratmaktadır.

Güvenlik ve istihbarat sektörünü düzenleyen yasal ve kurumsal çerçevede değişiklik olmamış ve Cumhurbaşkanlığı sistemi kapsamında **güvenlik güçlerinin sivil denetimi** güçlendirilmiştir. Hükûmet, güvenlik güçlerinin sivil kontrolünün daha da güçlendirilmesi için adımlar atmıştır.

Türkiye, **kamu yönetimi reformu** alanında belirli düzeyde/kısmen hazırlıklıdır. Rapor döneminde ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye'de kapsamlı bir kamu yönetimi reformu gündemi ve bu alanda lider bir kurum bulunmamaktadır. İdarenin hesap verebilirliği ve insan kaynakları yönetimine ilişkin endişeler devam etmektedir. Reform yapılması yönünde siyasi bir irade hâlâ bulunmamaktadır. Merkezi hükûmet kurumları arasındaki politika koordinasyonu hâlâ güçlü olmakla birlikte, politika oluşturma süreci, kanıta dayalı veya katılımcı değildir. İdarenin siyasileşmesi devam etmiştir. Bürokrasinin üst kademelerinde kadın temsili düşük kalmaya devam etmiştir.

Türkiye'deki **yargı sistemine** ilişkin hazırlıklar erken aşamadadır. 2016'dan bu yana gözlemlenen ciddi gerileme devam etmiştir. Özellikle, sistemsiz olarak yargı bağımsızlığı eksikliği ve hâkim ve savcılar üzerindeki usule aykırı baskıya ilişkin olmak üzere endişeler devam etmektedir. Yeni İnsan Hakları Eylem Planı'nda bazı olumlu tedbirler öngörülmektedir ancak yargı bağımsızlığına ilişkin önemli eksikliklerin hiçbirine değinilmemektedir. Özellikle,

Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu ve Avrupa Komisyonunun uzun süredir yerine getirilmemiş tavsiyeleri olan, kuvvetler ayrılığı ilkesine riayetini iyileştirilmesine veya Hâkimler ve Savcılar Kurulunun yapısının ve üyelerinin seçim sürecinin iyileştirilmesine yönelik hiçbir tedbir öngörülmemektedir. Darbe girişiminin ardından ihraç edilen hâkim veya savcılardan hiçbiri, beraat etmelerine rağmen, görevlerine iade edilmemiştir. Hâkim ve savcıların mesleğe alınmasında ve terfisinde nesnel, liyakate dayalı, yeknesak ve önceden belirlenmiş kriterlerin bulunmaması hâlâ endişe kaynağıdır. Sulh ceza hâkimliği kurumu, yargı yetkisi ve uygulamaları ile ilgili olarak endişe yaratmaya devam etmiştir.

Türkiye, **yolsuzlukla mücadele**ye ilişkin olarak, hâlâ erken aşamada ve rapor döneminde ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, uluslararası yükümlülüklerinin gereği olan yolsuzlukla mücadele birimlerini kurmamıştır. Yasal çerçevedeki ve kurumsal mimarideki eksiklikler, yolsuzluk davalarının soruşturma ve kovuşturma aşamalarında usule aykırı bir biçimde siyasi baskı kurulabilmesine imkân vermiştir. Kamu kurumlarının hesap verebilirliği ve şeffaflığının iyileştirilmesi gerekmektedir. Yolsuzlukla mücadele stratejisi ve eylem planının olmaması, yolsuzlukla kararlı bir şekilde mücadele etme iradesinin bulunmadığını göstermiştir. Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubunun (GRECO) tavsiyelerinin birçoğu henüz yerine getirilmemiştir. Genel olarak, yolsuzluk hâlâ yaygındır ve endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Türkiye, **örgütlü suçlarla mücadele** alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır ve sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Europol ve Türkiye arasındaki işbirliği, Temmuz 2004'te yürürlüğe giren Stratejik İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. Ağır suçlar ve terörizmle mücadele konusunda Europol ile yetkili Türk makamları arasında kişisel verilerin değişimine dair bir uluslararası anlaşmaya yönelik müzakereler devam etmektedir ve bu müzakereler, Türkiye'nin, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nu Avrupa standartları ile uyumlaştırmak suretiyle mevzuatını yeniden düzenlemesini gerektirmektedir. Türkiye, suç şebekelerinin çökertilmesi ve suçtan kaynaklanan mal varlıklarına el konulmasına ilişkin performansını iyileştirmelidir. Kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleyi düzenleyen yasal çerçevenin; Mali Eylem Görev Gücü (FATF) ve Venedik Komisyonunun, Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun hakkındaki tavsiyeleri doğrultusunda iyileştirilmesi gerekmektedir. Siber suçlara ve tanık korumaya ilişkin mevzuatın iyileştirilmesi için çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

İnsan hakları ve temel haklar alanlarındaki kötüleşme devam etmiştir. Olağanüstü hâl sırasında getirilen tedbirlerin birçoğu hâlâ yürürlüktedir. Yasal çerçeve, insan haklarına ve temel haklara riayet edilmesine ilişkin genel güvenceleri içermektedir, ancak mevzuatın ve uygulamanın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadı ile uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir. Gazeteciler, yazarlar, avukatlar, akademisyenler ve insan hakları savunucularının faaliyetlerine ve eleştirel seslere getirilen geniş kapsamlı kısıtlamalar, söz konusu özgürlüklerin uygulanmasını olumsuz yönde etkilemeye devam etmiş ve bu durum otosansüre neden olmuştur. Türkiye'nin özellikle Selahattin Demirtaş ve Osman Kavala davalarında AİHM kararlarını uygulamayı reddetmesi, yargının uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına bağlılığı konusundaki endişeleri artırmıştır. Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi de bu tür standartlara bağlılığının sorgulanmasına neden olmuştur. Birçok alanda reform vaadinde bulunan yeni İnsan Hakları Eylem Planı, kritik konuları ele almamaktadır.

İfade özgürlüğü alanında ciddi gerileme devam etmiştir. Milli güvenlik ve terörle mücadeleye ilişkin hükümler başta olmak üzere mevzuat ve uygulanması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası standartları ihlal etmeye ve AİHM içtihadından uzaklaşmaya devam etmiştir. Muhafif seslerin yayılması ve ifade özgürlüğü, artan baskılardan ve kısıtlayıcı tedbirlerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Gazeteciler, insan hakları savunucuları, avukatlar,

yazarlar, muhalif politikacılar, öğrenciler ve sosyal medya kullanıcılarına karşı açılan ceza davaları devam etmiştir.

Mükerrer yasaklamalar, barışçıl gösterilerde orantısız müdahaleler ve aşırı güç kullanımı, soruşturmalar, idari para cezaları ve barışçıl göstericilere yönelik "terörle bağlantılı faaliyetler" suçlamalarıyla yürütülen kovuşturmalar neticesinde, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü konusunda daha ciddi gerilemeler meydana gelmiştir. Mevzuat ve uygulanması Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na, Avrupa standartlarına veya uluslararası sözleşmelere uygun değildir.

En dezavantajlı grupların ve azınlık mensuplarının haklarının daha iyi korunması gerekmektedir. Roman vatandaşlar, kayıtlı işlerden büyük ölçüde dışlanmış ve bu vatandaşların yaşam koşulları ciddi şekilde kötüleşmiştir. Toplumsal cinsiyet temelli şiddet, ayrımcılık ve nefret söylemi; azınlıklara ve özellikle lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel, interseks ve queer (LGBTIQ) bireylere yönelik olarak ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Türkiye, **göç ve iltica politikası** alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye'nin, göçmen ve mültecilerin Yunanistan üzerinden kara yolu ile Avrupa'ya gitmelerini aktif olarak teşvik ettiği Mart 2020 olaylarının ardından gerilim, netice itibarıyla azalmıştır. Doğu kara sınırının gözetim ve koruma kapasitesinin güçlendirilmesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı sonuç vermeye devam etmiş ve Türkiye, Doğu Akdeniz rotasındaki göç akınlılarının etkili bir şekilde yönetiminin sağlanmasında kilit rol oynamaya devam etmiştir. Düzensiz göçmenlerin, AB-Türkiye Mutabakatı kapsamında Yunan adalarından iadelerini, Türkiye Covid-19 kısıtlamalarını neden göstererek askıya almıştır. Bununla birlikte kısıtlamalara rağmen, Türkiye'den AB'ye yeniden yerleştirmeler tekrar başlamıştır. Yunanistan'a düzensiz geçiş hacminde azalma olmasına rağmen, İtalya'ya ve Kıbrıs'ın hükümet kontrolü altındaki bölgelerine giden kaçakçılık yolları giderek daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye, Ekim 2017'de yürürlüğe girmiş olmasına rağmen, AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın üçüncü ülke vatandaşlarına ilişkin hükümlerini hâlâ uygulamamaktadır. Genel olarak, Türkiye ve Yunanistan arasındaki yasa dışı sınır geçişlerinin sayısı, AB-Türkiye Mutabakatı'nın kabul edildiği tarihten öncesine kıyasla, kayda değer şekilde düşük kalmıştır.

Türkiye, dünyadaki en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için önemli çabalar sarf etmeye devam etmiştir. Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânı'nın 6 milyar avroluk operasyonel bütçesinin tamamı 2020'nin sonuna kadar sözleşmeye bağlanmış ve 4,2 milyar avronun üzerinde bir meblağ, Ağustos 2021'e kadar serbest bırakılmıştır. Mültecilerin ülkede kalış sürelerinin uzamasına ilişkin olarak etkin entegrasyon tedbirleri alınması gerekmektedir. Göçmenlerin ve mültecilerin kamu sağlığına erişimleri artırılmalıdır. Vize serbestisinin kalan kriterleri yerine getirilmemiştir. Türkiye'nin, vize politikasına ilişkin mevzuatını AB müktesebatı ile daha fazla uyumlaştırması gerekmektedir.

Türkiye'nin giderek daha iddialı olmaya başlayan **dış politikası**, özellikle Kafkaslar, Suriye ve Irak'taki askerî eylemlere verdiği destek nedeniyle, AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamındaki öncelikleriyle ters düşmeye devam etmiştir. Türkiye'nin ODGP'ye ve Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na (OGSP) katılımını sağlayan kurumsal çerçeve mevcut olmakla birlikte Türkiye, yaklaşık %14 civarındaki çok düşük uyum seviyesinde kalmıştır. Yabancı savaşçıların bölgede konuşlandırılması da dâhil olmak üzere Türkiye'nin, Libya'daki askerî desteği, IRINI Harekâtı'na yönelik süreklilik taşıyan eleştirileri ve Harekâtla işbirliğinde bulunmaması, AB'nin, BM silah ambargosunun uygulanmasına etkili bir şekilde katkıda bulunmasına zarar vermektedir ve Libya konusunda çelişen yaklaşımlara yol açmıştır. Türkiye, istikrarlı ve refah içerisinde bir Suriye görmeyi istemektedir ki, bu, AB ile paylaştığı bir

hedefdir. Bununla birlikte, Türkiye, Türk destekli milisler aracılığıyla olanlar da dâhil olmak üzere, Suriye'nin kuzeyinde askerî harekâtlarını sürdürmüştür. Aynı zamanda Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde temel hizmetlerin sunumunu artırmış ve altyapı ağlarını genişletmiştir.

Kasım 2020'de, AB Konseyi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki yetkisiz sondaj faaliyetlerine karşılık olarak mevcut kısıtlayıcı önlemler çerçevesini uzatmıştır. Aralık 2020 AB Zirvesi sonuçlarında, Türkiye'nin AB'ye, AB Üye Devletlerine ve Avrupalı Liderlere yönelik tek taraflı eylemleri, provokasyonları ve tırmanan söylemlerini şiddetle kınanmıştır. Doğu Akdeniz'deki gerilim, 2021'in başında azalmıştır. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'ın deniz yetki alanlarındaki yasa dışı hidrokarbon arama faaliyetlerini durdurmuştur. Ancak Ekim ayının başında, Türk savaş gemileri, Nautical Geo adlı geminin Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde arama yapmasını engellemiş ve Türkiye Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde bazı bölgeleri kapsayacak sismik araştırmalar gerçekleştirmek üzere bir NAVTEX yayınlamıştır. Ayrıca Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 550 (1984) ve 789 (1992) sayılı Kararları ile çelişen, kabul edilemez ve tek taraflı kararlarla, kapalı Maraş'ın statüsünü değiştirmeye yönelik eylemlerine devam etmiştir. AB, Türkiye'nin tek taraflı adımlarını ve Türkiye Cumhurbaşkanı ile Kıbrıs Türk toplumu liderinin, 20 Temmuz 2021 tarihinde Kıbrıs'taki kapalı Maraş'ın bir kısmının daha açılması hakkındaki kabul edilemez açıklamalarını şiddetle kınamış; bu eylemlerin ve Ekim 2020'den itibaren Maraş ile ilgili olarak atılan tüm adımların derhal geri çevrilmesi çağrısında bulunmuştur.

AB, Türkiye'nin AB müktesebatına ve BM Deniz Hukuku Sözleşmesi dâhil uluslararası hukuka uygun olarak Üye Devletlerin, ikili anlaşmalar akdetme, doğal kaynaklar ile ilgili arama yapma ve bunlardan yararlanmayı da kapsayan egemenlik haklarına saygı göstermesi gerektiğini pek çok kez vurgulamıştır. Türkiye'nin, BM Şartı'na uygun olarak, tartışmasız bir şekilde iyi komşuluk ilişkilerine, uluslararası anlaşmalara ve sorunların barışçıl şekilde çözümüne, gerektiği takdirde Uluslararası Adalet Divanına başvurmak suretiyle, bağlı kalması gerekmektedir.

Türkiye, AB-Türkiye Ortaklık Anlaşması'na Ek Protokol'ü tam olarak ve ayırım yapmaksızın uygulama yükümlülüğünü hâlâ yerine getirmemiş olup, Kıbrıs ile arasındaki doğrudan taşımacılık bağlantılarındaki kısıtlamalar da dâhil olmak üzere, malların serbest dolaşımı önündeki engellerin tamamını kaldırmamıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir ve Nisan 2021'deki gayriresmî görüşmeler, resmi müzakerelerin yeniden başlatılmasının önünü açamamıştır.

Mart 2021 ve Haziran 2021 AB Zirveleri, Doğu Akdeniz'de istikrarlı ve güvenli bir ortam sağlanmasının ve Türkiye ile işbirliğine dayalı ve karşılıklı çıkarları gözetilen bir ilişki geliştirilmesinin AB'nin stratejik menfaatine olduğunu hatırlatmıştır. Yasa dışı sondaj faaliyetlerinin devam etmemesi, Türkiye ile Yunanistan arasında ikili görüşmelerin yeniden başlaması ve Birleşmiş Milletler himayesinde ileri bir tarihte gerçekleştirilecek Kıbrıs meselesine ilişkin görüşmeleri göz önüne alarak, liderler AB-Türkiye ilişkilerinde daha olumlu bir dinamizmin teşvik edilmesini teklif etmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda, liderler önceki AB Zirvelerinin sonuçlarında öne sürülen koşullara tabi olmak kaydıyla ve Doğu Akdeniz'deki gerginliğin azaltılmasının devam etmesi koşuluyla, bazı ortak ilgi alanlarında Türkiye ile kademeli, orantılı ve geri çevrilebilir şekilde işbirliği tesis etmeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Liderler, Türkiye'ye yeni tahriklerden veya uluslararası hukuku ihlal eden tek taraflı eylemlerden kaçınması yönünde çağrıda bulunmuştur. Liderler, Ortak Bildiri'yi dikkate alarak, böyle bir eylem durumunda, Avrupa Birliği'nin, kendi çıkarlarını ve Üye Devletlerin çıkarlarını savunmak ve bölgesel istikrarı muhafaza etmek amacıyla tasarrufunda bulunan tüm araçları ve seçenekleri kullanma konusundaki kararlılığını bir kez daha teyit etmiştir.

Türkiye, 2019 tarihli Türkiye-Libya deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasını ve askeri anlaşmaların geçerliliğini ileri sürmeye devam etmiştir. AB, bunun üçüncü Devletlerin egemenlik haklarını ihlal ettiği, Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne uygun olmadığı ve üçüncü devletler bakımından hukuki sonuçlar doğurmadığı kanaatinde.

Ekonomik kriterlere ilişkin olarak, Türkiye ekonomisi çok ileri düzeydedir ancak rapor döneminde ilerleme kaydedilmemiştir ve ekonominin işleyişine ilişkin ciddi endişeler devam etmektedir. Yetkili makamlar, iç talebi canlandırmak ve Covid-19 küresel salgınının neden olduğu ekonomik etkileri yumuşatmak amacıyla büyük ölçüde ve geniş kapsamlı bir dizi önlem almıştır. Bunun sonucunda, ekonomi daha 2020'nin üçüncü çeyreğinde kriz öncesi seviyelere ulaşarak, krizden süratle çıkmıştır. Krize karşı verilen güçlü bir politika yanıtına rağmen, kurumsal ve politika koordinasyonuna ilişkin zayıflıklar yetkili makamların eylemlerinin güvenilirliğini ve etkinliğini zayıflatmış ve dengesizlikler artmıştır. Doğrudan mali destek tedbirleri, sosyal ve iş gücü piyasasının zorlukları göz önünde bulundurduğunda oldukça sınırlı kalırken, makroekonomik politika bileşimi, kredi kanalına çok fazla dayanmıştır. Geçen yılki güçlü parasal genişleme lirayı zayıflatmış, enflasyonu ve dolarizasyonu artırmış ve portföy çıkışlarını tetiklemiştir. 2019'da cari işlemler açığının kapanması kısa ömürlü olmuştur ve dış dengesizlikler önemli bir kırılma olmaya devam etmektedir. Para politikası 2020 sonbaharında sıkılaştırılmış, ancak Merkez Bankası Başkanı'nın atanmasından sadece dört ay sonra Mart 2021'de aniden görevden alınması finansal piyasa istikrarsızlığına yol açmış ve bu durum, yetkililerin enflasyonu düşürmeye yönelik taahhütleri konusunu tartışmalı hâle getirmiştir.

Kurumsal ve düzenleyici ortam daha da zayıflamıştır ve öngörülebilirlik, şeffaflık ve düzenlemelerin uygulanması ile ilgili sorunlar kalıcı olmaya devam etmiştir. Piyasadan çıkış hâlâ maliyetli ve yavaştır. Kayıt dışı ekonomi, kriz süresince daralmakla birlikte, hâlâ ekonominin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Fiyat belirleme mekanizmalarına yönelik devlet müdahaleleri devam etmektedir. Devlet destekleri mevzuatı uygulama, icra ve şeffaflığa dair uygun kurallardan yoksundur. 2020 sonbaharına kadar gevşek para politikası ve olumlu düzenleyici tedbirlerle desteklenen banka kredileri, özellikle kamu bankalarının teşvikiyle güçlü bir şekilde büyümüştür. Bankacılık sektörünün sermaye yapısı, yeniden yapılandırma ve diğer kriz azaltıcı tedbirler sayesinde iyi kalmaya devam etmiştir. Covid-19 küresel salgınının, iş gücü piyasası ve yoksulluk üzerinde derin olumsuz etkileri olmuştur. İş bulma umudu kalmayarak iş aramaktan vazgeçenlerin sayısı önemli ölçüde artmış ve istihdam düzeyleri birkaç yıl önce buldukları düzeyin bir hayli altına düşmüştür. Kadınların iş gücü piyasasına katılımı ve istihdamı oldukça düşük seviyelerde kalmaya devam etmiştir. İstihdam, eğitim ve öğretimde olmayan genç nüfusun oranı artmıştır.

Türkiye, Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi bakımından iyi düzeyde hazırlıklı olup, sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Eğitime erişimin iyileştirilmesinde kaydedilen bazı ilerlemelere rağmen, eğitim sistemi ile iş gücü piyasası ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluklar devam etmektedir. Araştırma ve geliştirme harcamaları, yavaş bir hızda artmaya devam etmiş ancak hükümetin belirlediği hedefin oldukça altında kalmayı sürdürmüştür. Olumlu finansman koşulları ve imtiyazlı kredilerle desteklenen yatırım faaliyetleri 2020'de toparlanmıştır. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve yenilenebilir enerji sektörünün geliştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Yerli katkı gerekliliği uygulamalarının genişletilmesi endişe yaratmaya devam etmiştir. Türkiye, Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerinden büyük ölçüde sapmış olmasına rağmen, AB'nin, Türkiye'nin dış ticaretindeki görece payı biraz artmıştır.

Üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği bakımından Türkiye'nin AB müktesebatıyla uyumu çok sınırlı kalmış ve daha çok amaca özel bir temelde sürdürülmüştür.

İç Pazar grubu, Gümrük Birliği'nin iyi işleyişi ve Türkiye'nin AB'nin tek pazarına entegrasyonu için kilit niteliktedir. Türkiye, malların serbest dolaşımı alanında iyi düzeyde hazırlıklıdır. Türkiye, “Yeni ve Küresel Yaklaşım” kapsamındaki AB teknik mevzuatına uyum sağlamaya devam etmesine rağmen, Gümrük Birliği'nin iyi işlemesine engel olan ticarete teknik engeller sürmektedir. İşçilerin serbest dolaşımı ile iş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanlarında hazırlıklar, birçok mesleğin AB vatandaşlarına kapalı olması nedeniyle erken aşamadır. Türkiye, mal varlığı ve gayrimenkul ediniminin önündeki önemli engellerin devam etmesi nedeniyle sermayenin serbest dolaşımı konusunda kısmen hazırlıklıdır. Türkiye, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleyi düzenleyen yasal çerçevesini iyileştirmiştir. Türkiye, Kovid-19'a karşı uyguladığı güçlü aşılama kampanyasının da gösterdiği gibi, tüketicinin ve sağlığın korunmasına ilişkin mevzuat uyumunda iyi düzeyde hazırlıklıdır. Ancak, her iki alanda da, idari kapasitenin güçlendirilmesine, paydaşlar arasında istişareye ve eşgüdümüne ihtiyaç vardır. Türkiye, rekabet politikası alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Kurumsal altyapı hâlâ tamamlanmamış olup, devlet desteklerine ilişkin uygulama kuralları ile yürütme ve şeffaflık konusunda eksiklikler sürmektedir. Rekabetçilik ve kapsayıcı büyüme grubunda, ekonomi ile bağlantılı fasıllarda büyük oranda gerileme olmuştur. Bu durum özellikle, Türkiye'nin, AB'nin sanayi politikası ilkelerine uygun olmayan tedbirler alması nedeniyle işletme ve sanayi politikası ile Merkez Bankası üzerinde yoğunlaşan siyasi baskıyı yansıtan ekonomik ve parasal politika konuları bakımından geçerlidir. Ayrıca, sendikal hakların kısıtlanması, gerçek anlamda sosyal diyalog eksikliği ve süregelen kayıt dışı ekonomik faaliyet düzeyleri ile bağlantılı olarak sosyal politika ve istihdam alanında gerileme olmuştur. Vergilendirme alanında, Türkiye kısmen hazırlıklıdır ancak vergi oranlarının sıklıkla değiştirilmesinden kaçınan ve tüm AB Üye Devletleriyle vergi konusunda bilgi değişimini sağlayan açık bir stratejiye ihtiyaç vardır. Türkiye, gümrük birliği alanında iyi düzeyde hazırlıklı olmaya devam etmiştir, ancak gümrük birliğinin uygulanması da dâhil sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, AB-Türkiye Gümrük Birliği'ne ilişkin yükümlülüklerinden sapma göstermeye devam etmiştir; bu durum çok sayıda ticari sorunu daha da artırmıştır. Türkiye, bilgi toplumu ve medya alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Yetersiz rekabet, medya sahipliğindeki yoğunlaşma ve düzenleyici makamların bağımsız olmaması nedeniyle bu alandaki gerileme devam etmiştir. Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki hazırlıkları çok ileri düzeydedir ve ulusal araştırma ve yenilik kapasitesini artırmaya yönelik bir eylem planının uygulanması ve bunun Avrupa Araştırma Alanı (ERA) ile uyumlaştırılması devam etmiştir. Türkiye, eğitim ve kültür konusunda kısmen hazırlıklıdır ve kız çocuklarına ve dezavantajlı grupların çocuklarına özel önem verilerek kapsayıcı eğitimin daha fazla geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yeşil Gündem ve Sürdürülebilir Bağlantısallık ile ilgili olarak Türkiye, taşımacılık ve enerji politikaları alanında kısmen hazırlıklıdır. Bulgaristan sınırını İstanbul'a bağlayan, Halkalı-Kapıkule demir yolu hattının yapımının devam etmesi dolayısıyla Türkiye, enerji ve taşımacılık ağlarında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye, çevre ve iklim değişikliği alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır ve hem azaltım hem de uyum ile ilgili olarak, çevre ve iklim konusunda önemli sınamalarla karşı karşıyadır. İklim değişikliği ile ilgili Paris Anlaşması'nın onaylanması, atık yönetiminde ve atık su arıtımında kapasitenin artırılması ve mevzuat uyumu dâhil olmak üzere bazı ilerlemeler kaydedilmiştir ancak uygulama ve yürütme zayıf kalmaya devam etmektedir. Türkiye'nin; Paris Anlaşması uyarınca ulusal olarak belirlenmiş katkısını artırarak, uzun vadeli stratejik karbonsuzlaştırma ve uyum planları ile bunları ulusal düzeyde yansıtmak olan gerekli mevzuata yönelik çalışmalara devam etmesi gerekmektedir.

Kaynaklar, tarım ve uyum grubu ile ilgili olarak Türkiye, tarım ve kırsal kalkınma alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Bununla birlikte, Türkiye'nin tarım politikasının, AB ortak tarım politikası ana ilkelerinden uzaklaşması nedeniyle rapor döneminde gerileme olmuştur. Türkiye,

gıda ürünleri için AB'nin önde gelen bir ihracatçısıdır ve gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Türkiye'nin, AB standartlarını ve özellikle pestisit kalıntılara ilişkin olanları karşılama konusunda daha fazla ilerleme kaydetmesi gerekmektedir. Su ürünleri kanununun uygulanması, kaynaklar ve filo yönetimi ile denetim ve kontrol bakımından, balıkçılıkta iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu konusunda kısmen hazırlıklıdır. Genel olarak, özellikle IPA II fonlarının kullanımının hızlandırılması ve bazı yapısal zayıflıklarının giderilmesi konusunda bu alanda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye, mali ve bütçesel hükümler alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır ve rapor döneminde, idari kapasitenin güçlendirilmesi ile öz kaynaklar sisteminin doğru bir biçimde uygulanmasına yönelik kuralların oluşturulması konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Türkiye, dış ilişkiler alanında, özellikle Ortak Gümrük Tarifesi'nden ve ortak ticaret politikasından sapmalara devam etmesi nedeniyle, kısmen hazırlıklıdır. AB-BK arasındaki anlaşmayı müteakip, BK ile bir ticaret anlaşmasını başarıyla akdederek rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, dış, güvenlik ve savunma politikası alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Türkiye'nin giderek daha iddialı olmaya başlayan dış politikasının AB'nin, ortak dış ve güvenlik politikası kapsamındaki öncelikleriyle ters düşmesi nedeniyle, dış ve güvenlik politikasına yönelik siyasi diyalog çerçevesinde gerileme olmuştur.

Genel olarak, birçok alanda, AB müktesebatı ile mevzuat uyumu konusunda önemli ilave çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Tüm alanlarda, uygulama ve yürütme konusunda kayda değer iyileştirmeler gerekmektedir. Düzenleyici makamların bağımsızlığının sağlanması ve idari kapasitenin geliştirilmesi, daha fazla ilerleme kaydedilmesi açısından kilit öneme sahiptir.

2. GRUP 1: KATILIM SÜRECİNİN TEMEL İLKELERİ

2.1. DEMOKRATİK KURUMLARIN İŞLEYİŞİ VE KAMU YÖNETİMİ REFORMU

2.1.1. Demokrasi

Türkiye'deki demokratik kurumların işleyişinde ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Rapor döneminde, demokratik gerilemenin yanı sıra derin siyasi kutuplaşma devam etmiştir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin yapısal eksiklikleri devam etmektedir. Olağanüstü hâl, Temmuz 2018'de kaldırılmış olmasına rağmen, Hükûmete sıra dışı yetkiler veren ve olağanüstü hâl kapsamındaki birçok kısıtlayıcı uygulamayı muhafaza eden bazı yasal hükümler, mevzuata dâhil olmaya devam etmiştir. Temmuz 2021'de, TBMM olağanüstü halin kısıtlayıcı uygulamalarının süresini uzatan bir kanunu kabul etmiştir. Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu, olağanüstü hâl kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararname ile ihraç edilen devlet memurları ile ilgili birikmiş dosyaların incelemesini henüz tamamlamamıştır. Bu durum ihraç edilen devlet memurlarının, temyiz süreçlerini başlatmalarını engellemiştir.

Seçimler

Rapor döneminde seçim yapılmamıştır. Güneydoğu'da 2019'da seçilmiş ve zorla görevden alınmış belediye başkanlarının yerlerine hükûmet tarafından atanmış kayyumların getirilmesine devam edilmiştir ve bu durum, yerel demokrasiye zarar vermesi ve vatandaşların kendi seçimleri doğrultusunda temsil edilme haklarının göz ardı edilmesi nedeniyle büyük endişe kaynağıdır. Yeni İnsan Hakları Eylem Planı'nda; Türkiye'nin siyasi partiler ve seçimlere ilişkin mevzuatının, uluslararası yükümlülükler ve demokratik seçim yapılmasına ilişkin standartlarla uyumlaştırılmasına imkân veren değişiklikler öngörülmektedir. Türkiye'nin seçimlerin gerçekleşeceği genel ortamı iyileştirecek adımlar atması gerekmektedir.

Seçimler ve siyasi partilere ilişkin yasal çerçevedeki sorunlar devam etmektedir ve Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisinin ve Venedik Komisyonunun yerine getirilmeyen tavsiyelerine uyum sağlanması gerekmektedir. Türkiye'nin demokratik medya çoğulculuğuna ilişkin sorunları daha kapsamlı bir biçimde ele alması ve tüm siyasi partilere ve adaylara eşit ve adil koşullar sağlaması gerekmektedir.

Mart 2021'de açıklanan İnsan Hakları Eylem Planı siyasi partiler ve seçimlere ilişkin mevzuatta değişiklik yapılmasını öngörmektedir. Bu husus, geçmişte yapılan seçimlerde oy verme ve seçilme hakları ile ifade özgürlüğü dâhil olmak üzere, bazı temel haklar usule aykırı şekilde kısıtlandığından, önemli bir fırsat teşkil etmektedir. Türkiye, uygun istişareleri gerçekleştirmek suretiyle, yasal çerçevenin uluslararası iyi uygulamalar doğrultusunda istikrarlı olmasını sağlayacak şekilde seçim mevzuatında kilit değişiklikler yapmalıdır.

Güneydoğu'da 48 belediye başkanı zorla görevden alınmış ve vatandaşların kendi seçimleri doğrultusunda temsil edilme hakkı göz ardı edilerek yerlerine hükümet tarafından atanmış kayyumlar getirilmiştir. Venedik Komisyonunun Haziran 2020 tarihli; Mart 2019 belediye seçimlerinde altı belediyede, en yüksek sayıda oyu alan HDP adaylarına mazbata verilmemesi ve bunun yerine mazbataların ikinci sırada yer alan AK Parti adaylarına verilmesine yönelik kararların uluslararası normlara ve standartlara uygun olmadığını ve iptal edilmesi gerektiğini belirttiği görüşüne ilişkin olarak adım atılmamıştır. Venedik Komisyonu ayrıca, seçilmiş görevlilerin, görevlerini terörist faaliyetler lehinde kötüye kullanmalarını engelleme gerekçesiyle görevden alınmalarının istisnai olarak mümkün olabileceğini; bununla birlikte seçimi tekrarlamadan, seçilmiş kişilerin yerlerine seçimi kaybetmiş adayların getirilmesinin bu temelde gerekçelendirilemeyeceğini ifade etmiştir.

Parlamento

Cumhurbaşkanlığı sistemi, TBMM'nin yasama ve denetim işlevlerini geniş ölçüde zayıflatmıştır. Cumhurbaşkanı, geniş yasama yetkilerine sahip olmaya ve kilit politika alanlarını düzenleyen Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve kararları ile TBMM'nin yasama rolünü kısıtlamaya devam etmiştir. Partiler arası mutabakatı düzenleyen politika görüşmeleri nadiren yapılmıştır. TBMM, hükümetin hesap verebilirliğini sağlayacak gerekli araçlardan hâlâ yoksundur. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın ikinci büyük muhalefet partisinin kapatılmasını talep eden iddianamesinin Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilmesi de dâhil olmak üzere, muhalefet partileri hedef alınmaya devam edilmiş ve bu durum Türkiye'de siyasi çoğulculuğun zayıflamasına hizmet etmiştir.

TBMM'de partiler arası seçim ittifakları sürdürülmüştür. İktidarda olan AK Parti tarafından yönlendirilen ittifakın TBMM'de çoğunlukta olması, TBMM'nin yasama ve gündem belirleme işlevlerinde belirleyici olmuştur. Muhalefet partileri meclis görüşmelerinde etkili olamamışlardır. Partiler arası mutabakatı gerektiren temel kamu politikası görüşmelerinde TBMM'de nadiren uzlaşma sağlanmıştır.

Özellikle Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve kararlarının sıklıkla kullanılması nedeniyle, Cumhurbaşkanlığı sistemi **TBMM'nin yasama işlevini** zayıflatmıştır. Rapor döneminde, TBMM önerilen 821 kanun tasarısından 61'ini kabul etmiştir. Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin yetkisinde olmayan çeşitli sosyal ve ekonomik politika alanlarını kapsayan 77 Kararname yayımlamıştır.

Örneğin, Türkiye'nin TBMM'de 2011'de oy birliğiyle kabul edilen İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi, TBMM'nin herhangi bir dahli olmadan Cumhurbaşkanlığı kararıyla uygulanmıştır.

Yürütmenin TBMM tarafından denetlenmesi hâlâ çok zayıftır. TBMM, hükümetin hesap verebilirliğini sağlayacak gerekli araçlardan yoksundur. Milletvekilleri yalnızca kabine üyelerine yazılı soru önermeleri yöneltebilirler. Cumhurbaşkanı'na soru önergesi yöneltemezler.

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, TBMM denetiminden muaf tutulmaya devam etmektedir. TBMM'nin kamu harcamaları üzerindeki denetiminin artırılması gerekmektedir.

Yargı, terörle ilgili suç iddialarına dayanarak muhalefet partilerinin milletvekillerini sistematik bir şekilde hedef almıştır. Hâlihazırda, bazı milletvekilleri de dâhil olmak üzere, HDP'li 4.000 üye ve görevlinin tutukluluk hali devam etmektedir. Haziran 2021'de, Adalet Bakanlığı savcılarını altı farklı muhalefet partisinden 20 muhalif siyasetçinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması talebiyle fezlekeleri TBMM'ye sunmuştur. Milletvekili dokunulmazlığı sistemi, muhalefet partilerinin milletvekillerinin görüşlerini ifade özgürlüğü sınırları içinde ifade etmelerine izin veren yeterli yasal korumayı sağlamamıştır.

Özellikle Halkların Demokratik Partisi (HDP) olmak üzere, muhalefet partilerinin milletvekillerine karşı yapılan yasal işlemler, siyasi çoğulculuğu daha da tehlikeye atmıştır. Mevcut yasama döneminde, dört muhalefet milletvekilinin dokunulmazlıkları kaldırılmış ve bu milletvekilleri terörle ilgili suçlamalar nedeniyle tutuklanmışlardır. Bunlardan biri Anayasa Mahkemesine yaptığı başvurusunun ardından milletvekilliği statüsünü tekrar kazanmıştır. İki eski eş başkan Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ ile HDP'nin diğer eski milletvekilleri hâlen cezaevindedir.

Anayasa Mahkemesi Haziran 2021'de HDP'nin kapatılmasını talep eden iddianameyi kabul etmiştir. Savcı; HDP'nin, Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) siyasi uzantısı olarak hareket ederek ülkenin bölünmez bütünlüğüne zarar vermeyi amaçlayan faaliyetlerin odağı olduğunu iddia etmiştir. Savcı, 451 HDP üyesine siyasi yasak getirilmesini ve partinin banka hesaplarının dondurulmasını da talep etmiştir. En büyük ikinci muhalefet partisinin kapatılması yönündeki adımın siyasi saiklerle atılmış olduğu görülmektedir ve Türkiye'deki demokratik kurumların meşruiyetine ve ülkedeki siyasi çoğulculuğa zarar vermektedir.

Seçimler ve siyasi partilere ilişkin yasal çerçeve sorun olmaya devam etmektedir. %10'luk seçim barajı, Avrupa Konseyi üyeleri arasında en yüksek orandır. Bu da, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadı ile çelişmektedir ve çok sayıda Türk seçmenin temsilini engellemektedir. Türkiye, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisinin ve Venedik Komisyonunun yerine getirilmeyen tavsiyelerine uyum sağlama konusunda herhangi bir adım atmamıştır. (bkz. *Seçimler*)

Kadınların TBMM'deki temsil oranı hâlâ düşüktür (%17,32). Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonuna ve bazı milletvekillerinin bireysel çabalarına rağmen TBMM, ülke genelinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin artırılmasına öncelik vermemiştir.

Yönetişim

Cumhurbaşkanlığı sisteminde, yeterli bir denge ve denetleme mekanizmasının olmaması ve kamu yönetiminin siyasileşmesi durumu devam etmektedir. Düzenleyici kurumların çoğu doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlıdır. Avrupa Konseyi Venedik Komisyonunun Cumhurbaşkanlığı sistemine ilişkin tavsiyeleri hâlâ ele alınmamıştır. İktidardaki koalisyon hükûmetinin muhalefet partilerinden belediye başkanları üzerindeki baskısı, yerel demokrasiyi daha da zayıflatmıştır.

Venedik Komisyonunun 2017 tarihli görüşünde vurgulandığı üzere; Cumhurbaşkanlığı sisteminde, gücün tek bir makamda aşırı yoğunlaşmasına karşı güvence sağlayan ve yargının bağımsızlığını temin eden denge ve denetleme sistemi hâlâ bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanlığı sistemi, hükûmet organlarının ve devlet yönetiminin işleyişini olumsuz etkilemiştir. Yeterli bir denge ve denetleme mekanizmasının bulunmaması nedeniyle Cumhurbaşkanı'nın siyasi hesap verebilirliği seçimlerle sınırlıdır.

Yürütmenin TBMM tarafından denetlenmesi için kullanılan güvenoyu ve yürütmeye sözlü soru önergesi verilmesi gibi **geleneksel yöntemlere** başvurulması hâlâ mümkün değildir; Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve bakanlara yalnızca yazılı soru önergesi verilebilmektedir. İdare, yargı ve güvenlik sektörü daha da siyasileşmiştir. Kilit kurumların çoğu doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlıdır. Kamu hizmeti, özellikle üst düzey yönetici kadrolar olmak üzere siyasileştirilmiştir.

Yasal çerçeve, **düzenleyici kurumlar** üzerinde siyasi baskı kurulabilmesine olanak sağlamıştır. Düzenleyici kurumların çoğu doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlıdır ve Cumhurbaşkanı düzenleyici kamu kurumlarının büyük bir kısmının başkanlarını atama yetkisine sahiptir. Rapor döneminde Cumhurbaşkanı, Merkez Bankası Başkanı'nı iki kez görevden almıştır.

Kamu Denetçiliği Kurumunun dosya yükündeki artışa rağmen, Kurum temel haklara ilişkin olarak siyasi açıdan önemli meselelerde sessizliğini korumuştur. Kamu Denetçiliği Kurumunun resen soruşturma başlatma ve hukuk yolu açık olan dosyalara müdahale etme yetkisi hâlâ bulunmamaktadır.

Yerel yönetimler

Hükûmetin muhalefet partilerinin belediye başkanları üzerindeki baskısı daha da artmıştır. Muhalefet partilerinin belediye başkanları siyasi saiklerle idari ve adli soruşturmalarla karşı karşıya kalmıştır. Yargıtay, ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) İstanbul İl Başkanı Canan Kaftancıoğlu'nun yapmış olduğu sosyal medya paylaşımları nedeniyle aldığı hapis cezasını onamıştır.

Güneydoğu'da yerel demokrasinin durumu daha da kötüye gitmiştir. 2019'da yapılan yerel seçimlerden bu yana HDP'li 48 belediye başkanı terörle ilgili suçlamalar nedeniyle görevden alınmıştır. Bunun yanı sıra İzmir'de Gülen hareketiyle bağlantılı olduğu iddiasıyla CHP'li bir belediye başkanının yerine bir başkası getirilmiştir. Valiler, görevden alınan belediye başkanlarının yerine kayyum olarak atanmaya devam etmiştir. Birçok durumda, yeni gelen kayyumlar belediye meclislerini askıda tutmaya devam etmiştir. Yüzlerce yerel siyasetçi ve seçilmiş yetkili, terör ile ilgili suçlamalar nedeniyle tutuklanmıştır. Vatandaşların kendi seçimleri doğrultusunda temsil edilme hakkı göz ardı edilerek alınan bütün bu tedbirler, demokrasinin temellerine aykırıdır. Venedik Komisyonuna göre; görevden uzaklaştırılan belediye başkanlarının görevlerine iade edilmesi veya belediye başkanlarını belirleme görevinin seçilmiş belediye meclislerine bırakılması ya da seçimlerin yenilenmesi suretiyle seçmenlerin tercihlerine saygı gösterilmesinin yeniden sağlanması gerekmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun, İstanbul seçimlerinden sonra Kasım 2019'da yaptığı basın açıklamasında Yüksek Seçim Kurulu üyelerine hakaret ettiği iddiasıyla açılan dava iptal edilmiştir.

İçişleri Bakanlığının seçilmiş yerel yetkililer ile ilgili vesayet yetkilerini düzenleyen yasal çerçeve, Türkiye'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı kapsamındaki taahhütleri doğrultusunda gözden geçirilmemiştir.

Belediye Kanunu, yerel yönetimin vatandaşlar ve sivil toplum ile yakın ilişki kurmasını öngörmektedir. Meslek örgütlerini, sivil toplum kuruluşlarını ve diğer yerel paydaşları bir araya getirmeyi amaçlayan kent konseyleri pek çok ilde hâlâ faaliyet göstermemektedir. Bazı belediyeler, belediye ihalelerinin canlı yayınlanması gibi yenilikçi çözümlerle şeffaflık ve hesap verebilirlik düzeylerini artırmıştır.

Kadınların yerel düzeyde temsili düşük olmaya devam etmiştir. 30 büyükşehir belediye başkanının sadece 2'si (%6,6) ve 1.389 belediye başkanının 42'si (%3) kadındır.

Sivil Toplum

Sivil toplum ortamındaki ciddi gerileme devam etmiştir. Sivil toplum sürekli baskıya maruz kalmış ve ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğünün kısıtlanması suretiyle özgür hareket alanı azalmaya devam etmiştir. Türkiye, önde gelen insan hakları savunucusu Osman Kavala'nın derhal serbest bırakılmasına hükmeden AİHM kararını uygulamamıştır. Kavala'nın yargılama öncesi tutukluluk halinin 1 Eylül 2021 tarihinde daha da uzatılması sivil toplumun çalışmaları bakımından büyük ölçüde caydırıcı bir etki yaratmıştır. Olağanüstü hâl kapsamında kapatılan insan hakları örgütlerinin mal varlıklarına el konulması ile ilgili olarak hiçbir hukuk yolu sunulmamıştır.

Kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine ilişkin yeni kanun, sivil toplum ve insan hakları savunucularının faaliyetlerine getirebileceği kısıtlamalar bakımından endişe yaratmaktadır.

Bütün bu engellere rağmen, sivil toplum sesini duyurmaya devam etmiş, sivil yaşama katılmış ve gelişmeleri olabildiğince rapor etmiştir. Özellikle yeni mevzuat ve politikaların geniş yelpazedeki hak temelli sivil toplum örgütleri ile istişare edilmesine yönelik sistemli ve kapsayıcı mekanizmalar mevcut olmalıdır.

Güçlü ve çeşitlilik içeren bir sivil toplum demokratik sistemin çok önemli bir bileşenidir ve devlet kurumları tarafından bu şekilde kabul edilmeli ve muamele edilmelidir. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları, özellikle eğitim, ayrımcılıkla mücadele, kadınların iş gücüne katılımı, etnik ve sosyal hoşgörü konusunda farkındalık yaratma, nefret suçlarını izleme ve mültecilere destek alanlarında olmak üzere, ülkenin karşı karşıya olduğu temel zorluklara ilişkin önemli katkılar sağlamaya devam etmiştir. Özellikle aktivistlere ve insan hakları savunucularına yönelik çok sayıda gözaltı ve tutuklamanın ardından, insan hakları alanında çalışan sivil toplum giderek artan bir baskıyla karşı karşıya kalmıştır. Ağır cezalarla sonuçlanan davalar ve sıklıkla yapılan soruşturmalar, sivil toplum bakımından zorlukların artmasına ve hasmane bir ortama neden olmuştur.

Kasım 2017'den bu yana, yargılama öncesi tutukluluğu devam eden önde gelen insan hakları savunucusu Osman Kavala'nın sürmekte olan davası, Mayıs 2020'de kesinleşen ilgili AİHM kararı göz önünde bulundurulduğunda oldukça endişe vericidir. Kararda, Osman Kavala'nın özgürlük ve güvenlik hakkının ihlal edilmesinin yanı sıra, yargılama öncesi tutukluluk halinin, AİHS'nin 18. maddesinin aksine, başvuru sahibini susturma ve diğer insan hakları savunucularını caydırmaya yönelik art niyet taşıdığına altı çizilmiştir. Avrupa Konseyi, Türk makamlarına Osman Kavala'nın derhal serbest bırakılması çağrısında bulunmuştur. Aralık 2020'de Anayasa Mahkemesi, Osman Kavala'nın ikinci bireysel başvurusunu, özgürlük ve güvenlik hakkının ihlal edilmediğine hükmederek reddetmiştir. İnsan Hakları Komiseri tarafından da altı çizildiği üzere, İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesinin 1 Eylül 2021 tarihli Osman Kavala'nın tutukluluğunun devamı yönündeki kararı hem Kavala'nın insan haklarını hem de Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) verdiği nihai karara uyma yükümlülüğünü ihlal etmeyi sürdürmüştür. İnsan hakları savunucularına karşı açılan başka bir sembolik dava olan Büyükada davası Yargıtay'da devam etmektedir.

Çeşitli medya kuruluşlarında, aktivistlerden bazılarının, uluslararası bağışçıların fonlarını kabul etmeleri gibi sebeplerle suçlu olarak yansıtılması ciddi endişe yaratmaktadır. Kamu görevlilerinin karalayıcı söylemleri, adil yargılanma ve masumiyet karinesi ilkesinin gözetilmesine ilişkin ciddi şüphelere yol açmaktadır.

Kadın siyasetçilerin ve kadın örgütlerindeki aktivistlerin gözaltına alınma, soruşturma ve tutuklanma gibi baskılarla sık sık karşı karşıya kalmaları, örgütlenme özgürlüğü, ifade

özgürlüğü haklarının kullanılması ve siyasi hayata katılmaları konusunda ciddi bir engel yaratmıştır. LGBTIQ bireylerini hedef alan ayrımcı söylem ve nefret söylemi artmıştır.

Mültecilere insani yardım sağlayan kuruluşlar dâhil olmak üzere, uluslararası hükümet dışı kuruluşlar da Türkiye'deki çalışmalarında zorluklarla karşılaşmıştır. Olağanüstü hâl KHK'ları ile kapatılan sivil toplum kuruluşlarının mal varlıklarına el konulmasına ilişkin olarak etkili bir çözüm yolu sunulmamıştır.

Kamu kurumları arasında sorumlulukların dağıtılması ve ilgili mevzuatın keyfi uygulamaları bakımından, sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını düzenleyen yasal çerçeve net değildir. Bütün derneklerin tüm üyelerinin İçişleri Bakanlığının bilgi sistemine kaydedilmesi hâlâ zorunludur. Bu hukuki yükümlülük, AGİT/Avrupa Konseyinin örgütlenme özgürlüğüne ilişkin kılavuz ilkeleri ile uyumlu değildir. Terörizmin oldukça geniş kapsamlı tanımı ve yargı tarafından yorumlanması sivil toplum bakımından oldukça endişe verici bir etki yaratmıştır.

Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine ilişkin Kanun, önceden istişare edilmeksizin ve toplumsal tartışma ortamı olmaksızın, hızlandırılmış parlamento usullerinin ardından kabul edilerek Aralık 2020'de yürürlüğe girmiştir. Pek çok ulusal ve uluslararası paydaş arasından üç BM Özel Raportörü, Kanun'a ilişkin endişelerini paylaşmışlar ve söz konusu Kanun'un örgütlenme özgürlüğüne yeni kısıtlamalar getirebileceğini ve yardım toplama konusunda olumsuz bir etki bıraktığını ileri sürmüşlerdir. Venedik Komisyonu da, Türkiye'nin zor güvenlik koşullarının tamamıyla farkında olmakla birlikte, bu endişeleri paylaşmıştır. Getirilen tedbirlerin gerekli ve orantılı olmanın ötesine geçtiğinin ve bunlardan bazılarının STK'lar üzerinde caydırıcı etkisi olduğunun altını çizmiştir. Yardım Toplama Kanunu, izinler konusunda sivil toplum kuruluşlarını yardım toplama faaliyetlerinden caydıracak şekilde ağır şartlar getirmeye devam etmektedir. Her bir yardım toplama faaliyeti için önceden bildirimde bulunma ve uzun süren izin süreçleri de bu şartlar arasında yer almaktadır. Kamu fonları şeffaf bir şekilde dağıtılmamakta ve dağıtım süreci, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer paydaşların her aşamada tam olarak katılımına imkân vermemektedir. Mevcut vergi sistemi, vakıfların ve derneklerin işleyişini ve gelişmesini zorlaştırmaktadır. Derneklere yönelik "kamu yararı" ve vakıflara yönelik "vergi muafiyeti" statüsü tanımı belirsizdir ve bu statü, Cumhurbaşkanı tarafından verilmektedir. Türkiye'deki sivil topluma yürürlükteki Türk mevzuatı çerçevesinde mali destek sağlayan yabancı bağışçılar için hareket ortamı giderek daralmaktadır.

Külfetli idari prosedürler ve tekrarlayan sık denetimler ile para cezaları başta olmak üzere, sivil toplum ve örgütlenme özgürlüğü önündeki diğer engeller devam etmektedir. Türkiye'de bulunan mülteci ve göçmenlere yönelik çalışmalar yapan uluslararası ve ulusal STK'ların faaliyetlerinin kolaylaştırılmasına yönelik hükümler de dâhil olmak üzere, derneklerin tescilini, gerekli izinlerin alınmasına ilişkin usulleri ve derneklerin işleyişini kısıtlayan hükümlerin bu doğrultuda gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Sivil toplumla işbirliğine veya yasal çerçevenin geliştirilmesine yönelik kapsamlı bir hükümet stratejisi ya da mekanizması bulunmamaktadır. Ayrıca, kamuoyu istişarelerine yönelik herhangi bir yasal çerçeve veya şeffaf ve tutarlı bir uygulama mevcut değildir. Bağımsız sivil toplum kuruluşları, politika oluşturma süreçlerinin ve izlemenin bir parçası olan istişarelerin çoğu zaman dışında tutulmaktadır. Demokrasinin işleyişi için tamamen katılımcı yaklaşım unsurlarının kabul edilmesi önemlidir. Sonuç olarak Türkiye'deki yasal, mali ve idari ortam, sivil toplumun gelişmesine daha fazla olanak sağlamalıdır.

Güvenlik güçlerinin sivil denetimi

Güvenlik ve istihbarat alanını düzenleyen yasal ve kurumsal çerçevede değişiklik olmamış ve Cumhurbaşkanlığı sistemi kapsamında güvenlik güçlerinin sivil denetimi güçlendirilmiştir.

Yürütme erki, güvenlik güçleri üzerinde kapsamlı yetkilere sahiptir. Rapor döneminde Hükûmet, güvenlik güçlerinin sivil kontrolünün daha fazla güçlendirilmesi için adımlar atmıştır. Askerî personelin terfi ve atamasına ilişkin yasal yetki daha önce Genelkurmay Başkanlığında iken Mart 2021'den itibaren Milli Savunma Bakanlığına verilmiştir.

Ancak, asker, polis ve istihbarî birimlerin TBMM nezdinde şeffaflığı ve hesap verebilirliği hâlâ sınırlıdır. Suçun cezasız kalması hâlâ yaygındır ve güvenlik personeli tarafından insan haklarının ihlal edildiğine ve orantısız güç kullanıldığına ilişkin iddialar olması durumunda adli ve idari koruma sağlanmaya devam etmiştir. Haziran 2021'de, TBMM, askerî personeli yasal olarak koruyan ve onlara istisna sağlayan bir kanun kabul etmiştir. Suçüstü hâller dışında, askerî personel tarafından işlenen suçların soruşturması ön izne tabidir. Güvenlik birimlerinin meclis denetimi etkisiz kalmıştır. Askerî harcamaların denetlenmesine yönelik yasal çerçeveye iyileştirilmemiştir.

Temmuz 2016 darbe girişimiyle ilgili olarak askerî personelin ihraç ve tutuklamaları daha da artmıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki durum

Güneydoğu'daki durum hâlâ oldukça endişe vericidir. Hükûmet, Irak ve Suriye'de askerî operasyonlar ile ulusal ve sınır ötesi güvenlik operasyonları gerçekleştirmiştir. AB'nin terör eylemlerine karışan kişi, grup ve kuruluşlar listesinde yer almaya devam eden Kürdistan İşçi Partisi (PKK) tarafından tekrarlanan terör eylemleri nedeniyle sınır bölgelerindeki güvenlik koşulları tehlikeli bir hâl almıştır. AB, PKK saldırılarını açık şekilde kınamış ve mağdurların aileleri ile dayanışma içinde olduğunu ifade etmiştir. Terörle mücadele hükûmetin meşru hakkı olmakla birlikte, bu mücadelenin, insan haklarına, hukukun üstünlüğüne, temel özgürlüklere riayet ederek yürütülmesi gereklidir. Terörle mücadele tedbirlerinin orantılı olması gerekmektedir. Barışçıl ve sürdürülebilir bir çözüme ulaşmak için güvenilir bir siyasi sürecin yeniden başlatılması konusunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Müebbet hapis cezasına çarptırılan PKK lideri Öcalan'ın, ailesi ve avukatları tarafından sadece aralıklı olarak ziyaret edilmesine izin verilmiştir. Bazı cezaevlerinde, Öcalan'ın tecridine son verilmesini talep eden ve cezaevlerindeki insan hakları ihlallerini protesto eden açlık grevlerine yeniden başlanmıştır.

Valilikler, kırsal yerleşimlerde sıklıkla askerî güvenlik bölgeleri ilan etmiştir. Diyarbakır'ın Sur ilçesinin altı mahallesindeki sokağa çıkma yasağı Aralık 2015'ten bu yana kaldırılmamıştır. Venedik Komisyonunun sokağa çıkma yasaklarını düzenleyen yasal çerçeve konusundaki görüşü henüz uygulanmamıştır. Sokağa çıkma yasağı sürecinde Cizre gibi ilçelerde 2015-2016'da yürütülen güvenlik operasyonları sırasında gerçekleşen sivil ölümlerine ilişkin soruşturmalarda ilerleme kaydedilmemiştir.

İnsan hakları örgütleri ve muhalefet partileri, cezaevleri ile emniyet ve jandarma birimlerinde işkence, kötü muamele, keyfi yakalama ve usulî hakların ihlaline ilişkin iddialar da dâhil olmak üzere, güvenlik güçleri tarafından, ciddi insan hakları ihlallerinin gerçekleştirildiğini bildirmiştir.

2016'dan beri Van'da devam eden en uzun süreli yasağın yanı sıra, Doğu ve Güneydoğu'daki valiliklerde, tüm gösteri ve etkinliklerle ilgili olarak sık sık genel yasaklar ilan edilmiştir. Terörle mücadelenin oldukça geniş bir biçimde yorumlanması, Kürt meselesi hakkında çalışan gazetecilerin, siyasi muhaliflerin, baroların ve insan hakları savunucularının haklarına yönelik kısıtlamaların artması endişe yaratmaya devam etmiştir. Dernekler ve Kürtçe yayın yapan medya kuruluşları ile kültürel haklara ilişkin kuruluşlar hâlen büyük ölçüde kapalı durumdadır. Anayasa Mahkemesi Nisan 2021'de, 2016'da basın kuruluşlarının "milli güvenlik için tehdit

oluşturdukları" gerekçesiyle kapatılmalarına dayanak oluşturan bir olağanüstü hâl KHK'sı hükmünü iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi, kapatılan basın kuruluşlarının malvarlıklarına el konulmasının önünü açan hükmü de iptal etmiştir.

HDP'yi terör örgütü ile bağlantılandırma girişimleri ve bu doğrultudaki soruşturmalar artmıştır. Haziran'da Anayasa Mahkemesi, HDP'nin kapatılması, parti eş başkanları ile eski ve yeni milletvekilleri ve parti yöneticileri de dâhil olmak üzere, 451 HDP yöneticisine siyasi yasak getirilmesini ve partinin banka hesaplarının dondurulmasını talep eden bir iddianameyi kabul etmiştir. Terörle ilgili suçlamalarla Doğu'da ve Güneydoğu'daki seçilmiş temsilcilere ve belediye başkanlarına, belediye meclisi üyelerine ve yöneticilerine yönelik yüzlerce yeni gözaltı ve tutuklama gerçekleşmiştir. Savcılığın, neredeyse tüm HDP milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılmasına yönelik talepleri hâlâ TBMM'de beklemektedir. HDP eski eş başkanı Selahattin Demirtaş, derhal serbest bırakılmasına dair kesinlik kazanan iki AİHM kararına rağmen, cezaevinden tahliye edilmemiştir. Demirtaş'ın özgürlük ve güvenlik hakkının ihlaline ilişkin Haziran 2020 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı uygulanmamıştır.

Sonuç olarak, Mart 2019 yerel seçimlerinde HDP'nin kazandığı 65 belediyenin 48'inde seçilmiş belediye başkanlarının yerine kayyum atanmıştır. İlk kayyum atamalarının yapıldığı Haziran 2019'dan itibaren 83 belediye eş başkanı tutuklanmıştır. Hâlihazırda, altı HDP belediye eş başkanı cezaevindedir ve beş belediye eş başkanı ev hapsindedir. Sadece büyükşehir belediyelerinde, yaklaşık 100 seçilmiş belediye meclisi üyesi açığa alınmıştır. Bahse konu ihraçlar ve tutuklamalar, uluslararası toplumun yanı sıra, siyasette ve sivil toplumda da tepkilere neden olmuştur. Avrupa Konseyinin kadim üyesi ve aynı zamanda bir aday ülke olan Türkiye, siyasi parti özgürlüğü de dâhil olmak üzere, demokratik sistemini güvence altına almalıdır.

2015 ve 2016'da hasar görmüş kültürel, tarihi ve dini miras alanlarında hükümet tarafından finanse edilen inşaat projelerine karşı açılan davalar devam etmektedir. Aleviler için kutsal olmasının yanı sıra, milli parkın bir parçası olan Tunceli dağlarındaki madencilik projesinde olduğu gibi kültürel ve çevresel açıdan yıkıcı nitelikte olduğu değerlendirilen çeşitli projelerle ilgili gerginlik yeniden yükselmiştir. Dicle Nehri üzerinde yer alan Ilısu Barajı, Hasankeyf'teki tarihi bölgenin ve onu çevreleyen alanlar ile doğal yaşam alanları ve tarihi mirasın büyük bir bölümünü sular altında bırakmıştır. Bu tür zararların beraberinde getirdiği önemli riskler, bölgede mukim kişiler ve aktivistler tarafından yıllardır dile getirilmektedir.

Kayıp kişiler, toplu mezarların açılması ile güvenlik veya kolluk görevlileri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen yargısız infazların tamamının bağımsız şekilde soruşturulması konusunda kapsamlı ve uyumlu bir yaklaşım hâlâ bulunmamaktadır. 1990'lara uzanan zorla kaybedilme vakalarına yönelik soruşturmaların çoğu 20 yıllık zaman aşımına uğramıştır. Kayıp kişilere ilişkin 1.400'den fazla vakanın yalnızca 16'sı için dava açılmıştır. Bunlardan 14'ü fail olduğu iddia edilen kişilerin beraatiyle sonuçlanmıştır; iki dava sürmektedir ve diğer iki dava ise Yargıtayda görülmeye devam etmektedir.

Mülteciler ve yerlerinden olmuş kişiler

Türkiye hâlâ, dünyada en çok sayıda mülteci barındıran ülke konumundadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne göre, Türkiye geçici koruma statüsündeki 3.670.342 Suriyeli mültecinin yanı sıra yasal olarak ikamet eden yaklaşık 92.000 ve Türk vatandaşlığı alan 110.000 Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Türk Hükümetine göre, gönüllü olarak Türkiye'den Suriye'ye dönen Suriyeli mültecilerin sayısı 420.000'dir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine göre, Suriyeli mültecilerin yanı sıra Türkiye, Ocak 2021'den itibaren Irak, Afganistan, İran ve Somali'den gelenlerin de dâhil olduğu 320.000 sığınmacıya ve mülteciye ev sahipliği yapmaktadır.

2020'de Türkiye, başvuruda bulunan 8.753 kişiye (2019'da 5.449 kişi), uluslararası koruma (mülteci statüsü, şartlı mülteci statüsü ya da ikincil koruma) vermiştir. Türk makamları tarafından reddedilen başvuru sayısı 2019'da 5.212 iken, bu yıl 10.674 olmuştur. Birikmiş uluslararası koruma başvurularındaki artış hâlâ yüksektir. İnsan hakları örgütleri ve avukatlar çeşitli illerde kayda erişim ile ilgili zorluklar bildirmiştir. Kayda erişimin önündeki engeller, idari gözetim ve sınır dışı edilme risklerinin artması nedeniyle başvuruların kırılmalıklarını artırmaktadır. İnsani ikamet izni bulunanlar da dâhil olmak üzere, Aralık 2020'de Türkiye'de, yabancı uyruklu 886.653 kişinin ikamet izni bulunmaktadır.

Türkiye, Avrupa Komisyonunun AB-Türkiye Mutabakatı'nı tam olarak uygulamasına ilişkin tekrarlanan taleplerine rağmen, Mart 2020'de Kovid-19 kısıtlamalarını neden göstererek Yunan adalarından iade edilen göçmenlerin geri kabulünü reddetmeye devam etmiştir. Ancak, Temmuz 2020'de Suriyelilerin Türkiye'den AB'ye yeniden yerleştirilmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması ile birlikte yeniden başlamıştır.

Kovid-19 küresel salgınının mülteciler üzerindeki etkisi hakkında ayrı bir veri mevcut değildir. Küresel salgının, hâlihazırda kötü ekonomik koşullarda yaşamakta olan mülteciler ve yerlerinden olmuş kişiler dâhil olmak üzere kırılmal gruplar üzerinde orantısız şekilde olumsuz etkisi olmuştur. Mültecilerin büyük çoğunluğu ekonominin kayıt dışı sektörlerindeki işlerini kaybetmiştir. Diğer mülteciler ise hâlâ kayıt dışı ekonomide çalıştırılmaktadır ve bu kişilerin yoksullukları ve kayıt dışı statüleri sağlık hizmetine, sosyal güvenliğe, sosyal sigorta ödeneğine ve diğer hizmetlere erişmelerini engellemektedir. İdari gereklilikler, serbest dolaşım ile ilgili kısıtlamalar ve önyargı, resmi (yasal) bir istihdam sağlamanın önündeki başlıca engeller olmuştur.

Türkiye, 2019'da 684.728 çocuğa kıyasla, Aralık 2020'ye kadar örgün eğitime kayıtlı 768.839 çocukla mültecilere destek olmak ve sağlık hizmetleri ve eğitime daha geniş çaplı erişim sağlamak için kesintisiz bir biçimde önemli çabalar sarf etmiştir. Ancak, okul çağındaki 400.000'den fazla mülteci çocuk hâlâ okula gitmemiştir ve eğitim imkânlarına erişimleri bulunmamaktadır. Suriyeli mülteciler, Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânı aracılığıyla AB tarafından finanse edilen 177 Göçmen Sağlığı Merkezinde ve Türkiye'deki hastanelerde sunulan ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmaya devam etmiştir. Birçok şehir, mülteci akınından kaynaklanan nüfus artışını karşılamak için belediye hizmetlerini ve altyapısını geliştirmeye devam etmiştir.

Türkiye'nin; avukat ile sözlü çevirmene erişimin sağlanması ve özellikle aileleriyle birlikte kalan çocuklar başta olmak üzere kırılmal grupların korunması dâhil olmak üzere özellikle insan haklarının korunması bakımından geri gönderme merkezlerindeki uygulamayı, Avrupa standartlarıyla daha fazla uyumlaştırması gerekmektedir.

1990'larda ve daha yakın tarihlerde, Güneydoğu'daki şiddet nedeniyle yerlerinden olmuş kişilerin durumuna ilişkin sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kovid-19 küresel salgını, yerlerinden olmuş kişiler için ekonomik açıdan dışlanmayı ve kötüleşen yaşam koşullarını şiddetlendirmiştir.

2.1.2. Kamu Yönetimi Reformu

Türkiye, kamu yönetimi reformu alanında **belirli düzeyde/kısmen hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Genel olarak, kapsamlı bir kamu yönetimi reformu gündemi ve bu alanda öncü rol oynayan sorumlu bir kurum bulunmamaktadır. İdarenin hesap verebilirliği ve insan kaynakları yönetimine ilişkin endişeler devam etmektedir. Reform yapılması hususunda siyasi bir irade hâlâ bulunmamaktadır. Politika oluşturma süreci, kanıtla dayalı veya katılımcı değildir. İdarenin siyasileşmesi devam etmiştir. Bürokrasinin üst

kademelerinde kadın temsili düşük kalmaya devam etmiştir. Geçen yılki tavsiyeler uygulanmamıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- AB ilkeleri ve değerleri ile uyumlu bir biçimde ve gerekli siyasi sahiplenmeyi ve desteği olarak, kurumlar arası bir kamu yönetimi reform planı hazırlaması ve sunması;
- Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonunun, her bireyin adil bir idari sürece tabi olma hakkını güvence altına alan etkili bir çözüm yolu sunmasını sağlaması;
- kamu hizmetlerinde üst düzey yönetici kadroları için liyakate dayalı bir atama ve terfi sistemini oluşturması gerekmektedir.

Kamu yönetimi reformuna yönelik stratejik çerçeve

Türkiye'nin kamu yönetimi reformuna yönelik kapsayıcı bir **stratejisi** ya da planlama belgesi bulunmamaktadır. Siyasi desteğin hâlâ eksik olması ve idarenin konuyu sınırlı bir biçimde sahiplenmesi, kapsamlı bir yönetim reformunun yapılmasına yönelik koşulları daha da güçleştirmiştir. Kamu yönetimi reformunun çeşitli veçhelerine ilişkin bir takım planlama belgeleri ve sektörel politika belgeleri mevcuttur ancak bunlar yalnızca parçalı bir çerçeve sunmaktadır. Söz konusu sektörel politika belgelerinde reform tedbirlerinin tahmini maliyetlerinin belirtilmemesi nedeniyle, kamu sektörü reformlarının mali sürdürülebilirliği güvence altında değildir (bkz. *Fasıl 32: Mali Kontrol*). Kamu yönetimi reformunu koordine etmek, tasarlamak ve izlemek üzere yasal olarak yetkili olan bir idari birimin kurulması gerekmektedir. Stratejik ve mali planlamanın tutarlılığının sağlanması ve idari hesap verebilirliğin etkin bir şekilde ele alınması için, bahse konu birimin, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile eşgüdüm içinde çalışması gerekecektir.

Politika geliştirme ve koordinasyon

Cumhurbaşkanlığı sistemi kapsamında **politika oluşturma** sürecinin merkezileşmesi devam etmiştir. Cumhurbaşkanlığının daha güçlü bir role sahip olması, kolektif karar alma sürecini daha da zayıflatmıştır. Merkezi hükümet kurumları arasında politika koordinasyonu uygulamada hâlen güçlüdür. Cumhurbaşkanlığı yönetimi ve Cumhurbaşkanlığı Kurulları, politika oluşturma süreçlerinde artan bir rol oynamaya devam ederken, bakanlıkların politika oluşturmadaki rolü daha da azalmıştır. Düzenleyici kurumların çoğu kanunla Cumhurbaşkanlığına bağlıdır.

Politika oluşturma ve finansal planlama arasındaki bağ hâlâ zayıftır. Kapsayıcı ve kanıta dayalı bir politika oluşturma süreci hâlâ mevcut değildir ve Cumhurbaşkanlığı ve bakanlıkların kamuoyu istişareleri yapmaları konusunda yasal bir zorunluluk bulunmamaktadır. Rapor döneminde, **kamuoyu istişareleri** nadiren yapılmıştır

Düzenleyici etki analizleri gibi kanıta dayalı politika oluşturma araçları, bunları yönetmek için hiçbir kaynağı olmayan yürütme ve yasama erki tarafından kullanılmamıştır. Kilit hükümet programlarının uygulanmasına ilişkin sistematik harcama sonrası izlemenin ve kamuoyunu bilgilendirmenin olmaması, **hükümetin çalışmalarının kamu tarafından incelenmesini** yetersiz kılmıştır ve bu durum, idarenin hesap verebilirliğinin olmayışına hizmet etmiştir.

Kamu mali yönetimi

Türkiye'de hâlâ kapsayıcı bir **kamu mali yönetimi reform programı** mevcut değildir. Yıllık bütçe, orta vadeli bütçenin bir parçası olarak hazırlanmaktadır. Kamu ihale mevzuatı, AB müktesebatı ile uyumlu değildir. Kamu İhale Kanunu'na eklenen çok sayıda muafiyet, kamudaki şeffaflığı ve hesap verebilirliği sekteye uğratmaktadır. (Bkz. *Fasıl 5*). Harcama sonrası yeterli izleme ve raporlama mevcut olmadığından, önemli kamu yatırım programları şeffaflıktan yoksundur. Yurt içi kaynakların kullanımına yönelik net bir strateji

bulunmamaktadır; geçici vergi değişiklikleri devam etmiştir (bkz. Fası 16). Kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi ve eylem planının (2019-2021) uygulanmasına hızlı bir şekilde devam edilmiştir.

Dış denetime ilişkin olarak, Sayıştayın harcama sonrası kontrolleri, hem TBMM'nin denetimi açısından hem de kamuoyu için önemli bilgiler sağlamaya devam etmiştir. Sayıştay raporları, yolsuzluk ve kamu kaynaklarının kötüye kullanılması iddiaları ile ilgili olarak medyada geniş yer bulmuştur. Ancak, bazı eksiklikler hâlâ mevcuttur. Sayıştay Kanunu uyarınca, bazı kurumlar Sayıştayın yetki alanı dışında tutulmakta ve dolayısıyla da TBMM'nin denetiminden muaf olmaktadır. Denetim raporlarının TBMM tarafından yürütülen takibinin ve adli takibinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

TBMM'nin bütçe ile ilgili denetiminin sınırlı olması, **bütçe hususundaki şeffaflığın azalmasına neden olmuştur**. Türkiye Varlık Fonu'nun hesap verebilirliği ve şeffaflığı bulunmamaktadır; bu Fona ait yatırımlar ve borçlanmalar bütçeye dâhil edilmemektedir. Yıllık bütçe rakamları toplulaştırılmıştır ve bütçe raporlarının anlaşılmasında zorluk çekilmektedir. Rapor döneminde, vatandaşların bütçeye ilişkin sürece dâhil olma imkânı olmamıştır.

Kamu hizmetleri ve insan kaynakları yönetimi

Kamu hizmeti, önemli ölçüde 1965 tarihli Devlet Memurları Kanunu'na tabidir. Kamu hizmetlerine ilişkin yeni bir mevzuat ihtiyacı birçok kere gündeme getirilmiş, ancak sistematik olmayan bir yaklaşım etkili olmaya devam etmiştir. Türkiye'de hâlâ genel bir kamu hizmetleri stratejisi ve kamu hizmetleri politikasının uygulanmasına ilişkin genel bir izleme raporu bulunmamaktadır.

Kamu hizmetlerine ilişkin yasal çerçeve; tarafsızlığı, sürekliliği veya **liyakate dayalı işe alım ve terfi** usullerini güvence altına almamaktadır. Bildirilen birçok vaka ile kamu hizmetlerinin siyasileştiği doğrulanmıştır. Rapor döneminde Cumhurbaşkanı, iki Merkez Bankası Başkanı'nı görevden almıştır. Ayrıca, Mart ve Mayıs 2021 arasında Cumhurbaşkanı, Merkez Bankasının yedi üyeden oluşan Para Politikası Kurulu'ndan dört üyeyi görevden almış ve yerlerine başkalarını getirmiştir. Kamu görevine giriş kadroları için dışarıdan personel alımının ilk aşaması liyakate dayalı olsa da, mülakat aşamasının işleyişi yeterince düzenlenmemiştir, dolayısıyla da siyasi iltimasa açıktır. Üst düzey kamu hizmeti pozisyonları için rekabete dayanan tarafsız kriterlerin bulunmayışı iltiması yaygınlaştırmıştır ve üst düzey kamu hizmeti pozisyonlarına erişimde siyasi müdahale etkili olmuştur.

İdarenin hesap verebilirliği

Cumhurbaşkanlığı sistemi kapsamında devlet idaresi yapılanması, **Cumhurbaşkanlığına hesap verebilirlik kanalları** bakımından merkezileştirilmiştir. Kurum ve kuruluşların hesap verebilirliği büyük ölçüde zayıftır ve iç kontrol ile denetim de etkin bir biçimde işlememektedir. Yürütmeden sorumlu kurumların çoğu, günlük operasyonel yönetim açısından özerkliğe sahip olsa da resmi olarak bakanlıkların bünyesinde yer almaktadır. Farklı kurumların görev ve sorumlulukları hâlâ tam anlamıyla net değildir, bu da verimlilik, şeffaflık ve hesap verebilirlik hususunda olumsuz bir etkiye sahiptir.

Kamu kurumlarının, hedeflere ulaşılması için kaynak kullanımına ilişkin olarak yıllık hesap verebilirlik raporu sunması gerekmektedir ancak yürütme erki tarafından sistematik bir takip mekanizması kurulmamıştır. Kurumlarda idari hesap verebilirlik ve sorumlulukların devredilmesi kültürü bulunmamaktadır (bkz. Fası 32: Mali Kontrol).

Vatandaşların iyi yönetilme hakkı, iç denetim ve kontrol birimlerinin oluşturulmasına yönelik iç ve dış denetim düzenlemeleri ile Sayıştay aracılığıyla resmi olarak temin edilmektedir. Bununla birlikte, kontrol işlevlerinin etkisi sınırlı kalmıştır. Kamu Denetçiliği

Kurumu gibi gözetim kurumlarının rolü, resen yetkisinin mevcut olmaması nedeniyle sınırlı kalmıştır (*bkz. Yönetişim*).

Kamu kurum ve kuruluşlarının sahip olduğu bilgilere erişim hakkı, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile düzenlenmektedir. Bu Kanunun uygulanmasını denetleyen bağımsız merkezi bir organ bulunmamaktadır. Kanun, devlet sırlarının, ticari sırların ve kişisel verilerin gizliliğinin korunması gerekçesiyle geniş muafiyetlere imkân vermektedir. Bu muafiyet alanlarını kapsayan güncellenmiş bir mevzuatın bulunmaması, vatandaşların bilgiye erişimini kısıtlamaktadır.

İnternet üzerinden kolay erişim sayesinde 2020'de yaklaşık 1,3 milyon bilgiye erişim başvurusu yapılmış ve bu başvuruların %7'si reddedilmiştir.

Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu ile ilgili endişeler devam etmektedir. 11.544 başvuru hâlâ sonuçlanmamıştır. Her bir başvurunun münferit olarak incelenip incelenmediğine, ihraç edilenlerin savunma haklarının gözetilip gözetilmediğine ve değerlendirme usulünün uluslararası standartlarla uyumlu olup olmadığına ilişkin ciddi endişeler devam etmektedir. Yüz yüze görüşme olmaması nedeniyle başvuru sahiplerinin usulî hakları konusunda genel olarak eksiklikler söz konusu olmuş; kararlar, kişinin meslektan ihraç edilmesi ile ilgili yazılı belgelere dayanılarak alınmış ve tüm bunlar, İnceleme Komisyonunun ne derecede etkili bir hukuk yolu olarak kabul edilebileceğinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Vatandaşlara ve işletmelere yönelik hizmet sunumu

Türkiye'de hâlâ genel idari usullere ilişkin bir kanun bulunmamaktadır. Böyle bir yasal çerçevenin olmaması; iyi yönetim ilkelerinin ne ölçüde güvence altına alındığının değerlendirilmesini zorlaştırmakta ve **idari usullerin basitleştirilmesi** ve bürokrasinin azaltılması çalışmalarına da engel olmaktadır. Bu bağlamda, vatandaşlar ve işletmeler artan oranda yasal bir belirsizlikle karşı karşıya kalmaktadır.

Hizmetlerin genel kalitesini yatay olarak iyileştirmek için merkezi bir politika veya koordinasyon mekanizması bulunmamaktadır. Kurumların çoğu, hizmet sunumu standartlarını yasaların kendilerine tanıdığı yetkiler dâhilinde geliştirmiştir. Kamu hizmetlerinin genel olarak iyileştirilmesi veya kalitesinin ölçülmesinden sorumlu bir kurum bulunmamaktadır. Covid-19 küresel salgınının getirdiği özel koşullar dikkate alındığında, e-devlet hizmetleri ve yönetimin basitleştirilmesi hususunda daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. E-devlet hizmetlerini kullananların sayısı 54,2 milyonu aşmıştır. Bakanlıklar, merkezi kamu kurum ve kuruluşları ve belediyeler çevrim içi hizmetlerini geliştirmişlerdir.

2.2. HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ VE TEMEL HAKLAR

2.2.1 Fası 23: Yargı ve Temel Haklar

AB'nin kurucu değerleri, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarına saygıyı içermektedir. Mevzuat ve uygulamada, temel haklara saygı kadar, etkili (bağımsız, kaliteli ve etkin) bir yargı sistemi ve yolsuzlukla etkili mücadele de çok büyük öneme sahiptir.

Türkiye'nin bu alandaki AB müktesebatının ve Avrupa standartlarının uygulanmasına ilişkin hazırlıkları **erken aşamada**dır. Rapor döneminde, **ciddi gerileme** devam etmiştir. Daha önceki raporlarda tespit edilen başlıca meseleler, özellikle de sistemsiz olarak yargı bağımsızlığı eksikliği ve insan hakları alanındaki durumun acil olarak iyileştirilmesi yönünde duyulan ihtiyaç gibi konulara değinilmemiştir. Yeni insan hakları eylem planı, prensipte memnuniyetle karşılanan bir girişim olsa da, bu alandaki en kritik sorunları çözmek bakımından somut adımlar sunmamıştır.

Hâkimler ve savcılar üzerindeki usule aykırı baskı, yargının bağımsızlığı ile genel kalitesi üzerinde önemli bir olumsuz etki oluşturmaya devam etmiştir. Hâkim ve savcılarının geniş çaplı ihraçlarının olumsuz etkileri, yargının etkinliğine ve profesyonelliğine gölge düşürmeye devam etmiştir. Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarını uygulamayı reddetmesi, yargının uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına bağlılığı konusundaki endişeleri artırmıştır.

Yolsuzluk hâlâ yaygındır ve endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin yolsuzlukla mücadele çerçevesi kapsamındaki birçok eksikliğin ele alınması bakımından ilerleme kaydetmemesi, yolsuzlukla kararlı bir biçimde mücadele edilmesine yönelik iradenin bulunmadığının göstergesidir.

İnsan hakları konusundaki ciddi gerileme devam etmiştir. Gazeteciler, yazarlar, avukatlar, akademisyenler ve insan hakları savunucularının faaliyetlerine ve eleştirel seslere getirilen geniş kapsamlı kısıtlamalar, söz konusu özgürlüklerin uygulanmasını olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir. Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi, uluslararası insan hakları standartlarına bağlılığına ilişkin endişeleri artırmıştır. Olağanüstü hâlin temel haklara verdiği zararlar ve kabul edilen ilgili mevzuat düzeltilmemiştir.

Yargının işleyişi

Türkiye, bu alandaki uyumda **erken aşamadadır**. Daha çok yargı kararının AİHM içtihadıyla çelişmesiyle birlikte ciddi **gerileme** devam etmiştir. Yeni İnsan Hakları Eylem Planı'nda yargının bağımsızlığının iyileştirilmesine yönelik bazı tedbirler öngörülmektedir. Bununla birlikte, İnsan Hakları Eylem Planı'nda yargının bağımsızlığına ilişkin önemli eksikliklerin hiçbiri ele alınmamaktadır. Darbe girişiminin ardından ihraç edilen hâkim veya savcılardan hiçbiri, beraat etmelerine rağmen, görevlerine iade edilmemiştir. Hâkim ve savcılarının mesleğe alınmasında ve terfiinde nesnel, liyakate dayalı, yeknesak ve önceden belirlenmiş kriterlerin bulunmaması hâlâ endişe kaynağıdır. Sulh ceza hâkimliği kurumunda herhangi bir değişiklik yapılmamış olup, yargı yetkileri ve uygulamaları ile ilgili endişeler devam etmektedir.

Geçen yılki raporda yer alan tavsiyeler yerine getirilmemiştir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- yargının, görevlerini Avrupa standartlarına riayet ederek bağımsız ve tarafsız şekilde gerçekleştirmesine imkân tanıyan siyasi ve hukuki bir ortam oluşturması; yürütme ve yasamanın kuvvetler ayrılığı ilkesine tam olarak riayet etmesi koşuluyla yargısal sorumluluklarını güçlendirmesi ve AİHM içtihadına uygun bir biçimde karar alması gereken Anayasa Mahkemesi kararlarına alt derece mahkemeleri tarafından riayet edilmesini sağlaması;
- yürütmenin rolü ve etkisinin sınırlı olması için Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun yapısını ve üyelerinin seçim sürecini değiştirmesi ve Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun veya üst düzey yetkililerin adli süreçlere müdahalesine karşı güvenceler getirmesi;
- hâkimlerin görev yerlerinin kendi rızaları alınmadan değiştirilmemesi konusunda etkili güvenceler sağlaması;
- Anayasa kapsamında güvence altına alınan yargının bağımsızlığına uygun olarak, hâkimlerin açığa alınmasının, görevin ciddi şekilde kötüye kullanıldığına dair şüphenin sağlam gerekçelere dayandırıldığı vakalarla sınırlandırılması ve usulî güvencelere aykırı olarak meydana gelen ihraçların yol açtığı zararı telafi etmek için tedbirler alması;
- disiplin işlemleri sistemini, yürütmenin usule aykırı müdahalesi olmadan nesnel kriterlere dayalı olması için revize etmesi;

- kişilere karşı alınan idari ve adli tedbirlerle ilgili olarak, görevi kötüye kullanma veya suç iddialarının, somut delile dayalı, bağımsız yargı yetkisi kapsamında tamamen şeffaf usullerle hukuka uygun süreçlere tabi tutulmasını sağlaması;
- tüm adli süreçlerde, usulî güvenceler de dâhil olmak üzere, özellikle masumiyet karinesi, cezai sorumluluğunun şahsiliği, hukuki belirlilik, savunma hakkı, adil yargılanma hakkı, silahların eşitliği ve etkili itiraz hakkını da içeren temel hakların tam olarak gözetilmesini sağlaması gerekmektedir.

Strateji belgeleri

2019-2023 Yargı Reformu Stratejisi'nin, uygulanmasına devam edilmiştir. Yargı Reformu Stratejisi Eylem Planı, Ekim 2020'de açıklanmıştır. Yetkililerin açıklamalarına göre, Strateji'nin uygulanma oranı %50 civarındadır. Ancak, uygulamanın sonuçlarının kanıta dayalı bir değerlendirmesi bulunmamaktadır.

Mart 2021'de açıklanan yeni İnsan Hakları Eylem Planı, yargının bağımsızlığının iyileştirilmesine yönelik faaliyetler sınırlı olmakla birlikte, kayda değer bazı iyileştirmeler öngörmektedir. Bununla birlikte Eylem Planı, sistemsiz olarak yargı bağımsızlığı eksikliğini gidermeye yönelik temel yetersizlikleri etkili bir şekilde ele almamaktadır. En önemlisi, İnsan Hakları Eylem Planı'nda; Venedik Komisyonunun kuvvetler ayrılığı ilkesine ve Hâkimler ve Savcılar Kurulunun yapısının revize edilmesine yönelik atıflarda bulunduğu Nisan 2017 tarihli Anayasa değişikliğine ilişkin görüşüne değinilmemiştir.

Yönetim birimleri

Hâkimler ve Savcılar Kurulunun yapısı, yürütmeden bağımsız olmaması ve üyelerinin atanma süreci ile ilgili endişeler devam etmektedir. Anayasaya göre, 13 üyeden dördü Cumhurbaşkanı tarafından, yedi üye ise TBMM tarafından nitelikli çoğunlukla atanır. Üyelerin hiçbiri meslektaşları tarafından seçilmez. Mayıs 2021'de Cumhurbaşkanı tarafından dört yeni üye atanmış ve TBMM yedi yeni üye atamıştır. Kalan iki sandalye, resen, yine Cumhurbaşkanı tarafından atanan Adalet Bakanı ve Bakan Yardımcısına verilir. Hâkimler ve Savcılar Kurulu'na 2020 için ayrılan bütçe 93.163.000 TL (9.150.405 avro) ve 2021 yılı için ise 103.209.000 TL'dir (10.148.850 avro).

Bağımsızlık eksikliği nedeniyle, Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun, Avrupa Yargı Kurulları Ağı'na katılımı Aralık 2016'dan bu yana askıya alınmıştır.

Bağımsızlık ve tarafsızlık

Yargının bağımsızlığı Anayasa'da ve ilgili mevzuatta düzenlenmiş olmasına rağmen, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin daha başka endişeler mevcuttur. Haziran 2021'de, Anayasa Mahkemesi en büyük ikinci muhalefet partisi olan HDP'nin kapatılmasına yönelik iddianameyi kabul etmiştir.

Venedik Komisyonunun Aralık 2016 tarihli görüşünde hâkimlerin ihraç edilmesine ilişkin asgari standartlar ve hâkim ve savcılarının görev yerlerinin değiştirilmesine ilişkin yasal güvencelerle ilgili olarak tespit edilen eksiklikler henüz ele alınmamıştır. Görev yerlerinin değiştirilmesi hususu yargıya taşınabilmektedir ancak genellikle başarısızlıkla neticelenmektedir. 2020 boyunca, hâkim ve savcılarının rızaları olmaksızın ve görevlerinin gerekleri dışında hiçbir gerekçe gösterilmeden görev yerlerinin değiştirilmesine devam edilmiştir. Mayıs 2021'de Hâkimler ve Savcılar Kurulu, Kurulun görev süresinin sona ermesinden hemen önce 3.070 hâkim ve savcının görev yerlerini değiştirmiştir. Sonuç olarak, darbe girişiminden bu yana, 3.968 hâkim ve savcı Gülen hareketiyle bağlantılı oldukları iddiasıyla ihraç edilmiştir.

İnsan hakları eylem planı; hâkimlerin sıklıkla görev yerlerinin değiştirilmesinin önlenmesi, hâkim ve savcılar için coğrafi teminatların sağlanması, hâkim ve savcılarının disiplin ve terfi sisteminin gözden geçirilmesi ve nesnel kriterlere dayalı iyileştirilmiş bir teftiş sisteminin getirilmesi dâhil olmak üzere yargının bağımsızlığını iyileştirmeye yönelik bazı eylemler öngörmektedir. Bu eylemlerin çoğu hâlihazırda Yargı Reformu Stratejisi'ne dâhil edilmiştir.

Yürütme ve yasama erkinin temsilcileri, AİHM içtihadını ve Anayasa Mahkemesini alenen eleştirmeye ve açıkça reddetmeye devam etmiştir. İktidardaki koalisyonun bir parçası olan MHP'nin lideri, Anayasa Mahkemesi'nin kaldırılmasını istemiştir. Hâkimler ve Savcılar Kurulu, Anayasa Mahkemesi kararlarına uymaktan imtina eden mahkeme üyeleri hakkında herhangi bir işlem yapmamıştır. Yargı bağımsızlığı, devam eden davalar hakkında Cumhurbaşkanı da dâhil olmak üzere, yürütme ve yasama erki temsilcilerinin kamuoyuna yaptığı açıklamalarla daha fazla zayıflatılmıştır.

Yargı mensupları sıklıkla tutuklu yargılama yoluna başvururken, Avrupa standartları bunu en son çare olarak ve en kısa süreyle sınırlı olmak üzere öngörmektedir. AİHM, Selahattin Demirtaş kararı dâhil, birçok davada, adli makamlar tarafından tutukluluk süresinin uzatılmasına yönelik alınan kararın, bu kararı ve süresini haklı gösterecek yeterli gerekçelere dayandırılmadığına hükmetmiştir.

Venedik Komisyonu'nun sulh ceza hâkimliklerine ilişkin görüşünde yer alan tavsiyeler uygulanmamıştır. Mevcut sistemde, sulh ceza hâkimleri geniş kapsamlı yetkilere sahipken, kararlarına yapılan itirazlar bir üst yargı organı tarafından değil, başka bir sulh ceza hâkimi tarafından incelenmektedir.

Özellikle İnsan Hakları Savunucuları ile sivil ve siyasi aktivistlere hukuki destekte bulunanlar olmak üzere avukatlar görevlerini yerine getirirken baskı ve dış müdahaleler de dâhil olmak üzere önemli engellerle karşılaşmışlardır. Bu tür müdahaleler, olağanüstü hal kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararname ile meslekten ihraç edilenlerin avukatlık mesleğine kabul edilmelerinin reddedilmesine yol açmaktadır. Covid-19 küresel salgını nedeniyle Baro seçimlerinin birçoğunun yapılması engellenmiştir. Sonuç olarak, Türkiye Barolar Birliği seçimleri yapılmamıştır.

Hesap verebilirlik

Dürüstlük kurallarının ihlallerinin tespitine ve disiplin cezalarının uygulanmasına yönelik mekanizmaların etkili hale gelmesi ve siyasi müdahalelerden uzak olması gerekmektedir. Ancak, Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun bağımsız olmaması bu mekanizmaları sekteye uğratmaktadır. Bazı yargı mensupları, görevlerini meşru bir şekilde yerine getirmeleri nedeniyle yaptırımlara maruz kalmıştır. Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından Gezi Parkı davasında sanıkları delil yetersizliğinden beraat ettiren üç hâkime yönelik olarak Şubat 2020'de açılan soruşturma devam etmektedir.

Hâkim ve savcılarının beş yılda bir malvarlığını beyan etme zorunluluğu hâlen geçerlidir. Güvenilir ve işleyen bir doğrulama sistemine sahip olunması ve gecikmiş veya yanlış mal bildirimlerinin usulünce takip edilmesinin sağlanması önemini korumaktadır. Bu prosedürün ihlali durumunda uygulanacak yaptırımlar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Profesyonellik ve mesleki yeterlilik

Hâkim ve savcılar şeffaf olmayan bir seçim süreciyle işe alınmaya devam etmiştir. Adalet Bakanlığı, yeni hâkim ve savcılar seçen kurulları denetlemekte ve yıllık değerlendirmelerini yapmaktadır. Hâkimler ve Savcılar Kurulu, işe alım konusunda nihai kararı vermesine rağmen, seçim kurullarında hiçbir rol oynamamaktadır. Hâkim ve savcılarının işe alınması ve terfi ettirilmesi için nesnel, liyakate dayalı, yeknesak ve önceden belirlenmiş kriterlerin

oluşturulmasına ilişkin ilerleme kaydedilmemiştir. Ekim 2019'da getirilen ve Hâkim, avukat veya noter adayları için Yükseköğretim Kurulu tarafından yapılacak olan hukuk sınavı henüz yapılmamıştır.

Yargının kalitesi

Hâkim ve savcı adaylarının hizmet öncesi eğitimleri ile hizmet içi eğitimleri, Türkiye Adalet Akademisi tarafından verilmeye devam edilmiştir. Kanunen bilimsel, idari ve mali özerkliğe sahip olmakla birlikte, genel kurulu veya yönetim kurulu bulunmadığı ve yönetimi Cumhurbaşkanı tarafından atanan başkana bırakıldığı için Akademinin bağımsızlığına ilişkin endişeler devam etmektedir. Akademinin bağımsız olmaması; açıklık, yeterlilik ve tarafsızlık şartlarına uygun eğitim programları düzenleme kapasitesini etkilemektedir. Avrupa Yargı Eğitim Ağı (EJTN), 2021 Genel Kurulu'nda Türkiye Adalet Akademisinin 2017'de kararlaştırılan gözlemci statüsünün askıya alınmasının sürdürülmesine karar vermiştir.

İnsan Hakları Eylem Planı, sanıkların duruşma sırasında avukatın hukuki yardımına daha etkili erişimlerinin sağlanması için oturma düzeninde değişiklik yapılmasını öngörmektedir. İnsan Hakları Eylem Planı'nda açıklanan hedefler, hukuki gerekçe ve somut deliller bakımından da yargı kararlarının kalitesini artırmalıdır. Özellikle terörle ilgili davalarda, insanları mahkûm etmek için zorla elde edilen delillerin kullanılabilmesi yönündeki endişelerin ortadan kaldırılmasına ihtiyaç vardır. Savunma makamı tarafından sunulan delillerin usulüne uygun olarak mahkemenin değerlendirmesine dâhil edilmesi gerekir. Kararların gizliliği sistemi, birçok durumda hâlâ adalete erişimi ve savunma hakkını sınırlamak için kullanıldığından, gözden geçirilmelidir.

Ceza mahkemelerinde daha az deneyime sahip yeni atanan hâkim ve savcılarının görevlendirilmesinin yanı sıra hâkim ve savcılarının sık sık görev yerlerinin değiştirilmesi adaletin kalitesini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.

Etkinlik

Yargı Reformu Stratejisi ile insan kaynaklarının nitelik ve niceliğinin artırılması amaçlanmakla birlikte, bu amaca henüz ulaşılmamıştır ve Strateji, mevcut dava yükünde bir azalmaya yol açmamıştır. Yargı bütçesi 2020'de yaklaşık 20 milyar TL'dir (yaklaşık 2,02 milyar avro). Bu rakam GSYH'nin %0,32'sine, kişi başına 25 avroya ve 2021 için 24 milyar TL'ye (yaklaşık 2,42 milyar avro) tekabül etmektedir.

Geniş çaplı ihraçların etkileri hâlâ gözlemlendiğinden, yargının büyük bir bölümü, davaların gecikmeden sonuçlandırılması için hâlâ ağır baskı altındadır. Yüksek mahkemelerdeki dava yükü ile ilgili olarak, Anayasa Mahkemesinde görülmekte olan dava sayısı Haziran 2020'de 36.265 iken, Haziran 2021'de 43.372; 31 Mart 2021 itibarıyla Danıştayda görülen dava sayısı ise 133.428'dir. 2020'de bölge adliye mahkemesi toplam 724.558 dava almış ve 799.974 davaya bakmıştır. 780.193 davayı karara bağlamıştır. Usul Kanunu genel olarak şekilcilikten uzaktır ve acil durumlarda yeterli hukuki araçları sağlamaktadır. Bununla birlikte, istismarcı gecikmeler için yaptırım uygulanmamaktadır. Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurular artmaya devam etmiştir. Bireysel başvuruların başladığı Eylül 2012'den bu yana 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla toplam 295.038 bireysel başvuru alınmış ve bunların 257.108'i sonuçlandırılmıştır. Mahkeme, 14.027 başvuruda; haklardan en az birinin ihlal edildiğini tespit etmiştir. Bekleyen başvuru sayısı 37.930'dur. 2020'de 40.402 başvuru yapılmış ve 45.414 başvuru sonuçlanmıştır.

Nisan 2021 itibarıyla, 100.000 kişi başına 19,7 hâkim ve 8,6 savcı düşmektedir (Avrupa ortalaması 100.000 kişi başına 21 hâkim/12 savcıdır). Toplamda 21.979 hâkim ve savcı bulunmaktadır, bunlardan 1.379'u 2020'de işe alınmıştır.

Yolsuzlukla mücadele

Türkiye, yolsuzlukla mücadelede **erken aşamadır** ve rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Ülkede, taraf olunan Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi'ne uygun yolsuzlukla mücadele birimleri kurulmamıştır. Yasal çerçevedeki ve kurumsal mimarideki eksiklikler, yolsuzluk davalarının soruşturma ve kovuşturma aşamalarında usule aykırı bir biçimde siyasi baskı kurulabilmesine imkân vermiştir. Kamu kurumlarının hesap verebilirliğinin ve şeffaflığının artırılması gerekmektedir. Yolsuzlukla mücadele stratejisi ve eylem planının olmaması, yolsuzlukla kararlı bir şekilde mücadele etme iradesinin bulunmadığını göstermiştir. Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubunun (GRECO) tavsiyelerinin birçoğu hâlâ yerine getirilmemiştir. Sonuç olarak, yolsuzluk hâlâ yaygındır ve endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Bu kapsamda, Komisyonun geçtiğimiz yıllardaki tavsiyeleri hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi Sözleşmelerine bağlılık da dâhil olmak üzere, yolsuzlukla mücadele ile ilgili olarak uluslararası yükümlülüklerini etkili bir biçimde yerine getirmesi;
- GRECO tarafından yayımlanan tavsiyeleri, ihtiyaç duyulan mevzuatın da yürürlüğe girmesi yoluyla, etkin biçimde yerine getirmesi;
- kamuoyunca yakından takip edilen yolsuzluk davalarındaki başarılı kovuşturmalar ve mahkûmiyetlere ilişkin bir izleme mekanizması kurması;
- yolsuzlukla etkin mücadeleye yönelik net bir siyasi irade ve vizyonu yansıtan, güvenilir ve gerçekçi bir eylem planıyla desteklenen bir yolsuzlukla mücadele stratejisi kabul etmesi gerekmektedir.

Rapor Dönemi Performansı

Siyasetçilerin ve kamu görevlilerinin karıştığı, kamuoyunca yakından takip edilen yolsuzluk davaları başta olmak üzere, yolsuzluk davalarındaki soruşturmalar, kovuşturmalar ve mahkûmiyetlere ilişkin rapor dönemi performansı hâlâ yetersizdir. Cumhurbaşkanı, hakkında aile üyelerini ve danışmanlarını kamu ihalelerine soktuğuna dair yolsuzluk skandalı iddiaları bulunan Ticaret Bakanı Nisan 2021'de görevden almıştır. Kamuoyunda yer alan açıklamalarla oluşan şüphelere rağmen, herhangi bir adli soruşturma başlatılmamıştır. Ana muhalefet partisi CHP, iddiaların araştırılması için meclis araştırma komisyonu kurulmasını talep eden bir önerge sunmuştur. Yolsuzlukla ilgili cezaların daha caydırıcı olması gerekmektedir. Yolsuzluk algısı hâlâ yaygındır ve bir mafya liderinin, kamuoyunda yer alan ve yolsuzluk ve diğer suç olaylarına karıştıkları iddiasıyla birkaç hükümet üyesini ve kamuoyuna mal olmuş kişileri hedef alan suçlamalarıyla daha da kötüleşmiştir.

Kurumsal çerçeve

Önleyici tedbirler

Türkiye hâlâ işleyiş bakımından bağımsız daimi bir yolsuzlukla mücadele birimi kurmamıştır. İdare içindeki teftiş birimleri etkisiz kalmıştır. Denetim ve teftiş birimleri gibi çeşitli önleyici kurumlarla savcılıklar arasındaki koordinasyon yetersiz kalmıştır. Yolsuzlukla mücadeleye ilişkin yasal çerçeve, özel sektörde hâlâ zayıftır. Yolsuzlukla mücadeleye ilişkin farkındalık yaratmaya yönelik kampanyalar yapılmamıştır.

Kolluk

Yolsuzlukla mücadele davalarında ihtisaslaşmış kovuşturma birimleri veya mahkemeler bulunmamaktadır. Yürütme, adli kolluk üzerinde hukuka uygun olmayan şekilde siyasi baskı kurmuştur. Yolsuzluk ve örgütlü suçlara ilişkin davalarda mali soruşturmalar sistematik olarak yürütülmemiştir. Siyasi partilerin mali kontrolü etkisiz kalmıştır.

Yasal çerçeve

Türkiye, tüm uluslararası yolsuzlukla mücadele sözleşmelerine taraftır. Ancak, bu sözleşmelerin hükümlerine tam olarak uyum sağlamamaktadır. Yolsuzlukla mücadeleye yönelik önceki stratejiler ve eylem planları etkili bir biçimde uygulamaya geçirilmemiştir. Daha önceki yolsuzlukla mücadele stratejilerinde öngörülen yasal reformlar gerçekleştirilmemiştir. Yolsuzluk olaylarını yetkili mercilere bildirenlerin korunmasına ve kamu alımlarına ilişkin mevzuat AB müktesebatıyla uyumlu değildir.

GRECO'nun tavsiyelerini uygulamaya yönelik somut bir ilerleme kaydedilmemiştir. GRECO, Mart 2021'de yayımlanan Dördüncü Değerlendirme Aşaması kapsamındaki İkinci Ara Uyum Raporunda; Mart 2019'da Ara Rapor'un kabul edilmesinden bu yana Türkiye'de herhangi bir değişiklik olmadığı sonucuna varmıştır: "TBMM üyeleri, hâkimler ve savcılar açısından yolsuzluğun önlenmesi" alanındaki 22 tavsiyeden sadece üçü tatmin edici bir şekilde uygulanmıştır. Dokuz tavsiye hâlâ kısmen uygulanmaktadır ve on **tavsiye uygulanmamıştır**. GRECO ayrıca, TBMM üyeleri için etik ilkelere ilişkin bir kanun bulunmadığının ve üyelerin dürüstlüğünü sağlamaya yönelik tedbirlerin alınmadığının da altını çizmiştir.

10 yıl sonra Ekim 2020'de resmen tamamlanan Üçüncü Değerlendirme Aşaması kapsamında Türkiye, 17 tavsiyeden sadece yedisini tatmin edici bir şekilde uygulamıştır. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa, bu Aşama kapsamında değerlendirilen siyasi finansmanın şeffaflığına ilişkin olarak, son 10 yılda dokuz GRECO tavsiyesinden yalnızca biri tam olarak uygulanmıştır.

Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesi ile öngörülen standartları karşılamayan Türk Ceza Kanunu'ndaki eksiklikler hâlâ ele alınmamıştır. Kamu İhale Kanunu'nda yer alan önemli sayıda istisna, yolsuzluk için belirsiz bir alan yaratmıştır. Kamu görevlileri hakkında, görevin kötüye kullanılması iddialarıyla soruşturma açılmadan önce idari amirlerinden ön izin alınmasının zorunlu olması gibi hukuki imtiyazlar ve korumalar, kamu görevlilerini yolsuzlukla ilgili cezai ve idari soruşturmalarda yasal olarak korumaya devam etmiştir. Çıkar çatışmalarına ilişkin önleme, kovuşturma ve cezalandırma ile mal bildirimini, doğrulaması ve ifşasına yönelik yasal çerçeve hâlen yetersizdir ve söz konusu çerçeve üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Türkiye, lobiciliğin düzenlendiği mevzuatını uyumlaştırmaya yönelik herhangi bir adım atmamıştır.

Stratejik Çerçeve

2010-2014 ile 2016-2019 yolsuzlukla mücadele stratejileri ve ilgili eylem planlarında yer alan hedeflerin çoğu gerçekleşmemiştir. Önemli tedbirler hâlâ yerine getirilmemiştir. Türkiye, ilgili önleyici kurum ve kolluk birimleri arasında yolsuzlukla mücadele konusundaki tüm eylemlerin koordine edilmesi, uygulanması ve izlenmesine yönelik genel kapasitesini güçlendirecek tedbirleri yine almamıştır.

Temel haklar

İnsan hakları alanındaki kötüleşme devam etmiş ve geçen yılki tavsiyelerde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Olağanüstü hâl sırasında getirilen tedbirlerin pek çoğu hâlâ yürürlüktedir ve bunların Türkiye'deki halk üzerinde ciddi ve yıkıcı etkisi hâlâ devam etmektedir. Yasal çerçeve, insan haklarına ve temel haklara riayet edilmesine ilişkin genel güvenceleri içermektedir, ancak mevzuatın ve uygulamanın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadı ile uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Türkiye'nin insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne riayet edip etmediğini izlemeye devam etmiştir. Gazeteciler, yazarlar, avukatlar, akademisyenler ve insan hakları savunucularının faaliyetlerine ve eleştirel seslere getirilen geniş kapsamlı kısıtlamalar, söz konusu özgürlüklerin uygulanmasını olumsuz yönde etkilemekte ve bu durum otosansüre neden olmaktadır. Türkiye'nin özellikle Selahattin Demirtaş ve Osman Kavala davalarında AİHM kararlarını uygulamayı reddetmekte ısrar etmesi, yargının uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına bağlılığı konusundaki endişeleri artırmıştır.

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi, bu tür standartlara bağlılığının sorgulanmasına neden olmuştur. Birçok alanda reform vaadinde bulunan yeni İnsan Hakları Eylem Planı, kritik konuları ele almamaktadır.

Bu bölümde belirtilen eksiklikleri gidermenin yanı sıra gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu'nu ve bunların uygulanma biçimini, Avrupa standartları, AİHS, AİHM içtihadı ve Venedik Komisyonu tavsiyeleri ile uyumlu hâle getirmesi;
- suç iddialarının; bağımsız ve tarafsız yargı yetkisinde, somut delile dayalı olarak ve tamamen şeffaf usullerle ve özellikle masumiyet karinesi, ceza sorumluluğunun şahsiliği, hukuki belirlilik, savunma hakkı, silahların eşitliği ilkesi ve etkili itiraz hakkı başta olmak üzere adil yargılanma hakkı ve ilgili usule ilişkin hakların tam olarak gözetilerek hukuka uygun şekilde incelenmesini sağlaması;
- Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonunun etkili bir iç hukuk yolu olmasını temin etmesi ve olağanüstü hâl süresince keyfi olarak görevine son verilen tüm kamu çalışanlarının görevlerine iade edilmelerine devam edilmesini ve uğramış olabilecekleri zararlara karşı, maaş kaybı da dâhil olmak üzere, uygun bir şekilde tazmin edilmelerini sağlaması;
- aile içi şiddet, **psikolojik ve fiziksel istismar, cinsel taciz, tecavüz, “namus” adına işlenen suçlar**, ısrarlı takip ve zorla evlendirme dâhil olmak üzere kadına yönelik her türlü şiddetle etkili bir şekilde mücadele etmesi; kadına yönelik şiddeti önlemeye yönelik tedbirler uygulaması, mağdurları koruması ve faileri kovuşturması gerekmektedir.

Temel haklara riayet zayıflamaya devam etse de Türkiye, **uluslararası insan hakları mekanizmalarının** çoğuna taraftır. Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (“İstanbul Sözleşmesi”) çekilme, geniş bir kesim tarafından önemli bir gerileme olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu durum Türkiye'nin diğer uluslararası sözleşmelerden çekilme olasılığı hakkında yeniden hukuki tartışmalara yol açmıştır. Haziran 2021'de Anayasa Mahkemesi; Cumhurbaşkanı'nın, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Türkiye'yi uluslararası sözleşmelerden çekme yetkisine sahip olduğuna hükmetmiş ve bazı siyasi partiler ve STK'ların İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararına ilişkin yürütmenin durdurulması talebini reddetmiştir. Türkiye, Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'yi ve Ekonomik,

Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü'nü henüz imzalamamıştır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin denetim süreci devam etmiştir.

2020'de, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi** (AİHM), çoğunlukla ifade özgürlüğü, özgürlük ve güvenlik hakkı, mülkiyetin korunması, adil yargılanma hakkı, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, özel hayata ve aile hayatına saygı ile yaşama hakkı olmak üzere 97 davada (104 davadan) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ihlal edildiğine karar vermiştir. Rapor döneminde, AİHM'e 10.790 yeni başvuru kaydedilmiştir. Ocak 2021'de, Mahkemede bekleyen davaların sayısı toplam 13.491'dir. Hâlihazırda, güçlendirilmiş izleme usulü kapsamında Türkiye'ye karşı açılan 225 dava devam etmektedir.

Aralık 2020'deki *Selahattin Demirtaş v. Türkiye (No. 2)* davasında AİHM Büyük Dairesi; Türk Hükûmeti'nin, Demirtaş'ı önce gözaltına alarak ve ardından tutukluluğunu dört yıldan fazla uzatarak siyasi faaliyetlerini yürütmesini engelleme, seçmenleri seçilmiş temsilcilerinden yoksun bırakma ve "demokratik toplum kavramının özü olan çoğulculuğu bastırma ve siyasi tartışma özgürlüğünü sınırlama art niyeti ile hareket ettiğine" hükmetmiştir. Mahkeme, Türkiye'nin AİHS'nin 18. maddesini ihlal ettiğine, tutukluluğun devam etmesi için yeterli neden bulunmadığına hükmetmiş ve Demirtaş'ın derhal serbest bırakılmasına karar vermiştir. Mahkeme ayrıca, Demirtaş'ın tutuklu yargılanmasına devam edilmesinin AİHS ihlallerinin uzaması anlamına geleceğini ve Türkiye'nin AİHS'nin 46(1) maddesi uyarınca Mahkeme'nin kararına uyma yükümlülüğünü ihlal edeceğini belirtmiştir. Aynı zamanda, Büyük Daire Türk Anayasa Mahkemesi tarafından hızlı yargı denetimi yapılmamasına ilişkin olarak AİHS'nin 5(4) maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir.

Kavala v. Türkiye davasında, Mart 2021'de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi; AİHM'in başvuru sahibinin tutuklanmasının ve tutuklu yargılanmasının, başvuru sahibinin bir suç işlediğine dair makul bir şüpheyi destekleyecek delil yokluğunda gerçekleştiğine (Sözleşme'nin 5(1) maddesinin ihlali) ve başvuru sahibini susturma ve diğer insan hakları savunucularını caydırmaya yönelik art niyet taşıdığına (5(1) maddesi ile bağlantılı olarak 18. maddenin ihlali) ve Anayasa Mahkemesinin şikâyeti incelemek için geçirdiği bir yıl ve yaklaşık beş ayın, başvuranın kişisel özgürlüğünün tehlikede olduğu göz önüne alındığında yeterince "hızlı" olmadığına (5(4) maddesinin ihlali) ilişkin bulgularını hatırlatmıştır. Bakanlar Komitesi, başvuru sahibinin derhal serbest bırakılması çağrısını yinelemiştir. Son olarak, Bakanlar Komitesi, başvuru sahibinin durumunu, serbest bırakılıncaya kadar Komitenin her olağan ve insan hakları toplantısında incelemeye karar vermiştir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Mart 2021'de *Kıbrıs v. Türkiye* ile *Varnava ve diğerleri* davalarını incelemiştir. Komite, Türk makamlarının Kayıp Şahıslar Komitesi'ne (KŞK) gerekli tüm yardımı sağlamaya yönelik proaktif yaklaşımlarını sürdürmelerinin hâlâ aciliyet taşıdığına altını çizmiştir. Komite, Türk makamlarına; askerî arşivler de dâhil olmak üzere, tüm ilgili Türk arşivlerinden mezar yerleriyle ilgili olarak elde edilen bilgilerin tamamını talebe gerek olmaksızın KŞK'ya sunmaları konusunda çağrıda bulunmuştur. Komite, Kıbrıs'ın kuzeyinde "Kayıp Şahıslar Birimi" tarafından yürütülen soruşturmaların ilerleyişi hakkında Türk makamlarının verdiği bilgileri ilgiyle not etmiştir. Son olarak, Komite, Avrupa Mahkemesi tarafından *Kıbrıs v. Türkiye* ve *Varnava v. Türkiye* davalarında verilen adil tazminatı Türkiye'nin daha fazla gecikme olmaksızın ödemesine ilişkin tartışmasız yükümlülüğü konusundaki ısrarını yinelemiştir.

5 Mart 2010 tarihli *Demopoulos v. Türkiye* kararının uygulanmasına ilişkin olarak, mülk sahibi Kıbrıslı Rumlar tarafından Taşınmaz Mal Komisyonuna 6.856 başvuru yapılmıştır. Haziran 2021 itibarıyla, 1.227 başvuru uzlaşma yoluyla, 34 başvuru ise mahkeme yoluyla çözümlenmiştir. Taşınmaz Mal Komisyonu bugüne kadar toplamda yaklaşık 368 milyon avro tutarında tazminat ödemiştir.

İnsan haklarının teşviki ve uygulanmasına ilişkin yeni bir İnsan Hakları Eylem Planı kabul edilmiş ve Mart 2021'de yayımlanmıştır. İnsan Hakları Eylem Planı'nın tanımlanmış hedefleri; insan haklarının korunması için daha güçlü bir sistem, yargı bağımsızlığının ve adil yargılanma hakkının güçlendirilmesi, yasal öngörülebilirlik ve şeffaflık, ifade, örgütlenme ve din özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesi, bireysel özgürlük ve güvenliğin güçlendirilmesi ve bireylerin vücut ve ahlaki bütünlüğü ile özel hayatlarının korunmasını içermektedir. Ayrıca Eylem Planı, mülkiyet haklarının korunmasını, kırılgan grupların korunmasını, toplumsal refahı güçlendirmeyi ve insan hakları konusunda üst düzey idari ve toplumsal farkındalık sağlamayı da öngörmektedir. İnsan Hakları Eylem Planında iki yıl içinde 393 faaliyetin hayata geçirilmesi öngörülmektedir. Öngörülen faaliyetlerin bazıları, daha önceki strateji belgelerinde yer alan eylemlerin tekrarlarıdır.

İnsan Hakları Eylem Planı'nın hazırlanmasında, bazı hak temelli sivil toplum kuruluşlarıyla yapılanlar da dâhil olmak üzere, çok sayıda istişarede bulunulmasına ve çalıştay düzenlenmesine rağmen, Plan'a ilişkin bir ileri safhadaki taslak, ilgili paydaşlarla paylaşılmamıştır. Bu durum, politika önerilerinde anlamlı girdi sağlanmasını engellemiştir. Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonuna ayrıntılı bir taslak üzerinden değil, yalnızca başlangıçtaki ana hatlara ilişkin olarak danışılmıştır. İnsan hakları eylem planı spesifik hedefler, faaliyetler, göstergeler, referanslar ve zaman çizelgeleri içermemektedir. Yeni eylem planının hazırlanmasında, bu alandaki bir önceki strateji belgesi olan AİHS İhlallerinin Önlenmesine ilişkin İnsan Hakları Eylem Planı'nın (2014-2019) uygulanmasına ilişkin kanıta dayalı hiçbir değerlendirme kullanılmamıştır.

İnsan Hakları Eylem Planı'nda, Türkiye'de insan hakları konusunda kötüleşen ve endişe verici boyuta gelen duruma zemin teşkil eden kritik konular ele alınmamaktadır. Eylem Planı, özellikle de Venedik Komisyonu'nun; yargı bağımsızlığına ilişkin olanlar da dâhil olmak üzere, Nisan 2017 tarihli Anayasa değişikliğine ilişkin görüşünde yer alan başlıca eleştirileri ele almamaktadır. Türk Ceza Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'da değişiklik yapılmasına yönelik somut bir plan sunulmamaktadır. Eylem Planı'nda toplumsal cinsiyet eşitliğine atıfta bulunulmamaktadır.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ve Kamu Denetçiliği Kurumu başlıca insan hakları kurumlarıdır. Kamu Denetçiliği Kurumu, yalnızca kamu idaresinin verdiği kararlara ilişkin şikâyetleri işleme alırken ve resen hareket etme yetkisi bulunmazken, TİHEK yalnızca Kamu Denetçiliği Kurumunun görev alanı dışında kalan başvuruları kabul etmektedir. Bu kurumların hiçbiri operasyonel, yapısal veya mali bağımsızlığa sahip değildir ve üyeleri Paris İlkelerine uygun biçimde atanmamaktadır. TİHEK, Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel Ağı'na akredite olmak üzere başvuru yapmamış ve Eşitlik Organları Standartları konusundaki Avrupa Komisyonu Tavsiyesine uyum sağlamamıştır.

Her iki kurumun da başvuruları ele alma konusunda etkililiği çok sınırlıdır. 2020'de, TİHEK **1.363 başvuru kabul etmiş**, aralarında cezaevlerinin de bulunduğu 13 kurumu ziyaret etmiş ve Haziran 2021'e kadar 10 ziyaret gerçekleştirmiştir; 10 ziyarete ilişkin raporlar henüz yayımlanmamıştır. Bazı TİHEK üyeleri, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları, LGBTIQ hakları dâhil olmak üzere temel insan haklarına karşı olumsuz bir tutum sergilemiş ve İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeyi desteklediklerini ifade etmişlerdir; tüm bunlar Kurumun beyan edilen amaçlarıyla çelişmektedir.

2020'de TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonuna toplam 2.591 başvuruda bulunulmuştur.

İnsan hakları savunucuları maruz kaldıkları sindirme, kovuşturma, şiddet içeren saldırılar, tehditler, izleme, uzun süreli keyfi gözaltı ve kötü muameleler yoluyla giderek artan bir baskıyla

karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum bağımsız sivil toplum üzerinde caydırıcı etki yaratmaya devam etmiştir. İnsan hakları savunucularına yönelik olarak, hükûmete yakın medya kuruluşları tarafından yapılan karalama kampanyaları ve üst düzey kamu görevlilerinin saldırgan söylemleri bir korku iklimi yaratmaya devam etmiş ve eleştirel görüşlerin alanını daraltmıştır. Ayrıca, insan hakları savunucularına ve sivil ve siyasi aktivistlere hukuki yardım sağlayan avukatlar görevlerini yaparken büyük engellerle karşılaşmaya devam etmiş ve tutuklanma, gözaltına alınma ve haklarında kovuşturma başlatılması riski ile karşı karşıya kalmışlardır.

Ocak 2021'de, Bölge Adliye Mahkemesi, insan hakları savunucularının ve sivil toplum temsilcilerinin yargılandığı Gezi davasında, dokuz sanığı beraat ettiren Şubat 2020 tarihli kararı bozmuş ve bu kişilere seyahat kısıtlaması getirmiştir.

Türk makamları, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Osman Kavala'nın derhal serbest bırakılmasını şiddetle tavsiye eden olağan ara kararlarını yerine getirmemiştir. Aralık 2020'de, Anayasa Mahkemesi Osman Kavala'nın ikinci bireysel başvurusunu reddettiği gerekçeli kararını da yayımlamış, başvuranın kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edilmediği hükmüne varmıştır. 1 Eylül 2021'de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi, Kavala'nın tutukluluğunun devamına karar vermiştir.

Terör örgütüyle bağlantılı oldukları iddialarıyla Büyükada'daki 11 insan hakları savunucusuna açılan davalar devam etmiştir. İstinaf mahkemesi bu kişilerden, aralarında Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi eski yöneticisinin de bulunduğu, dördünün silahlı terör örgütü üyeliği suçlamasından mahkûmiyetlerini onamıştır. Başsavcının Uluslararası Af Örgütü eski yöneticisinin hapis cezasını onamakla birlikte üç sanığın beraatını talep ettiği dava Yargıtay'da devam etmektedir.

Şubat 2021'de, İçişleri Bakanı, İnsan Hakları Derneğinin Irak'ın kuzeyindeki Gara bölgesinde 13 Türk vatandaşının ölümüyle ilgili yaptığı basın açıklamasının ardından derneği sert bir dille eleştirmiştir. Bunun üzerine İnsan Hakları Derneği başkanı polis tarafından kısa süre gözaltında tutulmuştur.

İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeyi protesto eden birçok kadın insan hakları savunucusu ve aktivisti gözaltına alınmış ve para cezasına çarptırılmıştır.

Dönemin Diyarbakır Barosu Başkanı Avukat Tahir Elçi'nin 2015'de öldürülmesi hakkındaki dava Ekim 2020'de Diyarbakır'da başlamıştır.

Yaşama hakkı ile ilgili olarak, güvenlik otoritelerinin neden olduğu bildirilen ölümlere ilişkin güvenilir ve etkili soruşturmalar yürütülmesine yönelik hiçbir adım atılmaması ciddi endişe yaratmaya devam etmektedir. Bağımsız verilere göre, 2020'de en az 3.291 kişinin yaşam hakkı ihlal edilmiştir. Mart 2021'de, Anayasa Mahkemesi; 2007'de gözaltındayken polis tarafından öldürülen bir Nijerya vatandaşının yaşama hakkının ihlal edildiğine karar vererek sorumlu polis memurunu 16 yıl hapis cezasına mahkûm etmiştir. Kasım 2020'de Van'da askerî helikopterle götürüldükleri ve gözaltına alındıktan sonra işkenceye maruz bırakıldıkları iddia edilen iki köylü Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunmuştur. Köylülerden biri daha sonra, aldığı yaralardan dolayı ölmüştür. Bu olayla ilgili güvenilir bir soruşturma hâlâ yapılmamıştır. Olumlu bir gelişme olarak, Diyarbakır Valiliği, 12 yaşındaki bir çocuğun 2015'te öldürüldüğü vakayla ilgili olarak bir polis memuru hakkında soruşturma başlatılmasına Nisan'da izin vermiştir.

Genel olarak, suçun cezasız kalması önemli bir endişe kaynağıdır. Haziran 2016'da kabul edilen, güvenlik güçlerine adli açıdan ayrıcalıklar tanıyan ve suçun cezasız kalması riskini artıran mevzuat hâlâ yürürlüktedir. Yetkililerin, bu mevzuatı AİHM içtihatlarına ve standartlarına uyumlu hale getirmek için acil önlemler alması gerekmektedir. Güneydoğuda güvenlik otoritelerinin 2015'teki olaylarla bağlantılı olarak neden oldukları bildirilen ölümleri, etkin bir şekilde soruşturmak ve cezalandırmak için hiçbir tedbir alınmamıştır. 2017'de

Diyarbakır'da Nevruz kutlamaları sırasında bir üniversite öğrencisinin öldürülmesiyle ilgili davada, fail polis memuru Kasım 2020'de "kasten adam öldürme" suçundan beraat etmiştir. Birçok vakada yetkililer, kamu görevlileri hakkında kovuşturma başlatılmasına izin vermemişlerdir. Darbe girişiminden bu yana birçok ilde güvenlik veya istihbarat birimleri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen ve yeterince soruşturulmayan adam kaçırma ve zorla kaybedilme vakaları bildirilmeye devam etmiştir. En az yirmi kişinin devlet ajanları tarafından aylarca alıkonulduğu iddiaları, henüz Türk makamları tarafından etkili bir soruşturmaya tabi tutulmamıştır. Nisan 2021'de İçişleri Bakanlığının, vatandaşların gösteriler sırasında polis memurlarının videolarını kaydetmelerini önleyen bir genelge yayımlaması, kolluk görevlilerinin hesap verebilirliğinin zayıflamasına ve delil toplanmasının engellenmesine ilişkin kaygıları daha da artırmıştır.

İşkence ve kötü muameleye ilişkin inandırıcı ve ciddi iddialar rapor edilmeye devam etmiştir. Mevcut raporlara göre, gözaltı merkezleri ile cezaevlerinin ve resmi olmayan gözaltı yerlerinin yanı sıra çoğunlukla gösteriler ve toplantılar sırasında olmak üzere sokaklarda işkence ve kötü muamele yapılmaya devam edilmektedir. Cezaevlerinde işkence ve kötü muamele yapıldığına ilişkin iddialar bulunmaktadır. Özellikle Boğaziçi Üniversitesi protestolarındaki ve Onur yürüyüşlerindeki gösterilerde kötü muamele ve aşırı güç kullanımına başvurulmuştur. Cezaevine girişlerde veya gözaltındayken çıplak arama yapıldığına ilişkin iddialarda artış meydana gelmiştir. Mevzuat belirli durumlarda bu tür uygulamalara izin verse de, hak aktivistleri ve mağdurlar, çıplak aramaların sıklıkla usullere uygun olarak yapılmadığını iddia etmektedirler. Yetkililer, Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesinin (CPT) bekleyen 2016 raporunun yayımlanmasına izin vermemiştir. Türkiye'ye son CPT ziyareti Ocak 2021'de gerçekleşmiştir. Ulusal önleme mekanizması olarak hareket etmesi gereken Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (UNCAT) İhtiyari Protokolü kapsamında temel gereklilikleri karşılamamaktadır ve kendisine yapılan başvuruları henüz etkili bir şekilde incelememektedir. Etkili cezaevi izleme kurulları kurulması gerekmektedir.

Azami gözaltı süresinin 12 güne kadar uzatılmasını mümkün kılan ve AİHM içtihadına aykırı olan (azami dört güne kadar) mevzuatın gözden geçirilmesi gerekmektedir. İşkence ve kötü muameleyle ilişkin şikâyetlerin, raporların ve bulguların hızlı, etkili ve tarafsız bir şekilde araştırılması gerekmektedir; failer, başta AİHS ve UNCAT olmak üzere Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri doğrultusunda yargılanmalı ve mahkûm edilmelidir.

Aşırı kalabalıklaşan ve kötüleşen **cezaevi** koşulları derin bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Türkiye Avrupa Konseyi'nin en aşırı kalabalıklaşma oranına sahip ülkesidir (mevcut 100 kişilik yere 127 tutuklu/mahkûm). Yeni İnsan Hakları Eylem Planı, cezaevlerindeki yaşam koşullarını iyileştirmeye ve çocukların refahını sağlamaya yönelik genel bir taahhüt içermektedir.

Cezaevlerinde tutukluların haklarına keyfi sınırlamalar getirilmesi, tıbbi bakım hizmetlerine erişimin reddedilmesi ile işkence, kötü muamele, açık görüşmelerin engellenmesi ve hücre hapsi uygulaması dâhil, insan hakları ihlalleri olduğu yönündeki iddialar devam etmiştir.

Bazı cezaevlerinde gerçekleştirilen açlık grevlerinde, PKK lideri Öcalan'ın tecridine son verilmesi ve cezaevlerindeki tutuklu hakları ihlallerinin sona erdirilmesi talep edilmiştir. İstismar ve insanlık dışı veya onur kırıcı koşullara ilişkin iddialar hakkındaki soruşturmalar sınırlı kalmaya devam etmiş ve bu tür soruşturmaların sonuçları genel olarak kamu erişimine imkân verecek şekilde belgelenmemiştir. Cezaevi izleme kurulları büyük ölçüde etkisiz kalmıştır ve ulusal önleme mekanizması olarak hareket etmesi gereken TİHEK bağımsız değildir. Hükûmet, STK'ların cezaevlerini izlemelerine izin vermemiştir. İnsan Hakları

İnceleme Komisyonu, Haziran 2018'den bu yana tutuklu ve hükümlülerden insan hakları ihlallerine ilişkin 3.363 başvuru almıştır ancak hiçbir vakada ihlal tespit edilmemiştir.

Kişisel verilerin korunması konusunda, 2016 tarihli Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesi için hiçbir adım atılmamıştır. Bu durum, Eurojust, Europol ve daha genel olarak, bir dizi politika alanında olası işbirliğinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Türkiye'nin, diğer hususların yanı sıra, Kişisel Verileri Koruma Kurumunun bağımsızlığı ve kolluk birimlerine yönelik istisnalar konusundaki endişeleri hâlâ gidermesi gerekmektedir. Türkiye, Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi'ni Tadil Eden 2018 Protokolü'nü hâlâ imzalamamıştır (Avrupa Konseyi Antlaşmaları Serisi No 223).

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin olarak, ibadet özgürlüğüne büyük ölçüde saygı gösterilmeye devam edilmiştir. Gayrimüslim cemaatlerin tüzel kişiliğinin olmaması ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir ve Venedik Komisyonu'nun, gayrimüslim dini cemaatlerin hukuki statüsü ve İstanbul Ortodoks Patrikhanesi'nin "Ekümenik" unvanını kullanma hakkı konusundaki tavsiyeleri henüz uygulanmamıştır. Azınlık vakıflarının uzun süredir devam eden seçim prosedürleri sorunu ele alınmamıştır. Vicdani redde ilişkin olarak, bir dizi AİHM kararı hâlen uygulanmamaktadır. Tüm din ve inanç gruplarına yönelik ayrımcı unsurların tamamının ortadan kaldırılması amacıyla okul kitaplarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi hakkında Temmuz 2020'de alınan kararın ardından, Ayasofya ve Kariye'nin (Türkiye'deki Dünya Miras Alanları arasında yer alan ve Ağustos 2020'de camiye dönüştürülen bir başka müze) statü değişikliğinin Miras Varlığının Üstün Evrensel Değerine olan etkilerini incelemek üzere, Ekim 2020 ve Ocak/Şubat 2021'de iki UNESCO danışma misyonu ziyareti yapılmıştır. 1971'den beri kapalı durumda olan Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulunun açılması konusunda adım atılmamıştır.

Hristiyanlara ve Musevilere yönelik nefret söylemi ve nefret suçları bildirilmeye devam etmiştir (*bkz. aşağıya- Azınlıklar*). Aleviler nefret suçlarına maruz kalmış ve bu konudaki soruşturmalar etkisiz kalmıştır. Avrupa standartları ile uyumlu kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturulmalıdır ve zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri ve Alevilerin ibadet mekânları ile ilgili olarak AİHM'in verdiği kararların uygulanması için gereken özen gösterilmelidir. Protestanlar, ibadet yerlerinin tanınmasıyla ilgili sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bazı yabancı protestan din adamları sınır dışı edilmiş veya ülkeye girişleri reddedilmiş ve vize izinleri verilmemiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığının çalışmaları ve etkisi, kamusal hayatın tüm alanlarında devam etmiştir. Kurum Başkanı, çeşitli konuşmalarında ateistleri alenen hedef almıştır.

İfade özgürlüğü

Türkiye bu alandaki uyumda **erken aşamada** ve bu alandaki ciddi **gerileme** rapor döneminde devam etmiştir. Milli güvenlik ve terörle mücadeleye ilişkin hükümler başta olmak üzere mevzuat ve uygulama, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası standartları ihlal etmeye ve AİHM içtihadından uzaklaşmaya devam etmiştir. Muhafız seslerin yayılması ve ifade özgürlüğü, artan baskılardan ve kısıtlayıcı tedbirlerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Gazeteciler, insan hakları savunucuları, avukatlar, yazarlar, muhalif politikacılar, öğrenciler ve sosyal medya kullanıcılarına karşı açılan davalar devam etmiştir.

Cumhurbaşkanlığına bağlı çalışan ve basın kartı verilmesinden sorumlu olan İletişim Başkanlığı, 2020'de iptal edilen çok sayıda basın kartının yenilenmemesi nedeniyle ağır eleştirilere maruz kalmaya devam etmiştir. İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'a

ve genel yasal çerçeveye dayanılarak, uygun olmayan şekilde geniş kapsamlı gerekçeler temelinde ve mahkeme kararı olmaksızın İnternet içeriğinin engellenmesine ve kaldırılmasına devam edilmiştir.

Komisyunun son dört yıllık raporunda yer alan tavsiyeler ele alınmamıştır. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- tutuklu yargılanan gazetecileri, insan hakları savunucularını, avukatları, yazarları ve akademisyenleri serbest bırakması;
- basın görevini bağımsız şekilde ve misilleme veya işten çıkarılma kaygısı duymaksızın yerine getirebileceği güvenli, çoğulcu ve elverişli bir ortamı sağlaması. Bu, devlet ve devlet dışı aktörler tarafından basın kuruluşlarına yönelik sindirme, müdahale ve baskı eylemlerine son verilmesini de kapsamaktadır.
- başta Terörle Mücadele Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun olmak üzere, mevcut mevzuatı Avrupa standartlarına uygun hâle getirmesi ve ifade özgürlüğünü kısıtlamayacak biçimde uygulanmasını sağlaması;
- hakaret suçu ve diğer benzer suçlarla ilgili ceza hukuku hükümlerinin muhalif kişiler üzerinde baskı kurma aracı olarak kullanılmamasını sağlaması gerekmektedir.

Gazetecilerin sindirilmesi

Kovid-19 hakkındaki habercilik faaliyetleri de dâhil olmak üzere, sektörde çalışanlar arasında sansüre ve otosansüre neden olan basın mensuplarına yönelik yakalama, gözaltı, kovuşturma, mahkûmiyet ve işten çıkarmalar daha da artmıştır. Sonuç olarak, cezaevlerinde bulunan gazetecilerin sayısı yaklaşık 60'tır. 2020'de, en az 48 gazeteci gözaltına alınmış, 23 gazeteci toplam 103 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Ocak 2021 itibarıyla, son iki buçuk yılda en az 353 gazeteci kovuşturmaya uğramıştır. 2020'de, en az 53 gazeteci aleyhinde dava açılmıştır. Yaptıkları işler nedeniyle gazetecilere ve basın kuruluşlarına yönelik tehditler ve fiziksel saldırılar, rapor döneminde de devam etmiştir. Sivil toplum kuruluşları; 2021'in ilk haftalarında Türkiye'nin farklı bölgelerinde beş muhalif gazetecinin fiziksel saldırıya uğradığını bildirmiştir. Toplamda, 2020'de en az 18 gazeteci saldırıya uğramıştır; saldırılar 2021'de de devam etmiştir.

Muhalif gazeteler aleyhinde dava açılmaya devam etmiştir. Kasım 2020'de Bölge Adliye Mahkemesi, 2016'da kapatılan Özgür Gündem gazetesiyle dayanışma için başlatılan "Nöbetçi Genel Yayın Yönetmenliği" kampanyasına katıldıkları gerekçesiyle yargılanan üç sanığa yönelik 2019'da verilen beraat kararını bozmuştur. Özel medya şirketlerinin olağanüstü hal sırasında ve sonrasında hükûmet tarafından devralınması sonucunda ilgili kuruluşlar ve çalışanları için ortaya çıkan zararlar tazmin edilmemiştir.

Yasama Ortamı

Terörle mücadele, internet ve istihbarî hizmetlerle ilgili hâlihazırdaki mevzuat ve Türk Ceza Kanunu ifade özgürlüğünün önünde engel teşkil etmektedir ve Avrupa standartları ile uyumlu değildir. Mevzuatın seçilerek ve keyfi olarak uygulanması, hukukun üstünlüğü ve adil yargılanma temel ilkelerini ihlal ettiğinden endişe yaratmaya devam etmiştir.

Uygulama/Kurumlar

Ceza mevzuatı, terör bağlantısı (*bkz. Yargı*), kamu görevlilerine hakaret ve/veya hükûmete karşı suç işlemek gibi geniş kapsamlı suçlamalarla gazeteciler hakkında kovuşturma başlatılmasına ve hapis cezasına çarptılmalarına imkân vermeye devam etmiştir. Anayasal hakların kullanılması suç olarak gösterilmiş ve isnat edilen suç ile çoğunlukla doğrudan ve güvenilir bir

bağlantı kuramayan iddianamelere gerekçe olarak kullanılmıştır. Örneğin, basın açıklamalarına veya sendikal faaliyetlere katılım, terör örgütlerine destek olarak görülmüştür. Muhafif gazeteciler, adli soruşturmalar ve mahkeme kararlarıyla sindirilmiştir. Gösterilere katıldıkları, basın açıklaması yaptıkları ve meşru faaliyetlerde buldukları gerekçesiyle insan hakları savunucularına yönelik mahkûmiyet kararları ve para cezaları, sivil toplum kuruluşlarının alanını daha da daraltmıştır. Basın İlan Kurumu (BİK), hükûmeti eleştiren medya kuruluşlarına yönelik olarak kamuya açık reklam yasakları uygulamaya devam etmiştir.

Gazetecilerin akreditasyonu ve basın kartı düzenlenmesi sisteminde yenilik yapılmasına ihtiyaç vardır. Basın kartlarının güvenlik gerekçesiyle iptal edilmesi, yabancı uyruklu muhabirlerin Türkiye'de çalışmaları için caydırıcı etki yaratmıştır. Yetkililere göre, Aralık 2018 ve Aralık 2020 arasında 1.238 basın kartı iptal edilmiştir.

Tartışmalı suçlamalarla dört yıldır tutuklu bulunan gazeteci ve yazar Ahmet Altan, Nisan 2021'de Yargıtay tarafından sonunda serbest bırakılmıştır.

Türk Ceza Kanunu'nun, azami 4 yıl hapis cezası öngören Cumhurbaşkanı'na hakaret başlıklı 299. maddesi, çoğunlukla eleştirel sesleri yargılamak amacıyla kullanılmıştır. Cumhurbaşkanı'na hakaret gerekçesiyle, gazetecilere, yazarlara, muhafif politikacılara, öğrencilere, gençlere ve sosyal medya kullanıcılarına (çocuklar da dâhil olmak üzere) yönelik soruşturmalar, tutuklamalar ve kovuşturmalar devam etmiştir.

Örneğin, Yargıtayın, rapor tarihinde hâlâ internet erişimine açık olan bir gazete "retweet"ine dayanarak "terör propagandası yaptığı" gerekçesiyle HDP milletvekili Ömer Faruk Gergerlioğlu'na verilen hapis cezasını onamasının ardından TBMM, Mart 2021'de Gergerlioğlu'nun milletvekilliğini düşürmüştür.

Nisan 2021'de Hükûmeti, Merkez Bankasının döviz rezervlerinin tükenmesine sebep olmakla suçlamaları ve bu konuda şeffaflık talep etmeleri üzerine, Cumhurbaşkanı'na hakaret ettikleri iddiasıyla muhalefet partisi CHP yetkilileri hakkında soruşturma açılmıştır.

Nisan 2021'de, hükûmetin 1936 Montrö Sözleşmesi'nden muhtemel çekilme niyeti konusunda endişelerini dile getiren bir bildiri yayımlayan 10 emekli amirale yönelik olarak adli soruşturma başlatılmıştır. Buna karşılık Cumhurbaşkanı, emekli amirallerin yorumlarının ifade özgürlüğünü aştığını ve askerî darbe iması taşıdığını ifade etmiştir. 10 emekli amiral, adli kontrol şartıyla serbest bırakılmadan önce sekiz gün gözaltında tutulmuştur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, gazeteci ve milletvekili Ahmet Şık, Cumhuriyet gazetesi ve Temmuz 2016'daki darbe girişimi sonrasında hapis cezası alan şarkıcı Atilla Taş aleyhindeki davalar da dâhil olmak üzere, birçok davada Türk Hükûmetinin AİHS'in 10. maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir.

Bağımsız verilere göre, en az 320 barışçıl gösteride en az 2.123 protestocu, "nefreti teşvik etme", "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu ihlal etme" ve "polise mukavemet" şüpheleriyle gözaltına alınmıştır. Cumhurbaşkanı, MHP lideri ve İçişleri Bakanı, öğrencileri "terörist" olarak adlandırarak ve LGBTIQ bireyleri damgalayarak kışkırtıcı ve kutuplaştırıcı bir söylem kullanmıştır. Ocak 2021'de Cumhurbaşkanlığı kararıyla Boğaziçi Üniversitesine yeni bir rektör atanmasının ardından, Boğaziçi Üniversitesi ve diğer üniversitelerden öğrenciler ile akademisyenler protestolara başlamıştır. Pek çok öğrenci, nefreti teşvik etmek ve dini değerleri aşağılamakla suçlanmıştır. Temmuz 2021'de Cumhurbaşkanlığı kararıyla Boğaziçi Üniversitesi rektörü görevden alınmıştır.

Anayasa Mahkemesi, ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğine hükmettiği bazı bireysel başvuruları karara bağlamıştır. Temmuz 2019'da Anayasa Mahkemesinin "Barış Akademisyenleri" olarak bilinen kişilere yönelik ihlal tespiti kararına ve müteakip beraat

hükümlerine rağmen, çok az sayıda akademisyen görevine iade edilmiş ve tazminat alabilmiştir. Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu, başvuru almaya başladığı 2017'den bu yana tek bir "Barış Akademisyenleri" dosyasına bakmamıştır. Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonunun karar almaması nedeniyle çok az sayıda akademisyen Anayasa Mahkemesine başvuru yapmıştır.

Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) başvurusu üzerine, Anayasa Mahkemesi Nisan 2021'de, olağanüstü hâl süresince gazete, televizyon kanalları ve haber ajanslarının kapatılması ve mal varlıklarına el konulmasının önünü açan KHK maddesini, ulusal güvenliğe tehdit oluşturduğu gerekçesiyle iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesine göre, geçici bir kapatma için bile mahkeme kararı gerekmektedir, dolayısıyla medya kuruluşlarının doğrudan kapatılması, temel hak ve özgürlüklerin en ciddi şekilde ihlalini teşkil etmektedir. Bununla birlikte konuyla ilgili karar, çok sayıda el konulan mal varlığı ve lisans satıldıktan sonra alınmıştır.

Yasaklı internet sitelerine veya sulh ceza hâkimlerinin verdiği kararlara dayanılarak internet içeriğinin kaldırılmasına ilişkin resmi istatistikler mevcut değildir.

Kamu Yayın Kuruluşları

Kamu hizmeti yayıncısı olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığıyla ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ise Kültür ve Turizm Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir. TRT'nin yayın politikası, hükûmetin resmi çizgisini yakından yansıtmaktadır. RTÜK'ün bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin herhangi bir gelişme olmamıştır. Üyeleri, TBMM tarafından sivil toplum veya basın meslek örgütleri ile istişare edilmeksizin seçilmeye devam edilmektedir.

RTÜK, "toplumun ulusal ve ahlaki değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkelerine aykırı" yayın yaptıkları yönündeki yoruma açık gerekçelerle bağımsız televizyon ve radyo kanallarını para cezasına çarptırmaya ve yayınları askıya almaya devam etmiştir. Bir RTÜK üyesinin raporuna göre, hükûmete muhalif TV kanallarına büyük para cezaları uygulanırken, hükûmet yanlısı olanlara yönelik şikâyetler çoğunlukla görmezden gelinmiştir. RTÜK, tank palet fabrikasının Katar'a satışını eleştiren ifadelerinden dolayı bir CHP milletvekiline yönelik olarak "orduyu aşağıladığı" gerekçesiyle soruşturma başlatmış ve sözlerini yayımladığı için Habertürk kanalına para cezası uygulamıştır. Hükûmetten gelen baskılar nedeniyle, yeni açılan bağımsız OLAY TV açıldıktan 26 gün sonra kapatılmıştır.

Ekonomik faktörler

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, tekelleşmeyi önlemediği gibi adil rekabeti de temin etmemektedir. Medya sahipliği konusunda şeffaflık bulunmamaktadır ve birkaç holding grubu hükûmete yakın durumdadır; bu da yayın politikalarının bağımsızlığını zedelemektedir. Devlet sponsorluğundaki reklamların adil bir şekilde dağıtılmaması, bağımsız basın kuruluşları üzerindeki ekonomik baskıyı artırmaktadır. Devletin reklam bütçesinin dağıtımından sorumlu kurum, hesap verebilirlik ve şeffaflığı artırmaya yönelik herhangi bir adım atmamış; özellikle de yıllık raporlarını yayımlamamıştır. Kamu yayın kuruluşları bağımsız ve sürdürülebilir biçimde finanse edilmemektedir.

İnternet

İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da yapılan ve Ağustos 2020'de kabul edilen değişiklikler, Türkiye'de bir milyondan fazla kullanıcıya sahip sosyal medya şirketlerinin ülke içinde ofis açmasını ve Türk kullanıcılarının verilerini yerel olarak depolamasını zorunlu tutmaktadır. Sosyal medya şirketlerinin ayrıca, mahkemenin aldığı içerik kaldırma ve/veya erişim engelleme

kararlarına 24 saat içerisinde; bireysel kullanıcıların içerik kaldırma ve/veya engelleme taleplerine 48 saat içerisinde cevap vermesi gerekmektedir. Sosyal medya şirketleri, içeriğin kaldırılması ve engellenmesine ilişkin taleplere belirtilen süre içerisinde cevap vermedikleri takdirde, 5 ile 10 milyon TL arasında değişen para cezasına çarptırılmaktadır ve ortaya çıkan zararı tazmin etmek durumundadır. Nisan 2021 itibarıyla, Facebook, TikTok, Twitter ve YouTube dâhil olmak üzere tüm şirketlerin yeni mevzuata uyum sağlamaları, hükûmetin uygunsuz görülebilecek içeriğin kaldırılmasını kolaylıkla talep edebileceğine ve şirketlerin bu tür taleplere itiraz etmek için kısıtlı başvuru hakkı olacağına dair endişeleri artırmıştır.

Meslek örgütleri ve çalışma koşulları

Gazeteciler temsil bakımından, mesleki gazeteci örgütleri ve hükûmet yanlısı birlik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Türkiye’de gazetecilik, ücretlerin düşük, yargının baskı riskinin yüksek ve iş güvenliğinin yetersiz olması nedeniyle riskli bir meslek olmayı sürdürmüştür. Çalışma koşulları istikrarsız, sendikal haklar yetersiz olmaya devam etmektedir ve iş mevzuatı gerektiği şekilde uygulanmamaktadır. Basın kartı almanın güçlüğü ve keyfi akreditasyonlar başlıca sorunlar olmaya devam etmektedir. Araştırmacı gazetecilik ve siyasi açıdan hassas meseleler, editoryal baskıya, otosansüre ve yargı baskısına maruz kalmaya devam etmektedir (*bkz. Fası 10 - Bilgi toplumu ve medya*).

Mevzuat ve uygulamaların, Türk Anayasası, Avrupa standartları veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle uyumlu olmadığı **toplama ve örgütlenme özgürlüğü** alanında ciddi gerileme olmuştur. Yasaklamalar, orantısız müdahaleler ve barışçıl gösterilerde aşırı güç kullanımı, terörle bağlantılı faaliyetler suçlamalarıyla soruşturmalar, idari para cezaları ve kovuşturmaların uygulanmasında artış yaşanmıştır. Toplama özgürlüğü alanındaki geçerli AİHM içtihadının gecikmesizin uygulanması ve ilgili ulusal mevzuatın buna uygun olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine ilişkin olarak Aralık 2020’de kabul edilen yeni kanun, sivil toplum kuruluşları üzerindeki baskıyı daha fazla artırma riski taşımaktadır. Bu kanun, Mali Eylem Görev Gücü (FATF) tavsiyelerine dayanmaktadır. Ancak Türk sivil toplumu, Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu, İnsan Hakları Komiseri ve BM Özel Raportörleri, mevzuatın çeşitli veçheleriyle ilgili duydukları ciddi endişeleri ifade etmişlerdir. Kanun, İçişleri Bakanlığına ve valiliklere, özellikle devam eden "terörle bağlantılı" soruşturmalar veya mahkûmiyetlere dayanarak STK yöneticilerini görevden alma ve STK faaliyetlerini askıya alma yetkisi vermektedir. Bakanlık ve valilikler, ayrıca STK’ların yardım toplama faaliyetlerini izlemek ve izin verilmeyen kampanyalar için ceza uygulamakla yetkilendirilmiştir. Ayrıca, tüm dernekler ve vakıflar, yurt dışından aldıkları bağışları Bakanlığa bildirmekle yükümlü olacaktır. Kanun, katılımcı bir anlayışla hazırlanmamış olup, çok kısa sürede kabul edilmiştir. Kabul edilmeden önce, 694 bağımsız sivil toplum kuruluşu kanun taslağı aleyhinde açıklama yapmıştır. AK Parti yanlısı bazı dernek ve vakıflar da söz konusu kanun taslağı aleyhinde kampanya yürütmüştür. Kanunun kabul edilmesinin ardından, yabancı kaynaklı finansman alanlar başta olmak üzere birçok hak temelli STK, Bakanlık denetimleriyle karşı karşıya kalmıştır. Terörle mücadele için alınan her türlü önlem, insan hakları alanı da dâhil olmak üzere, Türkiye'nin uluslararası hukuk kapsamındaki diğer yükümlülüklerine uygun olmalıdır.

Ocak 2021’de, tadil edilen bir yönetmelik, Milli Savunma Bakanı’nın onayı üzerine polise ve istihbarat servislerine askerî teçhizata erişim izni vermiştir. Bu teçhizat, ulusal güvenliği, kamu düzenini ve kamu güvenliğini ciddi bir şekilde tehdit eden terör, toplumsal olaylar ve şiddet eylemleri gibi durumlarda devredilebilir.

Siyasi ve sosyo-ekonomik haklara ilişkin protestolar bazı illerde çeşitli vesilelerle yasaklanmıştır. Görevlerine iade edilmelerini talep eden memurların ve sağlık hakları için gösteri yapan işçilerin gösterileri durdurulmuştur. Gerze'de 2011'de termik santral projesine yönelik olarak düzenlenen çevre protestolarına katıldıkları gerekçesiyle 37 kişi cezaya çarptırılmıştır. Santral projesi, 2015'te Orman Kanunu'nu ihlal ettiği gerekçesiyle iptal edilmiştir ancak protestocular protestolarından ötürü ceza almaya devam etmiştir.

20 Mart 2021 tarihinde Güneydoğu'da milyonlarca insan tarafından Nevruz kutlaması yapılmıştır. Ancak Kürt meselesiyle ilgili etkinlik ve gösteriler, kayyum atanmasına karşı veya muhalif gruplar tarafından düzenlenen protestolar güvenlik gerekçesiyle yasaklanmıştır. Başta Doğu ve Güneydoğu'da olmak üzere birçok vali, barışçıl toplanma hakkının kısıtlanması amacıyla, genel yasak uygulanması da dâhil olmak üzere, olağanüstü hâlin sona ermesinin ardından çıkarılan mevzuatta yer alan olağanüstü yetkileri kullanmaya devam etmiştir. 2020'de, 253 defa genel toplanma yasağı, 115 defa özel toplanma yasağı uygulanmıştır.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, toplantılar ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasına ilişkin olarak idarenin soyut, takdire bağlı ve keyfi karar almasına izin vermektedir. Kamu düzeninin bozulması, barış ve iç güvenliğinin tesisi gerekçelerine dayanan yasaklamalar ile bir dizi ilave soyut iddia rutin bir şekilde kullanılmıştır. Birçok ilde valilikler tarafından düzenli bir şekilde uygulanan 15 günlük yasaklarda, Kanun'un ilgili maddelerine atıfta bulunulmuş ve herhangi bir gerekçe gösterilmemiştir.

İnsan Hakları Derneğinin, Ekim 2018'de kabul edilen ve derneklere tüm üyelerini ilgili makamlara açıklama zorunluluğu getiren yönetmeliğin iptali için açtığı davanın temyiz süreci devam etmiştir. Rosa Kadın Derneği üyeleri ve kurucularına yönelik davalar da devam etmiştir. Rosa Kadın Derneği ve Güneydoğu'daki diğer derneklere, polis baskınları ve operasyonlar düzenlenmiştir. İstanbul'da, Cumartesi Anneleri grubunda yer alan zorla kaybedilme mağdurlarının yakınlarına ve 46 insan hakları savunucusuna dava açılmıştır.

Yeni kurulan Yeşiller Partisi, gerekli tüm belgelerin sunulmasına rağmen altı ay boyunca kayıt işlemlerini tamamlamadığı gerekçesiyle İçişleri Bakanlığına dava açmıştır. İnsan ve Özgürlük Partisinin kurulmasına ilişkin dilekçe üç yıldır Bakanlıkta beklemektedir. Anadolu Kültürün kapatılmasına ilişkin dava devam etmektedir.

İşçi hakları ve sendikal haklar konuları, Fası 19 - Sosyal politika ve istihdamda ele alınmaktadır.

Mülkiyet hakları ile ilgili olarak, Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu karar alırken yavaş hareket etmekte, şeffaf davranmamakta ve el koymalarda etkili bir çözüm yolu sunmamaktadır. Mart 2021'de, Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Taksim Gezi Parkı'nın mülkiyetini İstanbul Büyükşehir Belediyesinden (İBB) almıştır. İBB, bu karara itiraz etmek için dava açacağını açıklamıştır.

2016'da Sur'da yapılan kamulaştırmaya yönelik açılan davaların yanı sıra Güneydoğu'da, kültürel ve dini mirasın restorasyonu ve kentsel konut inşaatı devam etmiştir. Vakıflar Kanunu'nun azınlıklara uygulanması ile ilgili olarak, mülkiyet iadesine yönelik birçok temyiz başvurusu, yerel mahkemede veya AİHM'de beklemektedir. Mor Gabriel Manastırı Süryani Ortodoks Kilisesi Vakfının orman arazisi ile ilgili davası, AİHM Büyük Dairede beklemektedir. Mor Gabriel Manastırının arazi mülkiyeti ile ilgili diğer davaları devam etmiştir. Diğer gayrimüslim cemaat vakıflarının, henüz iade edilmemiş taşınmazları vardır. Vakıflar Kanunu kapsamına girmeyen Antakya'daki Hristiyanlar ve Yahudiler ile ilgili belirli endişeler ele alınmamıştır. Avrupa Konseyinin mülkiyet ve eğitim haklarının korunmasına ilişkin tavsiyelerinin tam anlamıyla uygulanmasına hâlâ gerek duyulmaktadır. Gökçeada (İmbros) ve Bozcaada'daki (Tenedos) mülkiyet haklarına ilişkin olarak, Avrupa Konseyinin 1625 (2008)

sayılı İlke Kararı'nın tam olarak uygulanması gerekmektedir. Gayrimüslim azınlıkların mülkiyet haklarına ilişkin mevzuatın ve mülkiyet haklarına ilişkin tüm hususları kapsayan mevzuatın gözden geçirilmesi için herhangi bir adım atılmamıştır.

Ayrımcılıkla mücadele alanında mevzuat, Avrupa standartları ile uyumlu değildir ve fiiliyatta tam olarak uygulanmamaktadır. Nisan 2021 tarihli Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Kanunu'nun; kamu görevlerine seçilen ve atanan kişilerin fişlenmesine ve ayrımcılığa maruz kalmasına ve toplumun önemli bir bölümünün daha fazla siyasileşmesine ve damgalanmasına neden olacağına dair ciddi endişeler bulunmaktadır. Bu Kanun, soruşturmalar yapılırken, geçmişteki nihai mahkûmiyetlerle sınırlı olmayan, geniş yelpazedeki birçok faktörü de ortaya koymaktadır. Ayrımcılıkla mücadele mevzuatının uygulanmasından sorumlu olan TİHEK, 2020'de 276 başvurunun yalnızca 43'ünü sonuçlandırmıştır. Okul ders kitaplarının, özellikle laiklik, din ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili bazı içerikler açısından hâlen gözden geçirilmesi gerekmektedir. Türkiye, AIHS'in yanı sıra AB müktesebatı ile uyumlu olarak, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği ile ilgili olanlar dâhil, ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin bir kanunu ivedilikle kabul etmelidir. Ayrımcılığın genel olarak yasaklanmasını öngören AIHS'nin 12 No.lu Protokolü'nün onaylanmasına ve Avrupa Konseyi Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe karşı Avrupa Komisyonu tavsiyelerinin uygulanmasına yönelik herhangi bir adım atılmamıştır. Nefret suçlarına ilişkin mevzuat, uluslararası standartlarla uyumlu değildir ve cinsel yönelim, etnik köken, yaş ya da toplumsal cinsiyet kimliğinden kaynaklanan nefret suçlarını kapsamamaktadır. Nefret söylemi ve nefret suçları, ayrımcılıkla mücadele mevzuatı ile yasaklanmamıştır. Bilgisayar sistemleri aracılığıyla işlenen ırkçılık ve yabancı düşmanlığına yönelik fiillerin suç sayılmasına ilişkin Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolü'nün onaylanmasına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği alanında, kadın hakları konusunda ciddi gerileme olmuştur. Mart 2021'de bir Cumhurbaşkanlığı kararının kabul edilmesinin ardından, Türkiye'nin Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (İstanbul Sözleşmesi) çekilmesi kadın ve kız çocuklarının hakları konusunda aleni bir gerileme olduğunu temsil etmektedir. Bu karar, Türkiye'de kadın ve kız çocuklarının haklarını ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadeleyi zayıflatmakta ve tehlikeli bir emsal teşkil etmektedir. Sözleşme'den çekilmenin ardından medyada kadın örgütlerine yönelik nefret söylemi artmıştır. Temmuz 2021'de Anayasa Mahkemesi, Sözleşme'den çekilme kararına ilişkin yürütmenin durdurulması talebini reddetmiş ve İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmenin, Cumhurbaşkanı'nın yetki alanına girdiğine karar vermiştir. Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden resmi olarak çekildiği 1 Haziran'da Cumhurbaşkanı, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye Yönelik Dördüncü Ulusal Eylem Planı'nı (2021-2025) açıklamıştır.

Mevzuatın zayıf şekilde uygulanması ve mevcut destek hizmetlerinin kalitesinin düşük olması, ayrıca bunun üst düzey yetkililerin ve toplumun bazı kesimlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı olumsuz söylemleriyle daha da kötüleşmesi ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Kadına yönelik suçların faillerine karşı adli ve idari caydırıcılığın olmaması endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Kadına yönelik şiddetin nedenlerini araştırmak ve alınacak önlemleri belirlemek amacıyla bir TBMM Komisyonu kurulmuştur. Raporlara göre, 2021'de 300 kadın öldürülmüştür ve 171 kadının ölümü şüphelidir. Türkiye, konunun ölçeğini ve niteliğini değerlendirmek üzere bu alanda kapsamlı bir veri toplama sisteminden yoksundur. Kadına yönelik şiddet davalarında, takdire bağlı ceza indirimleri uygulanmaya devam etmiştir.

Diğer önemli konular arasında, özellikle Doğu ve Güneydoğu'da olmak üzere artan kadın işsizliği ve aşırı yoksulluk ile açlık yer almaktadır. Sivil toplum, enstetin artmakta olduğunu bildirmiştir ancak bu konuda yetkililerin herhangi bir politika eylemi veya kabulü söz konusu değildir. Ders kitaplarında ve medyada yer alanlar da dâhil olmak üzere, kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerinin teşvik edilmesi konusu gecikmeksizin ele alınmalıdır. İçişleri Bakanlığının,

terör bağlantılı oldukları iddiasıyla kadın örgütlerini ve feministleri hedef alan açıklamaları kadın derneklerinin varlığını tehdit etmiştir. Bağımsız kadın hakları örgütleri, kadın sorunlarına ilişkin yasama süreci ile politika ve düzenleme geliştirme sürecinin büyük ölçüde dışında tutulmaya devam etmiştir. Hükûmet, aile içi şiddetin soruşturulması ve kovuşturulmasının ve şiddete maruz kalanlara ve şiddet tanıklarına sunulan özel hizmetlerin uluslararası standartlara uygun olmasını sağlamalıdır.

Çocuk hakları konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ekim 2020'de, Adalet Bakanlığı bünyesinde adalet sistemindeki kırılgan gruplara yönelik hakları ve hizmetleri teşvik etmekten sorumlu özel bir birim kurulmuştur. Mahkemelerdeki görüşme odalarının iyileştirilmesine rağmen, çocuk adalet sistemindeki sorunlar devam etmektedir. Çocukların, çoğunlukla uzun süreli ve bazı durumlarda da çocuklara özel olmayan kurumlarda, terör örgütü üyesi olma suçlamasıyla gözaltına alınması ve tutuklanması devam etmiştir. Çocuklar için sağlanan adli yardım ve rehabilitasyon faaliyetlerinin kalitesi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Gözaltı merkezlerindeki koşulları iyileştirmek üzere atılan adımlara rağmen, kötü muameleye ilişkin iddialar rapor edilmeye devam edilmiştir. Erken Yaşta ve Zorla Yaptırılan Evliliklerin Önlenmesine Yönelik Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı taslağı henüz kabul edilmemiştir. Kovid-19 küresel salgınıyla birlikte nitelikli kapsayıcı eğitime erişimle ilgili eksiklikler artmıştır. Çocuk koruma mekanizmaları ve hizmetleri hâlâ sınırlıdır. Mülteci çocuklar ve aileleri yüksek risk altındadır ve ulusal çocuk koruma sistemine erişimde belirli zorluklar yaşamıştır.

Engelli haklarına ilişkin olarak Türkiye, BM Engelli Hakları Sözleşmesi ve İhtiyari Protokolü ile uyumlu bağımsız bir uygulama ve izleme çerçevesinden yoksundur. Türkiye, engellilerin durumuna ilişkin güvenilir ve güncel verilere sahip değildir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, engellilerin ihtiyaçlarını ele almaya yönelik “2030 Engelsiz Vizyon Belgesi”ni hazırlamıştır. Bağımsız yaşam ve kapsayıcı, erişilebilir bir toplum, sekiz öncelikli politika alanı arasında yer almaktadır. Türkiye, 2020'yi “Erişilebilirlik Yılı” ilan etmiştir ve erişilebilirlik ödülü içeren bir kamuoyu bilgilendirme kampanyası başlatmıştır. Yapılı çevre için bir erişilebilirlik kılavuzu yayımlanmıştır. Yine de, kamusal alanları daha erişilebilir hâle getirmek için yasal süre, Temmuz 2020'de altıncı kez uzatılmıştır. Erişilebilir kamu binaları ve toplu taşıma araçlarının sayısı hâlâ düşüktür ve yavaş bir hızla artmaktadır. Sözleşme'ye ilişkin Ulusal İzleme ve Değerlendirme Kurulunun çalışmalarının hızlandırılması gerekmektedir. Engellilerin hakları konusunda bir ulusal eylem planı mevcut değildir. Bazı kamu görevlileri ve halk arasında tıbbi, hayırsever ve paternalist yaklaşımlar hâkim olmaya devam etmektedir. Engelli politikalarının tüm politika alanlarında ana akımlaştırılması ve engelli örgütlerinin katılımıyla izlenmesi gerekmektedir.

Küçük çocukların gelişimsel risklerini ele almak amacıyla aile temelli bir erken teşhis ve müdahale programı başlatılmıştır. Engelli çocuklar için kurumlarda alternatif bakım seçenekleri artırılmalıdır. Türkiye, kapsayıcı eğitim hizmetlerini tüm düzeylerde teşvik etmek amacıyla kapasite geliştirme çalışmalarına devam etmiştir. Ancak, dersler çevrim içi ve televizyonda yayınlanmasına rağmen, Kovid-19 nedeniyle okulların kapanması engelli çocukların eğitime erişimini olumsuz şekilde etkilemiştir. Erken çocukluk eğitimi düzeyinde katılım özellikle düşük kalmıştır. İstihdam alanında, engelli kamu personeli sayısı 2020'de 57.000'i aşmış olup, bu oran %3'e yakındır. Özel sektördeki istihdam oranı daha çok sınırlı fiziksel erişilebilirlik, önyargılar ve vasıf uyumsuzluğu nedeniyle düşüktür. Türkiye'de ruh sağlığına ilişkin mevzuat ve ruh sağlığı kurumlarının izlenmesinden sorumlu bağımsız bir yapı bulunmamaktadır.

Lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel, interseks ve queer bireylerin (LGBTIQ) temel haklarının korunmaması ciddi endişeleri daha da artırmıştır. Hükûmet yetkilileri ve medya tarafından LGBTIQ topluluğuna yönelik nefret söylemleri ve karalama kampanyaları, özellikle İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeyi müteakiben ve Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerinin

protestoları sırasında artmıştır. Şubat'ta Boğaziçi LGBTI+ Çalışmaları Kulübü rektörlük kararı ile makul bir gerekçe gösterilmeksizin kapatılmıştır.

Üst düzey devlet yetkilileri LGBTIQ'ları hedef alırken düzenli olarak ulusal ve ahlaki değerlere atıfta bulunmuştur. Homofobik konuşması nedeniyle Diyanet İşleri Başkanı hakkında suç duyurusunda bulunmasını müteakip Ankara Barosu hakkında ceza soruşturması açılmıştır. İçişleri Bakanı ve çok sayıda medya kuruluşu, AB'yi ve ABD'yi, LGBTIQ STK'larını finanse etmekle suçlamıştır.

Mülteciler de dâhil olmak üzere, LGBTIQ bireylere karşı ayrımcılık, sindirme ve şiddet eylemleri büyük bir sorun olmaya devam etmektedir. STK raporları, 2020'de Türk gazetelerinde LGBTIQ bireylere yönelik toplam 1.476 nefret söylemi ve ayrımcı ifadenin yayımlandığını bildirmiştir. LGBTIQ bireylere karşı nefret söylemi ve nefret suçları etkili bir şekilde kovuşturulmamıştır. Kasım 2020'de Ticaret Bakanlığı, e-ticaret sitelerinde "LGBT ve gökkuşağı temalı ürünlere" 18+ uyarısı getirme kararı almıştır. İçişleri Bakanlığı, LGBTIQ konseyleri, faaliyetleri ve bütçeleri hakkında bilgi almak üzere çeşitli kent konseylerine bir mektup göndermiştir. Mayıs 2019'da üniversite kampüsünde düzenlenen onur yürüyüşüne katılan Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) öğrencileri aleyhinde açılan davaya devam edilmiştir. Bölge İdare Mahkemesi, Ankara Valiliğinin Ekim 2018'de ilan ettiği "ikinci süresiz LGBTI+ etkinlik yasağı"nın iptaline ilişkin Ankara İdare Mahkemesi kararını onaylamıştır. Genel olarak, LGBTIQ sivil toplum kuruluşlarının toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile ifade özgürlüğü büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Haziran'da en büyüğü İstanbul'da yapılan, birçok ildeki LGBTIQ etkinlikleri ve onur yürüyüşleri yasaklanmış veya polis tarafından engellenmiştir. Polis, bir gazeteciye ve LGBTIQ göstericilerine şiddetle müdahale etmiştir ve en az 20 kişi gözaltına alınmıştır.

Usulî haklarla ilgili olarak, mevzuatın Avrupa standartlarıyla daha da uyumlu hâle getirilmesine yönelik çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye, usul kurallarına riayet etmemesi nedeniyle, adil yargılanma hakkını ve masumiyet karinesini ihlal ettiği gerekçesiyle AİHM tarafından defalarca suçlu bulunmuştur. Gözaltında bulunan bir kişinin, hâkim karşısına çıkarılmasından önceki 12 güne kadar olan azami gözaltı süresi hâlâ yürürlüktedir ve Terörle Mücadele Kanunu gözaltında bulunulan ilk 24 saat boyunca avukata erişimi hâlâ yasaklamaktadır. Adli süreçlerde profesyonel tercümanlık hizmetlerinin bulunmaması sorun olmaya devam etmiştir. Yetkili makamlar, avukatları mesleki faaliyetleri nedeniyle hedef almak suretiyle adil yargılanma güvencelerine zarar vermiştir. Avukatlar artan baskılara maruz kalmaya, gözaltına alınmaya, soruşturmalar ve cezai soruşturmalar yoluyla hukuki tacize maruz kalmaya devam etmiştir. Olağanüstü hâl KHK'ları ile görevden uzaklaştırılan avukatlar, Anayasa Mahkemesinin, bunun mesleklerini icra etme haklarının ihlali olduğuna dair Temmuz 2020 tarihli kararından sonraki birkaç istisna dışında, avukatlık yapmaktan çoğu kez men edilmeye devam etmiştir.

Azınlıklara yönelik nefret söylemi ve nefret suçu ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Azınlıkların ibadethanelerine ve mezarlıklarına yönelik tahrip ve imha eylemlerinin soruşturulması gerekmektedir. Çok az sayıda suçlu hakkında etkili şekilde kovuşturma yapılmıştır. Kalan ayrımcı atıfların silinmesi için ders kitaplarının gözden geçirilmesi konusunda herhangi bir adım atılmamıştır. Azınlık vakıflarının yönetim kurulu üyelerinin seçimi, mevcut düzenlemenin iptal edilmesini müteakiben 2013'ten bu yana Devlet tarafından durdurulmuştur. Mart 2021'de, bir idare mahkemesi, dönüm noktası niteliğindeki bir kararla, düzenlemeyi iptal eden genelgeyi geçersiz kılmıştır. Ancak, Ankara Bölge Adliye Mahkemesi kısa süre önce bu konuda karar verecek merciinin Danıştay olduğu yönünde karar vermiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin tamamında azınlık vakıfları, Danıştay kararı çıkıncaya kadar yönetim kurulu üyeliği seçimlerini yapamamaktadır. Nisan 2021'de terör örgütüne yardım ettiği iddiasıyla bir Süryani Ortodoks Rahip hakkında 25 ay hapis cezası verilmiştir. Azınlık

okullarına yönelik devlet destekleri âdeta durma noktasına gelmiştir. Ermeni, Rum ve Musevi cemaati üyeleri tarafından yayımlanan gazetelere Basın İlan Kurumu (BİK) tarafından destek sağlanması gerekmektedir. 2007'de Ermeni gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesinde dahli olan kamu görevlileri aleyhindeki dava Mart 2021'de 77 sanıktan 37'sinin beraatıyla karara bağlanmıştır. Türkiye'den kaçan 12 sanığın dosyaları bu davada dinlenemedikleri için ayrılmıştır. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Ermenistan ile Azerbaycan arasında kısa süre önce cereyan eden savaş sırasında yaşanan hak ihlallerini araştırmak üzere bir alt komisyon oluşturmuştur. Avrupa standartlarına uygun şekilde, azınlıkların dil, din, kültür, kültürel miras ve temel haklarına riayet edilmemiş ve bunlar korunmamıştır. Venedik Komisyonunun 2010'da vurguladığı üzere, Türkiye reform sürecine devam etmeli ve tüm gayrimüslim cemaatlerin tüzel kişilik kazanmalarına imkân verecek yasal düzenlemeleri yapmalıdır.

Roman vatandaşlarla ilgili olarak, Hükûmet 8 Nisan'ı "Romanlar Günü" olarak ilan etmiştir. Türkiye'nin ilk Ulusal Roman Stratejisi'nin süresi 2021'de sona erecektir ve Strateji şu ana kadar sınırlı sonuçlar vermiştir. Yeni bir ulusal strateji henüz kabul edilmemiştir. Yetkililer, Strateji'nin uygulanmasının izlenmesi ve değerlendirilmesinin güçlendirilmesi için tedbirler almıştır ancak genel olarak, Roman topluluğu ve bağımsız sivil toplum sistematik ve şeffaf bir şekilde sürece dâhil edilmemiştir. Roman vatandaşlara yönelik sektörel stratejiler bulunmamaktadır. Kovid-19 küresel salgını nedeniyle uzaktan eğitime geçilmesi, aşırı yoksul birçok hane halkının internete veya uygun cihazlara erişiminin bulunmaması nedeniyle, Roman çocukların ve gençlerin eğitime katılmasını olumsuz etkilemiştir. Roman çocukların haksız şekilde zihinsel engelli veya öğrenme güçlüğü teşhisi konularak istismarına ilişkin iddialar devam etmiştir. Roman vatandaşların çoğunun sabit gelirinin olmaması nedeniyle, Roman vatandaşların istihdam ve yaşam koşulları, rapor döneminde ciddi şekilde kötüleşmiştir. Birçok kentsel dönüşüm projesinin Roman vatandaşların yoğun olarak yaşadığı bölgeleri kapsamamasına rağmen, Roman vatandaşlarına yönelik bir barınma programı tamamlanmamıştır. Roman ailelerin çoğunun tapusunun olmaması nedeniyle projeler, Roman vatandaşların taşınarak başka yerlerde barınmalarıyla son bulmuştur.

Roman vatandaşların yoğun olarak yaşadığı semtlerde sosyo-ekonomik durumun izlenmesine ilişkin verilerin erişebilirliğinin ve kalitesinin artırılması gerekmektedir. Roman vatandaşlarına yönelik birkaç nefret söylemi iddiası STK'lar tarafından rapor edilmiş ve mahkemeye taşınmıştır. Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Roman vatandaşların içerilmesine yönelik özel bir çalışma yürütmemiştir. Rapor döneminde Roman vatandaşların haklarına yönelik kamuoyu farkındalık kampanyası yürütülmemiştir. Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi'nde toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım bulunmadığından, Türkiye'nin Roman kadınlarının haklarına yönelik sektörlerarası kampanyalar geliştirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ayrıca, Kovid-19 sonrası toparlanma tedbirlerine Roman vatandaşların ve diğer kırılgan grupların sürdürülebilir bir biçimde dâhil olmasını sağlaması gerekmektedir. Şimdiye kadar bir AB-Türkiye Ortak Roman Semineri düzenlenmemiştir.

Kültürel haklara ilişkin olarak Hükûmet, Türkçe dışındaki dillerde kamu hizmetlerinin sunulmasını yasal hâle getirmemiştir. İlk ve orta dereceli okullarda ana dilde eğitim imkânının önündeki yasal kısıtlamalar devam etmiştir. Nisan 2021'de Milli Eğitim Bakanı, herhangi bir eğitim kurumunda Türk vatandaşlarına Türkçe haricinde bir dilin ana dil olarak öğretilmeyeceğini bildirmiştir. Kürtçe, Arapça, Süryanice ve Zazaca üniversite programlarının yanı sıra devlet okullarında Kürtçe seçmeli dersleri verilmektedir. Mart 2021'de Bakanlık, öğretmen atamaları için kota belirlemiştir ve Türkiye genelinde Kürtçe seçmeli dersler için yalnızca üç kişilik öğretmen kadrosu ayrılmıştır. Valilerin çoğalan yetkileri ile keyfi sansür uygulaması, hâlihazırda Kovid-19 küresel salgını ile olumsuz etkilenen sanat ve kültür alanını

olumsuz etkilemiştir. Görevden alınan HDP'li belediyelerin, bu illerde dil ve kültür kurumlarının oluşturulmasını teşvik etmeye yönelik önceki çabaları daha da sekteye uğramıştır. Darbe girişimi sonrasında Kürt kültür ve dil kurumları ile Kürt basın kuruluşlarının ve çok sayıda sanat alanının kapalı kalması, kültürel hakların daha da daralmasına yol açmıştır. (Bkz. Fası 26: Eğitim ve kültür).

2.2.2. Fası 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

AB'nin sınır kontrolü, vizeler, dış göç ve iltica ile ilgili ortak kuralları bulunmaktadır. Schengen işbirliği, AB içinde sınır kontrollerinin kaldırılmasını gerektirmektedir. Örgütlü suçlarla mücadele ve terörizm ile adli, polis ve gümrük işbirliği konularında da işbirliği yapılmaktadır.

Türkiye, adalet, özgürlük ve güvenlik alanında **kısmen hazırlıklıdır**. Özellikle göç ve iltica politikası alanında **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Doğu kara sınırının gözetim ve koruma kapasitesinin güçlendirilmesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Düzensiz göçmenlerin, AB-Türkiye Mutabakatı kapsamında Yunan adalarından iadeleri, Mart 2020'den itibaren Türkiye tarafından askıya alınmıştır. Yunanistan'a düzensiz geçiş hacminde azalma olmasına rağmen, İtalya'ya ve Kıbrıs'ın hükümet kontrolü altındaki bölgelerine giden kaçakçılık yolları giderek daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye, Ekim 2017'de yürürlüğe girmiş olmasına rağmen, AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın üçüncü ülke vatandaşlarına ilişkin hükümlerini hâlâ uygulamamaktadır. Türkiye, yaklaşık dört milyon mülteciye ev sahipliği yapmak, ihtiyaçlarını karşılamak ve AB'ye yasa dışı geçişleri engellemek için kayda değer çabalar sarf etmeye devam etmiştir. Türkiye'nin kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatını Avrupa standartlarıyla uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir. Geçen yılki raporda yer alan tavsiyelerin birçoğu yerine getirilmemiştir ve söz konusu tavsiyeler geçerliliğini korumaktadır. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- başta Yunanistan'dan Türkiye'ye iadeler ile tüm Üye Devletlere olan düzensiz geçiş rotalarının engellenmesi olmak üzere, Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı'nı tam olarak uygulaması ve AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın tüm hükümlerini Üye Devletlerin tamamı bakımından uygulaması;
- Europol ile Türkiye arasında kişisel verilerin değişimine dair uluslararası bir anlaşmanın imzalanması için kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatını Avrupa standartlarıyla uyumlu hâle getirmesi;
- terörle mücadele mevzuatını ve uygulamalarını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ve AB müktesebatı ve uygulamalarıyla uyumlu hâle getirmesi; orantılılık ilkesine uygulamada riayet etmesi;
- ulusal ve uluslararası düzeydeki sınır hizmetleri arasındaki koordinasyonu artırmak amacıyla sınır yönetimine ilişkin bir strateji ve eylem planını kabul etmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Örgütlü suçlarla mücadele

Türkiye, örgütlü suçlarla mücadele alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**, ancak genel olarak bu alandaki **ilerleme sınırlıdır**. Geçen yılki tavsiyelerin büyük bölümü henüz yerine getirilmemiştir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- tehdit değerlendirmesini, politika oluşturulmasını ve uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla uygun toplu istatistikleri toplaması ve kullanması; suç şebekelerinin çökertilmesine ve suçtan kaynaklanan mal varlıklarına el konulmasına ilişkin izleme

mekanizmasını iyileştirmesi;

- kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleyi düzenleyen yasal çerçevenin, Mali Eylem Görev Gücü (FATF) 2019 Ortak Değerlendirme Raporu ve Venedik Komisyonunun Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'a ilişkin tavsiyeleri doğrultusunda iyileştirmesi;
- siber suçlara ve tanık korumaya ilişkin mevzuatını iyileştirmesi;
- AB müktesebatı ile uyumlu bir Mal Varlığı Geri Alım Birimi kurması;
- ve Eurojust ile işbirliğine yönelik uluslararası bir anlaşma akdetmesi gerekmektedir.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

İçişleri Bakanlığı bünyesinde yer alan jandarma ve polis olmak üzere iki ana kolluk birimi altında çeşitli örgütlü suç türleriyle mücadele eden **uzmanlaşmış birimler** bulunmaktadır. Sahil Güvenlik Komutanlığı aynı zamanda, kaçakçılığın ve insan ticareti suçunun önlenmesi bakımından önemli bir güçtür. Operasyonel kapasite, yeni personel alımları ve eğitimleri vasıtasıyla güçlenmeye devam etmiştir.

Örgütlü suçlarla mücadele ve polis işbirliğine ilişkin **yasal çerçeve**, AB müktesebatı ile kısmen uyumludur. Aralık 2020'de Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Önlenmesinin Finansmanına İlişkin Kanun'un kabul edilmesiyle birlikte, suçtan kaynaklanan mal varlıklarına el konulmasına yönelik olarak Ceza Muhakemesi Kanunu'na ve Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun'a bazı düzenlemeler getirilmiştir. (*Bkz. terörle mücadele*).

İçişleri Bakanlığı, Organize Suçlarla Mücadele Ulusal Strateji Belgesi'nin uygulanmasına yönelik 2019-2021 Organize Suçlarla Mücadele Ulusal Eylem Planı'nın uygulanmasını sürdürmüştür. Bu Eylem Planı, etkili bir kurumsal işbirliği ve koordinasyonun yanı sıra daha güçlü uluslararası işbirliği de dâhil olmak üzere, genel amaçlara ulaşmak için gerekli eylemleri belirleyen Strateji'ye uyumlu olarak uygulanan ikinci eylem planıdır. İçişleri Bakanlığı, Eylem Planı'nın uygulanma oranının %90'a ulaştığını bildirmiştir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında alınan tedbirler, kolluk birimlerinin mesleki kapasitesini etkilemeye devam etmiştir. 2020'de Sahil Güvenlik Komutanlığından 126 personel (subay, astsubay, kamu görevlileri) çoğu terörle ilgili soruşturmalar neticesinde meslekten ihraç edilmiştir (2019'da 104). Ocak 2020 ile Nisan 2021 arasında, 2.915 jandarma personeli (subay, astsubay ve uzman çavuşlar) terör ve diğer disiplin suçları nedeniyle meslekten ihraç edilmiştir (2019'da 2.304). Aynı dönemde Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından yukarıdaki kategorilerde yaklaşık 14.900 personel alımı yapılmıştır.

2020'de, 41.707 örgütlü suç davası (Türk Ceza Kanunu'nun 314, 315 ve 220. maddeleri) ceza mahkemesinde karara bağlanmıştır. Söz konusu davaların 17.305'i mahkûmiyet ile sonuçlanmıştır ve 21.043 kişi hüküm giymiştir (2019'da 1.544 davada 2.374 kişi hüküm giymiştir). Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) tarafından örgütlü suçlar, siber suçlar ve kaçakçılık (göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti de dâhil) konularında 600'den fazla operasyon gerçekleştirilmiştir.

Jandarma Genel Komutanlığı, yeni insan kaynağı ve eğitimler yoluyla Siber Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığını güçlendirmiştir; Emniyet Genel Müdürlüğü ise 7/24 esasına göre Karanlık Ağ da dâhil olmak üzere sanal devriye faaliyetleri yürütmüştür. 2020'de, 17.911 siber suç davası (Türk Ceza Kanunu'nun 243/1, 244, 103 ve 226. maddeleri) ceza mahkemesinde görülmüştür. 5.364 davada 5.778 kişi hüküm giymiştir.

Ateşli silah kaçakçılığına ilişkin olarak, rapor döneminde Jandarma tarafından 2.749 ve Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 141.614 küçük ve hafif ateşli silaha el konulmuştur. 2020'de, 519 ateşli silah kaçakçılığı davası (Türk Ceza Kanunu'nun 12. maddesi) ceza mahkemesine taşınmıştır; söz konusu davaların 169'u mahkûmiyet ile sonuçlanmıştır ve 311 kişi hüküm giymiştir.

Europol ve Türkiye arasındaki işbirliği, Temmuz 2004'ten bu yana Stratejik İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. Ağır suçlar ve terörizmle mücadele konusunda Europol ile yetkili Türk makamları arasında kişisel verilerin değişimine dair bir uluslararası anlaşma, Türkiye'deki Kişisel Verilerin Korunması Kanunu AB müktesebatıyla henüz uyumlu olmadığı için hâlâ tamamlanamamıştır. 2016 itibarıyla bir Türk irtibat görevlisi Europol'de görevlendirilmiştir.

2020'de Türkiye, örgütlü suçlara ilişkin olarak Eurojust'ta açılmış üç davaya müdahil olmuştur ve davalardan birinin koordinasyon toplantısına katılım sağlamıştır.

2010'den bu yana Avrupa Birliği Kolluk Eğitimi Ajansı (CEPOL) ile bir İşbirliği Anlaşması bulunmaktadır. Jandarma ve EGM'ye yönelik değişim programları ve eğitim programları yürütülmektedir.

Türkiye, terör suçlarıyla bağlantılı olan suçluların iadesine ilişkin çok sayıdaki talebinin, söz konusu kişilere mülteci statüsü veya vatandaşlık verilmiş olması gerekçesiyle (özellikle AB ülkeleri tarafından) kabul edilmemesini eleştirmiştir. Türkiye aynı zamanda, terör suçları nedeniyle çıkartılan çok sayıdaki kırmızı bülten taleplerinin INTERPOL tarafından reddedilmesi veya silinmesine ilişkin olarak da endişelerini belirtmiştir.

Türkiye insan ticareti konusunda önemli bir transit ve hedef ülke olmaya devam etmektedir. 2020 sonu itibarıyla, Türk makamları tarafından tespit edilen mağdur sayısı 2019'daki 215 sayısına kıyasla nispeten artarak 282 olmuştur. Nisan 2021 itibarıyla, 104 insan ticareti mağduru tespit edilmiştir. Mağdurların büyük çoğunluğu cinsel sömürüye ve iş gücü sömürüsüne maruz kalmıştır. 2020'de, 88 insan ticareti davası (Türk Ceza Kanunu'nun 80. maddesi) ceza mahkemesine intikal etmiştir. Söz konusu davaların 16'sı, 30 suçlunun hüküm giymesiyle sonuçlanmıştır.

2020'de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından, insan ticareti mağdurları için Aydın'da toplam 90 kişilik kapasitesi olan bir sığınmaevi kurulmuştur. GİGM, kolluk birimleri ve yargı temsilcilerinden oluşan İnsan Ticaretiyle Mücadele Koordinasyon Komisyonu, 2020 yılı içinde birçok defa toplanmıştır. Türkiye, ulusal girişimler ve uluslararası toplum finansmanı yoluyla, kolluk görevlileri ile hâkim ve savcılara insan ticaretiyle mücadele konusunda çeşitli eğitimlerin verilmesini sağlamıştır.

Türkiye, ilgili Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin uygulanması yoluyla insan ticaretiyle mücadele ve insan ticaretinin önlenmesinin iyileştirilmesi için Avrupa Konseyi ile birlikte çalışmıştır. Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem için Uzmanlar Grubu (GRETA) tarafından talep edilen yeni bir eylem planı henüz hazırlanmamıştır. Özellikle ülkedeki çok sayıda kırılğan kişi göz önünde bulundurulduğunda, kolluk görevlileri ve yargı mensuplarının insan ticareti mağdurlarını teşhis edebilmesine yönelik beceri ve çabalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. İstismara yönelimin azaltılabilmesi için mağduriyeti gösterir işaretlere yönelik kamu farkındalığının artırılması gerekmektedir. Uluslararası korumaya muhtaç kişilere yönelik cinsel sömürü ve kölelik amaçlı insan ticareti soruşturulmalı ve yakından izlenmelidir. İnsan ticareti suçunun kovuşturulmasındaki eksiğin nedenleri tespit edilmelidir. Uygun bir karşılık geliştirilmesi için suç vakaları verilerinin ve insan ticaretine ilişkin yakalanmalar, kovuşturmalar ve hapis cezalarının analiz edilmesi gerekmektedir.

Uyuşturucu alanında işbirliği

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Rapor döneminde, kurumsal değişikliğe gidilmemiştir. Türkiye, uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele amacıyla çok katlı bir hiyerarşik yapı oluşturmuştur. Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu, kurumlar arası koordinasyon ve izlemeden sorumludur. Yüksek Kurulda, 2018-2023 Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı hedeflerini gerçekleştirmede görev alan bakanlar yer almaktadır.

Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), 2014'ten beri Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezinin (EMCDDA) tam üyesidir. TUBİM, ulusal ve uluslararası düzeyde yasa dışı uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığına ilişkin tüm unsurların izlenmesi ile yetkilendirilmiştir. Aynı zamanda yıllık Türkiye Uyuşturucu Raporu'nun taslağını hazırlamaktadır. TUBİM, yeni psikoaktif maddelere yönelik Ulusal Erken Uyarı sistemini yönetmektedir. 50'si 2020'de, 10'u da 2021'in ilk çeyreğinde listeye giren toplam 928 yeni psikoaktif madde kanun kapsamına dâhil edilmiştir. TUBİM tarafından yeni geliştirilen "anlık veri akış sistemi" operasyonel hâle gelmiştir. Söz konusu sistem; izleme yapmak ve Avrupa kuruluşları ile uluslararası kuruluşlara raporlama yapmak amacıyla toplu verileri işlerken, kişisel verileri korumak için verileri Őifrelemekte ve anonim hâle getirmektedir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Türkiye, uyuşturucunun Asya ve Avrupa arasındaki geçiş rotası olmaya devam etmektedir. 2020'de Türk kolluk birimleri, diğerlerinin yanı sıra, 93.741.221 kg kenevir (skunk dâhil), 1.960 kg kokain, 11.096.328 ekstazi tableti ve 2.875.182 kaptagon tabletinin ele geçirildiği operasyonlar gerçekleştirmiştir. 2020'ye kıyasla, ele geçirilen kenevir, kokain ve ekstazi tabletleri miktarında artış; diğer belirtilen yasa dışı uyuşturucuların miktarında ise dşuş bulunmaktadır.

2020'de savcılık tarafından yasa dışı uyuşturucuyla bağlantılı suçlar nedeniyle 75.907 (2019'da 78.226) Őpheliyi kapsayan toplam 54.325 dava (2019'da 58.354) açılmıştır; bu Őüphelilerden 18.478'i (2019'da 21.482) hüküm giymiştir. Söz konusu mahkmiyetlerden yalnızca 345'i uyuşturucunun üretilmesi ve ticaretinin yapılması suçlarıyla bağlantılıyken, geri kalan mahkmiyetler uyuşturucu satıcıları, üreticileri ve kullanıcılarıyla bağlantılıdır. Sağlık Bakanlığı, uyuşturucunun önlenmesi alanında 64 ilde 81 Danışmanlık Merkezi ile hizmet vermektedir. 2020'de altı yeni Merkez faaliyete geçmiştir. Sağlık Bakanlığının yanı sıra, Türkiye'deki STK'lar da danışmanlık merkezi işletmektedir. 2020'de Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı 52.660 kere aranmıştır. Arayan kişinin rızasıyla, tedavi sürecinin izlenmesi ve takip edilmesi için geri aramalar gerçekleştirilmektedir.

Uyuşturucu bağımlılığının tedavisi için 24 ilde 133 tedavi merkezi bulunmaktadır. Merkezlerin 55'inde yatarak tedavi yapılırken, dokuz tedavi merkezi çocuklara ayrılmıştır. Geri kalan 78 merkezde ayakta tedavi hizmeti verilmektedir ve bunların 11'i sadece çocuklar için ayrılmıştır. Tedavi merkezlerinde tercüme hizmeti mevcuttur. 2020'de söz konusu merkezlerde yaklaşık 212.000 hastaya yatarak ve ayakta tedavi hizmeti sunulmuştur.

Terörle mücadele

Türkiye'nin terörle mücadele çabalarının sonucunda ülkedeki güvenlik ortamında iyileşme kaydedilmiştir ancak Türkiye hâla terörist grupların tehditleriyle karşı karşıyadır. AB, Türkiye'de gerçekleşen ve terör Şiddeti içeren her türlü eylemi kınamıştır. Terörle mücadele, hkmetin meşru hakkı ve sorumluluğudur ancak bu çabaların hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlükler doğrultusunda yürütülmesi gerekmektedir. Terörle Mücadele

Kanunu'nda ve uygulamalarda, AB standartları ve AB müktesebatı ile uyumlu olarak yapılacak değişiklikler hâlâ atılması gereken önemli bir adımdır.

Türkiye'deki tehdit algısı, PKK ile mücadeleye ve Gülen hareketinin çökertilmesine öncelik verilmesine neden olmuştur. PKK, hâlâ AB'nin terör faaliyetlerine karışan kişi, grup ve kuruluşlar listesindedir.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde terörle mücadeleden sorumlu uzmanlaşmış bir polis birimi bulunmaktadır. Kurumsal kabiliyetler oldukça gelişmiş durumdadır. Türkiye'nin, terör ve ilgili uygulamalara ilişkin mevzuatını AB standartlarıyla uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir.

Türkiye, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı konularında da ciddi risk altındadır. Türkiye, söz konusu risklerin azaltılması amacıyla, geçtiğimiz yıllar içinde kara paranın aklanması/terörizmin finansmanı ile mücadele çerçevesinin güçlendirilmesi konusunda ilerleme kaydetmiştir. Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK), ilgili diğer kurumlarla işbirliği hâlinde, 2018'de kapsamlı bir ulusal risk değerlendirme belgesi hazırlamıştır. Türkiye'nin söz konusu belgeye ve Mali Eylem Görev Gücü'nün (FATF) henüz yerine getirilmemiş tavsiyelerine uyumlu olarak, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele konusunda kapsamlı bir strateji ve eylem planı geliştirmesi gerekmektedir.

Türkiye Aralık 2020'de, ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarına ve Mali Eylem Görev Gücü'nün (FATF) tavsiyelerine uyum sağlamak amacıyla kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine ilişkin yeni bir kanun kabul etmiştir. Söz konusu kanun ile Mali Eylem Görev Gücü'nün (FATF), terörizmin finansmanının önlenmesi için STK'lara ilişkin kurallar ve düzenlemelerinin sıkılaştırılmasına yönelik henüz yerine getirilmemiş tavsiyeler de ele alınmıştır. Bununla birlikte, kanunun uygulanmasının STK'ların meşru faaliyetlerini kısıtlayabileceği ve eleştirel sesler üzerinde ilave baskı oluşturabileceği yönünde ciddi endişeler bulunmaktadır. Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu, yeni hükümlerin hedef ve faaliyet kayıtlarından bağımsız olarak tüm derneklere yönelik olması ve temel insan hakları bakımından etki alanı geniş sonuçlar yaratması nedeniyle, kanun koyucular tarafından tercih edilen bazı çözümlerin BM Güvenlik Konseyi kararlarının ve Mali Eylem Görev Gücü'nün (FATF) tavsiyelerinin kapsamı dışına çıkmasını endişeyle kaydetmiştir. Başta STK'ların kontrol edilmesini düzenleyen hükümler olmak üzere, kanun orantılı bir biçimde uygulanmalıdır ve risk temelli bir yaklaşımı benimsemelidir. Terörle mücadele için alınan her türlü tedbirin, başta uluslararası insan hakları hukuku olmak üzere, Türkiye'nin uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olması oldukça önemlidir. (Bkz. Fası 23: Yargı ve temel haklar).

Mal varlıklarının dondurulması mekanizmasının etkililiği ve zamanlaması geliştirilmiştir. Hükümet, Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun'un 2013'te kabul edilmesinin ardından ilk defa Nisan 2021'de terörle ilgili suçlamalar nedeniyle 377 kişi ve kuruluşun mal varlıklarını dondurmuştur. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Yaptırımlar Komitesi tarafından alınan son kararlar, 2021'de Cumhurbaşkanlığı Kararlarıyla 24 saat içinde etkin bir şekilde uygulanmıştır.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Türkiye ülke içinde yetişmiş terörist hücrelerle ve yabancı terörist savaşçı (YTS) hücreleri ile mücadele etmeye devam etmiştir. Ortak menfaat alanlarından biri olan YTS'lerin tespit edilmesi ve ülkelerine geri gönderilmesi konusunda AB Üye Devletleri ile işbirliğine devam edilmiştir. Türkiye, 2011'den bu yana, 100.000'den fazla yabancı uyruklu kişiye giriş yasağı getirmiş ve 1.000'den fazlası 2020'de olmak üzere, 8.000 YTS'yi ya da YTS olduğundan şüphelenilen kişiyi sınır dışı etmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'de kişisel verilerin korunmasına ilişkin Avrupa

standartları ve AB müktesebatı ile uyumlu bir kanunun bulunmaması ve Türkiye ile AB arasında terörizmin tanımı ve terör suçlarına verilen cezalar bakımından farklılıkların olması nedeniyle, terörle mücadele alanında AB Üye Devletleri ve AB kurumları ile polis ve adli işbirliği sınırlı kalmıştır. Türkiye, şiddete varan aşırıcılığı ve teröre yol açan radikalleşmeyi etkin bir biçimde önleme ve bununla mücadele etme çabalarını temel haklarla tam uyum içinde sürdürmelidir.

Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK), rapor döneminde güçlü bir kurumsal kapasite geliştirmiştir ve diğer mali kurumlarla işbirliği içinde sağlam bir izleme mekanizması oluşturmuştur. MASAK 51 kişiyi işe alarak personel sayısını artırmıştır ve İstanbul'da yeni bir birim kurmuştur. 2020'de MASAK'a bildirilen şüpheli işlem bildirim sayısı 237.531'e yükselmiştir ve MASAK tarafından incelenen dosya sayısı 10.298 olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda kara para aklama ile ilgili mahkûmiyet sayılarında artış gözlenmektedir. 2018'de, kara para aklama suçu nedeniyle hüküm giyen kişi sayısı 53 iken, bu rakam 2019'da ciddi bir artışla 95'e yükselmiş ve 2020'de 92 olmuştur. Şubat 2021'de Adalet Bakanlığı, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı soruşturmalarında, sistemli bir kurumlar arası mali soruşturma başlatılması amacıyla bir genelge yayımlamıştır. Kolluk birimleri, kovuşturma makamı ve mali istihbarat birimleri arasındaki işbirliğinin yanı sıra geçmiş performansın daha da iyileştirilmesi gerekmektedir.

Düzenli ve düzensiz göç

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) Türkiye'de göç idaresi konusunda kilit kurumdur. GİGM, bir bölümü AB tarafından finanse edilen sınırlı sayıda psikolog, sosyal hizmet uzmanı, sözlü çevirmen ve avukat istihdam etmeye devam etmiştir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda öngörülmesine rağmen GİGM, yurt dışındaki Türk konsolosluklarında henüz yurt dışı teşkilatını kurmamıştır.

Türkiye'nin 2019-2025 dönemini kapsayan Düzensiz Göç Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı, Göç Kurulu tarafından onaylanmıştır. Strateji, AB mali desteği ve Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) teknik yardımı ile hazırlanmıştır. Eylem planında, uygulamanın etkililiğini ölçmek amacıyla, her bir stratejik öncelikten sorumlu kurumlar, takvimler ve göstergeler tanımlanmaktadır. Planın uygulanmasını izlemek amacıyla, altı aylık raporlama mekanizması oluşturulmuştur.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda değişiklik yapılmasını müteakip Aralık 2019'da yürürlüğe giren ve idari gözetime alternatifler getiren Yönetmelik hâlâ kabul edilmemiştir.

Türkiye, Ulusal Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasını kurmuştur. Bu amaçla, GİGM, Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Kızılay arasında Eylül 2020'de bir işbirliği protokolü imzalanmış ve Nisan 2021'de, pilot uygulama olarak, 44 Afganın iade işlemi gerçekleştirilmiştir.

Şubat 2021'de İçişleri Bakanlığı, yabancılara ikamet izinlerinin verilmesi ile ilgili işlemlerin yürütülmesi ve yabancılara adına ikamet izni başvurusu yapılması amacıyla il göç idaresi müdürlüklerine (İGİM'ler) başvurulması için, Bakanlıkça belirlenen özel yetki alanları çerçevesinde Aracı Kurumlara yetki verilmesine imkân tanıyan bir yönetmelik yayımlamıştır.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

AB-Türkiye Mutabakatı, göç konusunda AB ve Türkiye arasındaki temel işbirliği çerçevesi olmaya devam etmiştir. Mart 2020'de Türkiye ve Yunanistan arasında Pazarkule sınır geçiş

noktasında yaşanan olayların ardından, AB'ye düzensiz göçün önlenmemesi yönündeki söylemler giderek hafiflemiştir. Türkiye, AB-Türkiye Mutabakatı'nın yenilenmesi konusundaki isteğini çeşitli vesilelerle ifade etmiştir.

IOM'a göre, 2020'de Doğu Akdeniz'de 72 göçmen hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin doğusunda yer alan Van Gölü'nde göçmenleri batıya taşıyan botun batmasıyla en az 60 göçmen hayatını kaybetmiştir. Türkiye'den Yunanistan'a günlük ortalama düzensiz geçiş sayısı, 2019'da 202 iken, 2020'de yaklaşık 40'a düşmüştür. Deniz yoluyla Yunanistan'a geçen göçmenler arasında ilk üç sırayı, Afganistan, Suriye ve Somali uyruklu göçmenler oluştururken, kara yoluyla geçen göçmen grupları arasında ilk üçü, Türkiye, Afganistan ve Suriye uyruklular oluşturmaktadır. Diğer Üye Devletlere göç rotalarına ilişkin olarak Kıbrıs, Türkiye'den gelen (çoğunlukla, hükümetin kontrolü dışında olan alanlardan) düzensiz göçmenler için, en yaygın ikinci AB hedef ülkesi olmaya devam etmiştir. Genel olarak 2020'de, yaklaşık 5.800 kişi, Kıbrıs'a düzensiz geçiş yapmıştır. Ayrıca, deniz yoluyla İtalya'ya geçişlerde, Türkiye'den gelen düzensiz geçişlerin %100'den fazla oranda artmasıyla birlikte kaçakçılık faaliyetlerinde artış görülmüştür. 2019'da Türkiye'den AB'ye düzensiz geçişlerin toplam sayısı, 75.974 iken, 2020'de bu sayı, 18.736 olmuştur.

Ağustos 2021 itibarıyla, Türkiye'den AB'ye gelenlerin toplam sayısı, geçen yılın aynı dönemine kıyasla hâlen %20 daha düşüktür. Türkiye-Yunanistan kara ve deniz sınırlarındaki göç baskısı, hâlâ düşükken (2020'ye kıyasla yaklaşık %60 daha az), İtalya'ya doğru alt rota boyunca sürekli göç faaliyeti kaydedilmeye devam etmiştir (%100'den fazla artış). Kıbrıs'a düzensiz geçişlerin toplam sayısında da %40'tan fazla artış görülmüştür.

Buna paralel olarak, Türkiye içinde yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısı 2019'da 454.662 iken, Kovid-19 nedeniyle sınırların kapatılması ve hareketliliğe ilişkin küresel boyuttaki kısıtlamaların yanı sıra, kaçakçılık faaliyetlerinin yoğunluğunun azalması dolayısıyla bu sayı, 2020'de kayda değer şekilde düşerek 122.302 olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda olduğu gibi, düzensiz göçmenler arasında en sık yakalananlar Afganistan, Suriye ve Pakistan uyruklular olmuştur. Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2019'daki 60.802 sayısına kıyasla rapor döneminde, denizlerde 20.380 düzensiz göçmeni kurtarmıştır. Türkiye, Yunan yetkililer tarafından Ege Denizi'nde yürütüldüğü iddia edilen, göçmenlerin gelişlerinin önlenmesine ilişkin tedbirler (sözde "geri itmeler") konusundaki endişelerini sürekli olarak dile getirmiş olsa da, Yunanistan bu iddiaları reddetmiştir.

AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın tam olarak uygulanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, Schengen alanına seyahat eden vatandaşları için vize şartı kaldırılmadığı sürece, üçüncü ülke vatandaşları ile ilgili hükümleri uygulamayacağı yönündeki tutumunu sürdürmüştür. AB Üye Devletleri, Türk vatandaşları için 498 geri kabul talebi iletmıştır; 344 talep, Türkiye tarafından kabul edilmiş ve 74 talebin ise etkili bir şekilde geri kabulü yapılmıştır.

Mart 2020'de, düzensiz göçmenlerin Yunan adalarından iadeleri, halk sağlığı gerekçesiyle Türkiye tarafından tek taraflı olarak askıya alınmış ve bu durumda Haziran 2021 itibarıyla herhangi bir değişiklik olmamıştır. Komisyon ve Yunanistan, Türkiye'ye, AB-Türkiye Mutabakatı kapsamında sunulan taahhütlere uygun olarak, iade işlemlerinin yeniden başlatılması için defaatle çağrıda bulunmuştur. Türkiye'ye iadelerinin yeniden başlatılması, bölgede düzensiz göç ve insan kaçakçılığı ağları ile etkili bir şekilde mücadele edilmesi için kilit unsur olmaya devam etmektedir. 2016 ve 2020 arasında, 412 Suriye vatandaşı da dâhil olmak üzere, "Bire Bir" programı kapsamında, 2.140 kişinin Yunanistan'dan Türkiye'ye geri kabulü yapılmıştır. Yunanistan ile Türkiye arasındaki İkili Geri Kabul Protokolü askıda kalmaya devam etmiştir. Türkiye, ikili sınır anlaşması veya AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması kapsamında Bulgaristan'dan gelen üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulünü yapmamıştır.

“Bire Bir” programı kapsamında Türkiye'den AB'ye yeniden yerleştirme ile ilgili olarak, Kovid-19 küresel salgını nedeniyle, 2020'nin ilk yarısında yeniden yerleştirme işlemleri küresel boyutta askıya alınmasına rağmen, rapor döneminde 2.422 Suriyeli mülteci, 11 Üye Devlet'e yeniden yerleştirilmiştir. Ayrıca, İstanbul'daki Avrupa İltica Destek Ofisi tarafından yürütülen Yeniden Yerleştirme Desteği İmkânı, 2020'de 1.017 yeniden yerleştirme adayının işlemlerini kolaylaştırmıştır. 22 Ağustos 2021 itibarıyla, "Bire Bir" programı kapsamında Türkiye'den AB'ye yeniden yerleştirilen Suriyeli mültecilerin toplam sayısı, 30.477'ye ulaşmıştır. Aynı zamanda, Hükûmete göre, 2016 ve 2020 arasında, 422.258 Suriyeli mülteci, Türkiye'den Suriye'ye gönüllü olarak geri gönderilmiştir. Bunların 101.000'i, geri göndermelerin gönüllü olup olmadığı bakımından Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından incelenmiştir.

2019'daki 103.858 kişiye kıyasla Türkiye, 2020'de 41.379 düzensiz göçmenin üçüncü ülkelere iadesini etkili bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bu iadelerin hiçbiri, Türkiye ve üçüncü ülkeler arasında yürürlükte olan geri kabul anlaşmalarının kapsamında gerçekleştirilmemiştir. Türkiye, rapor döneminde, herhangi bir yeni geri kabul anlaşması imzalamamıştır.

Hâlihazırda Türkiye, önemli sayıda Afgan mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Türk makamlarına göre, Ağustos 2021'de Türkiye, 182.000'i yetkili makamlara kayıtlı bulunan, 300.000 Afgan vatandaşına ev sahipliği yapmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'de göçmenlere karşı bakış açısının giderek olumsuzlaşması nedeniyle, Türk makamlar, Türkiye'nin daha fazla göçmen kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Türk makamlar, doğu ve güney sınırlarında sınır kontrolünün güçlendirilmesi ve mümkün olan en kısa sürede Afganistan'a iade işlemlerinin yeniden başlatılması konusunda kararlıdır. Türk hükûmeti, sınır bölgesine ilave polis ve jandarma konuşlandırmış ve sınır gözetim sistemini geliştirmek amacıyla tedbirler almıştır. Cumhurbaşkanı ayrıca, Türkiye ile İran arasındaki sınırda devam eden güvenlik duvarı inşasının hızlandırıldığını duyurmuştur.

Toplam 16.108 kişi kapasitesi bulunan **geri gönderme merkezlerinin** sayısı hâlâ 26'dır. Düzensiz geçişlerin ve yakalananların sayısındaki düşüş nedeniyle, önceki yıllarla kıyaslandığında, 2020'de aşırı kalabalıklaşma gözlemlenmemiştir. Geri gönderme merkezlerindeki davalarla ilgilenen avukatların sayısındaki artışa rağmen (2019'da 187 iken, 2020'de 7.168'e çıkmıştır), yüzbinlerce göçmenin yakalanarak geri gönderme merkezlerine yerleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda, avukata erişim düşük seviyede olmaya devam etmiştir. Medya, avukatlar ve STK'lar, intihar, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve adli yardıma erişimin engellenmesi de dâhil olmak üzere, insan hakları ihlallerine ilişkin vakalar ve iddialar bildirmiştir. Kısa süre önce kabul edilen insan hakları eylem planında, Geri Gönderme Merkezlerindeki koşullara ilişkin şikâyetlerin incelenmesine yönelik etkili bir mekanizmanın oluşturulması öngörülmektedir.

Türkiye'de yasal olarak ikamet eden yabancıların sayısı, 2019'da 1.101.030 iken, 2020'nin sonunda 886.653 olmuştur. Bu düşüş, seyahat kısıtlamaları, kısıtlamalar nedeniyle işleme alınamayan bekleyen başvurularla ilgili iş yükü ve turizm amaçlı ikamet izinlerinin yenilenmesine yönelik daha sıkı yeni kurallardan kaynaklanmıştır. Yatırım yoluyla Türk vatandaşlığına başvurmak için gerekli olan asgari yatırım tutarının Eylül 2018'de yeniden düşürülmesinin ardından, 16.653 yabancı yatırımcı Türk vatandaşlığı almıştır. Bu tür programlar güvenlik, kara para aklama, vergi kaçakçılığı, terörizmin finansmanı, yolsuzluk ve örgütlü suçların ülkeye sızması açısından riskler oluşturmaktadır. Türkiye bir aday ülke olarak, vatandaşlık verme yetkilerini kullanırken AB hedeflerine ulaşılmasını tehlikeye atabilecek her türlü işlemten kaçınmalıdır (*bkz. Fası 4: Sermayenin serbest dolaşımı*).

GİGM, 2018'de kabul edilen Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı'nı uygulamak amacıyla; yabancılar, öğrenciler, akademisyenler, STK'lar ve kamu personelinin katılımıyla,

bir dizi toplantı, eğitim ve çalıştay düzenlemiştir. AB mali desteğinden de faydalanılarak, çok sayıda ilde, göç danışma merkezleri kurulmuştur.

İltica

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

GİGM sığınma ile ilgili tüm usullerden sorumlu ana kurumdur. Statü belirleme süreçleri, İl Göç İdaresi Müdürlükleri (İGİM'ler) tarafından gerçekleştirilmekte ve vaka iş yükünü azaltmak amacıyla, sırasıyla 2018 ile 2019'da kurulan Ankara ve İstanbul'daki Uluslararası Koruma Büroları (Karar Merkezleri) tarafından uyumlaştırılmaktadır. Mülakatlar ve kararların hazırlanması konusunda uzmanlaşan söz konusu Karar Merkezlerinde, 2020'de 2.480 başvuru işleme alınmıştır.

Bu alandaki **mevzuat** AB müktesebatıyla kısmen uyumludur. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu; Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin New York Protokolü'nde yer alan coğrafi sınırlamayı devam ettirmektedir ve bu durumda Türkiye'de uluslararası koruma talep eden kişilerin büyük bir çoğunluğu mülteci statüsünü almak üzere müracaat edememekte, yalnızca “şartlı mülteci” statüsü ve ikincil koruma için başvuruda bulunabilmektedir. Şartlı mülteci statüsü, şartlı mülteci statüsü tanınmış bir kişinin ülkedeki kalış süresini, “üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirildiği” tarih ile sınırlandırmaktadır. Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında, Suriyelilere özel bir mülteci statüsü verilmektedir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Geçici koruma altındaki 3,7 milyon Suriyeli ve uluslararası koruma altında bulunan veya uluslararası koruma için başvuruda bulunan 320.000'den fazla Suriyeli olmayan mülteci ile Türkiye, dünyadaki en yüksek mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmayı sürdürmüştür. Rapor döneminde sığınmacıların sayısı azalmış; 2019'da 56.417 olan uluslararası koruma başvurusu sayısı, 2020'de 31.334'e düşmüştür. Bu durum kısmen, Kovid-19 kısıtlamaları nedeniyle, sınırlararası göç hareketlerindeki genel düşüş ile açıklanmakta ve küresel boyutta sığınma başvurularındaki düşüşü yansıtmaktadır. 31.334 başvurunun 22.606'sı Afganlar, 5.875'i Iraklılar ve 1.425'i İranlılar tarafından yapılmıştır. 2020'de Türkiye, 2019'daki 5.449 kişiye göre belirgin bir artışla, başvuruda bulunan 8.753 kişiye uluslararası koruma (mülteci statüsü, şartlı mülteci statüsü ya da ikincil koruma) vermiştir. Yetkililer tarafından reddedilen başvuru sayısı 2019'da 5.212 iken, bu yıl 10.674 olmuştur.

STK'lar, öncelikle kayda erişim konusunda, İGİM'lere başvuruda bulunmak isteyen kişilerin, resmi bir belge ve yönlendirme sistemi olmaksızın başka İGİM'lere yönlendirilmesi nedeniyle önemli sorunlar olduğunu bildirmiştir. Kayıt ile ilgili bu tarz fiilî engeller, diğer gerekli hizmetlerin tamamına erişimi aksatarak, yakalanmaları hâlinde sığınmacıları düzensiz hâle getirmektedir. STK'lar ve avukatlar tarafından bildirildiği üzere, sınırlar, havalimanları ve geri gönderme merkezlerinde uluslararası korumaya etkili bir şekilde erişim sınırlı olmaya devam etmektedir. Aralık 2020 itibarıyla, İGİM'lerde ve Karar Merkezlerinde, özellikle statü belirleme mülakatlarında 237 sözlü çevirmen görev almıştır. Sözlü çeviri hizmetlerinden yararlanma imkânının daha da artırılması gerekmektedir.

Suriyelilerin büyük bir bölümü, Türkiye'de çeşitli illerde kayıt altında ve ikamet etmekteyken, 57.3212 Suriyeli yedi geçici barınma merkezinde kalmaktadır; bu rakam 2019'da 63.518 olarak gerçekleşmiştir. GİGM 2020 süresince, Geçici Koruma altındaki Suriyelilere ilişkin verilerin doğrulanmasına, ilk kayıt sırasında alınan bilgilerin güncellenmesine ve eksik olanların tamamlanmasına devam etmiştir. 2020'de 895.499 doğrulama işlemi gerçekleştirilmiştir.

GİGM, geçici ve uluslararası koruma başvurularına ilişkin verileri kapsayan ve fotoğraf ile parmak izleri formatında biyometrik verileri içeren devlet veri tabanı GöçNet'i kullanmaktadır. GöçNet'e polis ve jandarmanın da erişimi vardır.

GİGM ile Avrupa İltica Destek Ofisi (EASO) arasındaki işbirliği; 2020'de, kaynak ülke bilgisi, eğitim sistemi, karar merkezleri ve mobil karar ekipleri, bilgi yönetimi ve analizi, özel ihtiyaçları olan kişiler ve acil durum planlaması ile ilgili alanlarda GİGM'nin desteklenmesi amacıyla hazırlanan EASO-GİGM İşbirliği Yol Haritası 2019-2021'in uygulanmasıyla devam etmiştir.

Türk makamları, iş gücü piyasasına girişi kolaylaştırma ve yasal istihdamı teşvik etme çabalarını artırmıştır. Uluslararası koruma başvuru sahipleri, şartlı mülteci statüsü sahipleri ve geçici koruma altındaki kişiler (Suriyeliler), çalışma izni için başvuruda bulunabilmektedir. Yakın tarihli STK raporlarına göre, Kovid-19 küresel salgını, mülteciler arasındaki işsizlik oranını Mart 2020'den bu yana %88 oranında artırmıştır ve bu kişilerin %63'ü açlık tehdidi altında bulunmaktadır.

2020'de, Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânının 6 milyar avroluk operasyonel bütçesinin tamamı taahhüt edilerek sözleşmeye bağlanmış ve 4,2 milyar avronun üzerinde bir meblağ, Ağustos 2021'e kadar serbest bırakılmıştır. AB Mali İmkânı kapsamında AB ayrıca, mültecilere insani yardım sağlanmaya devam edilmesi için 535 milyon avro taahhüt etmiştir. Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânına ilişkin beşinci yıllık raporda, şimdiki kadar elde edilen sonuçlar ve AB Mali İmkânının Türkiye'deki mültecilerin ve onlara ev sahipliği yapan halkın desteklenmesi bakımından taşıdığı büyük önem belgelenmektedir. AB Mali İmkânı, temel ihtiyaçların karşılanması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin artırılması amacıyla, kırılgan gruplar, çocuklar ve kadınlar da dâhil olmak üzere, Türkiye'deki mülteciler ve onlara ev sahipliği yapan halk için hem insani yardım hem de kalkınma yardımı sağlamaktadır.

Vize politikası

Türkiye; Terörle Mücadele Kanunu, kişisel verilerin korunması hakkında mevzuat, AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanması, Europol ile işbirliği anlaşması, GRECO'nun yolsuzlukla mücadeleyle ilişkin tavsiyelerinin uygulanması ve tüm AB Üye Devletleriyle adli işbirliği olmak üzere vize serbestisi yol haritasında yer alan tamamlanmamış altı kriterin yerine getirilmesinde ilerleme kaydetmemiştir. Europol ve Türkiye arasında uluslararası bir anlaşma akdedilmesine yönelik müzakereler devam etmektedir.

Türkiye, elektronik vize olanağını kaldırarak Irak vatandaşlarına yönelik vize politikasını değiştirmiş ve Azerbaycan vatandaşlarının kısa süreli kalış için yaptıkları girişlerde pasaport şartını kaldırmıştır.

Türkiye'nin, vize politikasını, AB'nin vize politikasıyla daha uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir. Bu uyum, Türkiye'nin vize yükümlülüklerinin AB'nin vize muafiyeti tanınan ülkeler ve vize uygulanan ülkeler listeleriyle daha uyumlu hâle getirilmesini, sınırlarda vize verilmesine (hâlihazırda 24 ülkenin vatandaşları, varışta vize alabilmektedir) ve elektronik vize uygulamasına tamamen son verilmesini ve diplomatik misyonlarında vize verilmesi ile ilgili işlemlerin AB Vize Kodu'nda öngörülen koşullara ve usullere uygun biçimde yapılmasının sağlanmasını da içerecektir. Türkiye, Kıbrıs'a karşı ayrımcı bir vize rejimi uygulamaya devam ederken 26 AB Üye Devleti için kısa süreli kalışlarda vize şartını kaldırmıştır.

Schengen ve dış sınırlar

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Rapor döneminde, yeni mevzuat kabul edilmemiştir. Sınır yönetimine ilişkin konularda faaliyet gösteren devlet kurum ve kuruluşlarının çalışmalarının koordinasyonu İçişleri Bakanlığına bağlı İller İdaresi Genel Müdürlüğünün sorumluluğundadır. Yılda iki kez toplanması gereken Sınır Yönetimi Uygulama Kurulu, 2016'da kurulmasından bu yana Ekim 2020'de dördüncü kez toplanmıştır. Denetleme organı olan, Entegre Sınır Yönetimi Koordinasyon Kurulu henüz toplanmamıştır.

Yukarıda yer alan Yönetmelik ile 2016'da resmen kurulan ve önemli ölçüde AB fonu alan Ankara'daki Ulusal Koordinasyon ve Ortak Risk Analiz Merkezi hâlâ faal değildir.

Şubat 2021'de, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile on bir sınır bölgesinde (çoğunlukla ülkenin doğusunda) sınır yönetimi sorumluluklarını Valilerden devralan Hudut Mülki İdare Amirliği kurulmuştur. Bu reform adımının temel amacı, sınır yönetimi konularının koordinasyonunun, İller İdaresi Genel Müdürlüğü gözetiminde, merkezi düzeyde güçlendirilmesidir. Ayrıca, İçişleri Bakanlığının düzensiz göç konularından sorumlu iki daire başkanlığı, 2020'de tek bir daire olarak Göçmen Kaçakçılığıyla Mücadele ve Hudut Kapıları Daire Başkanlığı adı altında birleştirilmiştir.

Türkiye, sınır yönetimi sistemini AB müktesebatı ile uyumlu hâle getirilebilmek için kurumlar arası ve uluslararası işbirliğini daha fazla geliştirmeli, Entegre Sınır Yönetimi (ESY) Stratejisi'nin kabulünü hızlandırmalı ve ESY Stratejisi'nin Uygulanmasına yönelik 2006 Ulusal Eylem Planı'nı güncellemelidir. Türkiye'nin ayrıca, hâlihazırda Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığının sorumluluğu altında olan "yeşil" sınırda sınır gözetimi de dâhil olmak üzere, sınır yönetiminin tüm yönlerinden sorumlu, askerî olmayan bir sınır yönetim birimi kurulmasına yönelik yeni mevzuat çıkarması gerekmektedir. Türkiye, Ottawa Antlaşması kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla 31 Mart 2022 tarihine kadar tüm anti-personel kara mayınlarını temizlemeyi taahhüt etmiştir. Şimdiye kadar toplam 2.949 km'lik sınırın sadece küçük bir bölümü tamamen temizlenmiştir. Türkiye'nin, Suriye, Irak, İran, Ermenistan sınırlarındaki ve ayrıca sınırları içindeki mayınlı alanların temizlenmesine yönelik ulusal yatırımı önemli ölçüde artırması gerekmektedir. Hâlihazırda AB tarafından, sınırların temizlenmesine yönelik önemli bir mali destek sağlanmaktadır.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Türkiye, kara sınırlarında sınır güvenliğinin modernize edilmesi yönünde önemli çaba harcamaya ve mali imkân ayırmaya devam etmiştir. Suriye sınırı boyunca duvar ve dikenli tel örgü inşa edilmesinin ardından, modern iletişim ve gözetim ekipmanlarının kurulumunu içeren benzer çalışmalar, İran sınırında da kısmen AB tarafından finanse edilerek devam etmiştir. Aynı ekipmanlar, Batı kara sınırına da kurulmaktadır.

Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (Frontex) ile 2020-2022 dönemini kapsayan üç yıllık bir İşbirliği Planı'na dayanan ilişkiler, Yunanistan-Türkiye kara sınırı ve Ege Denizi'nde yaşanan olaylardan olumsuz yönde etkilenmiştir. Türkiye, Frontex'in Ortak Operasyonlarına katılmamaktadır. Frontex'in, daimi olarak Ankara'da yerleşik bir irtibat görevlisi bulunmaktadır. Bulgaristan-Türkiye sınırındaki Kaptan Andrevo/Kapıkule sınır geçiş noktasında, üçlü yapıdaki Polis ve Gümrük İşbirliği Ortak Temas Merkezi çerçevesinde, komşu ülkeler Yunanistan ve Bulgaristan ile işbirliği devam etmiştir.

Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği

Hukuki ve ticari konularda adli işbirliği, Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, genelgeler ve uluslararası sözleşmelerle düzenlenmektedir. Türkiye, uluslararası sözleşmelerin birçoğuna taraftır. Türkiye'nin hâlâ, başta 30 Haziran 2005 tarihli Yetki Anlaşması'na Dair Lahey Sözleşmesi olmak üzere, birçoğu Lahey Uluslararası Özel Hukuk Konferansı tarafından hazırlanan medeni hukuk alanındaki ilgili uluslararası sözleşmelere katılım sağlaması gerekmektedir. Türkiye, Şiddet Suçları Mağdurlarının Zararlarının Tazmin Edilmesine ilişkin Avrupa Sözleşmesi'ni hâlâ onaylamamıştır. 1980 tarihli Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi'nden kaynaklanan adli süreçlerde yaşanan gecikmelerde kabul edilebilir düzeyde bir azalmanın sağlanması ve bu vakalarda uluslararası arabuluculuk mekanizmasının kullanılmasının teşvik edilmesi için daha etkili tedbirler gerekmektedir.

Cezai konularda adli işbirliğini düzenleyen temel mevzuat, 2016'dan bu yana yürürlükte ve Türkiye, bu konudaki uluslararası sözleşmelerin birçoğuna katılım sağlamıştır. Yeni mevzuat, cezai konularda uluslararası adli işbirliğinin hızlandırılmasına yönelik yeni mekanizmalar içermektedir ve bu durum, olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Video konferans imkânının başlamasının ardından 13 karşılıklı adli yardım talebi işleme alınmış, bunların iki tanesi sonuçlandırılmıştır. Yeni "rıza dayalı iade" usulü kapsamında bir suçlunun iadesi, yaklaşık bir yıl süren klasik iade usulünün aksine, hâlihazırda ortalama 1-2 ay sürmektedir. Hükümlülerin nakli ile ilgili olarak, "doğrudan infaz" usulünün getirilmesi, yerel mahkemelerin ulusal mevzuata uyma yükümlülüğünün kaldırılmasına yol açmıştır. 2020'de, yeni usul kapsamında, diğer ülkelerden toplam 42 hükümlü Türkiye'ye nakledilirken diğer ülkelerden Türkiye'ye beş hükümlü nakledilmiştir. Ancak, cezai konulardaki yargı kararlarının karşılıklı tanınması ilkesinin sorunsuz olarak uygulanabilmesi için adalet sisteminin bağımsızlığı ve hesap verebilirliğinin önemli ölçüde güçlendirilmesi gerekmektedir.

2020'de, 1.146 hâkim ve savcı adayı, yolsuzluk ve uluslararası adli yardıma ilişkin sözleşmeler ve uluslararası işbirliğinden etkili şekilde yararlanılması ile kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı suçlarına yönelik soruşturma yöntemleri ile ilgili eğitim almıştır.

2020'de AB Üye Devletleri tarafından Türkiye'nin, suçluların iadesine ilişkin altı talebi kabul edilirken, 50 talebi reddedilmiş ve 150 talebi sonuçlanmamıştır. AB Üye Devletleri, suçluların iadesine ilişkin dört talepte bulunmuş ve bunlardan hiçbiri sonuçlanmamıştır. AB Üye Devletleri, beş hükümlünün Türkiye'ye naklini kabul ederken Türkiye, dört hükümlünün AB Üye Devletlerine naklini kabul etmiştir. Eurojust ile adli işbirliğini koordine etmek ve takip etmek üzere Türkiye, altı temas kişisi görevlendirmiştir. 2020'de Türkiye, bir önceki yıla kıyasla %83'lük (12 dava) artışla, terörizm, siber suçlar, göçmen kaçakçılığı, yolsuzluk ve dolandırıcılıkla ilgili 22 Eurojust davasına müdahil olmuştur. Bununla birlikte, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, Avrupa standartlarıyla henüz uyumlu değildir ve bu durum, Eurojust ile işbirliğine ilişkin olarak AB ile anlaşma yapılmasına yönelik müzakerelerin başlatılmasını engellemektedir. Operasyonel faaliyetlerine Haziran 2021'de başlayan Avrupa Savcılık Ofisi ile de işbirliği ilişkisi kurulmalıdır.

2.3. EKONOMİK KRİTERLER

	2012-17 ortalama	2018	2019	2020
Türkiye- Temel Ekonomik Göstergeler				
Kişi başına düşen gelir (SGP,% AB-27)¹⁾	64	63	59	64
Reel GSYH büyümesi	5.9	3.0	0.9	1.8
Ekonomik faaliyet oranı (15-64)(%), toplam¹⁾	55.6	58.5	58.4	54.9
<i>kadın</i>	34.5	38.3	38.7	35.0
<i>erkek</i>	76.7	78.5	78.1	74.6
İşsizlik oranı (15-64) (%), toplam¹⁾	10.0	11.1	14.0	13.4
<i>kadın</i>	12.3	14.0	16.7	15.1
<i>erkek</i>	9.0	9.7	12.6	12.6
İstihdam oranı (15-64)yıllık büyüme %)	2.7 ²⁾	1.8	-2.4	-4.3
Nominal ücretler (yıllık büyüme %)	12.4	18.3	26.2	18.0
Tüketici fiyat endeksi (yıllık büyüme %)	8.6	16.3	15.2	12.3
Döviz kuru avro	3.05	5.68	6.35	8.10
Cari işlemler dengesi (GSYH'nin %'si)	-4.4	-2.8	0.9	-5.2
Net doğrudan yabancı yatırım, DYY (GSYH'nin %'si)	1.1	1.2	0.8	0.6
Genel devlet dengesi (GSYH'nin %'si)¹⁾	-0.5	-2.8	-3.2	-2.8
Genel devlet borç stoğu (GSYH'nin %'si)	29.2	30.2	32.6	39.8 ³⁾

Notlar:

1) Eurostat

2) 2015-2017

3) Hükümet

Kaynak: ulusal kaynaklar

Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirvesi sonuçları doğrultusunda, AB'ye katılım, işleyen bir piyasa ekonomisinin mevcudiyetini ve Birlik içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesini gerektirmektedir.

Son yıllarda ekonomik yönetim, katılım sürecinde daha merkezi bir rol üstlenmiştir. Komisyonun izleme süreci, Ekonomik Reform Programı ve katılım için ekonomik kriterlere uyumun değerlendirilmesi olmak üzere iki aşamada gerçekleşmektedir. Genişleme kapsamındaki her ülke, orta vadeli makro-finansal politika çerçevesi ile rekabetçiliği ve kapsayıcı büyümeyi sağlamayı amaçlayan yapısal reform gündemini ortaya koyan bir yıllık Ekonomik Reform Programı (ERP) hazırlamaktadır. Bu ERP'ler, her yıl AB ile Batı Balkanlar ve Türkiye tarafından bakanlar düzeyinde ortaklaşa kabul edilen ülkeye özgü politika tavsiyeleri için temel teşkil etmektedir.

2.3.1. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

Türkiye ekonomisi **çok ileri düzeydedir** ancak rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir** ve işleyişine ilişkin ciddi endişeler devam etmektedir.

Yetkili makamlar, iç talebi canlandırmak ve Kovid-19 küresel salgınının neden olduğu ekonomik etkileri yumuşatmak amacıyla büyük ölçüde ve geniş kapsamlı bir dizi önlem almıştır. Bunun sonucunda, ekonomi daha 2020'nin üçüncü çeyreğinde kriz öncesi seviyelere ulaşarak krizden süratle çıkmıştır. Krize karşı verilen güçlü politika yanıtına rağmen, kurumsal ve politika koordinasyonuna ilişkin zayıflıklar yetkili makamların eylemlerinin güvenilirliğini ve etkililiğini zayıflatmış ve dengesizlikler artmıştır. Doğrudan mali destek tedbirleri, sosyal ve

iş gücü piyasasının zorlukları göz önünde bulundurulduğunda oldukça sınırlı kalırken, makroekonomik politika bileşimi, kredi kanalına çok fazla dayanmıştır. Geçen yılki güçlü parasal genişleme lirayı zayıflatmış, enflasyonu ve dolarizasyonu artırmış ve portföy çıkışlarını tetiklemiştir. 2019'da cari işlemler açığının kapanması kısa ömürlü olmuştur ve dış dengesizlikler önemli bir kırılganlık olmaya devam etmektedir. Para politikası 2020 sonbaharında sıkılaştırılmış, ancak Merkez Bankası Başkanı'nın atanmasından sadece dört ay sonra Mart 2021'de aniden görevden alınması finansal piyasa istikrarsızlığına yol açmış ve bu durum, yetkililerin enflasyonu düşürmeye yönelik taahhütleri konusunu tartışmalı hâle getirmiştir.

Kurumsal ve düzenleyici ortam daha da zayıflamıştır ve öngörülebilirlik, şeffaflık ve düzenlemelerin uygulanması ile ilgili sorunlar kalıcı olmaya devam etmiştir. Piyasadan çıkış hâlâ maliyetli ve yavaştır. Kayıt dışı ekonomi, kriz sırasında küçülmekle birlikte önemli boyutta olmaya devam etmektedir. Fiyat belirleme mekanizmalarına yönelik devlet müdahaleleri devam etmektedir. Devlet desteklerinin sağlanmasında uygun uygulama kuralları, yürütme ve şeffaflığa yönelik eksiklikler bulunmaktadır. 2020 sonbaharına kadar gevşek para politikası ve olumlu düzenleyici tedbirlerle desteklenen banka kredileri, özellikle kamu bankalarının teşvikiyle güçlü bir şekilde büyümüştür. Bankacılık sektörünün sermaye yapısı, yeniden yapılandırma ve diğer kriz azaltıcı tedbirler sayesinde iyi kalmaya devam etmiştir. Kovid-19 küresel salgınının iş gücü piyasası ve yoksulluk üzerinde derin olumsuz etkileri olmuştur. İş bulma umudu kalmayarak iş aramaktan vazgeçenlerin sayısı önemli ölçüde artmış ve istihdam düzeyleri birkaç yıl önce buldukları düzeyin bir hayli altına düşmüştür. Kadınların iş gücü piyasasına katılımı ve istihdamı oldukça düşük seviyelerde kalmaya devam etmiştir. İstihdam, eğitim ve öğretimde olmayan genç nüfusun oranı artmıştır.

Komisyonun 2020 tavsiyeleri tam olarak uygulanmamış olup, hâlâ geçerlidir. Piyasa ekonomisinin işleyişini iyileştirmek için Türkiye'nin özellikle:

- politika bileşimini daha sıkı bir para politikası duruşuna doğru yeniden dengelemesi ve mevcut mali alanın bir kısmını krizin iş gücü piyasası üzerindeki etkisini yumuşatmak ve yoksulluğu azaltmak için hedefe yönelik bütçe harcamalarını artırmak amacıyla kullanması;
- enflasyon beklentilerini tutturmak ve döviz kuru istikrarını sağlamak için merkez bankasının bağımsızlığını güçlendirmesi ve para politikası güvenilirliğini artırması;
- iş ortamını güçlendirmesi, fiyat belirlemede devlet müdahalelerini azaltması ve devlet desteklerine ilişkin şeffaflık ve kontrolü iyileştirmesi;
- özellikle gençler ve kadınlar için aktif iş gücü piyasası politikalarını ve ayrıca sosyal diyalogu güçlendirmesi gerekmektedir.

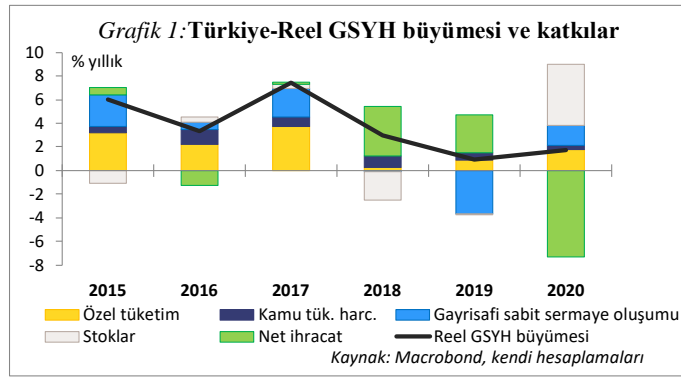
Ekonomik yönetişim

Krize karşı verilen güçlü politika yanıtına rağmen, kurumsal ve politika koordinasyonuna ilişkin zayıflıklar yetkili makamların eylemlerinin güvenilirliğini ve etkililiğini zayıflatmıştır. Türkiye, iç talebi canlandırmak ve Kovid-19 küresel salgınının neden olduğu ekonomik etkileri yumuşatmak amacıyla büyük ölçüde ve geniş kapsamlı bir dizi önlem almıştır. Bu, ekonominin hızla büyümeye dönmesine ve Türkiye'nin, geçen yıl dünyada daralma yaşamayan az sayıda ekonomiden biri olmasına yardımcı olmuştur. Ancak kredi kanalına aşırı bağımlılık Türk lirasının değer kaybetmesine, döviz rezervlerinin azalmasına, enflasyonun, dolarizasyonun ve dış dengesizlikler ile eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur. Para politikası 2020 yazında yavaş yavaş tersine dönmüş ve yeni bir Merkez Bankası Başkanı'nın gözetiminde Kasım'dan itibaren daha kararlı bir şekilde sıkılaştırılmıştır. Bununla birlikte, Merkez Bankası Başkanı'nın Mart 2021'de, göreve gelişinden dört ay sonra aniden

görevden alınması, bu politika değişikliğinin ve sadeleştirilmiş ve daha şeffaf bir politika çerçevesine dönüşün sorgulanmasına yol açmıştır. Yeterince sıkı bir para politikası duruşunu uzun bir süre boyunca sürdürmek, uzun zamandır tutturulamayan hedefler ve hızlı politika geri dönüşlerinin gösterdiği gibi zorlu bir görev olmaya devam etmektedir. Merkez Bankası yönetiminde sık sık yapılan değişiklikler, Başkanlık sistemine ilişkin devam eden kurumsal zayıflığın en açık göstergesidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Başkanı'nın peş peşe değişmesi ve yeni oluşturulan fiyat istatistikleri ve iş gücü piyasası danışma kurullarının hızla dağıtılması, TÜİK'in bağımsızlığını ve güvenilirliğini sarsmıştır. Mayıs 2020'de gerçekleştirilen AB ile Batı Balkanlar ve Türkiye arasında Ekonomik ve Mali Diyalog toplantısında ortaklaşa kabul edilen politika tavsiyeleri kısmen uygulanmış ve uygulama oranı geçen yıllara kıyasla iyileşmiştir.

Makroekonomik istikrar

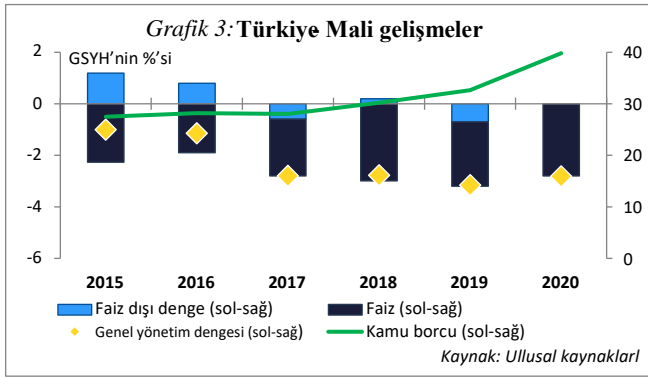
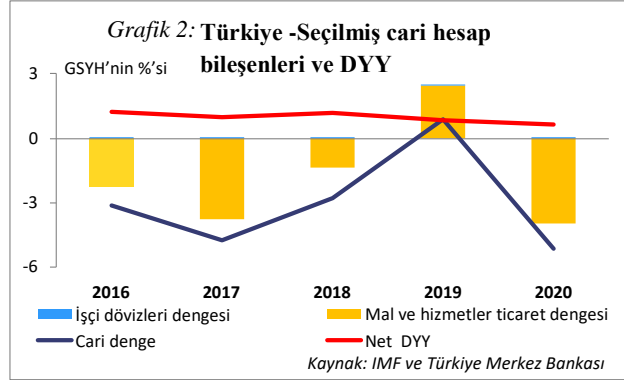
Türkiye ekonomisi dirençli kalarak krizden hızlı bir şekilde toparlanmış, ancak toparlanma sektörler arasında eşit dağılmamıştır. Kısıtlama önlemleri nedeniyle ikinci çeyrekte yaşanan kısa süreli daralmanın ardından reel GSYH, daha 2020'nin üçüncü çeyreğinde kriz öncesi seviyelere ulaşmıştır. Genel olarak, küresel salgından kısa bir süre önce uygulamaya koyulan kapsamlı politika teşvikleri ile güçlü büyüme ivmesi, ekonominin 2020'de %1,8 oranında büyümesine yardımcı olmuştur. Bu iyi performans, 2021'in ilk iki çeyreğinde de

devam etmiş ve yıllık bazda büyüme oranları sırasıyla %7,2 ve %21,7 olarak kaydedilmiştir. İç talep, 2019'da daraldıktan sonra 2020'de yeniden büyümeye dönmüştür. Destekleyici parasal koşullar, özel tüketim ve yatırımları güçlü bir şekilde desteklemiştir. Büyümenin bir diğer önemli tetikleyicisi olan yüksek stok birikimi, ancak 2020'nin sonunda gevsemeye başlamıştır. İthalattaki büyüme, sıra dışı yükseklikteki parasal

olmayan altın ithalatının etkisiyle nispeten güçlü kalmaya devam etmiş, ancak 2020'nin dördüncü çeyreğinden itibaren yavaşlamış ve 2021'in başlarında negatife dönmüştür. Küresel salgın kaynaklı ilk şokun ardından mal ihracatı hızla toparlanmıştır. Küresel talebin güçlenmesi ve fiyat rekabet gücündeki iyileşmelerin Türkiye'nin bazı AB dışı pazarlarda payını daha da genişletmesini desteklemesiyle ihracat hız kazanmıştır. Bununla birlikte, küresel salgından en çok etkilenen sektörlerden ikisi olan ve salgının etkilerinin hâlâ hissedildiği uluslararası turizm ve ulaşım sektörlerine yüksek düzeyde maruziyet nedeniyle ekonomik toparlanma eşit dağılmamıştır. 2018'deki kur dalgalanmasının ardından ekonomik dengelerin bozulması nedeniyle yaşanan kriz öncesi durgun büyüme sebebiyle, Türkiye'nin reel gelir bakımından AB ile yakınsaması tersine dönmüştür; satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSYH, 2015'te AB ortalamasının %68'i gibi yüksek bir seviyeden gerileyerek 2019'da AB ortalamasının yalnızca %59'u düzeyinde gerçekleşmiştir. Ancak, 2020'de Türkiye ekonomisi AB'deki güçlü düşüşe kıyasla çok daha iyi bir performans gösterdiğinden bu oran %64'e yükselmiştir.

2019'da cari işlemler açığının kapanması kısa ömürlü olmuş ve dış dengesizlikler önemli bir kırılma olmaya devam etmiştir. İç talebin büyümeye dönmesi, artan finansal istikrarsızlığa bağlı olarak parasal olmayan altın ithalatının artması ve ihracatın kriz kaynaklı zayıflaması nedeniyle cari işlemler hesabı yeniden, 2020'de GSYH'nin %5,2'si oranında açık vermiştir. Cari açık, mal ihracatındaki toparlanma, ithalatın baskılanması ve daha düşük altın ithalatının etkisiyle 2021'in başında bir miktar azalmıştır. Ancak güçlü iç talep, hâlâ baskı altındaki hizmet ihracatı ve küresel emtia fiyatlarındaki artışlara bağlı negatif ticaret hadlerini yansıtır şekilde, cari açık nispeten yüksek kalmaya devam etmiştir. 2020'deki güçlü parasal genişleme, sadece Türk lirasını zayıflatmakla kalmamış, aynı zamanda finansal piyasalardaki istikrarsızlığı ve portföy çıkışlarını da tetiklemiştir. Bu portföy çıkışları ve artan cari açığın temel finansman kaynağı resmi döviz rezervleri olmuştur. Sonuç olarak, merkez bankasının döviz rezervleri kompozisyonu kötüleşmiş ve rezervler %20'den fazla azalarak son on yılın en düşük seviyelerine gerilemiş, net dış varlıklar (ödünç alınan fonlar hariç) ise negatife dönmüştür. Net doğrudan yabancı yatırımlar, artan fiyat rekabetçiliğine rağmen son yıllarda daha da azalmış ve düşük düzeylerde kalmıştır.

Türkiye, jeopolitik risklere ve küresel finansman koşullarındaki değişikliklere yüksek oranda maruz kalmaya devam etmektedir. Jeopolitik gerilimler, artan ekonomik dengesizlikler ve genel politika belirsizliği, ülke risk primini ve Türkiye'ye olan yatırımcı güvenini olumsuz etkilemiştir. Para

politikasının normalleşmesine yönelik net adımların atıldığı Kasım 2020 ile Mart 2021 arasındaki kısa dönem dışında, beş yıllık kredi temerrüt takasları (CDS) 350 baz puanının üzerinde seyretmiştir. Türk lirasındaki değer kaybı, 2020 sonu itibarıyla dış borcun GSYH'ye oranını %62,7'ye kadar yükseltmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin dış dengesi, belirsiz bir jeopolitik ortam ve küresel finansman koşullarında olası bir sıkılaşma göz önüne alındığında çok kırılmandır. Özellikle bankacılık sektörünün kısa vadeli dış borcunu çevirme kabiliyetinin devam etmesi ve finansal olmayan sektörün kısa vadeli pozitif net döviz pozisyonundaki iyileşme, bu kırılma azaltan temel unsurlardır.

Enflasyon artmış ve fiyat baskıları, özellikle para politikasının güvenilirliğinin olmaması nedeniyle kalıcı hâle gelmiştir. ABD doları karşısında 2020'de %24 ve 2021 Haziran ortasına kadar %14 daha değer kaybeden Türk lirasının zayıflığı, önemli bir enflasyonist faktör olmaya devam etmiştir. Buna ek olarak, gıda fiyatları 2020'nin sonunda belirgin şekilde artmış ve o zamandan beri yüksek seviyelerde kalmıştır. Sürekli yüksek seyreden gıda enflasyonu, yalnızca yoksullara orantısız biçimde zarar vermemekle kalmayıp, aynı zamanda tarım sektöründe uzun tedarik zincirleri ve az gelişmiş lojistik ve depolama gibi köklü yapısal sorunlara da işaret etmektedir. Bu nedenle, 2020'de düşen enerji fiyatlarına rağmen enflasyon çift hanelerde kalarak 2020'yi %14,6 seviyesinde tamamlamıştır. Enerji ve diğer emtia fiyatları 2021'in başından bu yana artarken enflasyon oranı Ağustos itibarıyla yıllık bazda %19,25 seviyesine

yükselmiştir. Üretici fiyatları da geçen Mayıs ayındaki yıllık %5,5 seviyesinden Ağustos 2021'de %45,5'e çıkararak sert yükselişini sürdürmüş ve kalıcı enflasyonist baskılara işaret etmiştir. Merkez Bankası geçen yıl artan enflasyona tepki vermekte yavaş davranmış ve para politikasını ancak Ağustos 2020'de sıkılaştırmaya başlamıştır. Para politikası, Kasım ve Mart ayları arasında temel politika faizini 875 baz puan artırarak %19'a yükselten yeni bir Merkez Bankası Başkanı yönetiminde daha kararlı bir şekilde sıkılaştırılmıştır. Ancak, Merkez Bankası Başkanı'nın ani bir şekilde görevden alınması finansal piyasa istikrarsızlığını tetiklemiş ve yetkililerin enflasyonu düşürmeye yönelik taahhüdünü tartışmalı hâle getirmiştir. Artan enflasyon ve enflasyonist beklentilere rağmen politika faizi Mart ayından bu yana aynı kalmıştır. Merkez bankası başkanlarının sık sık görevden alınması ve para politikası karar vericileri üzerinde faiz oranlarını düşürmeye yönelik sürekli baskılar, Bankanın bağımsızlığına ve güvenilirliğine ciddi şekilde zarar vermekte ve daha yüksek ülke risk primlerine ve döviz kuru ve finansal piyasa istikrarsızlığına sebep olmaktadır.

Maliye politikası, krizle ilgili çok sayıda tedbire rağmen krizin en derin zamanında sıkılaştırılmıştır. Krizin etkisini hafifletmek için açıklanan mali destek paketi GSYH'nin %2'sinin biraz fazlasına tekabül ederken, desteğin önemli bir miktarı (GSYH'nin yaklaşık %10'u) devlet garantileriyle desteklenen yeni veya ertelenmiş krediler şeklinde bütçe dışı olmuştur. Merkezi hükûmet bütçe açığı 2020'de GSYH'nin %3,4'ü düzeyinde gerçekleşmiş olup, %4,9 olarak revize edilen hedefin önemli ölçüde altında kalmıştır. 2019'da GSYH'nin %3,2'si düzeyinde olan genel devlet bütçe açığı, faiz ödemelerindeki keskin artışa ve Merkez Bankasından gelen daha düşük gelire rağmen, 2020'de GSYH'nin %2,8'ine gerilemiştir. Artan iç talep ve motorlu taşıtlar gibi bazı mallarda hedeflenen vergi artışları bütçe gelirlerini desteklemiştir. Sosyal harcamalarda ve hanelere yapılan transferlerde oldukça mütevazı bir artış olmuş, sınırlı vergi indirimleri ve ödeme ertelemeleri yapılmıştır. Bununla birlikte, bütçe geliri performansının iyi olması ve hükûmetin tüketim ve yatırım harcamalarındaki kesintiler, bu tedbirlerin bütçe açığı üzerindeki etkisine ağır basmış ve bütçe açığının azalmasına ve 2020'de planlanandan daha iyi bir sonuca ulaşılmasına imkân sağlamıştır. 2017'ye kadar ekonomi politikasının önemli bir avantajı olan sıkı harcama disiplinine dönüşün sinyalleri verilirken maliye politikasının krizin ortasında sıkılaştırılması ekonomiye verilen desteği sınırlandırmıştır. Yakın zamanda revize edilen 2021 yılı bütçe açığı, 2020'de planlanandan daha iyi olan gelir performansını (GSYH'nin %2,5'i kadar) hesaba katmış ve merkezi yönetim bütçe açığı hedefi 0,7 puan azaltılarak GSYH'nin %3,5'i düzeyinde tahmin edilmiştir. Bütçe açığı, hedeflenenin açık bir farkla altında performans göstermesine rağmen kamu borcu artmaya devam etmiştir. 2020'de 7 puana yakın bir artışla GSYH'nin %39,8'ine yükselen kamu borcu, esas olarak Türk lirasındaki değer kaybı nedeniyle 2021'in başlarında büyümeye devam etmiştir. Ayrıca, çeşitli koşullu yükümlülüklerle ilişkin mali riskler artmıştır.

Makroekonomik politika bileşimi, kredi kanalına ve gevşek bir para politikasına çok fazla dayanmıştır. Para politikası krize fazla tepki vermiş ve aşırı kredi genişlemesi, Türk lirasını zayıflatmış, finansal piyasa oynaklığını kötüleştirilmiş ve enflasyonu artırmıştır. Doğrudan mali destek tedbirleri, sosyal ve iş gücü piyasası zorlukları göz önünde bulundurulduğunda oldukça sınırlı kalırken, makroekonomik politika bileşimi, kredi kanalına çok fazla dayanmıştır. Bu nedenle, politika bileşiminin daha sıkı bir para politikası duruşuna doğru yeniden dengelenmesi ve mevcut mali alanın bir kısmının hedefe yönelik bütçe harcamaları artışı için kullanılması gerekecektir. Kurumsal zayıflıklar, düşük politika güvenilirliği ve jeopolitik riskler, politika bileşiminin etkililiğine ciddi şekilde zarar vermektedir.

Ürün piyasalarının işleyişi

İş ortamı

Türkiye'nin kurumsal ve düzenleyici ortamı zayıflarken hükûmetin iş ortamını iyileştirmeye yönelik çalışmaları erken bir aşamadadır. Bir iş kurmak nispeten külfetliyen, pazardan çıkış maliyetli ve zaman alıcı olmaya devam etmiştir. Bununla birlikte, küresel salgın hem pazara girişleri hem de çıkışları yoğunlaştırmıştır. 2020'de yeni kurulan işletme sayısı 2019 yılına kıyasla %20,5 oranında artmıştır. Buna paralel olarak, aynı zaman diliminde tasfiye edilen şirket sayısı %9,9, kapanan şirket sayısı ise %16,4 artmıştır. Sözleşmelerin hayata geçirilmesi ve tasfiye alanlarında daha fazla gerileme olmuştur. Alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları teşvik edilmiş olsa da ticaret alanındaki yargı süreçleri yavaştır ve ticaret mahkemelerindeki dava yükü yüksek seyretmektedir. Tasfiye sistemini iyileştirmeye yönelik mevzuatın uygulanması takvimin gerisindedir ve süreç verimsiz olmaya devam etmektedir. Kovid-19 küresel salgınının işletmeler üzerindeki etkisini azaltmak amacıyla tüm bekleyen ve yeni icra ve iflas işlemleri 15 Haziran 2020 tarihine kadar ertelenmiş ve konkordato işlemleri de askıya alınmıştır. Türkiye, yeni mevzuatın hazırlanması sırasında ticari kuruluşlar ve sosyal paydaşlarla sistematik bir istişare mekanizmasından yoksundur.

Son yıllarda yargı sisteminde ciddi gerilemeler yaşanmıştır. En fazla gerileme, mevzuatın yürürlüğe konması ve hükûmetin yetkilerine yönelik kısıtlamalar alanında kaydedilirken, düşük seviyelerde olan temel haklar ve açık devlet endeksi puanları daha da düşmüştür. Hükûmet, Mart 2021'de alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi, ihtisas mahkemelerinin güçlendirilmesi ve kamu ihale mevzuatının gözden geçirilmesi de dâhil olmak üzere bir dizi eylemi öngören Ekonomi Reform Paketi'ni ve İnsan Hakları Eylem Planı'nı kabul etmiştir. Türkiye, mülkiyet hakları alanındaki performansını daha da geliştirmiştir. Bununla birlikte, fikri mülkiyet hakkı uygulaması çok zayıf kalmaktadır (*bkz. Fası 7*). Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun kayyumluğu altında yönetilen şirket sayısı hâlâ yüksektir. 2020 sonu itibarıyla Türkiye genelinde 38 ilde toplam 70,3 milyar Türk lirası (7,8 milyar avro) aktif değerine sahip ve 40.061 çalışanı bulunan 796 şirketin yönetimi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'ndadır. Şirketlerin Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu yönetiminden çıkışlarını sağlamak için bir takvim ya da uygun, etkili ve zamanında uygulanan yasal tazminat yolları mevcut değildir.

Türkiye'deki ekonomik faaliyetin önemli bir payını temsil eden kayıt dışı ekonomi, OECD ortalamasının oldukça üzerindedir ve yapısal olarak yüksek kalmaya devam etmiştir. Özellikle turizm ve inşaat gibi Kovid-19 küresel salgınından ciddi şekilde etkilenen sektörlerde kayıt dışı işlerin azalmasına bağlı olarak kayıt dışı istihdamın payı 2020'de %30'un altına düşmüştür. Yetkililer, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı'nı (2019-2021) uygulamaya devam etmiştir. Bununla birlikte, şimdiye kadar alınan önlemlerin sonuçlarını değerlendirmek zordur. Gelir İdaresi Başkanlığı, diğerlerinin yanı sıra gönüllü uyum düzeyini artırmayı, denetim kapasitesini güçlendirmeyi, mevzuatı gözden geçirmeyi ve düzenlemeyi, kurumlar arası veri paylaşımını geliştirmeyi ve farkındalığı artırmayı hedeflemektedir; ancak ilerlemeyi ölçmek için somut performans göstergeleri oluşturulmamıştır.

Devletin ürün piyasaları üzerindeki etkisi

Hükûmet kilit sektörlerde fiyat belirleme mekanizmalarına müdahale etmeyi sürdürmüştür. Tüketici fiyat endeksi sepetinin çeyreğinden fazlası, fiyatları kamu otoriteleri tarafından belirlenen ya da etkilenen (fiyat sınırlaması, vergi oranlarının uyarlanması) ürünlerden oluşmaktadır. Yetkililer haksız fiyatlandırma ve stoklama uygulamalarını araştırmak için tüm illerde yoğun fiyat denetimleri yürütmektedir. 2020'de 495 firma, çoğunlukla gıda, koruyucu maske, dezenfektan ve diğer temel mallarda fahiş fiyat uygulamaktan suçlu bulunmuştur. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından verilen idari para cezalarının toplam tutarı 15,5 milyon TL'ye ulaşmıştır. Kovid-19 küresel salgını önlemleri

kapsamında Türkiye, kapsamlı bir mal ve hizmet listesi için KDV'yi Temmuz 2021'in sonuna kadar %18'den %8'e ve diğerleri için %8'den %1'e indirmiştir. Özel eğitim hizmetleri için KDV de (2020-2021 akademik yılları için) %8'den %1'e düşürülmüştür. Kovid-19 aşularının teslimatı da 31 Aralık 2021'e kadar indirimli KDV oranına tabi olacaktır.

Devlet desteklerinin şeffaflığı ve denetimi zayıf kalmıştır. Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'un on yıl önce kabul edilmesi planlanan uygulama mevzuatı hâlâ kabul edilmemiştir. Türkiye henüz resmi olarak kapsamlı bir devlet destekleri envanteri oluşturmamış veya tüm devlet destekleri mekanizmalarını AB müktesebatına uyumlu hâle getirmeye yönelik bir eylem planı hazırlamamıştır. Ayrıca Türkiye, Devlet destekleri mevzuatının uygulanmasından sorumlu idari yapıyı kaldırmış ve görevini tamamen Ekonomi Politikaları Kuruluna devretmiştir. 2019'da Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde kurulan Ekonomik Programlar ve Araştırma Genel Müdürlüğü devlet desteklerini koordine etmekle görevlendirilmiştir. Devlet destekleri denetiminin mevcut yapısının bağımsız ve işlevsel olduğu düşünülmektedir (bkz. *Fasıl 8*). Haziran 2021 itibarıyla proje bazlı destekler 34 proje ile 115,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), çok sayıda destek tedbirleri ve teşviklerinden yararlanmakta olup, bunlara ilişkin sistematik izleme eksiklikleri mevcuttur ve değerlendirmeler erken bir aşamadır.

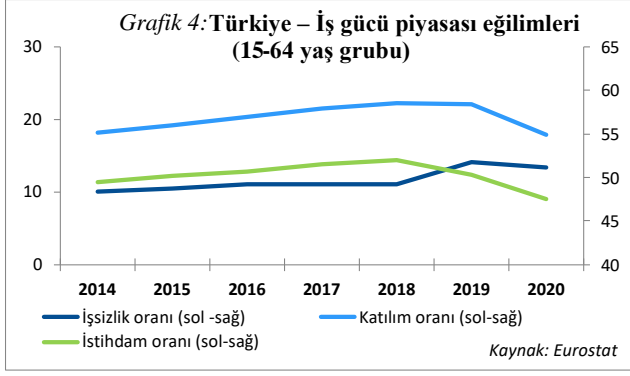
Özelleştirme ve yeniden yapılanma

Özelleştirme süreci ivmesini kısmen krize bağlı olarak kaybederken ulusal varlık fonu ekonominin temel sektörlerinde payını genişletmiştir. Özelleştirme gelirleri 2018'deki 1,4 milyar dolar seviyesinden 2020'de 22 milyon dolara gerileyerek son 3 yılda keskin biçimde düşmüştür. Devletin sahibi olduğu şeker fabrikalarının özelleştirilmesine rapor döneminde devam edilmiştir. 2021'de Özelleştirme İdaresi, elektrik üretim tesislerinin, limanların, yasal metroloji için denetim hizmetlerinin ve gayrimenkullerin özelleştirilmesini hedeflemiştir. Türkiye Varlık Fonunun (TVF) sahibi olduğu kamu mallarının özelleştirme dışında tutulduğu görülmektedir. TVF finans, telekomünikasyon, petrokimya, emlak, maden, tarım ve ulaşım sektörlerindeki başlıca şirketlerin hisselerine sahiptir. 2020'de telekomünikasyon ve finans sektörlerinde varlığını daha da artırmıştır. Türkiye'deki bankacılık dışı finans sektöründeki payını artırmak ve konsolide etmek amacıyla kamu sigorta ve bireysel emeklilik şirketlerini devralmıştır. Borsa İstanbul'un en büyük hissedarı olmaya devam ederken, Kasım 2020'de hisselerinin %10'unu Katar Yatırım Kurumuna satmıştır. TVF, faaliyet raporlarını ve konsolide mali tablolarını 2018 ve 2019 yılları için yayımlayarak, şeffaflık ve hesap verebilirlik konularına ilişkin Santiago Prensiplerini uygulamaya yönelik bazı ilerlemeler kaydetse de şeffaflığın artırılması için hâlâ alan bulunmaktadır. Konsolide mali tablolara göre 2019 sonunda toplam aktifleri 1,5 trilyon TL (GSYH'nin %34'ü) olarak gerçekleşmiştir. TVF, krizde stratejik öneme sahip şirketleri desteklemek için Kovid-19 küresel salgınının patlak vermesinin ardından sağlanan bazı yasal muafiyetlerden yararlanmaya devam etmektedir. Söz konusu muafiyetler, büyük ölçüde (kamuya ait) şirketlerin muamelelerine, birleşme ve satın almalara, hukuka aykırı yapılan kontrole ve hissedarların haklarına ilişkindir.

Finansal piyasaların işleyişi

Finansal istikrar

Finans sektörü hızlı bir genişleme yaşamıştır ancak yeniden yapılandırma önlemlerinin yakında kaldırılacak olması nedeniyle uyum ihtiyacıyla karşı karşıyadır. Ticari bankalar, özellikle de kamu bankaları, krize yönelik politika tepkisinin ana aracı olmuştur. Hızlı kredi büyümesine rağmen, erteleme önlemlerinin sağladığı rahatlama sayesinde bankacılık sektörü büyük ölçüde istikrarlı kalmıştır. Bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik oranı 2021'in başlarında bir miktar düşmüştür, ancak Temmuz'da %17,5 ile hâlâ yasal asgari seviye ve tarihi ortalamaların üzerinde seyretmiştir. Eylül 2021'e kadar uzatılan salgınla ilgili teşvikler,

bankaların sermaye pozisyonlarını olumlu etkilemeye devam etmiştir. Düzenleyici tedbirler (ödemedeki kredilerin tahsili gecikmiş olarak sınıflandırılmasına ilişkin sürenin 180 güne uzatılması ve kredi taksitlerinin ertelenmesi) ve kredilerdeki hızlı büyüme, takipteki alacak (NPL) oranını güçlü bir şekilde etkilemiş, hatta 2020'nin başında %5,3 olan bu oran, Temmuz 2021'de %3,7'ye gerilemiştir. Kredilerin yeniden yapılandırılması doğru

değerlendirmeyi gölgelemeye devam etse de, Aşama 2 kredileri de (ödenmeme riskinin önemli ölçüde arttığı krediler) bu dönem boyunca yaklaşık %11'de büyük ölçüde sabit kalmıştır. Bankaların kârlılığı, artan fonlama, tedarik maliyetleri ve düşen bankacılık ücretleri gelirleri nedeniyle hâlihazırdaki düşük seviyesinden bir miktar daha düşmüştür. Kamu bankalarının kârlılığı, büyük ölçüde yetkililerin kredileri artırmak için bu bankalara aşırı derecede bağımlı olması nedeniyle düşük olmaya devam etmiştir. Hâlihazırda yüksek seviyede olan sistemin dolarizasyonu, özel sektörün döviz kuru oynaklığına karşı korunma isteğinin, döviz ve altın mevduatının daha da genişlemesini tetiklemeyle artmıştır. Döviz ve altın mevduatının payı 2020 ortalarında tüm mevduatların yarısı seviyesindeyken Haziran 2021'de %56'ya yükselmiştir. Artan ülke risk priminin kredibilitelerine yansımaya rağmen, ticari bankalar dış kredilerinin çevirme oranını istikrarlı bir şekilde %90'ın üzerinde tutmayı başarmış ve fazla döviz likiditelerini swap piyasaları aracılığıyla yönetmeye devam etmişlerdir.

Finansmana erişim

Gevşek para politikası ve güçlü düzenleyici tedbirlerle desteklenen banka kredileri güçlü bir şekilde büyümüştür. Yetkililer, kredileri canlandırmak ve ekonomiye likidite desteği sağlamak için geniş kapsamlı önlemler almıştır. Sonuç olarak, 2020'de kredi büyümesi hızla artmıştır. Para politikasının rotasını değiştirmesi ve düzenleyici değişikliklerin 2020 sonbaharında sona ermesiyle yavaşlamasına rağmen, toplam kredi miktarı 2020'nin başından beri önemli ölçüde artarak Haziran 2021'de GSYH'nin %66'sına ulaşmıştır. Kamu bankaları kredi patlamasına öncülük etmiş ve pazar paylarını genişletmiştir. Krediler, kredi limitlerini iki katına çıkaran ve yetkisini KOBİ'lerin ötesinde hanehalklarına da genişleten Kredi Garanti Fonunun sağladığı desteğin de katkısıyla geçen yıl hem kurumsal hem de bireysel segmentte güçlü bir şekilde artmıştır. Hanehalkı kredilerinin büyümesi 2021'in başlarında belirgin bir şekilde yavaşlarken, 2021 ortasına kadar hâlâ güçlü kalmıştır. Toplam banka aktifleri 2019'da GSYH'nin %104'ünden 2020'de %121'ine yükselirken, yabancı sermayeli bankaların toplam aktifler içindeki payı %26,5'ten %25,1'e hafifçe gerilemiştir. ABD doları cinsinden ticari krediler ile mevduat arasındaki faiz farkı 2020'nin başından itibaren gerilemiş ve 2021'in ilk yarısında uzun vadeli ortalaması civarında seyretmiştir. Türk lirasındaki getiri farkı da düşük bir seviyeden de olsa ortalamaya yaklaşmıştır.

İş gücü piyasasının işleyişi

Küresel salgının iş gücü piyasası ve yoksulluk üzerinde derin olumsuz etkileri olmuştur. İşgücü piyasası, küresel salgının vurduğu 2018 durgunluğundan henüz tam olarak kurtulmamıştır. Özellikle emek-yoğun bir dizi sektörde, tekrarlanan karantinalar ve azalan ekonomik faaliyet, başta inşaat ve hizmet olmak üzere istihdamda keskin bir düşüşe yol açmıştır. Hükümet, İşsizlik Sigortası Fonu tarafından finanse edilen işsizlik ödeneği ortaya koymasına ve milyonlarca insana fayda sağlayan bir işten çıkarma yasağı getirmesine rağmen, Nisan 2020 itibarıyla (15 yaş ve üzeri) istihdam 3 milyon civarında ve yıllık %10 oranında azalmıştır. İstihdam yaz aylarında toparlanmaya başlamış ve Haziran 2021'e kadar sanayi

istihdamında kayda değer bir toparlanma ile daha da artmıştır. Bununla birlikte, istihdam seviyeleri ve istihdam oranı birkaç yıl öncesindeki seviyelerinin altında kalmıştır. Küresel salgın, iş bulma umudu kalmayarak iş aramaktan vazgeçenlerin sayısını artırmış ve iş gücüne katılım oranı, 2021'in ikinci çeyreğinde %51,2'ye ulaşarak kısmen toparlanmasının öncesinde, Nisan 2020'de %46,2 gibi düşük bir seviyeye gerilemiştir. Krizin yükünü erkek ve genç istihdamı çekerken, kadınların iş gücüne katılımı ve istihdamı da hâlihazırdaki düşük seviyelerinden daha da gerilemiştir. İstihdam, eğitim ve öğretimde olmayan genç nüfusun oranı daha da artmıştır. Küresel salgın, kayıt dışılığın yüksek olduğu sektörleri daha çok etkilediğinden, kayıt dışı çalışma azalmıştır. İşsizlik oranı 2020'de ortalama %13 civarında genel olarak istikrarlı kalmış, ancak 2021'in ortalarında düşmüştür. Bununla birlikte, iş gücü piyasasındaki boşluk, zamana bağlı eksik istihdamı ve potansiyel iş gücünü hesaba katan iş gücünün eksik kullanımının bileşik göstergesindeki artışla belirgin seyretmiştir. Tarihsel olarak %20'nin altında kalan bu oran, 2020 baharında iş gücünün %30'una yaklaşmış ve 2021'in ikinci çeyreğinde yüksek kalmaya devam etmiştir. Krizde başlatılan ve iş gücü piyasasını koruyan işten çıkarma yasağı Haziran'da kaldırılmıştır. 2020'de %8,0 ile %33,5 arasında değişen işsizlik oranıyla, bölgesel iş gücü piyasası farklılıkları ciddi seviyelerdedir. Yaklaşık yirmi yıllık sürekli düşüşün ardından, kötüleşen iş gücü piyasası nedeniyle yoksulluk son yıllarda keskin bir şekilde artmıştır. Kişi başına günlük tüketimi 5,5 ABD dolarının (2011 SAGP ile) altında olan kişilerin oranı 2018'deki %8,5 oranından 2020'de tahmini olarak %12,2'ye yükselmiştir. Gini katsayısının 2020'de on yılın en yüksek seviyesi olan 0,41'e yükselmesinin de gösterdiği üzere gelir eşitsizliği daha kötü hâle gelmiştir.

2.3.2. Birlik içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi

Türkiye, Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi açısından **sınırlı ilerleme** kaydetmiş olup, **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Eğitime erişimin iyileştirilmesinde kaydedilen bazı ilerlemelere rağmen, eğitim sistemi ile iş gücü piyasası ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluklar devam etmektedir. Araştırma ve geliştirme harcamaları, yavaş bir hızda artmaya devam etmiş ancak hükümetin belirlediği hedefin oldukça altında kalmayı sürdürmüştür. Olumlu finansman koşulları ve imtiyazlı kredilerle desteklenen yatırım faaliyetleri 2020'de toparlanmıştır. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve yenilenebilir enerji sektörünün geliştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Yerli katkı gerekliliği uygulamalarının genişletilmesi endişe yaratmaya devam etmiştir. Türkiye, Gümrük Birliği kapsamında üzerine düşen yükümlülüklerden büyük ölçüde sapmasına rağmen, AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki görece payı hafifçe artmıştır.

Komisyonun 2020 tavsiyeleri henüz uygulanmamış olup, hâlâ geçerlidir. Rekabet edebilirliği ve uzun vadeli büyümeyi desteklemek için Türkiye'nin özellikle:

- eğitime kaydolmayı artırmaya devam etmesi, mesleki eğitim ve öğretimi iyileştirmesi ve eğitim ve öğretimi iş gücü piyasası ihtiyaçlarına yönelik daha iyi uyarlaması;
- akaryakıt piyasasının rekabete açılması için adımlar atması;
- AB-Türkiye Gümrük Birliği ile uyumlu olmayan tüm korumacı önlemleri kaldırması gerekmektedir.

Eğitim ve yenilikçilik

Türkiye, eğitime erişimi iyileştirme konusunda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Toplam eğitim harcamaları 2019'da 259,2 milyar TL (GSYH'nin %6,0'sı) olarak gerçekleşmiş ve yıllık %2,6 reel artış sağlanmıştır. Kamu harcamaları, 2018'e göre 0,1 puan artarak 2019'da GSYH'nin

%4,4'ü veya yaklaşık dörtte üçü olarak gerçekleşmiştir. 2019-2020 eğitim öğretim yılında okul öncesi, ilkökul (ilk 4 yıl), ortaokul (ikinci 4 yıl) ve lise (son 4 yıl) için kayıt oranları artmaya devam etmiştir. Ancak, net okullaşma oranı özellikle 3-5 yaş grubunda düşük kalmış, yükseköğretimde gerilemiş, ortaöğretimde okulu bırakma oranları ise yüksek seyretmiştir (bkz. Fası 26). Mesleki ve teknik ortaöğretimdeki öğrencilerin oranı (5 yıl önceki %37,2 seviyesinden) %28,6'ya gerilemiştir. Din eğitimindeki öğrencilerin payı lisede %11'e yakın bir oranda genel olarak sabit kalmış, ancak ortaokuldaki payı beş yıl önceki %7,3 seviyesinden %13,6'ya yükselmiştir. Kovid-19 küresel salgını esnasında Türkiye, devlet tarafından işletilen kanallar ve internet platformları aracılığıyla uzaktan eğitimi başlatmıştır. Eğitim sistemindeki cinsiyet eşitsizliği hâlâ yüksek seviyede seyretmektedir. Türk öğrencilerin OECD 2018 PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) testinde aldıkları puanlar iyileşmiş, ancak yine de OECD ortalamasının altında kalmıştır. Bazı iyileşmelere rağmen, yükseköğretim mezunlarının işsizlik oranı 2020'de %12,8 olmuştur. İş gücü piyasasının ihtiyaçları ile eğitim sisteminin kazandırdığı beceriler arasındaki uyumsuzluk devam etmektedir. Bununla birlikte, Türkiye, On Birinci Kalkınma Planı'nın bir parçası olarak, özellikle mesleki ve teknik eğitimi daha da iyileştirmek, dijital yetkinlik ve becerileri geliştirmek ve gençlerin iş gücü piyasasına katılımını desteklemek suretiyle eğitim sistemini iş gücü piyasasının gereksinimleriyle uyumlu hâle getirme çabalarını artırmaktadır.

Özel sektör araştırma ve geliştirme çalışmalarına öncülük etmeye devam etmektedir. 2013'te GSYH'nin %0,8'i olan araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) harcamaları 2019'da %1,1'e yükselmiş olmakla birlikte, bu oran hükümetin 2023 için belirlediği %1,8 hedefinin ve AB ortalaması olan %2,2'nin oldukça altında kalmıştır. Bu alandaki yatırımların yaklaşık üçte ikisi özel sektörden gelmiştir. Araştırma kuruluşları ve özel sektör işbirlikleri hâlâ güçlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır. 2020'de yerli patent başvuru sayısı 2019 yılına göre %0,9 artarken, Türkiye'nin toplam uluslararası patent başvuruları aynı dönemde %10,9 azalmıştır.

Fiziki sermaye ve altyapı kalitesi

Olumlu finansman koşulları ve imtiyazlı kredilerle desteklenen yatırım faaliyetleri 2020'de toparlanmıştır. Özellikle ticarete konu olmayan sektörlere yapılan yüksek yatırım, 2018'de liranın ani değer kaybına yol açan makroekonomik dengesizliklerin birikmesine katkıda bulunmuştur. Ardından gelen düzeltme kısa ömürlü olmuş ve kayda değer parasal gevşeme ve devlet teşvikli kredilerin etkisiyle, yatırımlar 2020'de GSYH'nin %27,4'ü seviyesine geri dönmüştür. 2013-2018 yıllarında %56 seviyesinde yatay seyreden inşaatın toplam yatırım içindeki payı 2020'de %46'ya gerilemiştir. Makine ve teçhizat yatırımlarının payı ise tam tersi bir seyir izleyerek 2018'de %34'ten 2020'de %42'ye yükselmiştir. Kamu yatırımları GSYH'nin %4'üne yakın bir oranda yıllardır büyük ölçüde istikrarlı seyretmiştir. Ancak, kamu harcamalarını sınırlama ve bütçe açığını kontrol altına alma çabaları nedeniyle 2019-2020'de keskin bir şekilde %3'ün altına gerilemiştir. Güçlü iç muhalefete, çevresel ve sosyal endişelere ve belirsiz finansal ve ekonomik getirilerine rağmen hükümet, Karadeniz ve Marmara Denizi'ni birbirine bağlayacak Kanal İstanbul Projesi'nin hazırlıklarını ilerletmiştir.

Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine rağmen, enerji sektöründe rekabet ve fiyatlandırma mekanizmaları ile ilgili sorunlar devam etmektedir. Dikey bütünleşik yapıya sahip Ulusal Petrol Anonim Şirketi BOTAŞ'ın piyasadaki hâkim durumu değişmemiştir. Bu durum, 2021'de türev piyasasının açılmasının beklendiği, yeni kurulan İstanbul Enerji Borsasının (EXIST) varlığını sürdürebilmesini etkilemektedir. Bu platform, piyasaya daha fazla derinlik ve likidite sunmalıdır. Doğal gaz piyasası kanununda yapılan değişiklik uzun süredir beklemededir. Güney Gaz Koridoru'nun (SGC) Avrupa kesimine doğal gaz iletmekte olan, yeni faaliyete geçen Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP) ve 2020'de ciddi ölçüde artan sıvılaştırılmış doğal gaz ithalatı sayesinde enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinde iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye'nin yenilenebilir enerji sektörü, bonkör bir tarife garantisi

programının desteğiyle büyümeye devam etmiştir. Haziran 2021'de (mevcut uygulamanın süresinin dolmasından hemen sonra) yeni bir mali destek uygulaması yürürlüğe girmiş olup, Aralık 2025'e kadar yetkilendirilen tesisler, sonraki 10 yıl boyunca bu uygulamadan faydalanacaktır. Yeni uygulamada, öncekinden daha düşük bir destek Türk lirası cinsinden sunulmaktadır. Devlet, mekanizmayı enflasyon ve döviz kuru dalgalanmalarına göre ayarlamak için her çeyrekte bir güncelleme taahhüdü vermiştir. Yeni uygulamada, yenilenebilir enerji tesislerinde (asgari %55) yerli aksam kullanılmasına yönelik ilave mali teşvikler sunulmasına devam edilmektedir. Türkiye'deki Yerli Katkı Gerekliliği (YKG) uygulamalarının uzatılması, endişe yaratmaya devam etmektedir. Bu uygulamalar DTÖ ve AB-Türkiye Gümrük Birliği kurallarına aykırıdır ve AB ve diğer uluslararası şirketlerin Türkiye enerji piyasasındaki rekabet gücünü etkilemektedir.

Bağlantısallık daha da artmasına rağmen OECD ortalamasının oldukça altında kalmıştır. Hükümet, ekonominin verimliliğini ve rekabet gücünü artırmak için dijital dönüşümü hızlandırmayı temel bir öncelik olarak görmektedir. 2019'da 76,6 milyon olan genişbant internet abone sayısı 2020'de 82,4 milyona ulaşmıştır. Mobil geniş bant penetrasyon oranı hafifçe artmakla birlikte hâlen OECD ortalamasının altındadır. Evde internet erişimine sahip hanehalkı payı 2019'daki %83,3 oranından 2020'de %90,7'ye yükselmiştir. Aynı dönemde, 16-74 yaş arası bireylerin internet kullanım oranı %75,3'ten %79'a yükselmiştir. 2020'de e-devlet hizmetlerinden yararlananların oranı %51,5'e ulaşmıştır. 4.5G abone sayısı 2021'in ilk çeyreğinde 77,3 milyona yükselmiş olup, bunun 53,8 milyonu aktif kullanıcı olmuştur.

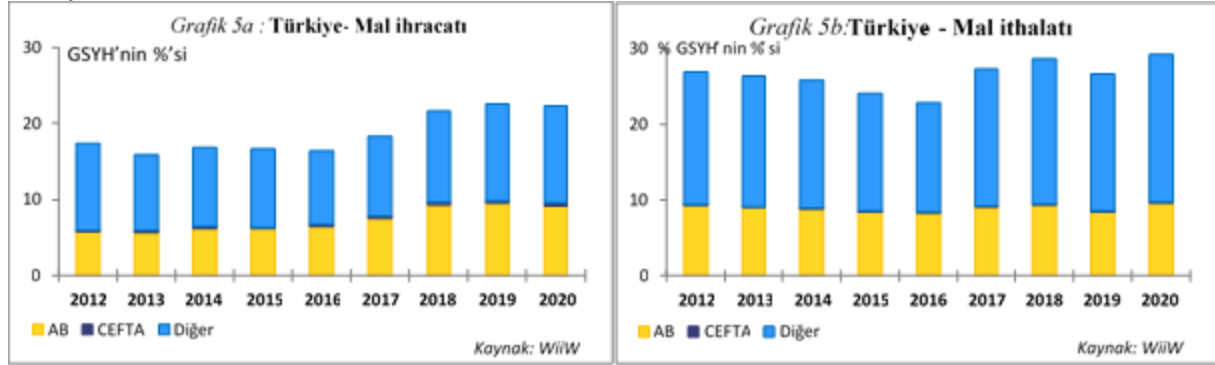
Sektör ve işletme yapısı

Hizmetler sektörü ekonomiye hâkim olmaya devam etmiş, ancak Covid-19 küresel salgınından güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Toplam katma değerdeki payı, 2019-2020 arasında, özellikle konaklama ve seyahat gibi temasın yoğun olduğu sektörlerin küresel salgın ile ilgili kısıtlamalardan ciddi şekilde etkilenmesi nedeniyle %57,2'den %54,9'a düşmüştür. Bununla birlikte, finans ve sigorta faaliyetleri ile bilgi ve iletişim gibi bazı sektörler çok iyi performans göstererek ekonomik ağırlıklarını da artırmıştır. 2018'den önce ekonomik büyümeyi yönlendiren temel sektörlerden biri olan inşaat sektörü, 2017'de %8,5 olan payının, 2020'de 15 yıldır görülmemiş bir seviye olan %5,2'ye düşmesine tanık olmuştur. İnşaat sektöründeki istihdam 2017'de %7,5 seviyesinden 2019'da toplam istihdamın %5,6'sına düşmüş ve 2020'de büyük ölçüde değişmeden kalmıştır. Sanayi sektörü 2019'daki seviyesinden 0,7 baz puan yükselerek 2020'de istihdamın %20,6'sını teşkil etmiştir. Küresel salgına rağmen 2019-2020 arasında GSYH içindeki payını %21,1'den %22,1'e çıkarmayı başarmıştır. Tarım sektörü 2020'de GSYH'nin yalnızca %6,7'sini temsil etmesine rağmen, iş gücünün %17,7'sini (2019 seviyesine göre 0,4 baz puan düşüşle) istihdam ederek önemli bir sektör olmaya devam etmektedir.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) ekonominin bel kemiğidir. KOBİ'ler Türkiye'nin iş gücünün yaklaşık dörtte üçünü istihdam etmekte ve ekonomideki toplam katma değer yarısından fazlasını üretmektedir. Türkiye, özellikle KOBİ'leri hedefleyen çeşitli ekonomik destek programlarını uygulamaya devam etmiştir. Türkiye, Covid-19 küresel salgınının olumsuz etkilerini sınırlamak için, iş gücüne yönelik (kısmi işten çıkarma, kısa çalışma, ücret sübvansiyonu) ve ödeme erteleme önlemleri (vergiler, sosyal güvenlik primleri, elektrik-su faturaları) gibi işletmeler için destek mekanizmalarını benimsemiş olup, kredi garantileri, doğrudan borç verme ve sübvansiyonlar yoluyla finansal destek sağlamıştır. KOBİ destek idaresi KOSGEB, TechnoInvest destek programının kapsamını kişisel koruyucu ekipman ve dezenfektan gibi yeni ürünlere genişletmiş ve ehil şirketlere ek ödemesiz süreler vermiştir. KOBİ'lerin dijitalleşmesini ve uluslararasılaşmasını desteklemek için daha fazla yardım sağlanmıştır. Ayrıca, restoran ve kafelere, tekrarlanan kapanmalar nedeniyle oluşan ciro kayıplarını telafi etmek için sınırlı ölçüde doğrudan nakit transferleri yapılmıştır.

AB ile ekonomik bütünleşme ve fiyat rekabet gücü

Kayda değer bir Brexit etkisine rağmen, AB ile ekonomik bütünleşme yüksek kalmıştır. 2020'de Türkiye, AB'nin en büyük altıncı ticaret ortağı olarak kalmıştır ve AB, Türkiye'nin açık ara en büyük ticaret ortağı olmaya devam etmektedir. AB'nin Türkiye ihracatındaki payı 2019'daki %42,4 düzeyinden 2020'de %41,3'e düşerken, Türkiye'nin AB-27 ülkelerinden gelen ithalatının payı 2019-2020 arasında %32,3'ten %33,4'e hafif bir artış göstermiştir. Birleşik Krallık ile ticaret, 2020'de toplam ihracatın %6,6'sına ve ithalatın %2,5'ine denk gelmektedir. AB, Türkiye'deki en büyük doğrudan yabancı yatırım (DYY) kaynağı olmaya devam etmiştir. AB'nin toplam DYY stokundaki payı 2013'teki %72 seviyesinden 2020'de %62'ye düşmüştür (2019'da %58 idi). Salgının hizmet ihracatında daralmaya yol açması nedeniyle ticarete açıklık 2020'de bir miktar gerilemiştir. Türk lirasının değerindeki düşüş 2020'de yoğunlaşmış ve 1994'ten bu yana rekor düzeyde en düşük seviyesine ulaşan reel efektif döviz kurunun ciddi ölçüde daha fazla değer kaybetmesine yol açmıştır. AB-Türkiye Gümrük Birliği içinde serbest dolaşımda olan ve AB menşeli olmayan çok sayıda ürüne yönelik olarak Türkiye, Covid-19 küresel salgını sırasında kapsamı önemli ölçüde artan ek gümrük vergileri uygulamaya devam etmiştir. AB'nin Dünya Ticaret Örgütü nezdinde karşı çıktığı ilaç sektöründeki zorunlu yerelleştirme politikasına aynen devam edilirken, küresel salgın sırasında yoğunlaşan ithalat gözetimi ve gümrük kontrolleri gibi tarife dışı engeller, ticaret akımlarını aksatmaya devam etmiştir.

2.4. KAMU ALIMLARI, İSTATİSTİK, MALİ KONTROL

Fasıl 5: Kamu Alımları

AB kuralları, tüm Üye Devletlerde kamu sektörünün mal ve hizmet alımlarının ayrımcılık yapılmaksızın eşit muamele temelinde AB şirketlerinin tamamına açık ve şeffaf olmasını temin eder.

Türkiye, **kamu alımları** alanında, kısmen hazırlıklıdır; rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir** ve AB müktesebatına uyum konusundaki büyük eksiklikler devam etmiştir. Türkiye, offset uygulamaları ve yerel katkı lehine ayrımcı uygulamaları devam ettirmektedir. 2020 Raporu'nda yer alan tavsiyeler uygulanmamıştır.

Aşağıda belirtilen eksiklikleri gidermenin yanı sıra, Türkiye'nin özellikle:

- Kamu ihale mevzuatını, kamu hizmetleri, imtiyazlar ve kamu-özel sektör ortaklıklarını kapsayacak biçimde 2014 AB Direktifleri ile daha uyumlu hâle getirecek ve şeffaflığı artıracak şekilde tadil etmesi;
- AB müktesebatıyla çelişen istisnaları kaldırması ve ayrımcı yerli fiyat avantajlarını ve offset uygulamalarını gidermesi;

→ Kamu İhale Kurumunun yasama ve düzenleyici sorumluluklarından ayrı olarak, tamamen bağımsız bir şikâyetlerin incelenmesi mekanizması oluşturması gerekmektedir.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Yasal çerçeve ile ilgili olarak, Türkiye'nin kamu alımları mevzuatı, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın ilkelerini geniş ölçüde yansıtmaktadır. Ancak, malların yerli piyasada üretilmemiş olması durumunda, ihale makamlarının telafi edici önlem talep etmesine imkân veren zorunlu yerli fiyat avantajı ve offset uygulamaları (offset uygulamalarıyla benzer etkilere sahip olan Sanayi İşbirliği Programı gibi) ayrımcıdır ve bu yüzden de AB müktesebatı ile çelişmektedir. Türkiye, bu tür offset uygulamaları için daha düşük sınırı kaldırmıştır.

Kamu İhale Kanunu, 2004 AB Kamu Alımları Direktifleriyle kısmen uyumludur. Ancak, sektöre özgü bir dizi kanun, şeffaflığı kısıtlamakta olup, değişen önemde ve kapsamda uzun ve sayısı giderek artan bir istisna listesi ile kamu alımları kurallarının kapsamı kayda değer biçimde azalmaktadır. Haziran 2020'de Devlet Malzeme Ofisinin mal ve hizmet alımları kamu kurum ve kuruluşları için zorunlu hâle gelmiştir. Devlet Malzeme Ofisi tarafından 18,6 milyon TL (1.97 milyon avro) eşığının altında yapılan alımların Kamu İhale Kanunu'ndan muaf olması nedeniyle, söz konusu zorunlu merkezi alım sisteminin uygulanması gerçekte istisna kapsamını artırmaktadır. Mal ve hizmetlere uygulanan eşik değer AB'dekinden yüksektir.

Türkiye'de kamu-özel sektör ortaklığı faaliyetlerinin koordinasyonunu, gözetimini ve izlenmesini kapsayan tek bir çerçeve hâlâ mevcut bulunmamaktadır.

Türkiye'nin 11. Kalkınma Planı (2019-2023), kamu alımlarını bir destek aracı olarak kullanmak suretiyle, özellikle kimyasallar, ilaçlar ve tıbbi cihazlar, elektronik, makine ve elektrikli ekipman, otomotiv ve demir yolu hizmeti sektörlerinde yerli üretimi artırmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, "orta ve yüksek teknolojiye sahip ürünleri" için %15'lik zorunlu yerli fiyat avantajı devam etmekte olup, offset uygulamaları teşvik edilmektedir. Yerli fiyat avantajının uygulandığı uluslararası ihalelerin oranı yüksektir ve bu oran 2017'deki %33'ten 2020'de %48'e yükselirken, bu tür ihalelerin toplam değeri ise aynı zaman diliminde %44'ten %47'ye yükselmiştir. Uluslararası alım eşik değerlerinin üzerindeki ihalelerde, uluslararası ihalecilere karşı rekabeti bozucu yerli fiyat avantajı mal alımlarının %56'sına, yapım işlerinin %60'ına, danışmanlığın %20'sine ve hizmet ihalelerinin %71'ine uygulanmaktadır ve bu oranlar toplam değerinin sırasıyla %53, %57, %24 ve %70'ine tekabül etmektedir.

Eğitim ve sektörde deneyim bağlamında aranan gerekliliklere bakılmaksızın, Cumhurbaşkanı'nın doğrudan başkanı ve üyeleri atamakla yetkilendirilmesi, **Kamu İhale Kurumu (KİK)** bünyesindeki Kamu İhale Kurulunun işlevsel bağımsızlığını zedelemektedir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Türkiye'deki kamu alımları piyasasının büyüklüğü 2017'deki %7,5'e kıyasla, 2019'da GSYH'nin %3,3'üne karşılık gelmektedir. 2020'de piyasa GSYH'nin %3,4'ü düzeyinde gerçekleşmiş olup, bu durum kamu hizmetlerine ayrılan mali kaynaklardaki azalmayı yansıtmaktadır. Kamu-özel sektör ortaklığı projelerinin sayısı 2019'da sekiz iken bu sayı 2020'de üçe düşmüştür.

İhale kararlarının uygulanması ve izlenmesi tatmin edici düzeydedir. KİK, performansın değerlendirilmesi ve kamu ihale sisteminde iyileştirmelerin yapılması bakımından dayanak oluşturan istatistikleri altı ayda bir yayımlamaktadır. KİK, (uluslararası alım eşiklerine bakılmaksızın) yerli fiyat avantajının uygulandığı uluslararası ihalelerin sayısını şeffaf bir biçimde raporlamaya devam etmelidir.

İdarelerin kamu alımı süreçlerini yönetme kapasitesi gelişmeye devam etmiştir. KİK, Covid-19 idare paketi çerçevesinde, satın alma makamlarına yeni ve iptal edilen ihaleler için

elektronik ihale uygulama talimatı vermiştir. Sonuç olarak, 2016'nın son çeyreğinde uygulamaya konulan elektronik ihale uygulaması, 2020'deki Kovid-19 küresel salgını döneminde önemli bir araç hâline gelmiştir ve 38,3 milyar Türk lirasına (2019'da 4,1 milyar TL) karşılık gelen 17.359 (2019'da 4.551) alıma ulaşmıştır.

Dürüstlük ve çıkar çatışmaları kuralları da dâhil olmak üzere, yolsuzluk ve hileli uygulamaların tespit edilip haklarında işlem yapılmasını sağlayan mekanizmalar bulunmaktadır. Ancak, (değer ve rakam bakımından) tüm ihalelerin dörtte birinden fazlasına karşılık gelen pazarlık usulünün uygulanması geçtiğimiz dört yıl içinde ciddi bir artış göstermiştir. Bu usul kullanılırken, Kanun'daki belirli bir fıkra (Kamu İhale Kanunu 21/b maddesi), idarelerin söz konusu usulü uygularken rekabeti ve şeffaflığı sınırlandırmasına izin vermektedir. 2020'de 21(b) maddesi, pazarlık usulünün kullanıldığı ihalelerin %90'ında (değer bakımından) uygulanmıştır. Bu yaygın kullanım kamu ihalelerinde siyasi etki olduğu yönünde iddialara yol açmıştır. Türkiye'nin kamu alımları süreçlerinin ekonomik etkinlik ve etkililik unsurları dâhil olmak üzere, sözleşme performansını değerlendirecek araçlar geliştirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ayrıca, alım sürecindeki uygulamalarda dürüstlüğe ilişkin olası sorunlara işaret eden bir risk göstergesi sistemi geliştirmesi gerekmektedir.

Şikâyetlerin etkili şekilde incelenmesi sistemi

Hukuk yollarına başvurma hakkı, Anayasa'da yer almaktadır ve şikâyetlerin ele alınması bakımından kurumsal yapılanma ve mekanizma Kamu İhale Kanunu'nda belirtilmiştir. Şikâyetlerin incelenmesi sistemi, şikâyetlerin ve yaptırımların etkin, hızlı ve yeterli bir biçimde uygulanmasını ve çözüme kavuşturulmasını sağlamaktadır. Ancak, mevzuatın, AB Şikâyetlerin İncelenmesi Direktifi ile daha fazla uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu amaç doğrultusunda, Kamu İhale Kurumundan ayrı olarak, tamamen bağımsız bir kamu alımları inceleme kurulu oluşturması ve kurul üyelerinin bağımsızlığını sağlaması gerekmektedir.

Kamu İhale Kurulunun **uygulama kapasitesi** 334 personel ile istikrarlı kalmaya devam etmektedir. Kamu İhale Kuruluna, 2019'daki 1.864 (ihalelerin %2,87'si) şikâyete kıyasla, 2020'de, 2.316 (ihalelerin %3,53 'ü) şikâyet gelmiştir. KİK'in bir parçası olan Kurulun atama politikası ve durumu endişe unsuru olmaya devam etmiştir. Kamu İhale Kurulunun tamamen bağımsız olması, muhtemel çıkar çatışmalarını engelleyecek ve şeffaflığı temin edecektir.

Fasıl 18: İstatistik

AB kuralları, Avrupa İstatistik Uygulama İlkeleri prensiplerine uygun olarak ve Üye Devletlerin mesleki bağımsızlık, tarafsızlık, güvenilirlik, şeffaflık ve gizlilik ilkelerine dayalı iyi kalitede istatistik üretebilmelerini gerektirmektedir. İstatistiki bilginin yöntemi, üretimi ve yayımlanması konularına ilişkin ortak kurallar bulunmaktadır.

Türkiye, istatistik alanında **kısmen hazırlıklıdır**. Türkiye, AB müktesebatına daha fazla uyum sağlanmasında ve yıllık ulusal hesaplar ile Aşırı Açık Prosedürüne ilişkin uyum düzeyinin artırılmasında **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Başkanı'nın ve diğer yönetici pozisyonlarının sıklıkla değiştirilmesi kurumun güvenilirliğini zedelemektedir. Geçen yılın tavsiyeleri sınırlı düzeyde uygulanmıştır.

Aşağıda belirtilen eksiklikleri gidermenin yanı sıra gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- ulusal hesapları ve mali hesapları Avrupa Hesaplar Sistemi 2010 (ESA 2010) ile daha fazla uyumlu hâle getirmesi;
- TÜİK ve diğer veri sağlayıcıları arasında koordinasyonu artırması ve daha fazla güçlendirmesi;

→ tarım, göç ve iltica istatistiklerini iyileştirmesi gerekmektedir.

İstatistiki altyapı konusunda, Türkiye'nin istatistik mevzuatı Avrupa İstatistik Uygulama İlkelerine dayanmaktadır. TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığının ilişkili kuruluşudur. TÜİK Başkanı görevi de dâhil olmak üzere kurum içerisindeki atama ve görevden alma süreçlerinin şeffaflığına ilişkin artan endişeler söz konusudur. Bu durum, kurumun güvenilirliğini büyük ölçüde zedelemektedir. Kamu kuruluşlarının idari kayıtlarının kullanımının ve bunların istatistik üretimine entegrasyonunun geliştirilmesine yönelik çabalar devam etmiştir ancak TÜİK ile diğer veri sağlayıcıları arasındaki işbirliği artırılmalıdır. İstatistik ofisindeki kayıtlar düzenli olarak güncellenmektedir. Ana sınıflandırmalar AB müktesebatı ile uyumludur.

Makroekonomik istatistikler konusunda, idari kayıtların ulusal muhasebe sistemine entegrasyonuna yönelik çabalar devam etmiştir. Türkiye, nüfus verileri sağlayarak yıllık ulusal hesaplarda iyileşme kaydetmiştir. Ancak, ESA 2010'a göre istihdam verileri üretilmemektedir. 2017'de Eurostat'a sunulan GSMH envanterinin, Eurostat'ın GSMH envanter rehberi ile daha fazla uyumlaştırılması ve GSMH hesaplamalarının ESA 2010 ile tam olarak uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir. TÜİK, 2019 için yıllık kurumsal sektör hesaplarını iletmemiştir. Türkiye, çeyreklik ulusal hesapların kapsamı ve güncelliği konusunda ilerleme kaydetmiştir ancak çeyreklik sektör hesapları mevcut değildir. Türkiye, uluslararası mal ticareti alanında oldukça uyumlu istatistikler üretmektedir. Aşırı Açık Prosedürü tablolarının kalitesi ve kapsamı iyileştirilmiştir. Türkiye, ayrıca Eurostat'ın metodolojik rehberinin uygulanmasında, verilere ilişkin kapsamlı açıklayıcı notların temin edilmesinde ve genel devlet sektörünün sınırlandırılmasında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. 2009-2019 için ESA 2010'a dayalı hükümet gelir harcamaları ve detaylı vergiler konusunda veri aktarmıştır. Aşırı açık prosedürü kapsamında mali raporlama ve bildirim tablolarına ilişkin olarak hâlâ daha fazla çaba sarf edilmelidir. Türkiye, çeyreklik ödemeler dengesini ve uluslararası yatırım pozisyonunu düzenli bir şekilde raporlamaya devam etmiştir.

İş istatistikleri, göstergeler için idari kayıtların kullanılmasıyla iyileştirilmiştir. Kısa dönemli istatistikler, AB müktesebatına büyük oranda uyumlu hâle getirilmiştir. Araştırma ve geliştirme istatistikleri tam olarak uyumludur. Bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin yıllık anketler, AB standartları ile büyük ölçüde uyumludur. Demir yolu ve deniz yolu taşımacılığı ile bölgesel taşımacılık istatistikleri büyük ölçüde uyumludur ancak kara yolu yük taşımacılığı verileri konusunda daha fazla ilerlemeye hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır. Turizm istatistikleri mevcuttur ancak bunların AB müktesebatı ile daha fazla uyumlaştırılması gerekmektedir. Yabancı kontrollü girişim istatistikleri Eurostat'a henüz iletilmemiştir.

Sosyal istatistikler alanında, gelir ve yaşam koşulları anketi AB müktesebatına uygun olarak yürütülmekte ve verileri Eurostat'a gönderilmektedir. Sosyal koruma istatistikleri, AB standartları ile büyük ölçüde uyumludur ve iş gücü piyasası istatistikleri tam olarak uyumludur. TÜİK, iş gücü piyasası istatistiklerini yeni müktesebat doğrultusunda gözden geçirmiştir. Emek maliyet endeksi verileri düzenli olarak sağlanmakla birlikte yetersizdir. Kazanç Yapısı Anketi, AB mevzuatı ile uyumlu olarak her dört senede bir yapılmaktadır. TÜİK, çeyreklik bazda açık iş anketi verilerini sağlamamıştır. Eğitim ve mesleki eğitim verileri mevcuttur. Halk sağlığı istatistikleri mevcuttur ancak sağlık harcamaları ve parasal olmayan sağlık hizmetleri verileri konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. Suç istatistikleri üretilmektedir ancak ceza adaleti istatistikleri konusunda çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. Yurt dışından Türkiye'ye ve Türkiye'den yurt dışına göçlere ilişkin istatistikler üretilmektedir. İltica istatistikleri henüz, AB gerekliliklerine uygun olarak toplanmamıştır.

Tarım istatistikleri ile ilgili olarak, 2001'den bu yana genel tarım sayımı yapılmamıştır. Bitkisel üretim, süt ve süt ürünleri olmak üzere en kritik hayvansal üretim istatistikleri mevcuttur. Neredeyse tüm bitkisel ürünler ve şarap için ürün denge tabloları da mevcuttur.

Tarımsal ekonomik hesaplar, AB müktesebatı ile tam olarak uyumlu değildir. 2016 yılı Tarımsal İşletme Yapı Araştırması sonuçları, Eurofarm sistemine henüz iletilmemiştir.

Enerji istatistikleri AB müktesebatı ile büyük ölçüde uyumludur. Enerji fiyatlarına ilişkin iyi kalitede istatistikler mevcut olup, düzenli olarak Eurostat'a iletilmektedir. **Çevre istatistikleri** alanında, atık ve su istatistikleri üretilmektedir ancak su kaynakları ve su çıkarma istatistikleri konusunda daha fazla çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. Sera gazı emisyonları konusunda çevresel hesaplar ile çevre vergileri, malzeme akışı ve çevrenin korunmasına ilişkin maliyetler konusunda istatistikler mevcuttur. Parasal çevresel hesap modüllerinin derlenmesini iyileştirmek için kayda değer çaba sarf edilmiştir.

Fasıl 32: Mali Kontrol

AB, gelir ve harcamaların sağlam mali yönetimini geliştirmek, yönetsel hesap verebilirliği ve kamu fonlarının dış denetimini artırmak amacıyla ulusal yönetim sistemlerinin reformunu teşvik etmektedir. Mali kontrol kuralları, ayrıca AB fonlarının yönetiminde dolandırıcılığa karşı AB'nin mali çıkarlarını ve sahteciliğe karşı da avroyu korumaktadır.

Türkiye, mali kontrol alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **sınırlı ilerleme** kaydedilmiş olup, geçen yılki tavsiyeler ele alınmamıştır. Türkiye Varlık Fonu'nun (TVF) denetim raporları internet sitesinde yayımlanmış olup, Fonun bazı şirketleri doğrudan Sayıştay tarafından denetlenmektedir. Ancak, TVF hâlâ Sayıştay tarafından doğrudan tam bir denetime tabi tutulmamıştır. Dolandırıcılıkla mücadele koordinasyon birimi (AFCOS) ağı henüz yeniden tesis edilmemiştir. İç denetimin amacı, yetkisi ve sorumluluğu, Bakanlıklarda iç denetim birimlerinin bulunmasına yönelik yasal bir zorunluluk olmaması nedeniyle sekteye uğramaktadır. Geçen yılki tavsiyeler hâlâ geçerlidir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Kamu İç Mali Kontrol politika belgesi ile eylem planını güncellemesi ve güncellenen KİMK eylem planı için resmi bir eşgüdüm, izleme ve raporlama çerçevesi oluşturulmasını sağlaması;
- AFCOS ağını yeniden tesis etmesi ve ulusal bir yolsuzlukla mücadele stratejisi kabul etmesi;
- belediyeleri ve kamu iktisadi teşebbüslerini tek hazine hesabına alacak düzenlemeleri yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir.

Kamu iç mali kontrolü (KİMK)

Stratejik çerçeve kısmen uygulanmaktadır. Kamu İç Mali Kontrolü politika belgesinin güncellenmesinde 2012'den bu yana ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye'nin hâlâ kapsayıcı bir kamu yönetimi reformu ve kamu mali yönetimi stratejik çerçevesi bulunmamaktadır. Kamu mali yönetimi ile ilgili hedefler, çeşitli kurumlar tarafından hazırlanan farklı planlama belgelerinde ve stratejilerinde yer almaktadır ve reformların uygulanmasını koordine edecek ve düzenli izleme ve raporlamayı temin edecek bir mekanizma bulunmamaktadır. İstisnai yönetim ve kontrol prosedürleri ya da Kovid-19 krizi sırasında makamlar tarafından getirilen istisnalar, yeterli güvenceler ile birlikte iyi bir şekilde belgelenmeli ve özel denetimler için dikkate alınmalıdır.

Türk idaresi, **yönetsel hesap verebilirlik** ve yetkilendirme unsurlarını sonuç odaklı bir performans yönetim sistemi ile birleştiren tek tip bir yönetim yapısına sahiptir. Raporlama yapıları, karar alma sorumluluklarının devredilmesi ve iç kontrolün işleyişi de dâhil olmak üzere mevzuatın uyumlaştırılması ve yönetsel hesap verebilirliği ele almak üzere daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol (KMYK) Kanunu tüm

kamu kurumları için geçerlidir ve mali kontrol unsurlarını tanımlamaktadır. Hazine ve Maliye Bakanlığının koordinasyon görevini üstlendiği, idari görevler ve harcama yetkililerine yetki devri de dâhil olmak üzere, kamu kurumu üst yöneticilerinin ilgili sorumluluklarını belirlemektedir.

KMYK Kanunu, büyük oranda uluslararası standartlarla uyumlu bir şekilde işleyen **iç kontrol** alanını düzenlemektedir. İç kontrol sistemlerinin tam olarak uygulanması, kapasite ve sahiplenme sorunlarından olumsuz etkilenmeye devam etmektedir. Risk yönetiminin uygulanması hâlâ erken aşamada olup, usulsüzlük vakalarının izlenmesi ve raporlamasında daha fazla iyileştirme yapılması gerekmektedir. Türkiye'nin tek hazine hesabı bulunmaktadır, ancak yerel idarelerin ve kamu iktisadi teşebbüslerinin bu kapsama alınması endişeleri artırmaktadır.

İç denetim uygulaması, uluslararası standartlara uygun olarak KMYK Kanunu'nda düzenlenmektedir. Bir iç denetim rehberi ve etik davranış kuralları ile merkezi uyumlaştırma birimi tarafından hazırlanan kılavuzlar mevcuttur, ancak bunlar 2013'ten bu yana güncellenmemiştir. Bakanlıklarda iç denetim birimlerinin bulunmasına yönelik yasal bir zorunluluk yoktur; yalnızca iç denetçiler görev almaktadır. İç denetim birimi amirlerinin, birim amirleri olarak resmi statüleri bulunmamaktadır. Denetim Komitesi rolünü üstlenen herhangi bir kurum bulunmamaktadır ve denetçiler, doğrudan Bakan Yardımcılarına veya üst yöneticilerine rapor vermektedir. Söz konusu raporlama düzenlemeleri, denetçilerin işlerini planlamada ve yürütmedeki bağımsızlığını tehlikeye atmaktadır. İç denetimin planlanması ve tavsiyelerinin uygulanması konusunda veriler genel olarak eksiktir. İç denetim tavsiyelerinin uygulanmasında sistematik bir izleme mekanizması bulunmamaktadır. Mevzuatta ve iç denetim ve teftiş kuruluşları arasındaki uygulamada mevcut olan açıklık eksikliği, iç denetim fonksiyonunun etkililiğine zarar vermektedir.

İki Merkezi Uyumlaştırma Birimi (MUB), KİMK uygulamasına ilişkin standartları belirlemek, izlemek ve raporlamakla görevlidir. Mali Yönetim ve Kontrol Merkezi Uyumlaştırma Birimi, standartları ve metodolojiyi tanımlar, bu alanda kamu idarelerine rehberlik, eğitim ve genel koordinasyon sağlar ve iç kontrol kalite incelemeleri yapmaz. İç Denetim Koordinasyon Kurulu İç Denetim Merkezi Uyumlaştırma Birimidir; özellikle kamu idarelerinin iç denetim sistemlerini izler, iç denetim standartları geliştirir ve kılavuzlar yayımlar. İç Denetim Koordinasyon Kurulu, Cumhurbaşkanı tarafından dört yıllık bir süre için atanan yedi üyeden oluşur ve şu anda tamamen Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlıdır. Bağımsızlığını sağlamak ve yetkisini yerine getirmek için kapasitesini, organizasyon yapısını ve kaynaklarını güçlendirmek için çaba gösterilmelidir.

Dış denetim

Anayasal ve yasal çerçeve Sayıştayın bağımsızlığını teminat altına almaktadır. Sayıştay Kanunu, Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Örgütü (INTOSAI) ile uyumludur. Kanun, Sayıştaya oldukça geniş kapsamlı bir denetim yetkisi sağlamak ve sorumluluklarını yerine getirmede tam takdir yetkisi vermektedir. Hâlihazırda Cumhurbaşkanı'nın başkanlığını yürüttüğü ve Sayıştayın doğrudan denetimine tam olarak tabi olmayan Türkiye Varlık Fonuna (TVF) ilişkin mali disiplin, şeffaflık ve hesap verebilirlik hususlarında endişeler mevcuttur. TVF portföyünde bulunan bazı şirketler Sayıştay tarafından denetlenmekte olup, TVF faaliyetlerinin bir kısmı dış denetime tabi değildir. TVF, bağımsız bir denetim firması ve Cumhurbaşkanı tarafından atanan denetçiler tarafından denetlenmektedir. TVF'nin denetim raporları TBMM Plan ve Bütçe Komisyonuna sunulur ve TVF internet sitesinde yayımlanır. Mali tablolara eşlik eden bir açıklama bulunmamaktadır; bu durum tam şeffaflık açısından endişe yaratabilir.

Sayıştayın denetim ve yargı fonksiyonları mevcuttur. 2020'de, 830 denetçi dâhil olmak üzere 1.874 personel görev yapmışken, 2019'da 804'ü denetçilerden oluşan 1.861 personel görev yapmıştır. Sayıştay, özellikle risk temelli denetimin geliştirilmesini ve insan kaynakları kapasitesinin güçlendirilmesini öngören 2019-2023 Stratejik Planı'nı uygulamaktadır. Sayıştay, 2020'de Plana ilişkin bir İletişim Stratejisi yayımlamıştır.

Sayıştay, **denetim çalışmalarının kalitesini** iyileştirmiş ve şu anda uluslararası standartlara göre (7'si 2019'da ve 3'ü 2020'de başlamıştır) “paranın karşılığı” performans denetimleri yapmaktadır. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini yanı sıra dört denetim raporunu (Dış Denetim Genel Değerlendirme Raporu, Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu, Mali İstatistikler Değerlendirme Raporu ve KİT Raporu) yıllık olarak TBMM'ye sunmaktadır. Sayıştay raporları, TBMM tarafından yalnızca bütçe görüşmeleri esnasında ele alınmaktadır.

Denetim işinin etkisine ilişkin olarak, Sayıştay denetim işinin bir parçası olarak denetlenen kurumun iç kontrol ortamını değerlendirmekte olup, bu durum KİMK'in gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüslerine ilişkin Sayıştay raporları, TBMM Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu tarafından incelenirken, diğer denetim raporları TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından incelenmektedir. Sayıştay raporları, Kamu İktisadi Teşebbüslerine ilişkin raporlar hariç olmak üzere her yıl elektronik ortamda yayımlanmaktadır. Sayıştay tavsiyeleri, denetlenen kuruluşlar tarafından sistematik ve hızlı bir şekilde uygulanmalıdır. Sayıştay ve Hazine ve Maliye Bakanlığı arasında kurulan çalışma grubu işler durumdadır. Sayıştay denetim bulgularına ve tavsiyelerine ilişkin olarak TBMM denetiminin artırılmasına hâlâ ihtiyaç duyulmaktadır. Bütçe ve denetim konularının ayrı ayrı tartışılmasına ihtiyaç vardır. Sayıştay ile TBMM arasında yalnızca kamu kurumlarının performansını ve harcamalarını görüşmeye yönelik bir çalışma grubunun oluşturulması bu bakımdan faydalı olabilir.

AB'nin mali çıkarlarının korunması

AB müktesebatına uyum iyi düzeyde olmakla birlikte Türkiye, mevzuatını, ceza *hukuku* yoluyla Birlik'in mali çıkarlarını etkileyen dolandırıcılık suçu ile mücadeleye ilişkin yeni AB direktifi ile uyumlu hâle getirmelidir. Devlet Denetleme Kurulu (DDK) **dolandırıcılıkla mücadele koordinasyon birimi** (AFCOS) olarak belirlenmiştir, ancak diğer ilgili makamları içeren bir AFCOS ağının yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ayrıca bir ulusal yolsuzlukla mücadele stratejisi kabul etmesi gerekmektedir. Türkiye, soruşturmalar sırasında **Avrupa Komisyonu ile işbirliğini** önemli ölçüde güçlendirmeli ve usulsüzlükleri ve şüpheli dolandırıcılık vakalarını bildirmeye devam etmelidir. Türkiye, 2012-2020 arasında çevrim içi usulsüzlük yönetim sistemi üzerinden Komisyona, 72'si 2020'de olmak üzere 672 vaka bildirmiştir. Türkiye'nin, soruşturmanın ve usulsüzlüklerin raporlanmasının koordinasyonuna ilişkin iyi bir genel performans göstermeye devam etmesi gerekmektedir.

Avronun sahteciliğe karşı korunması

Türkiye'nin bu alanda AB müktesebatına uyum düzeyi yüksektir. Avro banknotları ve madeni paralar dâhil olmak üzere, sahte paranın **teknik analizi** Merkez Bankasının ilgili birimi tarafından gerçekleştirilmekte olup, madeni avrolar dâhil olmak üzere sahte madeni paraların teknik analizi Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Sahte paraları piyasadan çekmeyen kredi kuruluşlarına mali cezalar uygulanmaktadır. Türkiye Pericles 2020 Programı eylemlerinde yer almaktadır.

3. İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ

Kıbrıs

Türkiye'nin Kıbrıs ve Yunanistan deniz yetki alanlarında yetkisiz olarak halen sürdürdüğü ve yeni başlattığı hidrokarbon arama faaliyetleri nedeniyle, Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki gerilim, 2020'nin ikinci yarısında artmıştır. Kasım 2020'de AB Konseyi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki yetkisiz sondaj faaliyetlerine karşılık olarak mevcut kısıtlayıcı önlemler çerçevesini uzatmıştır. Aralık 2020 AB Zirvesi sonuçları, Türkiye'nin AB'ye, AB Üye Devletlerine ve Avrupalı liderlere yönelik tek taraflı eylemleri, provokasyonları ve tırmanan söylemlerini şiddetle kınamıştır.

Doğu Akdeniz'deki gerilim, 2021'in başında azalmıştır. Atılan diğer adımların yanında Türkiye, Kıbrıs'ın deniz yetki alanlarındaki yasa dışı sondaj faaliyetlerini durdurmuştur. Mart 2021 AB Zirvesinde, bu yatışmanın sürdürülmesi ve Türkiye'nin yapıcı olması koşuluyla ve önceki AB Zirvelerinin sonuçlarında öne sürülen koşullara tabi olmak kaydıyla, mevcut gidişatın daha da güçlendirilmesi amacıyla AB'nin; bazı ortak ilgi alanlarında Türkiye ile kademeli, orantılı ve geri çevrilebilir şekilde işbirliği tesis etmeye hazır olduğu ifade edilmiştir. Haziran 2021 AB Zirvesi, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları uyarınca, Kıbrıs meselesinin siyasi eşitliğe dayalı iki toplumlu, iki kesimli bir federasyon temelli kapsamlı çözümüne yönelik taahhüdünü yinelemiştir. AB Zirvesinde, Maraş'ın statüsünün önemi vurgulanarak, 550, 789 ve 1251 sayılı Kararlar başta olmak üzere, BM Güvenlik Konseyi Kararlarına tam uyum çağrısında bulunulmuştur.

Aralık 2020'de Kıbrıs Türk toplumundaki liderlik değişiminin ardından, Kıbrıs'tan sorumlu üst düzey BM yetkilisi, Kıbrıs'taki iki toplum temsilcileriyle bir dizi toplantı gerçekleştirmiştir. Neredeyse dört yıldan beri ilk kez, Kıbrıslı iki toplum ile adanın üç Garantör Gücü BK, Türkiye ve Yunanistan arasında, Nisan 2021'de Cenevre'de Kıbrıs adasının geleceği konusunda yeni gayriresmî görüşmeler gerçekleşmiştir. Gayriresmî toplantı, resmi müzakerelerin yeniden başlatılmasının önünü açmamıştır. Bu gelişme, Haziran 2021 AB Zirvesinde, üzüntüyle karşılanmıştır.

Türkiye, kapalı Maraş'ın statüsünü zorlamaya devam etmiştir. Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı da dâhil olmak üzere, Türk hükûmetinden birçok yetkili, Maraş'ı ziyaret etmiş ve bölgenin kalkınmasına mali destekte bulunulacağını vaat etmiştir. Aralık 2020 AB Zirvesinde, Ekim 2020 AB Zirvesi sonuçları yinelenmiş ve Türkiye'nin Maraş'taki tek taraflı adımları kınanarak, 550 ve 789 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararlarına tam uyum çağrısında bulunulmuştur. 27 Temmuz 2021 tarihinde Yüksek Temsilci, AB adına, Türkiye'nin tek taraflı adımlarını ve Türkiye Cumhurbaşkanı ile Kıbrıs Türk toplumunun liderinin 20 Temmuz 2021 tarihinde kapalı Maraş'ın bir kısmının daha açılması hakkındaki kabul edilemez açıklamalarını şiddetle kınamıştır. Ayrıca Yüksek Temsilci, konuyla ilgili olarak 23 Temmuz 2021 tarihinde yapılan BM Güvenlik Konseyi Başkanlık Açıklaması'nı, AB Konseyi adına memnuniyetle karşılamıştır.

Müzakere Çerçeve Belgesi ve Konsey bildirimlerinde vurgulandığı üzere, Türkiye'den, ilgili BM Güvenlik Konseyi kararları uyarınca ve AB'nin üzerine inşa edildiği ilkeler ile AB müktesebatı doğrultusunda Kıbrıs meselesine, BM çerçevesinde adil, kapsamlı ve uygulanabilir bir çözüm bulmayı amaçlayan müzakereleri aktif olarak desteklemesi beklenmektedir. Türkiye'nin, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları doğrultusunda, Kıbrıs meselesinin dış boyutları da dâhil olmak üzere, BM öncülüğündeki çözümüne yönelik görüşmelere yapıcı bir şekilde katılımını ve bu yöndeki taahhüdünü bir kez daha teyit etmesi önem arz etmektedir. Adada gerilimi artırabilecek ve görüşmelerin yeniden başlatılmasına zarar verebilecek tek taraflı hiçbir adım atılmamalıdır. Maraş ile ilgili olarak Türkiye, 20 Temmuz 2021 tarihinde ilan edilen tek taraflı eylemler ile

Ekim 2020'den bu yana, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları ile çelişen Maraş konusundaki tüm adımları derhal geri almalıdır.

Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımayı reddetmeye devam etmektedir. Konsey ve Komisyonun yinelenen çağrılarına rağmen Türkiye, Avrupa Topluluğu ve Topluluğa Üye Devletler tarafından 21 Eylül 2005'te yapılan Bildiri'de ve Aralık 2006 ile Aralık 2015 tarihli olanlar da dâhil, Zirve sonuçlarında belirlenen yükümlülüklerini hâlâ yerine getirmemiştir. Türkiye, Ortaklık Anlaşması'na Ek Protokol'ü tam olarak ve ayrımcılık yapmaksızın uygulama yükümlülüğünü yerine getirmemiş olup, Kıbrıs Cumhuriyeti ile doğrudan taşımacılık bağlantılarındaki kısıtlamalar da dâhil, malların serbest dolaşımı önündeki tüm engelleri kaldırmamıştır.

Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) de aralarında bulunduğu çeşitli uluslararası kuruluşlara katılım başvurularını veto etmeye devam etmiştir.

Sınır ihtilaflarının barışçıl çözümü

Aralık 2020 sonrası, Kıbrıs ve Yunanistan deniz yetki alanlarında Türkiye tarafından yürütülen yasa dışı hidrokarbon arama ve sondaj faaliyetlerinin devam ettirilmemesi ile Doğu Akdeniz'deki gerilimin azaltılmasının ve Ocak 2021'de Türkiye ve Yunanistan arasındaki istikşafi görüşmelerin yeniden başlatılmasının ardından AB-Türkiye ilişkilerinde daha olumlu bir dinamik gözlemlenmiştir. Bu görüşmeler, her iki taraf arasında, kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin müzakerelerin başlatılması konusunda ortak bir paydada buluşulmasına yönelik kayda değer bir iletişim kanalı olmaya devam etmelidir. Bu gelişmeler, Mart 2021 AB Zirvesinde memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca AB Zirvesi, AB'nin ve Üye Devletlerinin çıkarlarını savunma ve bölgesel istikrarı muhafaza etme konusundaki taahhüdünü sürdüreceğini tekrar teyit etmiştir. 15 Nisan'da Yunan Dışişleri Bakanı, Ankara'yı, 30-31 Mayıs'ta, Türk Dışişleri Bakanı Atina'yı ziyaret etmiş ve bu ziyaretlerde, olumlu bir gündemin geliştirilmesine yönelik karşılıklı istek teyit edilmiştir. Yunanistan Başbakanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı, 14 Haziran'da bir araya gelmiştir.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesi kapsamında, Yunan kara sularının Ege Denizi'nde 12 deniz miline genişletilmesi olasılığı, TBMM'nin Yunanistan'ın kara sularını genişletmeye yönelik tek taraflı eylemin savaş nedeni (*casus belli*) olarak değerlendirileceği yönündeki 1995 tarihli kararı hâlâ değişmediğinden, Yunanistan-Türkiye ilişkilerinde ağırlığını sürdürmektedir.

Yunanistan ve Kıbrıs, kara sularının ve hava sahalarının Türkiye tarafından tekrarlanan ihlallerine ve Türkiye'nin bu bölgelerde askerî faaliyetlerde bulunmasına yönelik şikâyetçi olmaya devam etmişlerdir. Uluslararası hukuku ihlal edecek şekilde, Yunanistan'ın meskûn bölgeleri üzerinde yapılan uçuşlar bildirilmeye devam edilmiştir. Ayrıca, Meriç nehri sınır bölgesinde Yunan ana karasından üst uçuşların yapıldığı bildirilmiştir. AB Zirvesi tarafından vurgulandığı üzere ve Müzakere Çerçeve Belgesi'nden kaynaklanan yükümlülükleri nedeniyle, Türkiye'nin tartışmasız bir şekilde iyi komşuluk ilişkilerine, uluslararası anlaşmalara ve sorunların barışçıl şekilde çözümüne, gerektiği takdirde Uluslararası Adalet Divanına başvurmak suretiyle bağlı kalması beklenmektedir. Başta BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) olmak üzere, AB hukuku ve uluslararası hukuka uygun olarak, Türkiye, iyi komşuluk ilişkilerine zarar veren tehditlerden ve eylemlerden kaçınmalı, Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilişkilerini normalleştirmeli ve tüm Üye Devletlerin kara suları ve hava sahaları üzerindeki egemenliğine ve ayrıca, doğal kaynak arama ve bunlardan yararlanma hakkı da dâhil olmak üzere bu ülkelerin egemenlik haklarına saygı göstermelidir. Benzer şekilde, Türkiye'nin diğer

ülkelerin deniz yetki alanlarında hidrokarbon sondaj faaliyetlerinden kaçınması beklenmektedir.

Kasım 2019'da, Türkiye ile Libya Milli Mutabakat Hükûmeti arasında imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin Mutabakat Muhtırası, ilgili bölgede Yunanistan'ın egemenlik haklarını göz ardı etmesi, üçüncü ülkelerin egemenlik haklarını ihlâl etmesi, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi ile uyumlu olmaması ve üçüncü devletler bakımından hukuki sonuçlar doğuramamasına rağmen, hâlâ yürürlüktedir.

Bölgesel İşbirliği

İyi komşuluk ilişkileri, Türkiye'nin AB'ye yakınlaşma sürecinin temel unsurlarından birini teşkil etmektedir. Diğer genişleme ülkeleri ile ikili ilişkiler genel olarak olumlu seyretmiştir; ancak başta Yunanistan ve Kıbrıs olmak üzere, komşu AB Üye Devletleri ile ilişkiler zorluk arz etmeye devam etmiştir. Ege Denizi'nde ve Doğu Akdeniz'de yaşanan gerginlikler iyi komşuluk ilişkileri açısından elverişli bir ortam oluşturmamış ve bölgesel istikrarı ve güvenliği zayıflatmıştır. Türkiye, Batı Balkanlarla proaktif bir dış ve ekonomik politika sürdürmeye devam etmiş ve bölge ülkelerinin NATO ve AB'ye katılım çabalarını desteklemiştir. Türkiye, ayrıca kültür ve güvenlik alanlarında ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye, Haziran 2020'de bir yıllık bir süre için, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci Zirvesi Dönem Başkanlığını üstlenmiştir. Türk makamları, Gülen hareketinin üyesi olduğu iddia edilen kişilere yönelik yerel kovuşturma başlatılması ve bu kişilerin iade edilmesi amacıyla Batı Balkan ülkelerindeki makamlara baskı yapmayı sürdürmüştür. Türkiye, Kovid-19 küresel salgını ile mücadelede Batı Balkan ülkelerine tıbbi ekipman ve yardım sağlamıştır.

Türkiye-*Arnavutluk* ilişkileri, güçlüdür. Ocak 2021'de gerçekleştirilen Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinde, iki ülke bazı alanlarda ikili işbirliğini daha da geliştirmek hususunda anlaşmıştır. Türkiye, Arnavutluk'taki en büyük yabancı yatırımcı ve Kovid-19 küresel salgını sırasında insani ve tıbbi yardım konusunda büyük bir bağışçı olmuştur.

Türkiye'nin *Bosna-Hersek* ile ilişkileri olumlu seyretmeye devam etmiştir. Üçlü Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi, Mart 2021'de Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Türkiye, Bosna Hersek'e 30.000 koronavirüs aşısı bağışlanmasına karar vermiştir.

Türkiye, *Kosova** ile güçlü, kültürel ve ekonomik bağlarını sürdürmüştür.

Türkiye ve *Karadağ*, tüm alanlarda ikili işbirliğini geliştirmeyi sürdürmüştür. Türkiye, *Kuzey Makedonya*'nın ekonomi, eğitim ve kültür sektörlerinde etkin şekilde faaliyette bulunmuştur. Türkiye, ülkeye insani yardım ve kalkınma yardımları sağlamaya devam etmiştir.

Türkiye, *Sırbistan* ile genel ilişkilerini geliştirmiş ve en büyük Türk yatırımı Belgrad-Saraybosna otoyolunun Sırbistan bölümüyle ülkedeki yatırımlarını daha da artırmıştır. Ekim 2020'de, bir üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir.

4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ

GRUP 2: İÇ PAZAR

Bu grupta, şunlar yer almaktadır: malların serbest dolaşımı (Fasıl 1), işçilerin serbest dolaşımı (Fasıl 2), iş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi (Fasıl 3), sermayenin serbest dolaşımı (Fasıl 4), şirketler hukuku (Fasıl 6), fikri mülkiyet hukuku (Fasıl 7), rekabet politikası (Fasıl

* Bu ifade, statüye ilişkin tutumlara hâle getirmez ve BMGK'nin 1244/1999 sayılı Kararı ve Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın bağımsızlık deklarasyonu hakkındaki görüşü ile uyumludur.

8), mali hizmetler (Fasıl 9) ve tüketicinin ve sağlığın korunması (Fasıl 28). Bu grup, AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin iyi işleyişi ve Türkiye'nin AB'nin tek pazarına entegrasyonu için kilit niteliktedir.

Türkiye, malların serbest dolaşımı alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. "Yeni ve Küresel Yaklaşım" kapsamında, AB müktesebatında yer alan teknik mevzuat ile uyumlaştırma devam ederken, ticaret konusunda, Gümrük Birliği'nin iyi bir şekilde işlemesine engel olan teknik engeller sürmektedir. İşçilerin serbest dolaşımı ile iş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanlarındaki hazırlıklar, birçok mesleğin AB vatandaşlarına kapalı olması nedeniyle, **erken** aşamadır.

Türkiye, mal varlığı ve gayrimenkul ediniminin önündeki önemli engellerin devam etmesi nedeniyle, sermayenin serbest dolaşımı konusunda **kısmen hazırlıklıdır**. Kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleyi düzenleyen yasal çerçeve iyileştirilmiş olmakla birlikte, uygulamanın STK'ların meşru haklarını kısıtlamaması sağlanmalıdır. Türkiye, Kovid-19 küresel salgınına karşı uyguladığı güçlü aşılama kampanyasının örnek teşkil ettiği üzere, tüketicinin ve sağlığın korunmasına ilişkin mevzuat uyumunda **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Ancak, her iki alanda idari kapasitenin güçlendirilmesine, paydaşlar arasında istişareye ve eşgüdümüne ihtiyaç vardır. Türkiye, rekabet politikası alanında **belirli düzeyde** hazırlıklıdır. Kurumsal altyapı hâlâ tamamlanmamış olup, devlet desteklerine ilişkin uygulama kuralları ile yürütme ve şeffaflık konusundaki eksiklikler sürmektedir.

Fasıl 1: Malların Serbest Dolaşımı

Malların serbest dolaşımı, pek çok ürünün ticaretinin ortak kural ve usuller çerçevesinde tüm AB'de serbestçe yapılabilmesini temin etmektedir. Ürünlerin ülke kurallarına tabi olduğu durumlarda, malların serbest dolaşımı ilkesi bu kuralların ticarete haksız engeller getirmesine mani olmaktadır.

Türkiye, malların serbest dolaşımı alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Geçen yıl sunulan tavsiyelerin ele alınması bakımından **ilerleme kaydedilmemiştir**. "Yeni ve Küresel Yaklaşım" çerçevesindeki AB müktesebatında yer alan teknik mevzuat ile uyumlaştırma devam ederken, bazı malların serbest dolaşımına engel olan ticarete teknik engeller mevcuttur. AB ürünleri aleyhine ayrımcılık teşkil eden gereklilikler hâlâ mevcuttur ve bu durum, Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal etmektedir. Türkiye'nin, risk esaslı ithalat kontrol sistemi kapsamında ürün güvenliği kontrollerini artırması, gereksiz kontrollere yol açmış ve AB ürünlerinin Türkiye piyasasına erişiminde gecikmelere neden olmuştur.

Gelecek dönemde, Türkiye'nin özellikle:

- belirli ürünlerin ithalatı için gözetim rejimi, ihracat kısıtlamaları, ön tescil gereklilikleri, uygunluk değerlendirmeleri ve denetimler, lisans gözetimi ve ithalatı için diğer belgelendirme gereklilikleri ile AB iyi imalat uygulamaları sertifikalarının kabul edilmemesi gibi malların serbest dolaşımı önündeki, Gümrük Birliği yükümlülüklerini ihlal eden tarife dışı engelleri ortadan kaldırması;
- özellikle beşeri tıbbi ürünler konusunda, yerel katkı gerekliliklerini veya üretimin yerinin değiştirilmesini şart koşan planları yeniden gözden geçirmesi;
- piyasa gözetimi ve denetimi tedbirlerinin kapsamını ve etkililiğini artırması gerekmektedir.

Genel ilkeler

Türkiye’de malların serbest dolaşımına ilişkin çerçeve büyük ölçüde mevcuttur. Ancak uygulamaya ilişkin sorunlar hâlâ devam etmektedir. Malların serbest dolaşımına yönelik olarak Gümrük Birliği yükümlülüklerini ihlâl eden bir dizi tarife dışı engel hâlâ yürürlüktedir ve bunların bazıları rapor döneminde getirilmiştir. Belirli ürünlerin ithalatı için gözetim rejimi, ihracat kısıtlamaları, ön tescil gereklilikleri, risk esaslı ithalat kontrol sistemi kapsamındaki uygunluk değerlendirmeleri ve denetimler, lisans gözetimi ve diğer belgelendirme gereklilikleri ile AB iyi imalat uygulamaları sertifikalarının kabul edilmemesi ve AB ürünleri aleyhindeki ayrımcılık uygulamaları bu kapsamda yer almaktadır. Ayrıca, yerel üretimi veya yerel içerik gereksinimlerini sağlamaya yönelik planlar, AB ürünleri için fiilî pazara erişim engelleri oluşturmakta ve bu planların, Gümrük Birliği ile uyumlu olmadığı kabul edilmektedir. Mart 2020’de bazı kişisel koruyucu donanım (KKD) ürünlerinin ihracatı için getirilen ön izin şartı hâlâ yürürlüktedir.

Düzenlenmemiş alan

Türkiye, AB müktesebatına uygun olarak, Düzenlenmemiş Alanda Karşılıklı Tanıma Yönetmeliği’ni Mart 2021’de kabul etmiştir. Türkiye’den alınan ürün mevzuatı bildirim sayısı 2020’de 7’den, 2021’de 13’e yükselmiştir. Türkiye’nin ekonomik büyüklüğü, yasama faaliyeti ve Gümrük Birliği kapsamında AB ile bağlantısı dikkate alındığında bu sayı yetersizdir.

Düzenlenmiş alan: Kalite altyapısı

Türkiye, teknik düzenlemeler, standartlar, uygunluk değerlendirmesi, akreditasyon, metroloji ve piyasa gözetimi ve denetimine ilişkin AB müktesebatına uyumludur. Genel ürün güvenliği, CE işareti (Conformité Européenne- CE mark), uygunluk değerlendirme kuruluşları, onaylanmış kuruluşlar ve uygunluk değerlendirme yöntemlerine ilişkin yönetmelikler yayımlanmıştır.

Türk Standartları Enstitüsü, Avrupa standartlarını ve uluslararası standartları uygulayabilecek kapasiteye sahip bağımsız bir kuruluştur. Yeterli personel kaynağına ve finansmana sahiptir ve 2012’den bu yana Avrupa Standardizasyon Komitesi (CEN) ve Avrupa Elektroteknik Standardizasyon Komitesinin (CENELEC) tam üyesidir. Türk Standartları Enstitüsü, Nisan 2021 itibarıyla, AB standartlarıyla uyumlu toplam 21.372 ulusal standardı kabul etmiştir. CEN ve CENELEC standartlarına uyum oranı sırasıyla %99 ve %96’dır. Sekiz iktisadi işletme, Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsünün (ETSI) tam üyesi iken bir iktisadi işletme de gözlemcidir.

Türkiye’de Haziran 2021 itibarıyla 51 **onaylanmış kuruluş**, iki teknik onay kuruluşu ve üç tanınmış üçüncü taraf kuruluş bulunmaktadır. Türk **Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK)**, Avrupa akreditasyon birliği kapsamında dokuz adet çok taraflı anlaşma imzalamıştır. TÜRKAK, OECD İyi Laboratuvar Uygulamaları Çalışma Grubu’nun (OECD-GLP) verilerin karşılıklı tanınması anlaşmasına (MAD) Şubat 2020’de kabul edilmiştir. Türkiye Ulusal **Metroloji Enstitüsü (TÜBİTAK-UME)** Avrupa Metroloji Enstitüleri Birliğinin (EURAMET) üyesidir ve Yenilik ve Araştırma için Avrupa Metrolojisi Programı (EMPIR) Komitesine katılım sağlamaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Avrupa Yasal Metroloji İşbirliği Teşkilatına (WELMEC) katılım sağlamaktadır.

Türkiye, **piyasa gözetimi ve denetimini** AB müktesebatına uygun olarak gerçekleştirmekte ve yıllık programını Avrupa Komisyonuna sunmaktadır. Ticaret Bakanlığından alınan ilk verilere göre, 2020’de piyasa gözetimi ve denetimine ayrılan genel bütçede %20 düşüş yaşanmıştır. 2019’a kıyasla 2020’de piyasa gözetimi ve denetimi kontrollerine tabi olan ürünlerin sayısında %32’lik bir azalma olmuştur. Piyasa gözetimi ve denetimi, risk değerlendirmesi temelinde yapılmamaktadır. E-ticaret bakımından, internet alışverişi hacmi artarken gözetim ve denetim

oldukça sınırlı kalmıştır. 2018'de %31'e kıyasla 2019'da güvenli olmayan ürünlerin yaklaşık %26'sı para cezasına çarptırılmıştır. Söz konusu düşüş, ürün güvenliği mevzuatının uygulanmasına ilişkin endişeleri artırmıştır.

Düzenlenmiş alan: Sektörel mevzuat

“**Yeni ve küresel yaklaşım**” çerçevesindeki ürün mevzuatına ilişkin olarak, radyo ekipmanları, tıbbi cihazlar ve in-vitro tanı amaçlı tıbbi cihazlara yönelik AB müktesebatıyla uyumlu mevzuat kabul edilmiştir. Asansörler ile muhtemel patlayıcı ortamda kullanılan ekipmanlara ve koruyucu sistemlere ilişkin yönetmelikler yayımlanmıştır. Enerji etiketlemesi ve çeşitli ürün grupları için çevreye duyarlı tasarım gerekliliklerine ilişkin yönetmelikler kabul edilmiştir.

“**Eski Yaklaşım**” kapsamındaki ürün mevzuatına ilişkin olarak Türkiye, AB müktesebatına uyum sağlamak amacıyla kara yolu dışında kullanılan hareketli makinalara takılan içten yanmalı motorlardan çıkan gaz ve parçacık hâlindeki kirletici emisyonlara ilişkin yönetmelik ve yakıt verimliliği ile ilgili lastiklerin etiketlenmesi yönetmeliğini kabul etmiştir. Tescil gereklilikleri ve ürün takip sistemi bildirimleri bakımından kozmetiklere yönelik AB müktesebatının uygulanmasına ilişkin endişeler mevcuttur. Tarım ve orman traktörlerine değişiklik getiren mevzuat, Nisan 2021'de kabul edilmiştir ve mevzuatın uygulama süresi 1 Ocak 2023 tarihine ertelenmiştir. Türkiye, beşeri tıbbi ürünlerin ruhsatlandırılmasına ilişkin yasal dayanağı değiştirerek, aşıların acil kullanım onayına izin vermiştir. Türkiye, Gümrük Birliği kurallarına aykırı olarak, beşeri tıbbi ürünlere ilişkin AB *iyi imalat uygulamaları* sertifikalarını kabul etmemiştir. Türkiye'nin planları, beşeri tıbbi ürünlere ve tarım ve ormancılık traktörlerine ilişkin yerel üretim şartını dayatmakta, bu da AB ürünleri için pazara erişim engelleri oluşturmaktadır. Türkiye, Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü (REACH) ile sadece kısmen uyumludur. Türkiye'nin elektronik TAREKS sistemi üzerinden işlenen ithal mallar üzerindeki ürün güvenliği kontrolleri, Gümrük Birliği hükümlerine aykırı olarak AB'den gelen ürünler için ek belge ve bilgi gerektirmektedir. 2021'de tekstil ve ayakkabı da bu gereklilik kapsamında yer almıştır.

Usule ilişkin tedbirlerle ilgili olarak, polis ve gümrük yetkilileri ile işbirliği hâlinde sıkı bir takip ve izleme sistemi vasıtasıyla **ilaç öncülleri** ile uğraşan iktisadi işletmelere yönelik özel bir lisanslama ve düzenleme sistemi mevcuttur. Türkiye, **ateşli silahları** ruhsatlandırma prosedürleri konusunda AB müktesebatıyla uyumludur. **Kültürel mallara** ilişkin AB müktesebatına uyum açısından ilerleme kaydedilmemiştir.

Fasıl 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı

Bir Üye Devlet'in vatandaşları diğer bir Üye Devlet'te çalışma hakkına sahiptir ve kendilerine, diğer işçilerle aynı çalışma koşulları ve sosyal koşullar sağlanmalıdır.

İşçilerin serbest dolaşımı alanındaki hazırlıklar **erken aşamada** ve rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**.

İş gücü piyasasına erişim veya sosyal güvenlik sistemlerinin koordinasyonu konularında ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, bugüne kadar, AB Üye Devletleri ile 15 adet ikili sosyal güvenlik anlaşması imzalamıştır ancak rapor döneminde yeni bir ikili sosyal güvenlik anlaşması imzalanmamıştır. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde Avrupa İstihdam Hizmetleri Ağına (EURES) katılımıyla ilgili herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Fasıl 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi

AB gerçek ve tüzel kişileri, herhangi bir AB Üye Devleti'nde iş kurma ve sınır ötesi hizmet sunma hakkına sahiptir. Düzenlenmiş belirli meslekler için yeterliliklerin karşılıklı tanınmasına ilişkin kurallar bulunmaktadır. Posta hizmetleri aşamalı olarak rekabete açılmaktadır.

İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanındaki hazırlıklar **erken aşamada**dır. Rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. AB müktesebatına uyum sağlamak için hâlâ kayda değer çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. 2020 Raporu'nda yer alan ve hâlâ geçerli olan tavsiyeler uygulanmamıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- sınır ötesi hizmet sunumu için Hizmetler Direktifi ile uyum sağlaması ve Tek Temas Noktası oluşturması;
- posta hizmetleri alanında, ulusal mevzuatını AB müktesebatına uyumlu hâle getirmesi;
- mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınması alanında ulusal mevzuatını AB müktesebatına uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir.

İş kurma hakkı alanında ilerleme kaydedilmemiştir. Pek çok gereklilik bu hakkı kısıtlamaya devam etmektedir.

Sınır ötesi hizmet sunumu serbestisine ilişkin olarak AB menşeli hizmet sağlayıcılarına yönelik kayıt, lisanslama ve yetkilendirme gereklilikleri devam etmektedir. Henüz Tek Temas Noktası oluşturulmamıştır. Perakende Bilgi Sisteminin (PERBİS) sektöre özgü Tek Temas Noktasına dönüştürülmesine yönelik hazırlıklar devam etmektedir.

Posta hizmetleri alanında ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, evrensel posta hizmet sağlayıcılığına ilişkin olarak Posta Hizmetleri Direktifi'ne uyum sağlamamıştır. Standart mektup postası hizmeti alanında hâlâ posta tekeli mevcuttur ve evrensel hizmet sağlayıcı kuruluş hâlâ münhasır haklara sahiptir. Ulusal mevzuatın, sınır ötesi paket teslimat hizmetlerine ilişkin Tüzük hükümleriyle uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir.

Mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınmasına ilişkin olarak, bazı düzenlenmiş mesleklerde tanıma için hâlâ mütekabiliyet şartları aranmaktadır. Vatandaşlık ve dil şartları kaldırılmamıştır. Bu alanda ulusal mevzuatın AB müktesebatı ile uyumlu hâle getirilmesi sürdürülmelidir.

Fasıl 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

AB'de sermaye ve yatırımlar bir sınırlama olmaksızın hareket edebilmelidir ve sınır ötesi ödemelere ilişkin ortak kurallar bulunmaktadır. Bankalar ve diğer ekonomik operatörler, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadelenin desteklenmesi amacıyla belirli kurallar uygulamaktadır.

Türkiye sermayenin serbest dolaşımı alanında **kısmen hazırlıklıdır**. Genel olarak, rapor döneminde bu alanda **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Gayrimenkul edinimine ilişkin mevzuat AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Ağustos 2018'deki döviz krizinin ardından sermaye çıkışlarına ve döviz cinsinden işlemlere getirilen kısıtlamalar devam etmektedir. Türkiye, Mali Eylem Görev Gücü (FATF)'nün tavsiyeleri ışığında, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleyi düzenleyen yasal çerçeveyi kısmen iyileştirmiştir. Geçen yılın tavsiyelerinin uygulanmasında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Aşağıda belirtilen eksiklikleri gidermenin yanı sıra, Türkiye'nin özellikle:

- yabancıların gayrimenkul edinimine ilişkin olarak kısıtlamaları kaldırmak ve şeffaflığı artırmak üzere bir eylem planı hazırlaması ve kabul etmesi;
- finans sisteminin, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı amaçları doğrultusunda kötüye kullanılmasını önlemeye yönelik tedbirlerini güçlendirmek suretiyle AB müktesebatına daha fazla uyum sağlaması;
- kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleye ilişkin olarak Venedik Komisyonunun Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'a yönelik tavsiyeleri doğrultusunda, Mali Eylem Görev Gücünün (FATF) henüz yerine getirilmemiş tavsiyeleriyle tam uyum sağlaması gerekmektedir.

Sermaye hareketleri ve ödemeler konusunda, yabancıların gayrimenkul edinimine ilişkin Türk mevzuatının anlaşılması mevcut hâliyle güçtür ve bu mevzuat, tüm AB uyruklulara ayrımcı olmayan bir yaklaşımla uygulanmamaktadır. Komşu ülke vatandaşlarının sınır bölgelerinde taşınmaz mülkiyet edinmeleri sınırlandırılmıştır. Türkiye'nin, kanunlarını AB müktesebatı ile uyumlaştıracak şekilde, yabancıların gayrimenkul ediniminin daha fazla serbestleştirilmesi için bir eylem planı kabul etmesi ve uygulaması gerekmektedir. Radyo ve TV yayıncılığı, havacılık ve deniz taşımacılığı, madencilik ve elektrik piyasası gibi birçok sektörde yabancı sermaye payı üzerindeki kısıtlamalar devam etmektedir. Ağustos 2018 döviz krizinin ardından yerleşik olanların ve banka dışı şirketlerin özellikle döviz ile gerçekleştirilen işlemleri için sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar devam etmektedir. İhracat işlemlerinden elde edilen gelirlerin yurda getirilmesi yükümlülüğü devam etmektedir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), yerli bankaların yabancı taraflarla para takas işlemleri ve diğer türev işlemleri yapabilme kabiliyetine yönelik olarak Nisan 2020'de getirilen kısıtlamaları gevşetmiştir. Önce uluslararası kalkınma bankaları, ardından da yerleşik olmayan bankalar bazı koşullarda Türk lirası likiditeye erişime getirilen kısıtlamaların birçoğundan muaf tutulmuştur. Bankaların yabancı kuruluşlarla döviz takas operasyonları, vadeli işlem ve opsiyon işlemleri limiti gevşetilmiş ve bankaların yurt dışı yerleşiklere sattığı Türk lirası cinsinden takas ve türev ürün tutarları artırılmıştır.

Ödeme sistemleri konusunda, Türkiye iyi bir standarda ulaşmıştır. Türkiye Ödeme ve Elektronik Para Kuruluşları Birliği (TÖDEB), kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu olarak Haziran 2020'de kurulmuştur. Ödeme ve elektronik para kuruluşlarının TÖDEB'e üye olmaları zorunludur. Merkez Bankası Ocak 2021'de yeni bir perakende ödeme sistemi başlatmıştır. Fonların Anlık ve Sürekli Transferi (FAST) sistemi fon sahiplerinin farklı bankalardaki hesapları arasında 7 gün 24 saat anında para transferi yapmalarına imkân sağlamaktadır. Bu aşamada sadece Türkiye'de faaliyet gösteren bankalar sisteme katılabilmektedir. FAST sistemi, 50 TL işlem üst limiti ile başlatılmış ve ardından 1.000 TL'ye yükseltilmiştir. Merkez Bankası Nisan 2021'de kripto para ve kripto varlıkların doğrudan veya dolaylı ödeme aracı olarak kullanılmasını yasaklamıştır.

Türkiye, **kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı** ile mücadele konusunda sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Türkiye'nin mali istihbarat birimi olan Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK), rapor döneminde sağlam bir izleme mekanizması oluşturmuştur. 2020'de MASAK'a bildirilen şüpheli işlem bildirimleri sayısı 237.531'e yükselmiş ve MASAK tarafından incelenen dosya sayısı 10.298 olmuştur. 2018'de, kara para aklama suçu nedeniyle hüküm giyen kişi sayısı 53 iken, bu rakam 2019'da 95'e yükselmiş ve 2020'de 92 olmuştur.

TBMM Aralık 2020'de Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'u kabul etmiştir. Söz konusu Kanun'un açıklanan hedefleri, Türk mevzuatı ve usullerinin ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararlarıyla uyumunun sağlanmasıdır. Kanun ayrıca, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadelede ulusal kapasitenin

güçlendirilmesini ve terörizmin finansmanı ve kitle imha silahlarının yayılmasına ilişkin Türkiye'deki yasal çerçevenin etkililiğinin ve caydırıcılığının artırılması bakımından FATF tavsiyeleriyle uyum sağlanmasını amaçlamaktadır. Ayrıca Kanun, kâr amacı gütmeyen kuruluşların terörizmin finansmanı için kötüye kullanılmasını önlemek üzere yasal çerçeveyi yeniden şekillendirmiştir. Kanun'un önemi ve bazı yönlerinin STK'ların varlığını tehdit ettiğine ilişkin açık göstergeler göz önüne alındığında, terörle mücadele için alınan her türlü tedbirin, başta uluslararası insan hakları hukuku olmak üzere, Türkiye'nin uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olması önem kazanmaktadır. Türkiye'nin, FATF tarafından hazırlanan ilk geliştirilmiş takip raporuna uygun olarak, FATF listesine girmemek için henüz yerine getirilmemiş tavsiyeleri ele almaya devam etmesi gerekmektedir. Söz konusu tavsiyelerin ele alınmaması, Türkiye'yi, AB'nin kara paranın aklanması/terörizmin finansmanı ile mücadele rejimlerinde stratejik eksiklikleri bulunan yüksek riskli üçüncü ülkeler listesine dâhil olma riskiyle karşı karşıya bırakacaktır.

Hükümet, Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun'un 2013'te kabul edilmesinin ardından ilk defa Nisan 2021'de 377 kişi ve kuruluşa yönelik olarak yerli mal varlıklarını dondurma aracını kullanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarının gecikmeksizin uygulandığı sonucuna varmak için yeterli yasal hüküm bulunmaktadır.

Türkiye, yabancı yatırımcıların Türk vatandaşlığı edinmelerine olanak tanıyan Türk Vatandaşlığı Kanunu'nu hâlen uygulamaktadır. Bunun için, alınacak gayrimenkulün değerinin en az 250.000 dolar olması ve bu amaçla sahibi olunacak gayrimenkulün en az 3 yıl süre ile satılmaması ya da fonlara erişim olmaksızın, en az 3 yıl süre ile bir Türk bankasında 500.000 dolar tutarında mevduat tutulması gereken koşullar arasında bulunmaktadır. Bu tür yatırımcı vatandaşlık programları AB için risk teşkil etmektedir. Türkiye, özellikle kara paranın aklanması, terörizmin finansmanı ve organize suçların topluma sızması gibi olası güvenlik riskleriyle mücadele edilmesi bakımından bu program ile bağlantılı sağlam bir izleme sistemi kuralmalıdır. Türkiye'nin, yatırımcı vatandaşlık programı kapsamında, güçlendirilmiş "müşterini tanı prensibine" özellikle dikkat etmesi gerekmektedir.

Fasıl 6: Şirketler Hukuku

AB'nin, muhasebe, finansal raporlama ve bağımsız denetim için tamamlayıcı kurallar ile birlikte şirketin kurulması, tescili ve şirketlerce kamuya açıklanması zorunlu bilgilere ilişkin ortak kuralları bulunmaktadır.

Türkiye şirketler hukuku alanında **çok ileri düzeydedir**. Ticaret sicili e-hizmetlerinin geliştirilmesi yoluyla bu alanda ve kurumsal yönetim ve pay sahibi hakları alanında **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Finansal raporlama konusunda ilerleme kaydedilmediği için 2020 tavsiyeleri hâlâ geçerlidir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- şirketler hukuku alanındaki AB müktesebatına teknik açıdan uyum çalışmalarında ilerleme kaydetmesi;
- AB müktesebatına daha fazla uyum sağlamak amacıyla küçük ölçekli ve mikro şirketler için finansal raporlama standartlarını kabul etmesi gerekmektedir.

Şirketler hukuku konusunda, rapor döneminde hiçbir yasal adım atılmamıştır. Sınır ötesi şirket birleşmeleri, yurt içi birleşmeler, bölünmeler ve devralmalar dâhil olmak üzere bazı önemli konularda uyum sağlanmasına ihtiyaç duyulurken, dijital araçların kullanımı ve sınır ötesi işlemler konularında 2019 şirketler hukuku müktesebatına da uyum sağlanması gerekmektedir. Şirket belgelerinin kamuya açıklanmasıyla ilgili olarak, tüm limited şirketler için ticaret sicillerinde yıllık hesapların yayımlanmasını gerektiren herhangi bir hüküm hâlâ

bulunmamaktadır. Ticaret Bakanlığı, ticaret sicili e-hizmetlerini genel kurul modülü, elektronik belge ve elektronik ilan hizmetlerini içerecek şekilde geliştirmiştir. Bununla birlikte, şirket belgelerinin ticaret siciline çevrim içi olarak kaydedilmesi veya limited şirketlerin ticaret siciline kayıt işlemlerinin bütünüyle çevrim içi olarak tamamlanması hâlâ mümkün değildir. Kurumsal yönetim ve pay sahiplerinin hakları alanında, Türkiye, borsada işlem gören şirketler bağlamında önemli nitelikteki işlemler ya da Çevresel, Sosyal ve Yönetişim raporlaması alanında kayda değer tedbirler kabul etmiştir.

Muhasebe ve denetimle ilgili olarak, küçük ölçekli ve mikro şirketler için finansal raporlama standartlarına ilişkin AB müktesebatına uyum uzun süredir beklenmemiştir. Finansal olmayan bilgilere veya devlete yapılan ödemelere ilişkin uyum düzeyi hâlâ belirsizdir.

Kamu yararını ilgilendiren kuruluşların bağımsız denetimi için özel şartlar mevcuttur ve bağımsız denetime tabi şirketler için bir soruşturma ve yaptırım sistemi bulunmaktadır. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu 2020'de 70 denetim firmasının ve 4 denetçinin seçilmiş denetim dosyalarını teftiş etmiş ve incelemiştir. Muhasebe ve bağımsız denetim alanındaki AB müktesebatıyla uyum sağlanması için daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

Fasıl 7: Fikri Mülkiyet Hukuku

AB, fikri mülkiyet hakları ile telif hakkı ve bağlantılı hakların yasal korunmasına ilişkin kuralları uyumlaştırmıştır. Fikri mülkiyet haklarının yasal korunmasına ilişkin kurallar, örneğin patent ve markaları, tasarımları, biyo-teknolojik buluşları ve ilaçları kapsamaktadır. Telif hakkı ve bağlantılı hakların yasal korunmasına ilişkin kurallar; örneğin kitapları, filmleri, bilgisayar programlarını ve radyo-televizyon yayınlarını kapsamaktadır.

Türkiye bu alanda mevzuat bakımından **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Gümrük memurlarına taklitçilik konusunda bazı eğitimler verilmesine ve sınai mülkiyet hakkı sahiplerine yönelik çevrim içi hizmetlerin artırılmasına rağmen, Türkiye menşeli taklit mallarda artış yaşanmıştır. Geçen yılki raporda yer alan tavsiyelerin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir ve söz konusu tavsiyeler geçerliliğini korumaktadır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- taklit ve korsan malların çevrim içi satışı da dâhil olmak üzere fikri ve sınai mülkiyet hakları ihlalleri ile etkin bir mücadele sürdürmek için uygulama tedbirlerini geliştirmesi, fikri ve sınai haklar mahkemelerindeki uzmanlaşmayı artırması ve ilk derece ceza mahkemelerinden arama ve el koyma kararı alınmasına ilişkin usulleri geliştirmesi;
- özellikle kullanılmayan tescilli bir markanın iptaline ilişkin talepler ve hızlandırılmış ve kolaylaştırılmış imha usulleri söz konusu olduğunda yeni Sınai Mülkiyet Kanunu'nun etkin bir şekilde uygulanmasının ve etkili bir şekilde yürütülmesinin geliştirilmesi için fikri mülkiyet hakkı sahipleri ile yapıcı diyalogu sürdürmesi;
- ülkedeki sistemik fikri mülkiyet hakları eksikliklerinin analizini kolaylaştırmak amacıyla, özellikle fikri ve sınai mülkiyet haklarının yargıda etkili bir biçimde uygulanmasına ilişkin doğru istatistiksel verilerin toplanmasını ve işlenmesini sağlaması gerekmektedir.

Telif hakkı ve bağlantılı haklar konusunda, telif haklarına ilişkin taslak kanun hâlâ kabul edilmediği için ilerleme kaydedilmemiştir. Polis memurları ve Korsanla Mücadele Komisyonu (İl Denetim Komisyonları) üyeleri için telif hakkı ve bağlantılı hakların korunması konusunda eğitim düzenlenmiştir. AB müktesebatıyla büyük oranda uyum sağlanmasına rağmen, toplu hak yönetimi ile ilgili sistemsel sorunlar telif hakları sisteminin genel etkinliğini olumsuz etkilemeye devam etmiştir.

Kovid-19 küresel salgını koşulları nedeniyle sokak satıcıları tarafından yapılan fiziki korsanlık azalmış olsa da telif hakkıyla korunan materyalin çevrim içi platformlar aracılığıyla izinsiz kullanımını artmıştır. Korsan tüccarlar, tanınmış e-ticaret sitelerinde e-mağazalar açmışlardır. Tüketicilerin ve üreticilerin ekonomik çıkarları, etkin bir biçimde tazmin edilmeksizin ihlal edilmiştir.

Uzun süredir hazırlanması beklenen Patent Vekilleri ve Marka Vekilleri Meslek Kuralları Kılavuzu kabul edilmiş ve marka ve patent vekillerinin denetimi önemli ölçüde iyileştirilmiştir. Rapor döneminde markaların uygulanması daha hızlı ve etkili hâle gelmiştir. Türk Patent ve Marka Kurumu (Türk Patent), çevrim içi başvuruların kullanımını yaygınlaştırmaya devam etmiş ve çağrı merkezi hizmetlerini geliştirmiştir.

Yargı süreçleri ile ilgili olarak, fikri ve sınai haklar ihtisas mahkemelerinin kurulması, tutarlı içtihatların geliştirilebileceği bir çerçeve oluşturmak suretiyle Türkiye'de fikri mülkiyet haklarının uygulanmasında kaliteyi artırmıştır. Ancak, uzman ve deneyimli fikri mülkiyet hakları hâkim ve savcılarının çoğu artık görev yapmamakta ve fikri mülkiyet hakları mahkemelerinin sayısı yetersiz kalmaktadır. Daha yüksek yaptırımlar talep etme olasılığı bulunduğu halde, ticari ölçekli fikri mülkiyet ihlalleri için ceza mahkemeleri tarafından caydırıcı para cezaları nadiren verilmektedir. Özellikle İstanbul'da, sahte mallara karşı arama ve el koyma kararlarının alınmasındaki zorluklar daha da artmıştır. Uygulayıcı makamlar, özellikle polisler ve hâkimler, fikri mülkiyet ihlallerine karşı etkin önlem almak için yeterli kaynağa ve eğitime sahip değildir. Sınai haklar mevzuatı hızlandırılmış imhaya izin verse de, ilgili hükümler hâlâ tam anlamıyla uygulanmamaktadır. Türkiye'de fikri mülkiyet haklarının uygulanması, yargı süreçlerinin uzunluğu, tazminat düzeyinin yetersizliği, ceza kararlarının gecikmesi ve malların depolama maliyetleri (hak sahipleri tarafından ödenen) nedeniyle engellenmeye devam etmiştir. Markalar için iptal, itiraz ve hükümsüzlük prosedürleri aşırı pahalı ve uzundur. Hâkimler, gerekli uzmanlık düzeyinde bulunmadıkları için bilirkişi raporlarına yoğun biçimde ihtiyaç duymaya devam etmişlerdir. Bilirkişilerin çıkar çatışması meselesi çözüme kavuşturulmamıştır.

Taklitçilikle ilgili olarak, Türkiye taklit içecek, parfüm, kozmetik ürünleri, ayakkabı, tekstil ürünleri ve kişisel aksesuar üretiminde üst sıralarda yer alan üreticiler arasında olmaya devam etmiştir. Tanınmış internet sitelerinde taklit ürünlerin çevrim içi satışları ve bu ürünlere ilişkin tüketici şikâyetlerinde artış meydana gelmiştir.

100'e yakın marka sahibinin katılımıyla, gümrük memurlarına taklit mallar konusunda eğitimler düzenlenmiştir. Fikri mülkiyet haklarına ilişkin gereğince hazırlanmış istatistiksel verilere erişim sağlanmamıştır. Ayrıca, fikri mülkiyet haklarına ilişkin adli istatistikler kamuya açık değildir.

Fikri mülkiyet hakları ile ilgili kamu kurumları tarafından sahteciliğin ve korsanlığın halk sağlığı ve tüketici güvenliği konularında neden olduğu tehlikeler ve fikri mülkiyet hakları yoğun sektörlerin ekonomik faydaları hakkında yürütülecek bilinçlendirme kampanyalarına ihtiyaç vardır.

Fasıl 8: Rekabet Politikası

AB kuralları serbest rekabeti korumaktadır. Şirketler arasındaki kısıtlayıcı anlaşmalara ve hâkim durumun kötüye kullanılmasına karşı anti-tröst kurallarını ve ayrıca rekabeti önemli ölçüde engelleyecek olan şirketler arasındaki yoğunlaşmaya ilişkin kuralları da içermektedir. AB kuralları ayrıca, bir Devlet destekleri kontrolü sistemi de oluşturmaktadır. Rekabetin bozulmasını önlemek amacıyla sadece sınırlı koşullar sağlandığı takdirde hükümetlerin Devlet desteği vermesine müsaade edilmektedir.

Türkiye, rekabet politikası alanında **belirli düzeyde** hazırlıklıdır. Rapor döneminde rekabet mevzuatının AB müktesebatına uyumu konusunda **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Devlet desteği alanındaki yasal çerçeve, uygulama kapasitesi ve şeffaflık konusunda ciddi endişeler devam etmektedir. Komisyonun geçmiş yıllardaki tavsiyeleri henüz yerine getirilmemiştir ve hâlâ geçerlidir.

Aşağıda belirtilen eksiklikleri gidermenin yanı sıra, Türkiye'nin özellikle:

- işlevsel olarak bağımsız bir Devlet destekleri otoritesi kurması ve devlet destek kurallarının şeffaf bir şekilde uygulanmasını sağlaması;
- uygulama mevzuatını gecikmeksizin kabul ederek, Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'un uygulanmasını sağlaması;
- tüm destek programlarının şeffaf ve güncel envanterini erişime açması gerekmektedir.

Anti-tröst ve birleşmeler

Yasal çerçeve AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumludur. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 101 ve 102. maddelerini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Bu alandaki uygulama mevzuatı büyük ölçüde yürürlüktedir. Haziran 2020'de Türkiye, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'da değişiklik yapmış ve birleşme ve devralmalarda etkin rekabetin önemli ölçüde azaltılması testi, “*de minimis*” kuralına ve taahhütler ve uzlaşma prosedürlerine ilişkin düzenlemeler yapmıştır. “*De minimis*” kuralına ve taahhüt prosedürüne ilişkin uygulama mevzuatı Mart 2021'de yürürlüğe girmiştir.

Kurumsal çerçeveye ilgili olarak, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un uygulanmasından Rekabet Kurumu sorumludur. Rekabet Kurumunun görev alanı Avrupa Komisyonunun ilgili birimininki ile büyük ölçüde benzerdir. Rekabet Kurulu, Rekabet Kurumunun karar alma organı olup, yedi üyeden oluşmaktadır. Rekabet Kurumu, Ticaret Bakanlığıyla ilişkili olmakla birlikte, idari ve mali özerkliğe sahiptir. Ancak, Rekabet Kurulu başkan ve üyelerinin, eğitim ve sektör deneyimine ilişkin özel gereklilikler ve ilgili diğer kurumların (örn. TBMM) katılımı olmaksızın Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan atanması Rekabet Kurumunun bağımsızlığına zarar vermektedir.

Rekabet Kurumunun **uygulama kapasitesi** yeterlidir. 2020'de, genel **uygulama** etkili olmuştur ve antitröst alanındaki kararların sayısı (65, 2019'da 69), muafiyet/menfi tespit kararlarının sayısı (34, 2019'da 35) ve birleşme/devralma/ortak girişim /özelleştirme sayıları (208, 2019'da 220) bir önceki yıl ile aynı aralıkta kalmıştır. Kurum tarafından rekabet ihlalleri nedeniyle verilen anapara cezaları (esasa ilişkin para cezaları) son beş yıllık ortalama olan 290 milyon TL'den önemli bir artışla 1,9 milyar TL'ye yükselmiştir. Resen yürütülen soruşturmaların ve ön incelemelerin sayısı hâlâ düşüktür (2019'da 10'dan 2020'de 8'e). Rekabet Kurumu 2020'de ortalama 32 baskın gerçekleştirmiştir. Rekabet Kurumunun, uygulama kapasitesinin şeffaflığını sağlamak için soruşturmalara ve baskınlara yol açan şikâyetlere ilişkin ayrıntılı verileri yayımlaması gerekmektedir. 2020'de, Rekabet Kurumu kararlarına yapılan itirazlar sonucunda çözüme bağlanan 155 kararın %80'i Türk mahkemeleri tarafından onaylanmıştır.

Devlet desteği

Yasal çerçeve AB müktesebatıyla kısmen uyumludur. Devlet desteği düzenlemeleri AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin unsuru olmayan tarım, balıkçılık ve hizmet sektörlerini kapsamamaktadır. Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 107 ve 108. maddeleriyle büyük ölçüde uyumludur. Ancak, uygulama mevzuatının ve işlevsel bir kurumsal çerçevenin bulunmaması nedeniyle uygulanabilir değildir. Türkiye, daha önce Kanun'da tanımlanmış olan son tarihleri

yürürlükten kaldırmış ve Cumhurbaşkanı'na uygulama mevzuatının yürürlüğünü sınırsız süreyle erteleme yetkisi vermiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin hâlâ mevzuatın AB müktesebatına uyumunu sağlayacak bir eylem planı benimsemesi gerekmektedir.

Kurumsal çerçeve ile ilgili olarak, Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'un uygulanmasından Ekonomi Politikaları Kurulu sorumludur ve bu Kurulun üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde kurulan Ekonomik Programlar ve Araştırma Genel Müdürlüğü devlet desteklerini koordine etmektedir. Mevcut yapının işlevselliğinin bağımsız olduğu düşünülmektedir.

Türkiye, özellikle teşkilat yapısının işlevsel olmaması ve uygulama mevzuatının yürürlükte olmaması nedeniyle Devlet destekleri kontrolü **uygulamamaktadır**. 2020'de, kamu desteğinin seçici olarak sağlandığı proje bazlı yatırım programının uygulanmasında, 115,16 milyar TL'lik yatırım tutarı içeren 34 projeye ulaşılmıştır. 2019'da Türkiye, proje bazlı yatırım programı ve 2012 genel teşvik programına eklenen "Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programını" uygulamaya sokmuştur. Bu yeni teşvik programı 11. Kalkınma Planı'nda belirtildiği gibi, kimyasallar, ilaçlar, tıbbi cihazlar ve dişçilik aletleri, bilgisayarlar, elektronik ve optik ürünler, elektrikli cihazlar, makineler, ulaşım araçları gibi orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyesindeki ürünlerde ve seçilmiş sektörlerin gelişimi için kritik öneme sahip sanayi ürünlerinde yerli üretimi güvence altına almayı veya artırmayı amaçlamaktadır. 2021'de, Türkiye bu program kapsamında desteklenecek toplam 919 ürün açıklamıştır. Makine sektörü için Ekim 2019'da açıklanan ilk çağrı kapsamındaki sonuçlandırma kararı, Mayıs 2021'de kesinleşmiş ancak verilen desteğe ilişkin finansal bilgilere yer verilmemiştir. Verilen devlet desteğinin miktarı veya bütçelenen miktarı da dâhil olmak üzere tüm destek planlarını kapsayan şeffaf bir Devlet destekleri envanterinin bulunmaması endişe kaynağıdır.

Serbestleşme

Rekabet ve Devlet destekleri kuralları, kamu iktisadi teşebbüslerine uygulanmaktadır. Ancak Özelleştirme sürecine ilişkin yetkiler, özelleştirme kararları ve usulleri konusunda yetki sahibi olan Cumhurbaşkanı'na aittir.

Fasıl 9: Mali Hizmetler

AB kuralları bankacılık, sigortacılık, tamamlayıcı emeklilik, yatırım hizmetleri ve menkul kıymet piyasalarında faaliyet gösteren finansal kuruluşlar arasında adil rekabet koşullarının ve bu kurumların istikrarının sağlanmasını amaçlamaktadır. Söz konusu kurallar, bu kuruluşların yetkilendirilmesi, faaliyetleri ve denetlenmesine ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

Türkiye mali hizmetler alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde, Sistemik Önemli Bankalarca Hazırlanacak Önlem Planlarına İlişkin Yönetmeliğin kabul edilmesiyle **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Türkiye, bankacılık sektörünün dijital dönüşümünün hızlandırılmasına yönelik de önemli adımlar atmıştır. 2020 Raporu'nda yer alan tavsiyelerin çok azı uygulanmıştır.

Aşağıda belirtilen eksiklikleri gidermenin yanı sıra gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- banka yönetimi ve denetimini, kriz yönetimi ve çözümleme çerçevesini daha da güçlendirmesi;
- stres testi senaryoları ve metodolojisinin ayrıntılarını yayınlayarak varlık kalitesi incelemesinin şeffaflığını iyileştirmesi;
- Türk sermaye piyasalarının gelişimini ve bunların uygun bir şekilde denetlenmesini desteklemeye devam etmesi gerekmektedir.

Bankalar ve finansal gruplar ile ilgili olarak, Türkiye, Sistemik Önemli Bankalarca Hazırlanacak Önlem Planlarına İlişkin Yönetmeliği kabul etmiştir. Bu bankalar mali yapılarının bozulmasına yol açabilecek olası sistemik ve/veya banka kaynaklı riskleri değerlendirmek ve bu riskleri azaltıcı tedbirleri Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumuna sunmakla yükümlüdür.

Türk makamları, Kovid-19 krizinin ardından kredi vermeyi teşvik etmek ve ekonomik aktiviteyi sürdürmek amacıyla, artan kredi portföyüne sahip bankalara düşük zorunlu karşılık oranları uygulanması, kredi sağlanması, taksit ertelemeleri ve esnek kredi ödeme seçenekleri de dâhil olmak üzere bir dizi önlem almıştır. 2020 yıl sonu itibarıyla, Merkez Bankası zorunlu karşılık oranlarını ve ücretlendirme oranlarını bankaların reel kredi büyüme oranlarına bağlayan kuralları kaldırmıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, küresel salgın kaynaklı kriz sürecinde kredi vermeyi teşvik etmek ve ekonomiyi desteklemek amacıyla Nisan 2020'de uygulamaya koyduğu ticari bankalara ve katılım bankalarına uygulanan aktif oranı zorunluluğunu 1 Ocak 2021 itibarıyla tamamen kaldırmıştır. Bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik oranı Nisan 2021'de %17,9'a düşmüştür ancak yasal asgari seviyenin ve tarihi ortalamaların üzerinde kalmıştır.

Kovid-19 küresel salgınının ekonomik etkilerini hafifletmeye yönelik tedbirler doğrultusunda, bazı kredilerin geri dönmeyen krediler olarak sınıflandırılmadan önce ödenmemiş kalması için izin verilen süre 31 Aralık 2020'ye kadar 90 günden 180 güne çıkarılmıştır. Bu tedbir, Eylül 2021 sonuna kadar uzatılmıştır. Bu tedbir ve yeni kredilerin artması, geri dönmeyen kredilerin 2020 başında %5,3 olan oranının Nisan 2021'de %3,7'ye düşmesine katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin kapsamlı ve şeffaf varlık kalitesi inceleme süreçleri yürütmesi ve geri dönmeyen kredilere ilişkin bir çözüm planı benimsemesi gerekmektedir.

Yeni teknolojik gelişmelerin bankacılık hizmetlerine uyarlanması daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, bankaların elektronik ortamda yeni müşteri edinmelerine ve sözleşme ilişkileri kurmalarına yardımcı olmak amacıyla çeşitli finansal işlemler için elektronik sözleşmeler oluşturmuş ve uzaktan kimlik tespiti yöntemleri geliştirmiştir.

Sigortacılık ve mesleki emeklilik alanında, Türkiye Haziran 2020'de Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumunun teşkilat yapısı, görevleri, yetkilileri, çalışma ilkeleri ve usullerine ilişkin yasal çerçeveyi kabul etmiştir. Kurum etkili bir biçimde faaliyete geçmiştir.

Mali piyasa altyapısıyla ilgili olarak, Borsa İstanbul, esas itibarıyla piyasa likiditesini artırmak amacıyla, alım satım prensiplerinde, sermaye piyasası araçlarının kotasyonunda ve hisse senedi piyasasının yapısında bazı değişikliklere gitmiştir.

Menkul kıymet piyasaları ve yatırım hizmetleri alanında, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, yasal çerçeveyi Türkiye Varlık Fonu tarafından çıkarılan borçlanma araçları ve bazı yatırım fonlarının katılma payları gibi repo ve ters repo işlemlerine uygun finansal araçların kapsamını genişletecek şekilde değiştirmiştir. Tasarruf finansman şirketleri, finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketleri kanununun kapsamına alınarak Kurumun denetimine girmiştir.

Fasıl 28: Tüketicinin ve sağlığın korunması

AB kuralları, ürün güvenliği, tehlikeli taklitler ve ayıplı ürün sorumluluğuna ilişkin olarak tüketicilerin ekonomik çıkarlarını korumaktadır. AB ayrıca, tütün kontrolü, kan, doku, hücre ve organlar ile beşeri ve veteriner tıbbi ürünler konularında yüksek düzeyli ortak standartlar sağlamaktadır. AB ayrıca, sınır ötesi sağlık hizmetlerinde hasta haklarının sürdürülmesi ve

bulaşıcı hastalıklar dâhil olmak üzere, sınır aşan ciddi sağlık tehditleri ile mücadele edilmesine yönelik yüksek seviyeli ortak standartlar sağlamaktadır.

Türkiye, sağlık ve tüketicinin korunmasına ilişkin mevzuat uyumunda **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Halk sağlığı alanında kurumsal kapasiteye ilişkin olumlu gelişmelerle birlikte geçen yılın tavsiyelerinde **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Paydaşlarla yapıcı bir diyalog kurulması ve tüketici hareketinin güçlendirilmesi konusunda da olumlu gelişmeler kaydedilmiştir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin:

- tüketici haklarının uygulanmasını güçlendirmeye ve tüketici hareketi ve icra organları ile koordinasyonu ve işbirliğini daha da geliştirmeye; bilinçlendirme faaliyetlerini artırmaya; dijital ortamdaki ihlallere ve özel gereksinimli tüketicilere yönelik daha fazla önlem almaya;
- halk sağlığına ilişkin sorunların merkez ve taşra düzeyinde ele alınması için kurumsal/idari kapasitesini, sektörler arası işbirliğini, mali kaynaklarını ve uygun teşhis imkânlarını artırmaya devam etmesi gerekmektedir.

Tüketicinin Korunması

Ulusal mevzuat, **ürün güvenliği ile ilgili olmayan** konularda **tüketicinin korunmasına** ilişkin AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumludur. Temmuz 2020'de tüketici hakem heyetlerinde görevlendirilen bilirkişilerin temel sorumluluklarının ve etik ilkelerinin belirlenmesine ilişkin uygulama mevzuatının kabul edilmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. İkinci el ürünlerin yenilenmesi, belgelendirilmesi ve pazarlanması ile yenileme merkezlerinin yetkilendirilmesine ilişkin uygulama mevzuatı Ağustos 2020'de kabul edilmiş olup, bu alandaki tüketici bilincini artırmayı ve tüketici şikâyetlerini önlemeyi amaçlamaktadır. Tüketici örgütlerinin desteklenmesine yönelik bir eylem planı ve gündem kabul edilmiş ve Ticaret Bakanlığında Tüketici STK'ları için özel bir birim oluşturulmuştur.

Tüketicilerin şikâyetlerini elektronik ortamda iletmesine ve takip etmesine olanak sağlayan Tüketici Bilgi Sistemi (TÜBİS), tüketici şikâyetlerinin işleme alınma süresini önemli ölçüde kısaltmıştır. Türkiye'de tüketicinin korunmasına ilişkin ilk kamu politikası analizi hazırlanmıştır. Tüketici STK'ları arasındaki diyalogun güçlendirilmesiyle ilk tüketici örgütleri konfederasyonu kurulmuştur. Hâkimlere ve tüketici hakem heyeti üyelerine, tacirlere, kamu kurumlarına ve tüketici örgütlerine yönelik ülke çapında eğitimlere devam edilmiştir. Tüketici haklarının uygulanması, tüketicinin bilinçlenmesi ve eğitimi, sektörel paydaşların işbirliği ve koordinasyonunu geliştirmek için daha fazla ve sürdürülebilir çabaya ihtiyaç vardır. Halk sağlığını ve tüketici güvenliğini tehdit eden güvenli olmayan veya sahte ürünlerin e-ticaret siteleri üzerinden çevrim içi satışının daha fazla düzenlenmesi ve izlenmesi gerekmektedir.

Güvenlikle ilgili tedbirler konusunda, Güvensiz Ürün Bilgi Sistemi (GÜBİS) tüketicilere bilgi vermeye devam etmiştir. Ticaret Bakanlığı Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü 2020'de 1.242 firmada ürün kontrolleri gerçekleştirmiştir. Denetlenen ürün sayısı 10.960.278 olup, bunlardan 1.567.950'si güvensiz bulunarak piyasadan kaldırılmış, 35 firmaya toplam 995.033 TL idari para cezası verilmiştir.

Halk Sağlığı

Halk sağlığının yatay yönlerine ilişkin olarak, Kovid-19 küresel salgını sağlık sisteminin ve sağlık çalışanlarının sınırlarını zorlamıştır. Türkiye, bölgedeki diğer ülkelere kıyasla yeni vaka ve ölüm oranlarını salgının başlangıcında çok daha düşük tutmada başarılı olmuştur. Ancak, Temmuz sonu ile Kasım 2020 arasında, resmi raporlarda yalnızca tıbbi müdahale gerektiren hasta sayısına yer verilmiş, doğrulanmış asemptomatik vakalar dâhil edilmemiştir. Kasım

2020'nin sonunda, Türk makamları günlük Kovid-19 vaka sayısını, asemptomatik olanlar da dâhil olmak üzere tespit edilen tüm vakaların sayıldığı uluslararası uygulamaya uyarlamıştır. Türkiye, 2021'in başlarında üçüncü dalgadan etkilenmiş ve bu durum yoğun bakım ünitelerinde tedavi edilecek insan sayısında keskin bir artışa, ölümlere ve Nisan 2021'de ülke çapında yeni katı bir kapanmaya yol açmıştır. 2021 Eylül ayı başı itibarıyla 6,5 milyondan fazla kişiye Kovid-19 teşhisi konmuş ve resmi rakamlara göre yaklaşık 59.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Yerel makamlara ve meslek birliklerine göre, gerçek rakamların daha yüksek olma ihtimali vardır. Kovid-19 ile mücadele için, küresel salgının yayılmasıyla ilişkili sosyo-demografik değişkenler ve kilit faktörler hakkında daha kesin verilere ihtiyaç vardır.

Türkiye, Kovid-19'la mücadele aşı programını Ocak 2021'de başlatmıştır. Eylül ayı başı itibarıyla, nüfusun %63'ü iki doz aşı olmuştur. Türkiye, biri burun spreyi şeklinde olmak üzere, ulusal aşı geliştirme konusunda altı projeyi desteklemektedir. Türkiye, COVAX girişimine katılma niyetini beyan etmiş, ancak resmi olarak katılmamıştır.

Bulaşıcı hastalıklar alanında AB, sektörler arası koordinasyonu güçlendirmeye yönelik araçlar, kılavuzlar ve teknik destek sağlayarak Türkiye'ye kapasite geliştirme konusunda destek vermiş ve Kovid-19 müdahalesini desteklemek için merkezi ve il düzeyinde personel yetiştirmesini sağlamıştır. Ayrıca, genomik sürveyans için “ulusal viroloji laboratuvarının” fiziksel ve insan kaynakları kapasitesinin güçlendirilmesine yardımcı olmuş ve Türkiye'yi halk sağlığı sisteminin epidemiyoloji ve sürveyans kapasitesi alanında iyi işleyen bir erken uyarı ve yanıt sistemi için desteklemiştir. Sivil koruma alanı da dâhil olmak üzere diğer ilgili yapılarla koordinasyonun ve sektörler arası bağlantının geliştirilmeye devam etmesi gerekmektedir. Türkiye'nin, eğilimleri izlemek ve kümeleri tespit etmek için nüfusa dayalı sürveyans ve Kovid-19 testi kapasitesini güçlendirmesi ve daha da genişletmesi gerekmektedir.

Kovid-19 küresel salgını, sağlık sisteminin temel sağlık hizmetlerini sunmaya devam etme kapasitesini etkilemiştir. Çocuklar da dâhil olmak üzere **bulaşıcı olmayan hastalıkları** ele alma ve bunlara müdahale etme yeteneği kesintiye uğramıştır. DSÖ'ye göre, bulaşıcı olmayan hastalıklar, tüm ölümlerin %89'unu oluşturan önde gelen ölüm ve sakatlık nedenidir.

Tütün kontrolü konusunda, üretici tarafından, tütün ürünlerinin sade bir biçimde paketlenmesini ve daha büyük sağlık uyarıları bulunmasını gerektiren Mart 2019 tarihli yönetmelik, Aralık 2019'da uygulanmaya başlamıştır. Ocak 2020'den itibaren iç piyasada tütün ürünlerinin eski ambalajlarıyla satışına izin verilmemektedir.

Ruh sağlığı hizmetlerinin küresel salgın nedeniyle kesintiye uğraması üzerine Sağlık Bakanlığı, ruh sağlığı bozuk olan hastalara 7/24 danışma hizmeti vermek için bir telefon hattı kurmuştur. Ruh sağlığını iyileştirmeyi amaçlayan ulusal ruh sağlığı eylem planı, 2020-23 dönemini kapsayacak şekilde revize edilmiştir. Ruh sağlığı kurumlarını izleyecek ve denetleyecek bağımsız bir birim henüz kurulmamıştır.

Sağlıkta eşitsizliklerle ilgili olarak, Kovid-19 küresel salgını boyunca mülteciler için de sağlık hizmetlerine genel erişim sağlanmıştır. Aynı zamanda, toplumun daha yoksul kesimleri, kayıt dışı çalışanlar ve mülteciler de dâhil olmak üzere en kırılgan olanlar, Kovid-19 ile ilgili kısıtlamalar ve azalan ekonomik faaliyetlerden orantısız şekilde etkilenmiştir. Bu durum, düşük gelirli haneler için gıdaya ve yeterli beslenmeye erişimin azalmasına yol açmıştır.

İnsan kaynaklı maddeler alanında, Kovid-19'a rağmen iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Hasta kan yönetimi stratejisi ve eylem planı tamamlanmış ve ulusal hasta kan yönetimi kılavuzları yayımlanmıştır. Hemovijilans sistemi devreye alınmış ve transfüzyon sisteminin tamamı ulusal düzeyde genel kişisel sağlık veri kayıt sistemine entegre edilmiştir. Merkezi ve yerel düzeyde kan bankaları ve transfüzyon merkezleri ile organ ve doku nakline yönelik uygulama ve denetim kapasitesi hâlâ yetersizdir. Türkiye canlı organ bağışında dünyada ilk

sırada yer almakta, ancak dini, kültürel ve etik nedenlerle ölümden sonra organ bağıışı oranı düşüktür ve bu da bekleme listelerinde yüksek sayıda hasta bulunmasına neden olmaktadır.

GRUP 3: REKABETÇİLİK VE KAPSAYICI BÜYÜME

Bu grupta, şunlar yer almaktadır: bilgi toplumu ve medya (Fasıl 10), vergilendirme (Fasıl 16), ekonomik ve parasal politika (Fasıl 17), sosyal politika ve istihdam (Fasıl 19), sanayi politikası (Fasıl 20), bilim ve araştırma (Fasıl 25), eğitim ve kültür (Fasıl 26) ve gümrük birliği (Fasıl 29).

Türkiye, bilgi toplumu ve medya alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Yetersiz rekabet, medya sahipliğindeki yoğunlaşma ve düzenleyici makamların bağımsız olmaması nedeniyle **gerileme** devam etmiştir. Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki hazırlıkları **çok ileri** düzeydedir; ulusal araştırma ve yenilik kapasitesini artırmaya yönelik bir eylem planının uygulanması ve bunun Avrupa Araştırma Alanı ile uyumlaştırılması devam etmiştir. Türkiye eğitim ve kültür konusunda **kısmen hazırlıklıdır**, kız çocuklarına ve dezavantajlı grupların çocuklarına özel önem vererek kaynaştırma eğitimini daha da geliştirmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Rapor döneminde, ekonomiyle ilgili fasıllarda çoğunlukla **gerileme** olmuştur. Bu durum özellikle, AB'nin sanayi politikası ilkelerine uygun olmayan tedbirlerin alınmasından dolayı işletme ve sanayi politikası ile Merkez Bankası üzerinde yoğunlaşan siyasi baskıyı yansıtan ekonomik ve parasal politika konularında geçerlidir. Ayrıca sosyal politika ve istihdam alanında sendikal hakların kısıtlanması, gerçek anlamda sosyal diyalog eksikliği ve süregelen kayıt dışı ekonomik faaliyet düzeyleri ile bağlantılı olarak gerileme olmuştur.

Vergilendirme alanında Türkiye **kısmen hazırlıklıdır** ancak vergi oranlarının sıklıkla değiştirilmesinden kaçınan ve tüm Üye Devletlerle vergi konusunda bilgi paylaşımını sağlayan açık bir stratejiye ihtiyaç vardır. Türkiye, gümrük birliği alanında **iyi düzeyde hazırlıklı** olmaya devam etmiştir ancak gümrük birliğinin uygulanması da dâhil sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, AB-Türkiye Gümrük Birliği'ne ilişkin yükümlülüklerinden sapma göstermeye devam etmiştir; bu durum çok sayıda ticari sorunu daha da artırmıştır.

Fasıl 10: Bilgi Toplumu ve Medya

AB, elektronik haberleşme, elektronik ticaret ve görsel-işitsel hizmetler konusunda iç pazarın sorunsuz işleyişini desteklemektedir. Kurallar tüketicileri korumakta ve modern hizmetlerin evrensel olarak arz edilebilirliğini desteklemektedir.

Türkiye bilgi toplumu ve medya alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. **Gerileme** devam etmiştir. Geniş bant piyasasındaki yetersiz rekabet ve bilgi ve iletişim teknolojileri operatörleri ile tüketicilerine yönelik aşırı düzeyde vergilendirme ve ücretlendirme devam etmiştir. Medya finansmanında şeffaflığın olmaması, medya sahipliğindeki yoğunlaşma, yayın politikaları üzerindeki siyasi etki, ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar ve düzenleyici makamların bağımsızlığının olmaması ile ilgili ciddi endişeler giderilmemiştir.

Geçen yılki tavsiyeler uygulanmadığından, bu tavsiyeler geçerli olmaya devam etmektedir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- elektronik haberleşme sektöründe; evrensel hizmetleri, yetkilendirmeye ilişkin düzenlemeleri, piyasa erişimini ve geçiş hakkını AB müktesebatına uyumlu hâle getirmesi;
- düzenleyici makamın ve kurul üyelerinin bağımsızlığını güçlendirmesi ve medyada çoğulculuğun sağlanması amacıyla Venedik Komisyonunun tavsiyeleri uyarınca İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla

Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da değişiklikler yapması;

→ kamu yayıncısının bağımsızlığını güçlendirmek üzere adımlar atması gerekmektedir.

Elektronik haberleşme ile bilgi ve iletişim teknolojileri alanında, mevzuatın, piyasa erişimi ve evrensel hizmet ile ilgili AB müktesebatıyla uyumlaştırılmasında ilerleme kaydedilmemiştir. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ile Siber Güvenlik Kurulunun bağımsız olmayışı endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Sabit telefon piyasasındaki rekabet artmıştır. Alternatif sabit telefon operatörlerinin piyasa payı 2019'da %49,4 iken 2020'nin üçüncü çeyreğinde %58,5 olmuştur. Geniş bant piyasasında yeterli rekabet eksikliği devam etmektedir. Mobil geniş bant penetrasyon oranı, OECD ortalaması olan %112,8'e kıyasla, 2020'nin üçüncü çeyreğinde nispeten artarak %78,2'ye ulaşmıştır. Sabit geniş bant penetrasyon oranı, OECD ortalaması olan %31,4'e kıyasla %19,1 olmuştur. 4,5 G abonelerinin sayısı 2019'un son çeyreği itibarıyla 76 milyon abone ile kıyasla, 2020'nin üçüncü çeyreğinde 76,5 milyonla istikrarlı kalmaya devam etmiştir. İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, BM ve Avrupa Konseyi tavsiyeleriyle uyumlu hâle getirilmemiştir. Bu da endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Bilgi toplumu hizmetleri ile ilgili olarak, Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (2020-2023) yayımlanmıştır. E-devlet kapısından alınan hizmetlerin sayısı 2019'da 5170'e, 2020'de 5450'ye, Nisan 2021'de ise 5479'a yükselmiştir. Sisteme entegre olan kurumların sayısı 791'dir. E-devlet hizmetini kullanan vatandaşların oranı 2019'da %51,2 iken 2020'nin ilk çeyreğinde nispeten artış göstererek %51,5'e yükselmiştir.

Görsel-işitsel politika alanında, Türkiye'nin ana akım medyası ve televizyon istasyonlarının çoğu, diğer ticari çıkarları için medya bağımsızlığını engelleyen, otosansürü teşvik eden, kamusal tartışmanın kapsamını sınırlayan hükûmet yanlısı şirketler tarafından kontrol edilmektedir. Adil, dengeli ve tarafsız haberlere erişim ihtiyacı, Kovid-19 küresel salgını süresinde daha da hayati hâle gelmiştir. Hükûmete muhalif kanallara, medya düzenleme makamı olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından ağır para cezaları verilmiştir. Nisan'da, Anayasa Mahkemesi, olağanüstü hâl döneminde gazetelerin, televizyon kanallarının ve haber ajanslarının "ulusal güvenliğe tehdit oluşturduğu gerekçesiyle" kapatılmasının önünü açan 6755 No'lu KHK'nın 2(4) maddesini iptal etmiştir. Sonuç olarak, 17 gazete, 4 radyo ve 4 televizyon kanalının (toplamda 25 basın kuruluşunun) kapatılmasına ilişkin kararlar yürürlükten kaldırılmıştır.

2021'in ilk çeyreğinde RTÜK, TV'lere 57 idari para cezası, toplam 22 yayın durdurma cezası verirken, bu süreçte radyo kuruluşlarına herhangi bir işlem yapılmamıştır. 2019 tarihli Radyo, Televizyon ve İsteğe Bağlı Yayınların İnternet Ortamından Sunumu Hakkında Yönetmelik ile RTÜK'e yurt dışından yayın yapan haber siteleri de dâhil, çevrim içi yayınları denetleme yetkisi verilmiştir. Sadece internet ortamından yayın yapmak isteyen medya hizmet sağlayıcıları ve platform operatörlerine yayın lisansı alma şartı getirilmiştir. Nisan 2021 itibarıyla, 280 medya hizmet sağlayıcısına internet ortamında televizyon (İnternet-TV) yayın lisansı, 640 medya hizmet sağlayıcısına internet ortamında radyo (İnternet-RD) yayın lisansı ve 32 medya hizmet sağlayıcısına internet ortamında isteğe bağlı yayın hizmeti (İnternet-İBYH) lisansı verilmiştir. Yönetmelik'le ilgili endişeler, -kapsamı, tanımı, lisanslama kriteri ve maliyetlerin net olmaması, yargı yetkisine ilişkin tartışmalı hükümler içermesi ve internet içeriğine erişimin kısıtlanması- giderilmemiştir.

Sosyal Medya Kanunu olarak bilinen İnternet Ortamında Yapılan Yayınlarının Düzenlenmesine Dair ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Ekim 2020'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye'de bir

milyondan fazla kullanıcıya sahip olan sosyal medya şirketlerinin ülke içinde yasal temsilcilik oluşturması ve Türk vatandaşlarının kullanıcı verilerini ülkedeki sunucularda saklaması gerekmektedir. Kanun, interneti kullanıcılar için daha güvenli hâle getirmeyi, siber suçlar ve nefret söylemiyle mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Başlangıçta direnç gösterecekler de, sosyal medya şirketlerinin tamamı artık bu Kanun'a uyum sağlamıştır. Nisan 2021'de, İçişleri Bakanlığı, Mart ayındaki sosyal medya paylaşımları nedeniyle aralarında gözaltına alınan 261 kişinin ve tutuklanan 11 kişinin bulunduğu 5.478 kişi hakkında yasal işlem başlatıldığını duyurmuştur. (Bkz. siyasi kriterler).

RTÜK'ün bağımsızlığına ilişkin endişeler giderilmemiştir. TBMM, RTÜK'ün dokuz üyesini siyasi parti gruplarının oranını dikkate alarak seçmektedir. Bu durum siyasi müdahaleyi ortadan kaldıramamaktadır. Kamu yayıncısı TRT'nin yayın bağımsızlığına ilişkin endişeler de giderilmemiştir. TRT'nin üst kademe yöneticileri Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. TRT, muhaliflerin ve azınlıkların sesleri ile hükümet politikalarını eleştiren sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini sürekli göz ardı etmiştir.

İlk ve orta dereceli okullar için seçmeli dersler listesine medya okuryazarlığı dersi eklenmiştir. Ders programı, medya okuryazarlığının dört temel becerisine dayanmaktadır: erişim, analiz, değerlendirme ve üretme. Ayrıca, ortaokullar için sosyal medya, dijital haklar ve sorumluluklar gibi yeni konuları kapsayan bir rehber kitap bulunmaktadır.

Fasıl 16: Vergilendirme

Vergilendirmeye ilişkin AB kuralları, katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi ile kurumlar vergisine ilişkin hususları kapsamaktadır. Söz konusu kurallar ayrıca, vergi kaçakçılığını önleme amaçlı bilgi değişimi dâhil olmak üzere vergi idareleri arasındaki işbirliğini düzenlemektedir.

Türkiye, vergilendirme alanında **kısmen hazırlıklı** olup, bu alanda **ilerleme kaydedilmemiştir**. Geçen yılki tavsiyeler sadece kısmen yerine getirilmiştir. Finansal hesap bilgilerinin otomatik değişimi ile ilgili olarak, AB'nin vergi alanında işbirliği yapmayan ülkeler listesinin belirlenmesi çerçevesinde, Türkiye'nin istisnasız tüm AB Üye Devletleriyle bilgi değişimini etkin bir şekilde sağlaması gerekmektedir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- AB Üye Devletlerinin tamamı ile otomatik bilgi değişiminin etkin bir şekilde yürütülmesi amacıyla düzenlemeleri uygulamaya koyması;
- vergiye tabi enerji ürünleri yelpazesini AB müktesebatı ile uyumlaştırması;
- kayıt dışı ekonomi ile mücadeleye devam etmesi ve kaydedilen ilerlemeyi performans göstergeleri yoluyla şeffaf bir biçimde ortaya koyması gerekmektedir.

Dolaylı vergilendirme alanında, AB müktesebatına aykırı olarak geniş bir ürün grubu %1 katma değer vergisine (KDV) tabi olmaya devam etmiştir. Türkiye, vergi yapısı, muafiyetler, özel usuller ile ilgili mevzuatı ve indirimli oranların kapsamını AB müktesebatı ile daha fazla uyumlu hâle getirmelidir. 2020'de, Kovid-19 küresel salgınına yönelik alınan tedbirlerin bir parçası olarak Türkiye, uzun bir mal ve hizmet listesi için KDV oranını %18'den %8'e ve diğerleri için (konaklama dâhil) %8'den %1'e düşürmüştür. Bu tedbir, Temmuz 2021'e kadar uzatılmıştır. Ayrıca, özel eğitim hizmetleri için (2020-21 akademik yılı için) KDV oranı %8'den %1'e düşürülmüş; Kovid-19 aşılarının 31 Aralık 2021'e kadar tesliminde KDV oranı %1 olarak belirlenmiştir.

Sigaraya uygulanan genel vergilendirme oranı AB düzeyine yakın olsa da, sigara üzerinden alınan özel tüketim vergisine dair mevzuat, verginin maktu ve nispi bileşenleri bakımından AB

müktesebatı ile uyumlu değildir. Enerji ürünleri üzerindeki özel tüketim vergisi genel olarak AB'deki asgari oranlardan yüksektir. Ancak AB müktesebatına aykırı olarak, kömür ve elektrik özel tüketim vergisine tabi değildir. Jet yakıtı (kerosen) özel tüketim vergisine tabidir ancak %0'lık vergi oranı uygulanmaktadır. Mart 2020'den itibaren, dijital hizmet vergisi (dijital reklam, içerik ve aracı hizmetler üzerinde) %7,5 oranında uygulanmaktadır. Gönüllü vergi uyumuna zarar veren, geçici vergi kesintilerinin düzenli olarak uygulanması, kamu borçlarının yeniden yapılandırılması ve varlık barışına ilişkin sistematik uygulamalar 2020'de devam etmiştir.

Doğrudan vergilendirme alanında, Aralık 2020'de Türkiye, 2008'den bu yana altıncı varlık barışı programını uygulamaya koymuştur. Varlık barışına ilişkin bu tür aralıksız dönemlerin, sürdürülebilir gönüllü vergi tahsilatı üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Nisan 2021'de, Türkiye kurumlar vergisi oranını cari yıl için %20'den %25'e, 2022 yılı için %23'e bir kez daha geçici olarak yükseltmiştir. Bu durum, vergi yapısının öngörülebilirliğine zarar vermektedir. Kurumlar vergisi, hâlihazırda 2018, 2019 ve 2020 için %20'den %22'ye geçici olarak artırılmıştır. Yeni oranlar, AB üyesi devletlerde geçerli ortalama %21,5 olan yasal kurumlar vergisi oranının üzerindedir. Türkiye, değeri 5 milyon TL'yi geçen konutlar için 2019'da uygulamaya konulan lüks konut vergisi uygulamasını 2021'e kadar ertelemiştir.

İdari işbirliği ve karşılıklı yardım konusunda, 18 Şubat 2020'de AB Maliye Bakanları Türkiye'ye, 31 Aralık 2020'ye kadar OECD Ortak Raporlama Standardı kapsamında etkin bilgi değişimi gerekliliklerine uyması konusunda çağrıda bulunmuştur. 2020 sonu itibarıyla Türkiye, 21 Üye Devlet ile bilgi değişimini etkin hâle getirmiş olsa da, diğer altı Üye Devlet ile etkin bir bilgi değişimi konusunda ilerleme kaydetmemiştir.

Şubat 2021 tarihli AB Zirvesi sonuçlarında Konsey, Türkiye'yi, diğer altı Üye Devlet ile otomatik bilgi değişimi ilişkisini 30 Haziran 2021 tarihine kadar etkin hâle getirmek için 31 Mayıs 2021 tarihine kadar üst düzey siyasi taahhütte bulunmaya ve 2019 mali yılına ait bilgilerini 1 Eylül'e kadar tüm Üye Devletlerle paylaşmaya davet etmiştir. Mayıs 2021'de, Hazine ve Maliye Bakanı, söz konusu üst düzey taahhüdü yazılı olarak vermiştir ve Haziran'a kadar Türkiye, Kıbrıs haricinde tüm Üye Devletlerle otomatik bilgi değişimini etkin hâle getirmiştir.

Türkiye'nin, "Matrah Aşındırma ve Kâr Aktarımının Önlenmesi Amacıyla Vergi Anlaşması ile İlişkili Önlemlerin Uygulanmasına Yönelik Çok Taraflı Sözleşme"ye ilişkin, özellikle de Ülke Bazlı Raporlama açısından uygulama düzeyi de izlenmektedir. Türkiye, talep üzerine bilgi değişimi uluslararası standardının uygulanması için, Vergi Amaçlı Şeffaflık ve Bilgi Değişimi Küresel Forumu tarafından verilen notunu (süresi 2022 sonuna kadar) iyileştirme konusundaki kararlılığını sürdürmüştür. Söz konusu taahhütlere riayet edilmemesi, Türkiye'yi, AB'nin vergi konusunda işbirliği yapmayan ülkeler listesine dâhil edilmesi riskiyle karşı karşıya bırakacaktır.

Kovid-19 küresel salgınına müdahale tedbirleri kapsamında, Mart 2020'de Gelir İdaresi Başkanlığı, teşvik paketinin vergi ile ilgili bileşenlerine dair ilkeleri belirlemiştir. 1 Nisan-30 Haziran 2020 dönemi için (veya İçişleri Bakanlığı tarafından ilan edilen sokağa çıkma kısıtlamaları süresince) aşağıda yer alan vergi mükellefi kategorilerine "*mücbir sebep*" statüsü verilmiştir: (i) ticari, zirai veya mesleki kazanç yönünden gelir vergisi mükellefiyeti bulunanlar; (ii) Kovid-19 küresel salgınından doğrudan etkilenen 17 sektörde faal vergi mükellefleri; (iii) İçişleri Bakanlığı tarafından geçici olarak askıya alınan sektörde faaliyette bulunan vergi mükellefleri; (iv) kronik hastalığı olan veya 65 yaş ve üzeri vergi mükellefleri ve mali müşavirler. *Mücbir sebep* statüsü, vergi beyannamelerinin teslim süresinin Temmuz 2020'ye kadar uzatılması ve söz konusu beyannamelere istinaden tahakkuk eden vergilerin ödeme sürelerinin altı ay uzatılması anlamına gelmiştir.

Ocak 2021'de, iş yerinde istihdamın 18 Kasım 2020 tarihinden itibaren geçici olarak askıya alındığı sektörlerde faaliyette bulunan vergi mükellefleri de *mücbir sebep* statüsüne dâhil edilmiştir. Kasım 2020'de, konaklama hizmetlerine uygulanan %2'lik vergi oranı (2020 sonuna kadar %1) 1 Ocak 2022'ye ertelenmiştir.

Uygulama kapasitesi ve bilgisayar ortamına geçiş konusunda, Gelir İdaresi Başkanlığı elektronik belge yönetim sistemini etkin bir şekilde kullanmaktadır. 2004'te başlatılan e-beyanname uygulaması 2020'de %99,92'ye ulaşmıştır. Bütünleşik bir kamu mali yönetim bilişim sisteminin kurulmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı'nın (2019-21) uygulanmasına devam edilmiştir ancak kaydedilen ilerlemeyi izlemek üzere herhangi bir performans göstergesi belirlenmemiştir.

Fasıl 17: Ekonomik ve Parasal Politika

AB kuralları, merkez bankalarının bağımsızlığını gerektirmekte ve kamu sektörünün merkez bankaları tarafından doğrudan finansmanını yasaklamaktadır. Ayrıca, Üye Devletler ekonomi politikalarını koordine etmekte ve mali, ekonomik ve finansal gözetim sürecine tabi olmaktadır.

Türkiye, ekonomik ve parasal politika alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Merkez bankası üzerindeki yoğun siyasi baskının bir yansıması olarak rapor döneminde **gerileme** devam etmiştir. Birkaç başkanın art arda görevden alınması, Merkez Bankasının bağımsızlığını ve güvenilirliğini zedelemiş ve piyasa güveninin sarsılmasına neden olmuştur. Ekonomik Reform Programı (ERP) zamanında sunulmuş olsa da, mali bildirim tablolarında gecikmeler yaşanmıştır. 2020 Raporu'nda yer alan tavsiyeler kısıtlı olarak uygulanmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin:

- Merkez Bankasının bağımsızlığını ve güvenilirliğini güçlendirmesi;
- fiyat istikrarını sağlamak ve korumak amacıyla uygun bir para politikası yürütmesi;
- aşırı açık prosedürü kapsamında mali raporlama ve bildirim tablolarının ESA 2010 ile daha fazla uyumlaştırması gerekmektedir.

Para politikası konusunda, yasal çerçevede ifade edildiği üzere, Merkez Bankasının birincil hedefi, fiyat istikrarını ve hükümet ile birlikte belirlediği enflasyon hedefini sürdürmektir. Ancak Merkez Bankası, son on yılda %5'lik enflasyon hedefinden uzaklaşmıştır ve Türkiye, 2017'den bu yana çift haneli enflasyon oranları kaydetmekte olup, enflasyondaki artış eğilimi rapor döneminde hızlanmıştır. Artan enflasyonist baskı ve ekonomik dengesizliklerin kötüleştiği bir ortamda, Merkez Bankası, Ağustos 2020 ile Mart 2021 arasında politika faizini 1.075 baz puan artırarak %8,25'ten %19 seviyesine yükseltmiştir. Kasım 2020'den sonra, Merkez Bankası kararları, fiyat istikrarına önceliğin verildiği, para politikası çerçevesinin sadeleştirildiği ve para politikası işlemlerinde şeffaflığın bir ölçüde artırıldığı bir politika değişikliğini işaret etmiştir. Bununla birlikte, Mart 2021'de Merkez Bankası Başkanı'nın beklenmedik şekilde görevden alınması, para politikasının gidişatı konusunda belirsizliği yeniden artırmış ve Kasım 2020'den bu yana elde edilen kazanımları büyük ölçüde tersine çevirerek, döviz kurunda değer kaybının yaşandığı, döviz rezervlerinin azaldığı, enflasyon beklentilerinin ve risk primlerinin arttığı yeni bir dönemi tetiklemiştir.

Yeni Cumhurbaşkanlığı sistemi kapsamında yapılan mevzuat değişiklikleri, Cumhurbaşkanı'nın Merkez Bankası Başkanı'nı, başkan yardımcılarını ve Para Politikası Kurulu üyelerini atama ve görevden alma prosedürleri ile ilgili yetkilerini artırmıştır. Merkez Bankası Başkanı'nın iki yıldan daha kısa bir süre içerisinde art arda üç defa görevden alınması, para politikası üzerinde artan siyasi müdahaleyi yansıtmaktadır. Söz konusu idari değişiklikler, merkez bankasının faiz oranlarını düşürmesine yönelik siyasi baskı ile birleştiğinde, bankanın

kurumsal ve operasyonel bağımsızlığına ve güvenilirliğine daha fazla zarar vermektedir. Merkez Bankası Kanunu'na göre, kamu sektörünün parasal finansmanı yasaklanmaktadır ve kamu sektörünün finansal kuruluşlara imtiyazlı erişimi bulunmamaktadır. Merkez Bankasının yıllık net kârının tahsis edilmesine ilişkin esaslar kanunda değiştirilmiş; kârın %20'sinin ihtiyat akçesine ayrılmasını öngören hüküm iptal edilmiş ve birikmiş yedek akçelerin Genel Kurul onayı olmaksızın Hazineye devredilmesine imkân tanınmıştır. Bunu, Merkez Bankası kârının Hazineye çok büyük transferleri izlemiştir.

Ekonomi politikası alanında, kamu maliyesinin kalitesi ile ilgili iyi düzeyde ilerlemeler kaydedilmiştir. 2021 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu, program bütçe esaslarına göre hazırlanmıştır. Ancak, sayısal mali kuralların uygulanması ve bu kurallara uyumu takip eden bağımsız bir mali kurulun oluşturulması dâhil olmak üzere, Bütçe Çerçevesinin Gerekliliklerine İlişkin Direktif'e daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir. Aşırı Açık Prosedürü tabloları daha iyi bir kalitede ve kapsamda gönderilmiş olsa da, bu tablolarda ve kamu maliyesi istatistiklerinde iyileştirme yapılmasında hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye, ayrıca makroekonomik tahminlerinin güvenilirliğini artırmalı ve daha kapsamlı bir alternatif makroekonomik senaryo sunmalıdır.

2021-2023 Ekonomik Reform Programı (ERP) zamanında sunulmuştur. Yapısal reform öncelikleri, geçmiş yıllara kıyasla daha iyi tanımlanmıştır. Bununla birlikte, tanımlama, takvim, tahmini etki, riskler ve performans açısından söz konusu tedbirlerin kalitesinin artırılmasına yönelik ilave çabalara ihtiyaç bulunmaktadır. Mayıs 2020'de gerçekleştirilen Ekonomik ve Mali Diyalog toplantısının sonuçlarında yer alan politika tavsiyeleri kısmen uygulanmış olmakla birlikte, uygulama oranı geçmiş yıllara kıyasla iyileşmiştir.

Fasıl 19: Sosyal Politika ve İstihdam

Sosyal alandaki AB kuralları, iş hukuku, eşitlik, iş sağlığı ve güvenliği ve ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin asgari standartları kapsamaktadır. Söz konusu kurallar aynı zamanda Avrupa düzeyinde sosyal diyalogu da geliştirmektedir.

Türkiye, sosyal politika ve istihdam alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **gerileme** olmuştur. 2020 tavsiyeleri uygulanmamıştır. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- sendikal hakların kullanılmasını sınırlandıran engelleri kaldırması ve Kovid-19 sosyoekonomik toparlanma tedbirlerine yönelik de olmak üzere sosyal diyalogu etkili bir şekilde kullanması;
- özellikle iş kanunu ve iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı olmak üzere, işçi haklarıyla ilgili mevzuatın uygulanmasını iyileştirmesi;
- iş-özel yaşam dengesi politikalarına ve bakım hizmetlerine hız kazandırarak kadın istihdamını teşvik etmesi ve göçmen işçiler ve geçici koruma altındaki işçiler de dâhil olmak üzere küresel salgın sonrasında kayıtlı istihdama geçiş için politika araçları geliştirmesi gerekmektedir.

Türkiye, **iş hukuku** alanında kısmen hazırlıklıdır, ancak yürütme ve uygulamada önemli boşluklar varlığını korumaktadır. İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili konular hariç olmak üzere, 50'den az işçi çalıştırılan tarım ve orman iş yerleri ve ev hizmetleri İş Kanunu kapsamında yer almamaktadır. Mart 2021'de, etkisi henüz değerlendirilmemiş olan, Uzaktan Çalışma Yönetmeliği yayımlanmıştır. Kayıt dışı çalışma oranı 2020'de, büyük ölçüde Kovid-19 küresel salgını nedeniyle %30,6'ya düşmüştür (2019: %34,5). İş müfettişlerinin sayısı (2019: 1.060) Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından belirlenen kriterlerin altında kalmaya devam etmiştir. 2019'da denetlenen iş yeri sayısı %60 azalarak 7.298 olarak gerçekleşmiştir (2018:

18.952). İstihdamı koruma önlemleri kapsamında kanunla getirilen işten çıkarma yasağı 30 Haziran 2021'e kadar uzatılmıştır. Türkiye, ciddi bir mesele olmayı sürdüren, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nı uygulamaya devam etmiştir. Mülteci çocukların çocuk işçiliğine dâhil olmalarına ilişkin resmi bir veri bulunmamaktadır.

İş sağlığı ve güvenliği alanında Türkiye, AB çerçeve direktifi ile büyük ölçüde uyumludur. Ancak, 50'den az çalışanı olan az tehlikeli sınıfta yer alan iş yerlerinde iş güvenliği uzmanı ve iş yeri hekimi görevlendirme zorunluluğu dördüncü kez olmak üzere Temmuz 2023'e kadar ertelenmiştir. Ulusal iş sağlığı ve güvenliği stratejisinin süresi 2018'de sona ermiştir ve Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi 2018'den bu yana faaliyet göstermemektedir. Nisan 2020'de, sağlık çalışanlarını şiddet ve tacizden korumak üzere yasa çıkarılarak faille verilen cezalar artırılmıştır. Resmi veriler, iş ölümleri sayısında 2018'de 1.541'den 2019'da 1.147'ye düşüş olduğunu göstermektedir. En riskli sektörler inşaat ve ulaştırma olmuştur. 2019'da sosyal güvenlik kurumuna çok az sayıda (1.091) meslek hastalığı bildirilmiştir; bu ise eksik bildirimle işaret etmektedir. Kovid-19, bazı sektörlerde sağlık ve güvenlik risklerini artırmıştır. Bağımsız kaynaklara göre, (2019'daki 27 ölüme kıyasla) 2020'de 330 sağlık çalışanı iş yerinde yaşamını yitirmiştir.

Sosyal diyalog konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Ekonomik ve Sosyal Konsey, 2009'dan bu yana toplanmamıştır. Üçlü danışma kurulu da rapor döneminde toplanmamıştır. Bazı sendikalar ve işveren örgütleri, Kovid-19 küresel salgını kapsamında alınacak tedbirlere ilişkin ortak bildirimler yayınlamıştır. Kayıtlı özel sektör çalışanlarının %14,4'ü ve sendikalaşmasına izin verilen kamu görevlilerinin %65,4'ü sendika üyesidir; ancak kayıtlı özel sektör çalışanlarının yalnızca %7,8'i toplu iş sözleşmesi kapsamındadır. İşyeri ve sektör düzeyinde toplu sözleşme yetkisine dair çifte barajın olması ve kamu görevlilerinin grev hakkının olmaması, uluslararası çalışma standartlarına uyum ve sosyal diyalogun işleyişi bakımından önemli eksiklikler olmaya devam etmektedir. Çalışanlarının sendikalaşmasına izin verilmeyen kamu kurumlarının listesi ILO standartlarına göre geniş bir liste olmaya devam etmiştir. Çeşitli sendikal gösterilere yönelik polis müdahaleleri, örgütlenmeye çalışan işçilerin sistematik olarak işten çıkarılması (işten çıkarma yasağına rağmen), yönetici konumundaki sendika üyelerinin tutuklanması ve cezai kovuşturmayla tabi tutulması devam etmiştir.

İstihdam politikası ile ilgili olarak, iş gücü piyasasının durumu daha da kötüleşmiştir. İstihdam oranı (20-64), 2019'da %53,8'den 2020'de %51'e düşmüştür (kadınlar için %34,4'ten %32'ye ve erkekler için %73,2'den %70,1'e). İşsizlik oranının (15-74) 2019'da yüzde 13,7'den 2020'de yüzde 13,2'ye düşmesinin, işten çıkarma yasağı ve işsizlerin iş gücünden çekilmesinden kaynaklanmış olması ihtimal dâhilindedir. Aslında, iş gücüne katılma oranı 2019'da %58,4'ten 2020'de %54,9'a düşmüştür (kadınlar %38,7'den %35'e, erkekler %78,1'den %74,6'ya). TÜİK, Nisan 2021'de %27,4'e ulaşan atıl iş gücü oranını (15+) yayınlamaya başlamıştır.

Genç işsizlik oranı (15-24) hemen hemen değişmeden kalırken (2020: %25,1, 2019: %25,2), gençlerin iş gücüne katılım oranı %44,3'ten (2019) %39,0'a (2020) belirgin bir şekilde düşmüştür (erkekler %55,8'den %50,1'e, kadınlar %32,4'ten %27'ye). 15-29 yaş arası ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin (NEET) oranı daha da artmıştır (2020: %32, 2019: %29,5). Geçmiş yılların aksine, artış erkeklerde (%18,3'ten %21,3'e) kadınlara göre (%40,8'den %42,8'e) daha yüksek gerçekleşmiştir.

Türkiye İş Kurumunda (İŞKUR) iş ve meslek danışmanı sayısı aynı seviyede (4.781) kalmıştır. Kovid-19 kısıtlamaları, aktif iş gücü piyasası programlarından veya iş başı eğitimlerden yararlanan kişi sayısında önemli bir düşüşe yol açmıştır. Söz konusu programların etkililiğine ilişkin bilgiler sınırlıdır. İŞKUR, veri tabanında kayıtlı olan NEET'leri hedefleyen ve yaklaşık 175.000 NEET'e ulaşan yeni bir danışmanlık modelini uygulamaya başlamıştır.

Türkiye, Kovid-19'un iş gücü piyasası üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla “Sosyal Koruma Kalkanı” programını başlatmıştır. Asgari ücretin %60'ına denk gelen kısa çalışma ödeneği (KÇÖ) için başvuru kriterleri hafifletilmiştir; 2021 Nisan ortasına kadar 3,7 milyondan fazla çalışana kısa çalışma ödeneği verilmiştir ve program Haziran 2021'in sonuna kadar uzatılmıştır. İşten çıkarma yasağı kapsamında, Nisan 2020'den bu yana 2,5 milyondan fazla çalışan, net asgari ücretin yarısı kadar nakdi ücret desteği almıştır; bu ise ek gelir veya tasarruf olmaksızın geçinmek için neredeyse hiç yeterli olmamıştır. Ağustos 2020'de, 3 milyondan fazla çalışanın yararlandığı “normalleşme teşviki programı” başlatılmıştır. Nisan 2021 itibarıyla sağlanan toplam destek tutarı 51,4 milyar Türk lirasını aşmıştır.

Kayıt dışılık sosyal güvenlik sistemini zayıflatmaya devam etmiştir. Ayrıca, kayıt dışı çalışanlar kısa çalışma ödeneğinden (KÇÖ) veya nakdi ücret desteğinden yararlanamamıştır. Suriyeli mültecilerin ve göçmenlerin özel durumu, kişiye özel politika müdahalelerini gerektirebilmektedir. %95'i kayıt dışı olmak üzere, yaklaşık bir milyon Suriyeli mültecinin istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Mevcut en güncel resmi veriler, Suriyeli mültecilere 2019 sonuna kadar yaklaşık 100.000 çalışma izni verildiğini göstermektedir. Roman vatandaşlar Kovid-19 krizinden iş ve gelir kaybı bakımından orantısız şekilde etkilenmiştir. Engelliler için, Türkiye'nin, kapsayıcı iş yerlerinin ve uygun iş ekipmanlarının sağlanmasını teşvik etmenin yanı sıra destekli istihdam uygulamalarını yaygınlaştırması gerekmektedir (*Bkz. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar*).

Türkiye, **Avrupa Sosyal Fonunun** kullanımına ilişkin olarak iyi düzeyde hazırlıklıdır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, istihdam, eğitim, hayat boyu öğrenme ve sosyal içerme alanlarını kapsayan IPA programları kapsamında benzer sektörel fonları yönetmeye devam etmektedir (*Bkz. Fası 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu*).

Sosyal içerme ve sosyal koruma ile ilgili olarak, Türkiye'nin yoksulluğun azaltılmasına yönelik spesifik bir politika çerçevesi bulunmamaktadır. Yoksulluğun ve eşitsizliğin düzenli ölçümünde henüz Kovid-19 küresel salgınının etkisi yer almamaktadır. Kovid-19 küresel salgını ve yüksek enflasyon, hükûmetin sağladığı destek tedbirlerine rağmen nüfusun sosyal durumunu daha da kötüleştirmiştir. Uygulanmakta olan evrensel bir son çare asgari gelir planı olmadığından, mevcut sosyal yardım planları nispeten küçük tek sefere mahsus ödemelerle artırılmıştır. Yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındakilerin oranı 2019'da %33,2'ye yükselmiştir (2018'deki %32,4'nin üstünde ve AB-27 ortalaması %21,1'den kayda değer şekilde yüksek). Yoksulluk riski altındakilerin oranı 2019'da %22,4'e ulaşmıştır (AB-27: %16,5). TÜİK'in yaptığı 2020 gelir ve yaşam koşulları anketine göre, kalıcı yoksulluk oranı %13,7'ye ulaşmıştır (2018: %12,7). Ciddi maddi ve sosyal yoksunluk oranı %15,9'a yükselmiştir (2018: %15,4). Gelir eşitsizliği, 0,41'lik Gini katsayısı ile AB ortalamasının oldukça üzerinde kalmıştır. Beşte birlik gelir oranı (P80/P20) %8,3 olmuştur. Eşitsizlikler ve yoksulluk 2020'de daha da artmıştır.

2020'de sosyal yardım ödemelerinin toplam tutarı 69,3 milyar Türk lirası veya GSYH'nin %1,37'si olarak gerçekleşmiştir. Yaşlılara yönelik bakım hizmetleri de dâhil olmak üzere kaliteli sosyal hizmetlerin artırılması gerekmektedir. Yerel düzeyde belediyeler de, toplam sosyal yardımın %11'i nispetinde sosyal hizmet ve yardım sağlamaktadır. Kovid-19'a yanıt kapsamında, bazı belediyelerin düzenlediği yardım toplama programları, siyasi saiklerle yapıldıkları iddiasıyla 2020'de hükûmet tarafından engellenmiştir. Ulusal Roman Stratejisi'nin uygulanması sınırlı kalmıştır. Türkiye, 3,6 milyonu geçici koruma altına alınan Suriye vatandaşı olmak üzere yaklaşık 4 milyon mülteciye çok çeşitli kamu hizmetleri ve sosyal hizmetler sağlamaya devam etmiştir. Bu çabalar kısmi olarak AB tarafından finanse edilmektedir.

Türkiye'nin **istihdam ve sosyal politikada ayrımcılıkla mücadeleyle** ilgili olarak entegre bir stratejisi ya da eylem planı bulunmamaktadır ve bu alanda veri mevcut değildir. Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık kanunla yasaklanmamaktadır. Roman vatandaşlar, hedeflenen politika önlemlerinin yokluğunda kayıtlı işlerden büyük ölçüde dışlanmış durumdadır. LGBTIQ'ya yönelik nefret söylemi/olumsuz tutum artmıştır; bunun istihdama erişim ve sosyal koruma üzerinde olumsuz etkisi olabilecektir. Engellilerin hâkimlik, savcılık gibi belirli mesleklerde istihdama erişimine yönelik ayrımcı mevzuat ve uygulamalar hâlen yürürlüktedir (*bkz. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar*).

İstihdam ve sosyal politika alanında **kadın-erkek eşitliği** konusunda, iş gücü piyasasındaki cinsiyet farkı hâlâ çok yüksek düzeydedir. Kadın ve erkeklerin rol ve sorumluluklarına ilişkin ayrımcı kalıp yargılar endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. 2020'de %38,1 puanlık istihdamda cinsiyet farkı, aday ülkeler ve potansiyel aday ülkeler arasında en yüksek olanıdır. Erken çocukluk eğitimine kayıt oranı (3-5 yaş arası çocuklar) %41,78 ile hâlâ düşüktür. Küçük çocuklu annelerin istihdamını destekleyen bazı programların uygulanmasına devam edilmiştir, ancak yararlanıcı sayısı çok azdır. Karar alma pozisyonlarında kadınların temsili oldukça sınırlı kalmıştır (*bkz. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar*).

Fası 20: İşletme ve Sanayi Politikası

AB işletme ve sanayi politikası rekabetçiliği artırmakta, yapısal değişimi kolaylaştırmakta ve küçük ve orta ölçekli firmaları teşvik eden, ticari faaliyetler için elverişli ortam oluşturulmasını teşvik etmektedir.

Türkiye, işletme ve sanayi politikası alanında **kısmen hazırlıklıdır**. Rapor döneminde, başta AB sanayi politikası ilkeleriyle bağdaşmayan tedbirlerin alınması nedeniyle **gerileme** yaşanmıştır. Başlıca zorluklar, yerelleştirme ve kamu alımları uygulamalarının AB sanayi politikası ilkeleriyle uyumluluğu, büyük yatırımlara yönelik Devlet desteklerinde şeffaflığın olmaması, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, küçük ve orta ölçekli işletmelerin uzun vadeli finansman ihtiyaçları ve mikrofinansla ilişkin yetersiz yasal çerçeve ile ilgilidir. Geçen yılki raporda yer alan tavsiyeler, oldukça sınırlı ölçüde uygulanmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- yerel içerik gereksinimleri ve kamu alımları fiyat primleri gibi sanayi politikası ilkeleriyle bağdaşmayan planları kaldırması ve bunların yerine yeniliği etkili şekilde teşvik eden önlemler getirmesi;
- 2019'dan 2021'e kadar sektör stratejisinin uygulanmasının sonuçlarını ve ayrıca Sanayi Destek Programı kapsamında dağıtılan miktarları yayımlaması;
- tüm KOBİ destek tedbirlerinin etkilerine yönelik boşluk ve çakışmaların belirlenmesi için bir değerlendirme çalışması yürütmesi gerekmektedir.

İşletme ve sanayi politikası ilkeleri konusunda Türkiye, işletmeler için kamu ve ticari hizmetlerin daha fazla dijitalleştirilmesi, dijital becerilerin geliştirilmesi (*bkz. Fası: 10*), Devlet destekleri ve benzeri teşviklerde reform yapılması, KOBİ'lerin uluslararasılaşması ve özellikle döngüsel bir ekonomi planının hazırlanması dâhil olmak üzere sanayinin yeşil dönüşümüne (*bkz. Fası: 27*) yönelik tedbirleri içeren kapsamlı bir ekonomi reform paketini Mart 2021'de kabul etmiştir. Bununla birlikte, paket, kamu alımlarının yerli üreticiler lehine stratejik kullanımı, teknoloji transferi için satın alma garantileri, kilit ihracat ürünlerinin imalatı ve yerelleştirmeye yönelik sübvansiyonlar gibi AB sanayi politikası ilkeleriyle ve bazı durumlarda Gümrük Birliği kapsamındaki taahhütlerle bağdaşmayan önlemleri de içermektedir. Türkiye, kamu alımlarında, orta ve yüksek teknoloji sanayi ürünleri için zorunlu

olmak üzere, %15'lik yerli fiyat avantajı uygulamaya devam etmiştir. Yurt içi fiyat avantajının uygulandığı uluslararası ihalelerin yüzdesi 2020'de daha da artmıştır (bkz. Fası: 5). Türkiye, Ekim 2020'de, diğer hususların yanı sıra kamu alımları ve tedarik zincirlerinin yerelleştirilmesi konularında stratejik kararlar almakla görevli bir Sanayileşme İcra Heyeti oluşturmuştur. İlaçlar, tıbbi cihazlar, biyoteknolojik ürünler ve tarım ve ormancılık traktörleri gibi bir dizi sektörde yerleştirme planları uygulanmaya devam etmekte veya planlanmaktadır. Daha öngörülebilir yenilik dostu düzenleyici bir ortamda daha güçlü bir araştırma ve yenilik politikası (bkz. Fası: 25), daha etkili ve AB ile uyumlu bir stratejik alternatif oluşturabilir.

2019'da kabul edilen Sanayi Stratejisi performans göstergelerinin sonuçları yayımlanmamıştır. Kayıt dışı ekonomi Türkiye için hâlâ kilit bir zorluktur. Kayıt dışı ekonomiyle mücadeleyle yönelik Eylem Planı ve Stratejisi'nin (2019-2021) uygulanması, altta yatan iş ortamı faktörleri ele alınmadan baskıya odaklanarak devam etmiştir. Somut performans göstergeleri belirlenmediği ve hiçbir veri yayınlanmadığı için sonuçların değerlendirilmesi zordur. Türkiye'nin sözleşmeleri uygulama ve iflas çözümlene konusundaki performansı 2020'de kötüye gitmiştir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, yerli ve yabancı doğrudan yatırımı kolaylaştırmak için sektör bazında yatırım desteği hakkında bilgi için sanal bir tek durak hizmet noktası portalı kurmuştur.

İşletme ve sanayi politikası araçları konusunda Türk mevzuatı, Geç Ödemeler ile Mücadele Direktifi ile hâlâ tam uyumlu değildir. 11. Kalkınma Planı ve Sanayi Stratejisi imalat sektörünün teknolojik dönüşümüne odaklanmıştır. Türkiye teknoloji odaklı sanayi destek programı kapsamında, makine, bilgisayar, elektronik, optik, elektrik donanımı, tıbbi ilaçlar, kimya ve taşıma araçları gibi stratejik olarak seçilmiş sektörlerden 400 ürün grubunda yatırımı desteklemeyi amaçlamaktadır. Programın ilk çağrısında, makine sektöründe toplam 81 milyon avroluk 10 yatırım projesi desteklenmiştir. Söz konusu yatırımlara yönelik devlet desteği yeniden tahsis tutarı, AB-Türkiye Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerin aksine açıklanmamaktadır. Türkiye, küçük ve orta ölçekli firmalar başta olmak üzere, şirketleri destekleyen çeşitli planları uygulamaya devam etmiştir. Yenilik ekosistemlerine verilen destek, bölgesel olarak dengeli bir yaklaşımdan yoksun, faydalanıcıların bölgesel olarak yoğunlaştığı çok sayıda programa bölünmektedir. Bazı bölgelerde akıllı uzmanlaşma stratejileri oluşturulsa da bunların uygulanması hakkında sınırlı bilgi mevcuttur. Türkiye, Kovid-19 küresel salgınında, iş gücüne yönelik programları (kısmi işten çıkarma, kısa çalışma, ücret sübvansiyonu), ödeme erteleme önlemlerini (vergiler, sosyal güvenlik primleri, elektrik-su faturaları) ve kredi garantileri, doğrudan borç verme ve sübvansiyonlar yoluyla finansal desteği içeren, işletmelere yönelik çeşitli destek mekanizmalarını kullanmıştır. Yardıma, büyük ölçüde devlet bankalarının öncülük ettiği bir kredi etkisi hâkim olmuştur. Haziran 2021 itibarıyla esnaf, küçük işletme ve sanatkârlara sınırlı doğrudan nakit desteği sağlanmıştır. Teşvik paketinin GSYH'deki payının %12 olduğu tahmin edilmektedir ve bunun yaklaşık beşte dördü kredi kanalından gelmiştir.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından yürütülen çeşitli teknik yardım ve finansman programları işler haldedir. Ek programlar, Kovid-19 ile ilgili sektörlerde faaliyet gösteren şirketleri desteklemiştir. 73'ü işler halde olmak üzere 87 teknoloji geliştirme bölgesi mevcuttur. Yeşil Organize Sanayi Bölgelerine geçişleri, yenilenebilir enerji ve döngüsel ekonomi yeniliklerini teşvik edebilir. Ocak 2021 itibarıyla, 39.940 tamamlanmış projeden 1.277'sine patent alınmıştır (önceki rapor döneminde 33.921 projeden 1.117'sine patent alınmıştır). Türkiye, COSME Programına, Genç Girişimciler için Erasmus'a, Avrupa İşletmeler Ağına aktif bir biçimde katılmaya devam etmiştir.

Fasıl 25: Bilim ve Araştırma

AB, araştırma ve yenilik için önemli düzeyde destek sağlamaktadır. Özellikle, bilimsel mükemmeliyetin mevcut olduğu ve araştırmaya önemli düzeyde yatırım yapılanlar olmak üzere tüm Üye Devletler, AB'nin araştırma programlarından faydalanabilmektedir.

Genel olarak, Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki hazırlıkları **çok ileri düzeydedir**. Türkiye rapor döneminde **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir. Özellikle, ulusal araştırma ve yenilik kapasitesini artırmaya yönelik eylem planının uygulanması ve Avrupa Araştırma Alanı (ERA) ile uyumlu hâle getirilmesi, Türkiye'nin Ufuk 2020'de daha iyi performans göstermesine olumlu katkıda bulunmuştur. Türkiye ayrıca Ufuk Avrupa için gayriresmî ortaklık görüşmeleri başlatmıştır. Henüz tamamlanmamış olan yeni Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi dışında, geçen yılki raporda yer verilen öneriler büyük ölçüde ele alınmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- ulusal araştırma alanını (TARAL) ERA ile uyumlaştırmaya yönelik çabalarını sürdürmesi;
- Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi'nin güncellemesini tamamlaması;
- Ufuk 2020 performansını değerlendirmesi ve AB Araştırma ve Yenilik Çerçeve Programlarının faydalarını en üst düzeye çıkarmak için Ufuk Avrupa'ya yönelik hazırlık yapması gerekmektedir.

Araştırma ve yenilik politikası ile ilgili olarak, Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı 2018'de %1,03 iken, 2019'da %1,06'ya yükselmiştir. (AB 28 ortalaması %2,19 idi). Tam zamanlı eşdeğer Ar-Ge personeli toplam sayısı 2018'deki 172.119'a kıyasla 2019'da (%6,2) artarak 182.847'ye ulaşmıştır. Kadın personel sayısının payı %32'de kalmaya devam etmiştir. Rakamlarda ilerleme devam etse de, gerçek rakamlar ve AB 28 ortalaması arasındaki fark hâlâ önemli boyuttadır. 2020'de, yeni Bilim Teknoloji ve Yenilik Stratejisi hazırlıklarına “Öncelikli Ar-Ge ve Yenilik (RDI) Alanları” belgesinin hazırlanmasıyla devam edilmiştir. Daha fazla sosyo-ekonomik fayda için stratejinin, Ar-Ge ve yenilik çıktılarında daha fazla sonuç elde etmeye yönelik katkı sunması gerekmektedir.

2020'de Türkiye'nin ulusal araştırma ve yenilik kapasitesini artırmaya yönelik eylem planının uygulanması ve Avrupa Araştırma Alanı (ERA) ile uyumlu hâle getirilmesi, Türkiye'nin **Ufuk 2020**'de daha iyi performans göstermesine olumlu katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin 2019 ve 2020'deki başarı oranlarında, önceki yılların ortalamasına göre önemli ölçüde iyileşme kaydedilmiştir. Ancak, Ufuk 2020 programı boyunca genel performans, Türkiye'nin Ar-Ge kapasitesine kıyasla beklenenden daha düşük olmuştur. Türkiye'nin Ufuk 2020'deki performansını değerlendirmesi ve bir sonraki Çerçeve Programı olan Ufuk Avrupa'ya katılımı artırmak için eylemlerini sürdürmesi gerekmektedir.

Yenilik Birliği konusunda Türkiye, 2021 Avrupa Yenilik Skor Tablosuna göre 2020'de “mütevazı yenilikçi” konumundan “gelişmekte olan yenilikçi” konumuna gerilemiştir. Ülke, AB ortalamasının %74'ünden %55'ine düşmüştür. Bu sert düşüş diğerlerinin yanı sıra, yenilik anket verilerini kullanan göstergelerdeki performans düşüşü, bilgi ve iletişim teknolojileri eğitimi sağlayan işletmeler ve bilim ve teknolojiye insan kaynaklarının işten işe hareketliliğinden kaynaklanmıştır.

Akıllı Uzmanlaşma konusunda, AB fonlarının desteğiyle Türkiye, ulusal ve bölgesel düzeylerde Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi geliştirme, uygulama ve ağ oluşturma kapasitelerini iyileştirmeye başlamıştır. AB Ortak Araştırma Merkezinin Akıllı Uzmanlaşma Platformu'na beş bölge kaydedilmiştir.

Türkiye, Kovid-19 küresel salgınına yanıt olarak çeşitli eylemlerde bulunmuştur. Aşı ve ilaç geliştirme projelerinde yer alan Kovid-19 Türkiye Platformu'nun başlatılması, Kovid-19'un teşhis ve tedavisine yönelik araştırma faaliyetlerini desteklemeye ve Kovid-19'un sosyal ve ekonomik etkilerini analiz etmeye yönelik özel çağrılar söz konusu eylemler arasında yer almaktadır.

Fasıl 26: Eğitim ve Kültür

AB, finansman sağlanan programlarla eğitim ve kültür alanında işbirliğini ve açık koordinasyon yöntemiyle Üye Devlet politikalarının koordinasyonunu desteklemektedir. Üye Devletler, dezavantajlı geçmişi olanlar da dâhil olmak üzere, göçmen işçilerin çocuklarının ayrımcılığa maruz kalmasını önlemeli ve onlara nitelikli eğitim sağlamalıdır.

Türkiye eğitim ve kültür konusunda **kısmen hazırlıktır**. Bu fasılda, özellikle ulusal yeterlilikler sisteminin iyi işleyişi ile ilgili olmak üzere **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Türkiye, kalkınma politikalarındaki kültürün değerini de kabul etmekte ve kültürel mirasının tanıtımını ve korunmasını desteklemektedir. Geçen yılki raporda yer alan tavsiyelerin yalnızca bir kısmı uygulanmıştır ve söz konusu tavsiyeler geçerliliğini korumaktadır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- kız çocuklarına ve dezavantajlı grupların çocuklarına özel önem vererek kapsayıcı eğitimi daha da geliştirmesi ve okul terk oranlarını azaltmaya yönelik çalışmaları sürdürmesi ve yakinen izlemesi;
- Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinin ve Yükseköğretimde Kalite Kurulunun iyi bir şekilde işlenmesini daha fazla sağlaması;
- 2005 UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Sözleşme'yi uygulamak için somut adımlar atması gerekmektedir.

Eğitimle ilgili olarak, Türkiye'de erken çocukluk eğitimine erişim, yaş grubuna ve bölgeye göre değişmektedir. 2019-2020 eğitim öğretim döneminde okul öncesi eğitime (5 yaş) net kayıt olma oranı %68,3'ten %71,2'ye yükselirken (kızlar için %70,4, erkekler için %72), Türkiye'deki 3 ila 5 yaş arası çocuklar için karma olarak net kayıt olma oranı yalnızca %41,8'lik bir oran ile düşük kalmaktadır. Kırılgan çocukları kapsayan, belirli hedefler ve stratejiler tarafından yönlendirilen, esnek ve toplum temelli erken çocukluk eğitimi modellerinin uygulanması gerekmektedir. Erken çocukluk eğitimi hizmetlerinin genel niteliğinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

İlköğretim okullarında net kayıt olma oranı, kızlarda %93,5 ve erkeklerde %93,7 ile %92,1'den %93,6 oranına yükselerek hafif bir artış göstermiştir. Ortaokullarda net kayıt olma oranı, kızlarda %96,1 ve erkeklerde %95,7'lik bir oranla %93,3'ten %95,9'a yükselmiştir. Liselerde net kayıt olma oranı %84,2'den %85,0'a çıkmıştır (kızlarda %84,9, erkeklerde %85,2). Yükseköğretimde net kayıt olma oranı %44,1'den %43,4'e düşmüştür (kızlarda %46,3, erkeklerde %40,6).

Özel eğitime muhtaç öğrencilerin (normal sınıflarda bulunan özel ihtiyaçları olan öğrenciler) hem sayısı hem de oranı bir miktar artmış olup, 2019'da 398.815'ten 2020'de 425.774'e yükselmiş, bu artış 2020'deki %1,65 oranından %1,74'e yükselişi yansıtmaktadır. Ancak, eğitimde özel ihtiyaçları bulunan kız ve erkek öğrenciler arasında büyük bir fark bulunmaktadır (269.897 erkek öğrenciye karşılık 155.877 kız öğrenci).

Türkiye 2004'ten bu yana AB eğitim programlarına katılım sağlamaktadır. Erasmus+ programına yapılan başvuruların 2019'da 12.467 seviyesinden 2020'de 13.079'a çıkması Türk eğitim paydaşlarının programa gösterdikleri kesintisiz ilgiyi yansıtmaktadır. 2020'de 124

milyon avro tutarında 1.497 yeni proje sözleşmesi imzalanmıştır. Ayrıca, Avrupa Dayanışma Programı programına yapılan başvurular 2019'da 349'dan 2020'de 896'ya yükselmiştir; 2.000'den fazla katılımcının yer aldığı 269 projeye (181 gönüllülük projesi ve 88 dayanışma projesi) 6,12 milyon avro tutarında AB desteği verilmiştir. Türkiye, Kovid-19 küresel salgınının Erasmus+ ve Avrupa Dayanışma Programı'nın hem yararlanıcıları hem de potansiyel yararlanıcıları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için Avrupa Komisyonu tarafından önerilen tedbirleri uygulamıştır.

Türkiye'deki 207 yükseköğretim kurumu arasında kalite açısından farklılıklar devam etmekle birlikte, Türkiye, Bolonya sürecini uygulama bakımından ileri bir aşamadadır. Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarını denetleyen bir ulusal otorite olan Yükseköğretimde Kalite Kurulunun (YÖKAK) yeniden yapılandırılması idari ve mali bağımsızlığının artmasını sağlamıştır. Nisan 2020'de YÖKAK, Avrupa Yükseköğretimde Kalite Güvence Birliği'ne üye olmuştur.

YÖKAK 2020'de kalite güvencesi faaliyetlerine kurumsal akreditasyon programını da ilave etmiştir. Etkililiğini güvence altına almak amacıyla, ilgili yükseköğretim yönetmeliği ve usullerinin YÖKAK düzenlemelerine daha fazla uyarlanması gerekmektedir. YÖKAK ayrıca, operasyonel bağımsızlığını güçlendirmek amacıyla daimi personel sayısını daha fazla artırmayı amaçlamalıdır.

Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) tarafından ulusal mesleki yeterlilikler sisteminin uygulanması devam etmektedir. Ulusal meslek standartlarının ve ulusal niteliklerin hazırlanmasından ve belgelendirme kuruluşlarının yetkilendirilmesinden sorumlu yetkili otorite olan MYK, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi'nin (TYÇ) uygulanması görevini de üstlenmektedir.

Haziran 2021 itibarıyla, MYK tarafından onaylanan mesleki standartların ve yeterliliklerin sayısı, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi'nin işlevsel olarak uygulanması bakımından memnuniyet verici düzeyde artmıştır; bununla birlikte, mesleki yeterlilik belgelerinin sayısının hâlâ önemli ölçüde artırılması gerekmektedir. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi'nin (TYÇ) tam olarak uygulama çalışmaları MYK koordinasyonunda devam etmiştir. MYK belgeleri çerçevesinde, özel eğitim belgeleri entegre edilmiştir.

Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi'ne referanslanmış olsa da, Türkiye'nin, kalite güvencesi, kredi sistemleri, yeterliliklerin uyumu ve yaygın ve serbest öğrenimin geçerlilik kazanmasıyla ilgili ilke ve usullerin tam olarak yerine getirilmesini sağlamasına ihtiyaç duyulmaktadır. Örgün mesleki eğitim ve öğretim sektöründe, mevcut sınıf geçme sisteminin yerine modüler müfredat ve kredili modül sisteminin uygulanması, TYÇ'nin etkin bir şekilde uygulanması açısından önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Kültür ile ilgili olarak, 2019-2023 Stratejik Planı'nın uygulanmasına devam edilmiştir. Strateji, Türkiye'nin kültürel zenginliğini ve çeşitliliğini geliştirmeyi, Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşümünü desteklemeyi, kültür ve sanata erişimi kolaylaştırmayı, kültürel bağların milli gelire olan katkısını artırmayı ve kültürel diplomasi yoluyla kültürlerarası etkileşimi güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Strateji ayrıca, genel karar alma yetkisinin Kültür ve Turizm Bakanlığına ait olması suretiyle, yerel yönetimler, özel ve sivil girişimlerle artan işbirliği ihtiyacının altını çizmektedir. Kültürel sivil toplum kuruluşları, politika oluşturma ve strateji oluşturma süreçlerine sivil toplumun katılımını artırma çabalarını sürdürmüşlerdir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü, Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesine İlişkin 2005 UNESCO Sözleşmesi'nin koordinasyonundan ve uygulanmasından sorumludur. Sözleşme'nin uygulanması amacıyla somut adımlar henüz atılmamıştır.

Kovid-19 küresel salgını, kültür sektörünün kırılmasını ortaya çıkarmıştır. Kamu kuruluşları destek sağlamış, ancak tedbirler, yeterli ve kalıcı bir sonuç ortaya koymamıştır. Karantina döneminde, gerekli destek ve finansal kaynak sağlanmadığından birçok tiyatro ve sanat galerisi kalıcı olarak kapanmak zorunda kalmıştır.

Yerel makamların, kamu düzeni sağlamak ve güvenlik amacıyla sanatsal ve kültürel etkinlikleri iptal etme yetkisi bulunmaktadır. Kasım 2020'de Malatya Uluslararası Film Festivali Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından iptal edilmiştir. Festival, festival komitesinin “En İyi Erkek Oyuncu ve En İyi Kadın Oyuncu” ödülleri yerine cinsiyet ayrımı gözetmeyen “En İyi Performans” ödülünün verileceğini açıklamasının ardından iptal edilmiştir. Belediyeden yapılan yazılı açıklamada, kararın yerel değerlerle bağdaşmayan bir yaklaşım ortaya koyduğu belirtilmiştir. Kürt tiyatro oyunu Bêrû (Dario Fo'nun “Yüzsüz” oyunu), genel kamu düzenini bozma ve PKK ile yakın bağları bulunması gerekçesiyle Ekim 2020'de yasaklanmıştır. (Bkz. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar)

Gençlik ve spor konusunda Türkiye, görece genç ancak yaşlanan bir nüfusa sahiptir ve ortalama yaşı 32,6'dır (AB ortalama yaşı: 44). Yaşları 15 ile 24 arasında değişen 13 milyon Türk vatandaşı bulunmaktadır.

Türkiye, gençleri hedefleyen Avrupa Dayanışma Programından en çok yararlanan ülkeler arasında yer almaktadır. Hükümet, 2021-2027 döneminde Avrupa Dayanışma Programına katılımının yenilenmesi hususunda istekli olduğunu ifade etmiştir. 2014 ve 2020 yılları arasında, Erasmus+ kapsamında, Türk kuruluşları tarafından yürütülen 2.320 gençlik hareketliliği ve gönüllülük projesi, 51,1 milyon Avro tutarında seçilmiştir. 2020'de, 9,5 milyon Avro tutarında 283 gençlik projesi seçilmiştir.

Gönüllülük çalışmaları hem resmi olarak hem de sivil girişimler aracılığıyla teşvik edilmeye devam edilmiştir. Türkiye, Avrupa Spor Haftası girişiminde yer almaya devam etmiştir.

Ancak gençlerin karar alma süreçlerine katılmaları sınırlı veya etkisiz kalmıştır. Hükümetin ulusal bir gençlik konseyi kurma çabaları sürmektedir. Öte yandan, 2019'da Avrupa Gençlik Forumu tarafından gözlemci üye statüsü verilen, ancak Hükümet tarafından henüz tanınmayan bağımsız bir ulusal gençlik konseyi hali hazırda bulunmaktadır.

Fası 29: Gümrük Birliği

Tüm Üye Devletler, AB Gümrük Birliği'nin bir parçasıdır ve aynı gümrük kural ve usullerine tabidir. Bu durum, mevzuat uyumunu, yeterli uygulama ve yürütme kapasitesini ve bilgisayarlı ortak gümrük sistemlerine erişimi gerekli kılmaktadır.

Türkiye gümrük birliği alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Türkiye, AB'de serbest dolaşımda bulunan veya üçüncü ülke menşeli çok sayıda ürünün ithalatına uygulanan ilave vergileri uygulamaya devam ederek AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin temel hükümlerini ihlal etmiştir. Vergi muafiyeti, serbest bölgeler ve gözetim tedbirleri, AB müktesebatıyla tam olarak uyumlu değildir. Bu durum, Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerine de uygun değildir. Geçen yılki tavsiyeler sınırlı düzeyde uygulanmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- yeni mevzuatı AB Gümrük Kodu ile tam uyumlaştırma çabalarına hız vermesi;
- AB müktesebatı doğrultusunda risk temelli kontrolleri ve basitleştirilmiş usulleri uygulamaya koyması;
- malların etkili bir şekilde serbest dolaşımını engelleyen ithalat ve ihracat kısıtlamalarının

tamamını kaldırması;

→ ithal ürünler üzerindeki ek vergileri geri çekmesi ve ithalat vergilerini AB'nin Ortak Gümrük Tarifeleri ile tam uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir.

Gümrük mevzuatı alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, belirli ticari savunma önlemlerinin uygulanması dışında, AB'de serbest dolaşımdaki mallar için menşe belgesi gerekliliğini kaldırmaya yönelik olarak mevzuatının bir bölümünde değişiklik yapmıştır. Ancak, Türkiye'nin bu alandaki mevzuatı hâlâ çelişkilidir; uygulama belirsizliğini korumuştur ve bu da gümrük idaresinin art arda açıklamalar yapmasına neden olmuştur. Ayrıca, Türk Gümrük Kanunu'nu hâlâ AB Gümrük Kodu'yla uyumlaştırılmamıştır ve güvenlik ve emniyeti sağlamanın yanı sıra yasal ticareti kolaylaştırmak amacıyla, risk temelli kontrolleri ve basitleştirilmiş usulleri geliştirmek amacıyla daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. İhtisas gümrüklerinin belirlenmesi Gümrük Birliği hükümlerine aykırıdır. Gözetim tedbirleri, serbest bölgeler ve vergi muafiyeti uygulamaları AB müktesebatıyla henüz uyumlaştırılmamıştır. Türkiye, AB'de serbest dolaşımda bulunan veya üçüncü ülkelerden ithal edilen üçüncü ülke menşeli çok sayıda ürünün ithalatına uygulanan ilave vergileri uygulamaya devam etmiştir. Ayrıca bakır hurda ihracat kısıtlamalarını ve bazı deri ürünleri üzerindeki kısıtlamaları da uygulama devam etmiştir. Bu önlemler, geçen yılki raporda belirtildiği üzere Gümrük Birliği kurallarını ihlal etmektedir. Türkiye, Gümrük Birliği kurallarına aykırı olarak tatlı mısır ithalatına tek taraflı olarak orantısız yüksek vergiler uygulamaya devam etmiştir.

İdari ve uygulamaya ilişkin kapasite konusunda, sınır kontrollerine ilişkin gümrük uygulama kapasitesini güçlendirmeye yönelik çalışmalar devam etmiştir. Fikri mülkiyet haklarının gümrük uygulamalarının iyileştirilmesi için daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir. Güvenlik ve emniyet tedbirlerini uygulamaya yönelik risk temelli kontrollerin kayda değer düzeyde iyileştirilmesi gerekmektedir. Türkiye, Ortak Transit Rejimi Sözleşmesi'ne katılmasının bir parçası olarak, bilgisayarlı transit sistemini uygulamaktadır. Ancak, tarife bilgi teknolojileri (BT) sistemleri henüz mevcut değildir. İş girişimleriyle uyumlu BT stratejisinin uygulanması ve yasal zemine uygun hâle getirilmiş belgeye dayalı gümrük iş süreçlerinin güncel tutulması gerekliliği devam etmektedir.

GRUP 4: YEŞİL GÜNDEM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BAĞLANTISALLIK

Bu grupta şunlar yer almaktadır: taşımacılık politikası (Fasıl 14), enerji (Fasıl 15), trans-Avrupa ağları (Fasıl 21) ve çevre ve iklim değişikliği (Fasıl 27).

Türkiye, taşımacılık politikası alanında **kısmen hazırlıklıdır**. Rapor döneminde, özellikle kara yolu güvenliği stratejisinin benimsenmesi ve Akıllı Ulaşım Sistemleri Stratejisi'nin güncellenmesiyle bağlantılı olarak **sınırlı ilerleme** kaydetmiştir. Enerji konusunda Türkiye **kısmen hazırlıklı** olmakla birlikte, gaz piyasasının serbestleştirilmesi konusunda daha fazla çalışması ve nükleer güvenlik ve emniyet konusunda işbirliği geliştirmesi gerekmektedir. Bulgaristan sınırını İstanbul'a bağlayan Halkalı-Kapıkule demir yolu hattının yapımının devam etmesi dolayısıyla Türkiye, enerji ve taşımacılık ağlarında bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

Türkiye çevre ve iklim değişikliği alanında **belirli düzeyde** hazırlıklıdır ve hem azaltım hem de uyum ile ilgili olarak kritik çevre ve iklim sınamalarıyla karşı karşıyadır. İklim değişikliği ile ilgili Paris Anlaşması'nın onaylanması, atık yönetiminde ve atık su arıtımında kapasitenin artırılması ve mevzuat uyumu dâhil **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir ancak uygulama ve yürütme zayıf kalmaya devam etmektedir. Türkiye'nin Paris Anlaşması uyarınca ulusal olarak belirlenmiş katkısını artırarak uzun vadeli stratejik karbonsuzlaştırma ve uyum planları ile bunları ulusal düzeyde yansıtabilecek olan gerekli mevzuata yönelik ile çalışmalara devam etmesi gerekmektedir.

Fasıl 14: Taşımacılık Politikası

AB'nin, kara yolu taşımacılığı, demir yolları, iç su yolu taşımacılığı, kombine taşımacılık, hava yolu taşımacılığı ve deniz taşımacılığında teknik ve emniyet standartları, güvenlik, sosyal standartlar ve piyasanın serbestleştirilmesi konularında ortak kuralları bulunmaktadır.

Türkiye, taşımacılık politikası alanında **kısmen hazırlıklıdır**. Rapor döneminde, **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Geçen yılki tavsiyeler kısmen yerine getirilmiştir: Türkiye, 2021-2030 Kara yolu Trafik Güvenliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı ile güncellenmiş Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) Strateji Belgesi ve 2023 Eylem Planı'nı kabul etmiştir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- 2030 ve 2050 yıllarına kadar taşımacılık sektörü emisyonlarının önemli ölçüde azaltılmasına yönelik somut hedefler oluşturmak üzere Komisyonun Sürdürülebilir ve Akıllı Hareketlilik Stratejisi'ne uygun olarak tüm ulaştırma türlerini kapsayan yeni bir taşımacılık stratejisi hazırlaması;
- yeni demir yolu sektörü reformunu kabul etmesi ve demir yollarından sorumlu kuruma verilen sübvansiyonları aşamalı olarak kaldırması;
- özellikle kentsel alanlarda Avrupa Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) Çerçeve Mimarisini, kapsayıcı AUS mimarisi olarak değerlendirmesi gerekmektedir.

Genel taşımacılık konusunda AB müktesebatı ile ilgili olarak, Türk taşımacılık mevzuatı AB müktesebatı ile tam uyumlu değildir. Türkiye, henüz Ulaşım için Temiz Enerji Paketi ile uyum sağlamamıştır. Kentsel hareketlilik, daha kapsamlı bir politika çerçevesi ile merkezi ve yerel makamlar arasında net bir kurumsal yapılanmayı gerektirmektedir.

Kara yolu taşımacılığı konusunda, yasal çerçeve AB müktesebatına uyum bakımından iyi düzeyde hazırlıklıdır. Rapor döneminde, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, 2020 Stockholm Deklarasyonu ve 2021-2030 AB Kara yolu Trafik Güvenliği Politika Çerçevesi ile uyumlu Kara yolu Trafik Güvenliği Stratejisi ve Eylem Planı'nı kabul etmiştir. İçişleri Bakanlığı, Kara Yolu Trafik Güvenliği Lider Kurumu olarak atanmıştır. Türkiye, güvenli, akıllı ve sürdürülebilir hareketliliğe ulaşmak için yapılandırılmış bir yasal çerçevenin kabul edilmesini de öngören yeni bir Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) Strateji Belgesi'ni kabul etmiştir. Türkiye, Covid-19 küresel salgını süresince AB'nin Yeşil Kuşak girişimi ile etkin bir şekilde işbirliği yapmıştır. Türkiye'nin, kara yolu taşımacılığı sektöründe sürücülerin görevlendirilmesi ile sürüş ve dinlenme süreleri, takograflar aracılığıyla konumlandırma, kara yolu taşımacılığı işletmecisinin mesleğe erişimini, uluslararası nakliye piyasasına erişimi ilgilendirdiği için Birinci Hareketlilik Paketi'ne ilişkin kara yolu taşımacılığı müktesebatı revizyonlarına uyum sağlaması beklenmektedir.

Türkiye **demir yolu taşımacılığı** alanında kısmen hazırlıklıdır. Rapor döneminde, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryollarının (TCDD) kurumsal yapısı, hâlâ ne demir yolu işletmecisinin altyapı yöneticisinden ne de demir yolu düzenleyicisinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığından etkin bağımsızlığını sağlamaktadır. Yeni bir demir yolu sektörü reformuna ihtiyaç duyulmaktadır ve yeni bir kapsamlı demir yolu çerçeve kanununun kabul edilmesi gerekmektedir. Demir yolu sisteminin karşılıklı işletilebilirliğine ilişkin düzenleme hâlâ son hazırlık aşamasındadır. Demir yollarından sorumlu kuruma verilen devlet destekleri, demir yollarının serbestleştirilmesi sürecini engellemeye devam etmiştir.

Türkiye, **deniz taşımacılığı** alanında AB müktesebatına uyum konusunda iyi düzeyde hazırlıklıdır. Rapor döneminde, sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. 2019'da kurulan liman tek

pencere sisteminin AB müktesebatı ile uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir. Denizcilik Genel Müdürlüğü, Avrupa Denizcilik Emniyeti Ajansı ile işbirliği içerisinde Marpol Ek VI, balast su yönetimi ve deniz kirliliği konularında eğitim düzenlemiştir. Türkiye, gemilerden kaynaklanan atıkların limanlardaki atık kabul tesislerine teslimi konusunda tek seferlik ilkenin kapsamlı bir şekilde uygulanması ile ilgili yeni AB müktesebatına uyum sağlamalıdır.

Türkiye, iç su yolları konusunda sınırlı ilerleme kaydetmiştir ve bu konudaki temel uluslararası anlaşmaları imzalamamıştır. Türkiye, iç su yolu taşımacılığı alanında ilgili AB mevzuatına henüz uyum sağlamamıştır.

Türkiye **hava yolu taşımacılığı** alanında kısmen hazırlıklı olmakla birlikte rapor döneminde, ilerleme kaydetmemiştir. Türk mevzuatının, özellikle hava trafik yönetimi ve havacılık emniyeti alanlarında AB ile uyumlu hâle getirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Komisyonun kapsamlı hava taşımacılığı anlaşması müzakereleri için yetkisi herhangi bir sonuca ulaşmadan sona ermiştir ve Türk Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü ile Avrupa Havacılık Emniyeti Ajansı (EASA) arasındaki çalışma düzenlemelerinde ilerleme kaydedilmemiştir. Ayrıca, Türkiye'deki ve Kıbrıs'taki hava trafik kontrol merkezleri arasındaki iletişimin yetersizliği, Lefkoşa uçuş bilgi bölgesinde havacılık emniyeti bakımından tehlike oluşturmaya devam etmiş olup, operasyonel bir çözüm bulunmasını gerektirmektedir.

Kombine taşımacılık konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Nisan 2021'de kombine yük taşımacılığına ilişkin taslak mevzuat kapsamına 'yeşil lojistik/taşıyıcı' kavramı eklenmiştir.

Kıbrıs'ta kayıtlı, Kıbrıs ile ilgisi olan ya da son uğradığı liman Kıbrıs'ta bulunan gemiler ve uçaklara yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Fasıl 15: Enerji

AB enerji politikası, arz güvenliği, enerji iç piyasası, hidrokarbonlar, yenilenebilir enerji kaynakları, enerji verimliliği, nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularını kapsamaktadır.

Türkiye, bu fasılda **kısmen hazırlıklıdır**. Genel olarak, yeni düzenleyici kurumdaki personel istihdamına ilişkin ve yapısal ve sorunlar devam etmesine rağmen, nükleer enerjiye ilişkin düzenleyici çerçevesini geliştirmeye devam eden Türkiye'de **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Arz güvenliği konusunda iyi düzeyde ilerleme devam etmiştir. 2020 tavsiyeleri, bir dereceye kadar ele alınmıştır.

Hidrokarbonlar konusunda Türkiye, Kıbrıs'ın deniz yetki alanlarındaki yasa dışı sondaj faaliyetlerini durdurmuş ve Doğu Akdeniz'deki gerilim, 2021'in başında azalmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- doğal gaz sektöründe şeffaf, maliyet bazlı ve ayrımcı olmayan bir fiyatlandırma oluşturulması ve faaliyetlerin ayrıştırılması için hukuki olarak bağlayıcı bir plan ve bir takvim hazırlanması suretiyle doğal gaz piyasası reformunu derinleştirilmesi; ayrıca, AB'nin Üçüncü Enerji Paketi'ne uyum sağlanması amacıyla, Doğal Gaz Piyasası Kanunu'nu güncellemesi;
- Euratom müktesebatına uyumlu mevzuat kabul etmesi, nükleer enerjinin yönetiminde yapı, personel ve koordinasyona ilişkin konulara açıklık getirmesi ve yeni kurulmuş olan Nükleer Düzenleme Kurumunun bağımsızlığını temin etmesi; nükleer güvenlik konusundaki mevzuat uyumu ile Akkuyu nükleer santralindeki stres testlerini tamamlaması;

→ yerli katkı gerekliliğine ilişkin uygulamalarının DTÖ ve AB-Türkiye Gümrük Birliği kurallarıyla çelişmesi nedeniyle, yenilenebilir enerji sektöründe, bu tarz uygulamaları sonlandırması gerekmektedir.

Faaliyete geçen Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) Güney Gaz Koridoru'nun (GGK) Avrupa kısmına doğal gaz nakletmesiyle, **arz güvenliği** konusunda iyi düzeyde ilerleme devam etmiştir. Trans-Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin (TAP) tamamlanmasıyla, 1 Ocak 2021 tarihinde Avrupa'ya doğal gaz akışı başlamıştır. Ege kıyısında, Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ) tarafından işletilen Türkiye'nin üçüncü Yüzer Depolama ve Yeniden Gazlaştırma Ünitesi (FSRU) LNG terminalinin inşası tamamlanmıştır. Rusya'yı Türkiye'ye bağlayan Türk Akım Boru Hattı, tam olarak işler hâle gelerek, güneydeki birçok AB Üye Devleti piyasasına, doğal gaz dağıtmaya başlamıştır.

İç enerji piyasası konusunda, elektrik ve doğal gaz tarifelerinde şeffaf, maliyet tabanlı ve ayrımcı olmayan fiyatlandırma mekanizmaları oluşturulması konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Dikey olarak bütünleşik BOTAŞ, piyasadaki hâkim konumu sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum, 2021'de türev ürünler piyasasının başlatıldığı, yeni kurulan İstanbul Enerji Borsasının (EXIST) gerçek anlamda uygulanabilirliğini etkilemektedir. Bu, piyasaya daha fazla derinlik ve likidite sunmalıdır.

Doğal Gaz Piyasası Kanunu uzun zamandır güncellenmeyi beklemektedir. Türkiye'nin doğal gaz piyasasının serbestleştirilmesi konusunda ilerleme olmaması, diğerlerinin yanı sıra, ülkenin Rusya ile olan uzun vadeli doğal gaz tedarik sözleşmelerinden bazılarının yeniden başlatılması beklenen müzakerelerde şeffaflık sağlanmaması ile bağlantılıdır.

2020'de Türkiye'nin spot LNG ithalatları, belirgin şekilde artmıştır. Katar'dan gelen spot hacimlerde, geçen yılın 3,2 bcm'lik oranına kıyasla, %32,1'lik artış kaydedilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nden ithal edilen spot LNG, geçen yıla kıyasla %144'lük bir artışla, 3 bcm'ye ulaşmıştır. Türkiye; Norveç, Fransa, İspanya ve Kamerun'dan da LNG ithal etmiştir.

Hidrokarbonlar konusunda, Türkiye'nin, AB müktesebatıyla uyumu ileri düzeyde olmakla birlikte, hidrokarbonların geçişi konusu da dâhil olmak üzere, Açık Deniz Petrol ve Doğal Gaz Faaliyetlerinin Güvenliğine ilişkin 2013/30/AB sayılı Direktif ile daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir. Türkiye'nin Kıbrıs ve Yunanistan deniz yetki alanlarında yetkisiz olarak halen sürdürdüğü ve yeni başlattığı hidrokarbon arama faaliyetleri nedeniyle, Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki gerilim, 2020'nin ikinci yarısında artmıştır. Kasım 2020'de AB Zirvesi, mevcut kısıtlayıcı önlemler çerçevesinin süresini uzatmıştır. Türkiye, Kıbrıs'ın deniz yetki alanlarındaki yasa dışı sondaj faaliyetlerini durdurmuş ve Doğu Akdeniz'deki gerilim, 2021'in başında azalmıştır.

Yerli ve **yenilenebilir enerji** kaynaklarının kullanımının en üst seviyeye çıkarılmasına yönelik strateji sonrası 2020'de, ülkenin, elektrik üretimindeki yenilenebilir enerji payı, büyük bir bölümü (%29) hidroelektrikten sağlanarak %44'e çıkmıştır. Toplam kurulu elektrik üretimi kapasitesindeki yenilenebilir enerji tesislerinin oranı, geçen yılın %45'lik oranından 2020'de %51'e çıkmıştır.

Türkiye'nin kurulu yenilenebilir enerji kapasitesindeki büyümeyi, temel olarak 2021'in ortalarında sona eren, ABD doları tabanlı tercihli tarife garantilerinden faydalanan özel yatırımlar tetiklemiştir. Ocak 2021'de bu destek mekanizmasının uzatıldığı duyurulmuştur. Daha önce olduğu gibi, Haziran 2021'de (mevcut uygulamanın süresinin dolmasından hemen sonra) yeni bir mali destek uygulaması yürürlüğe girmiştir ve Aralık 2025'e kadar hizmete sokulan tesisler, sonraki 10 yıl boyunca bu uygulamadan faydalanacaktır. Öncekinin aksine, yeni uygulamada Türk lirası esas alınmaktadır. Yeni planda, 2026'ya kadar başlangıç olarak 5 yıl süreyle, yenilenebilir enerji tesislerinde yerli ekipman kullanılmasına yönelik ilave mali

teşvikler sunulmasına devam edilmektedir. Türkiye'deki Yerli Katkı Gerekliliği uygulamalarının uzatılması, endişe yaratmaya devam etmektedir. Özellikle devlet tarafından belirlenen Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanlarında uygulanan yerli katkı gerekliği uygulamaları, DTÖ ve AB-Türkiye Gümrük Birliği kuralları ile çelişmekte ve AB'nin ve diğer uluslararası şirketlerin Türk enerji piyasasındaki rekabet edebilirliğini etkilemektedir.

Enerji verimliliği konusunda kabul edilen mevzuatın uygulanması bakımından bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 2018 Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (UEVEP), Türkiye'nin, 2023 'e kadar, Enerji Verimliliği Strateji Belgesi'nde yıllık bazda belirtilen hedeflere ulaşılması yönündeki çabalarını yansıtmaktadır. Bu takvimin dışında politikaların devam ettirilmesi ve sürdürülebilirliği konusu, yeterince açık değildir. AB'nin, zamanında kabul edilmesine yönelik tavsiyesine rağmen Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı kapsamında öngörülen ulusal enerji verimliliği finansman mekanizması, hâlâ yürürlükte değildir. Ulusal enerji verimliliği finansman mekanizması kurulmamıştır. Kamuda Enerji Performans Sözleşmelerine ilişkin usul ve esaslar, Ağustos 2020'de yayımlanmıştır.

Nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konusunda Türkiye, yeni düzenleyici kurumdaki personel istihdamına ilişkin sorunlara rağmen, düzenleyici çerçevesini geliştirmeye devam etmiştir. Radyasyon Acil Durumlarının Yönetimi, Nükleer Tesislerin ve Nükleer Maddelerin Emniyeti, Nükleer Güvence Denetimi ve Doğrulama, Nükleer İhracat Kontrolü, Radyoaktif Kirliliğe Maruz Kalmış Alanların Çevresel İyileştirme Faaliyetlerinin Yetkilendirilmesi ve Nükleer Düzenleme Kurumu İdari Yaptırımlar Yönetmelikleri kabul edilmiştir. Mart 2021'de Anayasa Mahkemesi, Nükleer Düzenleme Kurumunu kuran 2018 tarihli Kanun'u iptal etmiştir; yasal boşluğun önlenmesi amacıyla Mahkeme, Nükleer Düzenleme Kurumuna faaliyetlerini sürdürmesi için bir yıllık bir geçiş süresi tanımış ve Hükümetten, en geç Mart 2022'de yürürlüğe girmesi gereken yeni bir mevzuat hazırlanması istenmiştir.

Diğerlerinin yanı sıra, radyoaktif atık yönetimi ve bertarafı, nükleer enerji sektöründe araştırma ve eğitim faaliyetlerinden sorumlu Türkiye Enerji, Nükleer ve Maden Araştırma Kurumu (TENMAK), Türkiye Atom Enerjisi Kurumunun (TAEK) yerini almıştır. Nükleer enerji sektöründeki iki kurum arasında nitelikli personelin ve görevlerin aktarılması konusundaki şeffaflık yeterli olmamıştır.

Akkuyu nükleer santrali ile ilgili olarak ve Türkiye'nin stres testlerini AB modelini kullanarak yürüteceğine dair 2011'de vermiş olduğu gönüllü taahhüdü takiben, daha önce öngörülen iki aşamalı yaklaşımdan, daha etkin, tek aşamalı bir yaklaşıma geçilmesi amacıyla, Komisyon ve Türkiye Nükleer Düzenleme Kurumu arasında bir anlaşmaya varılmıştır. Bir sonraki adım; Avrupa Komisyonu ve Türkiye'nin Gözlemci olarak yer aldığı Avrupa Nükleer Güvenlik Düzenleyicileri Grubu tarafından, Türkiye Ulusal Raporu'nun şeffaf bir emsal değerlendirmesinin yapılması olacaktır.

Türkiye'nin hâlâ, Kullanılmış Yakıt İdaresinin ve Radyoaktif Atık İdaresinin Güvenliği Üzerine Birleşik Sözleşme'ye taraf olması ve Avrupa Topluluğu Acil Radyolojik Bilgilerin Değişimi (ECURIE) sistemine üye olması gerekmektedir.

Fasıl 21: Trans-Avrupa Ağları

AB, iç pazarı güçlendirmek ve büyüme ve istihdama katkıda bulunmak amacıyla taşımacılık ve enerji alanlarında, Trans-Avrupa ağlarını teşvik etmektedir.

Türkiye, Trans-Avrupa ağlarında **çok ileri** düzeydedir. Faaliyete geçen Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) Güney Gaz Koridoru'nun (GGK) Avrupa kısmına gaz iletilmesiyle enerji ağlarında ve Bulgaristan sınırını İstanbul'a bağlayan Halkalı-Kapıkule demir yolu

hattının yapımının devam etmesi dolayısıyla taşımacılık ağlarında **bazı ilerlemeler** mevcuttur. Geçen yılki raporda yer alan tavsiyelerin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir.

Aşağıda belirtilen eksiklikleri gidermenin yanı sıra gelecek yıl, Türkiye'nin özelliklerle:

- TEN-T ağlarında uyumu kolaylaştırmak amacıyla AB müktesebatının önemli bölümlerine uyum çalışmalarını hızlandırması;
- AB müktesebatına uygun biçimde şeffaf, maliyet tabanlı ve ayrımcı olmayan bir doğal gaz transit rejimi oluşturması ;
- üçüncü köprü demir yolu bağlantılarına ilişkin hazırlıklarını hızlandırması gerekmektedir.

Enerji ağlarıyla ilgili olarak, faaliyete geçen Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) Güney Gaz Koridoru'nun (GGK) Avrupa kısmına gaz iletilmesiyle **enerji ağlarında** bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Gaz şebekeleri ve İletim Sistemi Operatörü (TSO) işbirliği ile ilgili olarak, Türkiye'nin Ulusal Petrol Kurumu BOTAŞ'ın Avrupa Gaz İletim Sistemi Operatörleri Ağı'na (ENTSO-G) üyeliği öngörülmektedir. Devlete ait olan BOTAŞ, piyasa rekabetini engelleyen ticari ve şebeke operatörü işlevleriyle dikey bütünleşik yapısını ve Türkiye gaz piyasasındaki hâkim konumunu korumuştur. Doğal Gaz Piyasası Kanunu uzun zamandır güncellenmeyi beklemektedir. Doğal gaz sektöründe şeffaf, maliyet tabanlı ve ayrımcı olmayan bir fiyatlandırma oluşturulması yönünde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. (Bkz. Fası 15: Enerji). Türkiye Elektrik İletim Sistemi Operatörünün (TEİAŞ), Avrupa Elektrik İletim Sistemi Operatörleri Ağı (ENTSO-E) nezdindeki gözlemci üye statüsü yenilenmemiş olmasına rağmen, TEİAŞ ilgili çalışma gruplarının teknik görüşmelerine katılmaya devam etmektedir.

Elektrik şebekelerine ilişkin olarak, Türk elektrik şebekesinin ENTSO-E standartlarına uygun olarak modernizasyonuna ve iyileştirilmesine devam edilmiştir. Türk elektrik sistemi için önemli bir zorluk, artan miktarlardaki yenilenebilir enerjinin güvenli bir şekilde entegrasyonunu sağlamak olacaktır. *Avrupa ile ara bağlantılar* bakımından Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan ile mevcut hatları üzerinden 650 MW elektrik ithal edebilmekte ve 500 MW da ihraç edebilmektedir. Bu hatların genişletilmesine ve Bulgaristan sistemi üzerinden Romanya'ya yeni bir ara bağlantı hattına ilişkin teknik çalışmalar devam etmektedir.

Taşımacılık ağlarıyla ilgili olarak, Türkiye, TEN-T ağ verilerini düzenli olarak taşımacılık bilgi yönetim sistemlerine (TİMS) işlemeye devam etmiştir. Halkalı-Kapıkule demir yolu hattı projesinin %38'i Covid-19 küresel salgınına rağmen tamamlanmıştır. Demir yolu izleme kurulu oluşturulmuş ve ilk toplantısı Eylül 2020'de yapılmıştır. AB ile yapılan finansman anlaşmasında koşul olduğu üzere, Türkiye'nin, üçüncü İstanbul köprüsü bağlantılarının hazırlanması ve finansmanına yönelik çalışmaları hızlandırması gerekmektedir. Geriye kalan arazi kamulaştırmaları ve Kanal İstanbul projesinin bu demir yolu projelerinin gelişimi ile bağlantısı endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Fası 27: Çevre ve İklim Değişikliği

AB, iklim ile ilgili güçlü eylemleri, sürdürülebilir kalkınmayı ve çevrenin korunmasını teşvik etmektedir. AB hukuku, iklim değişikliği, su ve hava kalitesi, atık yönetimi, doğa koruma, endüstriyel kirlilik, kimyasallar, gürültü ve sivil koruma konularına ilişkin hükümler içermektedir.

Türkiye bu alanda **belirli düzeyde hazırlıklıdır** ve hem azaltım hem de uyum ile ilgili olarak kritik çevre ve iklim sınamalarıyla karşı karşıyadır. Paris Anlaşması'nın TBMM tarafından onaylanması da dâhil olmak üzere **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir ve böylece geçen yıldan önemli bir tavsiyeye karşılık verilmiştir. İklim değişikliği konusunda, Türkiye'nin, Paris

Anlaşması uyarınca ulusal olarak belirlenmiş katkısını artırarak, uzun vadeli stratejik karbonsuzlaştırma ve uyum planları ile bunları ulusal düzeyde yansıtacak olan gerekli mevzuata yönelik çalışmalara devam etmesi gerekmektedir. Atık yönetiminde ve atık su arıtımında kapasitenin artırılması ve mevzuat uyumu ile ilgili olarak olumlu ilerlemeler kaydedilmiştir, ancak mevzuatın yürürlüğe konulması ve uygulanması hâlâ zayıftır. Geçen yılki raporda yer alan tavsiyelerin yalnızca bir kısmı uygulanmıştır ve söz konusu tavsiyeler geçerliliğini korumaktadır. Daha iddialı ve iyi koordine edilmiş çevre ve iklim politikalarının oluşturulmasına ve uygulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Stratejik planlamaya, büyük yatırımlara ve daha güçlü bir idari kapasiteye de ihtiyaç duyulmaktadır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- atık, su ve endüstriyel kirlilikle ilgili direktiflere ilişkin uyumu tamamlaması ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Direktifi'nin doğru bir şekilde uygulanmasını sağlaması;
- halkın katılımı ve çevresel bilgiye erişim hakkına ilişkin AB müktesebatına uyumu ve fiilî uygulamayı sağlaması;
- İklim değişikliği ile ilgili Paris Anlaşması'na katkısını artırması ve uygulaması ve iklim eylemiyle ilgili AB müktesebatına uyumunu tamamlaması gerekmektedir.

Çevre

Türkiye **yatay mevzuat** alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Türkiye, büyük ölçüde AB ÇED Direktifi ile uyumlu bir Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) mevzuatına sahiptir. Ancak, sınır aşan istişarelere dair usuller, ÇED ve Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Direktifleri ile uyumlu değildir. ÇED mevzuatının uygulanmasına ilişkin olarak, çevre üzerinde önemli etkileri olan tartışmalı projelerde mahkeme kararlarının uygulanmaması veya siyasileşmesi hususlarında ve çevresel bilgiye erişim hakkına riayet edilmesi konusunda endişeler devam etmektedir. Kanal İstanbul Projesi Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlayan deniz seviyesinde yapay su yolu ile ilgili kamuoyunun endişeleri, ÇED olumlu kararına karşı çok sayıda dava açılmasına neden olmuştur. Büyük çaplı bu proje için kapsamlı bir etki analizinin yapılmasına hâlâ ihtiyaç duyulmaktadır ayrıca, kıyıdaş AB Üye Devletleri ve Karadeniz ve Akdeniz'in diğer ülkeleri ile sınır aşan istişarelerin başlatılması gerekmektedir. Türkiye, Aarhus ve Espoo Sözleşmelerine hâlâ taraf değildir. Türkiye, bazı sektörlerde SÇD Direktifi ile uyum sağlarken, farklı sektörler için kademeli uygulama devam etmiştir. Çevresel sorumluluk konusundaki uyum hâlâ sınırlıdır. Türkiye, Çevre Denetimi Yönetmeliği'ni Haziran 2021'de revize etmiştir. Ulusal Çevre Ajansı Aralık 2020'de kurulmuş olup, 2022 itibarıyla faaliyete geçmesi beklenmektedir.

Türkiye, Mayıs 2019'da Bakanlar Deklarasyonu tarafından onaylanan Karadeniz için Ortak Denizcilik Gündemi'nin bir parçasıdır. Ortak Denizcilik Gündemi, amacı, sağlıklı deniz ve kıyı ekosistemlerine odaklanmak olan Karadeniz'de sürdürülebilir mavi ekonomiyi desteklemek için oluşturulmuş bölgesel bir işbirliği çerçevesidir.

Hava kalitesi konusundaki ulusal mevzuatın, dış ortam hava kalitesi ve ulusal emisyon tavanları konularındaki mevcut AB direktifleri ile uyumlu bir şekilde kabul edilmesi gerekmektedir. Yıllık bazda bazı şehirlerde ciddi hava kirliliği olduğu bildirilmektedir. Hava kalitesinin izlenmesine ilişkin ulusal strateji yürürlükte ve planlanmış olan sekiz adet bölgesel izleme ağının tümü kurulmuş ve işler durumdadır. Yeni tesisler için Faz II petrol buharı geri kazanım mevzuatı yürürlükte ve mevcut tesisler için aşamalı bir uygulama yaklaşımı benimsenmiştir.

Atık yönetimine ilişkin yasal çerçeve yeni AB müktesebatı ile kısmen uyumludur. Türkiye, atık yönetiminde sıfır atık yaklaşımını, doğal kaynakların verimli kullanımını, düzenli

depolamayı azaltmayı ve geri dönüşümü ve yeniden kullanımı artırmayı teşvik eden bir strateji benimsemiştir. Aralık 2020'de Türkiye, 2021 itibarıyla karışık plastik ithalatını yasaklamış, ancak Basel Sözleşmesi'ne 2019'da yapılan Değişikliği kabul etmemiştir. Temmuz 2019'da kabul edilen sıfır atık mevzuatının uygulanmasına devam edilmiştir. Bakanlık, atık yönetimi konusunda politika oluşturmadan sorumlu ana kurumdur. Türkiye, depozito sistemine geçme planlarını 2021'den 2022'ye ertelemiştir. Atıkların ayrıştırılması, geri dönüştürülmesi ve tıbbi atıkların arıtılmasına yönelik uyum ve kapasite devam etmiştir. Yerel ve bölgesel düzeyde atık yönetimi planlarının uygulanması için önemli çaba sarf edilmesi gerekmektedir. AB Gemi Geri Dönüşüm Tüzüğü'nün gerekliliklerini kapsayan gemi geri dönüşüm mevzuatı kabul edilmemiştir. AB gemi geri dönüşüm tesisleri listesinde kayıtlı gemi geri dönüşüm tesislerindeki güvenlik, sağlıklı atık yönetimi ve çevresel tehlikeler hususlarında endişeler bulunmaktadır. Bu arada, mevcut tebligat usulü uygulamaları Basel Sözleşmesi ile uyumludur.

Su kalitesi alanında, mevzuat uyumu ileri düzeydedir fakat uygulama ve yürütmenin iyileştirilmesi gerekmektedir. Su konularıyla ilgili sınır ötesi istişareler hâlâ erken bir aşamadır. Türkiye, revize edilmiş AB İçme Suyu Direktifi'ne henüz uyum sağlamamıştır. Sürekli yatırımlar sonucunda atıksu arıtma kapasitesi artırılmış ve ülkede kurulan 1.134 atık su arıtma tesisi ile belediye, nüfusunun %87'sine ulaşılmıştır. Türkiye, 2023'e kadar bu nüfusun %100'üne ulaşmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin AB Deniz Stratejisi'ne hâlâ uyum sağlaması gerekmektedir.

Türkiye, **doğa koruma** konusunda belirli düzeyde hazırlıklıdır. Çerçeve mevzuat, ulusal biyoçeşitlilik stratejisi ve eylem planının kabul edilmesi ile ilgili ilerleme kaydedilmemiştir. Sulak alanlarda, ormanlarda ve doğal sit alanlarında planlama ve imar hâlâ AB müktesebatı ile uyumlu değildir. Gelecekteki Natura 2000 alanlarının yönetilmesine yönelik kurumsal çerçevenin etkinleştirilmesi ve yeterli kaynağın sağlanması gerekmektedir. Korunan alanların statüsünün gözden geçirilmesi süreci, 2020 boyunca şeffaf olmayan ve katılımcı olmayan bir şekilde devam etmiş ve belirli sayıda potansiyel Natura 2000 alanının statüsünde ve sınırlarında değişikliklere neden olmuştur.

Endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi konusunda, AB müktesebatı ile uyum düzeyi erken aşamadır. Türkiye'nin hâlâ Endüstriyel Emisyonlar Direktifi, Avrupa Kirleticisi Salınım ve Taşıma Kaydı (E-PRTR) mevzuatı, Eko-Yönetim ve Denetim Programı ve Solventler ve Boyalar Direktifi ile uyum sağlaması gerekmektedir.

Kimyasallar konusunda, genel mevzuat uyumu ileri düzeydedir ancak uygulama ve yürütme zayıf kalmıştır. Türkiye, Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü (REACH) ile sadece kısmen uyumludur. Kayıt süreci, 2021'den 2023'e kadar geçiş süresi olan Kimyasal Kayıt Sistemi aracılığıyla Ocak 2021'de başlamıştır. Türkiye, Kalıcı Organik Kirleticilere ilişkin son çıkan AB Direktifi'ne uyum sağlamayı amaçlayan mevzuatı Mart 2021'de kabul etmiştir.

Gürültü konusundaki mevzuata uyum çok ileri düzeydedir, ancak yürütme ve uygulamanın iyileştirilmesi gerekmektedir. Gürültü haritaları ve yerel gürültü eylem planları tamamlanmamıştır.

Sivil koruma konusunda, Türkiye'nin AB Sivil Koruma Mekanizması (UCPM) kapsamındaki işbirliği, 2020'de hem Avrupa Sivil Koruma Havuzu'na müdahale kapasitesi sunması hem de acil durumlarda AB Sivil Koruma Mekanizması kapsamında yardımda bulunması hususlarında artmıştır. Türkiye ayrıca, AB Sivil Koruma Mekanizması kapsamında destek almaya daha fazla ilgi göstermiştir. Türkiye, ulusal risk değerlendirmesi raporunu sunmuştur. Türkiye'nin ayrıca, gözden geçirilmiş AB sivil koruma mevzuatı uyarınca, risk yönetimi kapasitesine ilişkin değerlendirmesinin özetini ve afet risklerinin belirli türleri için öncelikli önleme ve hazırlık önlemlerine ilişkin bilgileri de sunması gerekmektedir. Türkiye, Ortak Acil Durum İletişim ve

Bilgi Sistemi (CECIS) aracılığıyla Avrupa Komisyonu Acil Durum Müdahale Koordinasyon Merkezi (ERCC) ile bağlantı kurabilmek için Trans Avrupa İdareler Arası Güvenli Bilgi ve Haberleşme Servisleri Ağı (sTESTA) sistemini kurmaya teşvik edilmektedir.

İklim değişikliği

Türkiye, özellikle Ekim 2021'de Paris Anlaşması'nın onaylanması (onay belgesinin Birleşmiş Milletler'e sunulması beklenmektedir) ve ülkenin 2053'e kadar net sıfır emisyonla ulaşmayı hedefleyeceğini duyurmasıyla birlikte, rapor döneminde iklim değişikliği konusunda **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir. Bu adımların; AB iklim çerçevesiyle uyumlu olacak ve 2053'e kadar net sıfır emisyon perspektifini içerecek şekilde, Paris Anlaşması uyarınca ulusal olarak belirlenmiş katkının artırılması ve uzun vadeli bir stratejinin kabulü ile takip edilmesi gerekmektedir; mevcut ulusal iklim değişikliği stratejisi ve iklim değişikliği eylem planı, iklim değişikliği ile mücadeleyi yalnızca kısmi olarak ve kısa vadeli bir perspektifte (2023'e kadar) ele almaktadır. İklim eylemi konusunun diğer sektör politikalarına entegrasyonu sınırlı kalmıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamındaki diğer yükümlülüklerine ilişkin olarak, sera gazlarına ilişkin ulusal envanterini en son Nisan 2021'de sunmuştur.

Türkiye'nin mevzuatı, Emisyon Ticareti Direktifi ve AB'nin ekonomi genelinde sera gazı emisyonu izleme mekanizması ile uyumlu hâle getirilmemiştir. Türkiye'nin Yakıt Kalitesi Direktifi'ni hâlâ tam olarak uygulaması gerekmektedir. Yeni binek otomobilleri için emisyon standartlarına ilişkin uyum henüz sağlanmamıştır. Türkiye'nin Karbon Yakalama ve Depolama Direktifi için bir uyum planı oluşturması gerekmektedir.

GRUP 5: KAYNAKLAR, TARIM VE UYUM

Bu grupta, şunlar yer almaktadır: tarım ve kırsal kalkınma (Fasıl 11), gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası (Fasıl 12), balıkçılık (Fasıl 13), bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu (Fasıl 22) ile mali ve bütçesel hükümleri (Fasıl 33).

Türkiye, tarım ve kırsal kalkınma alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Türkiye'nin tarım politikası AB ortak tarım politikası ana ilkelerinden uzaklaştığı için rapor döneminde **gerileme** olmuştur. Türkiye gıda ürünleri konusunda AB'nin önde gelen bir ihracatçısıdır ve gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında **sınırlı ilerleme** kaydetmiştir. Türkiye'nin, AB standartlarını ve özellikle pestisit kalıntılarına ilişkin olanları karşılama konusunda daha fazla ilerleme kaydetmesi gerekmektedir. Su ürünleri kanununun uygulanması, kaynaklar ve filo yönetimi ile denetim ve kontrol ile ilgili olarak, balıkçılık konusunda **iyi düzeyde ilerleme** kaydedilmiştir.

Türkiye, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu konusunda **kısmen hazırlıklıdır**. Genel olarak, özellikle IPA II fonlarının kullanımının hızlandırılması ve bazı yapısal zayıflıkların giderilmesi konusunda bu alanda **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir. Türkiye, mali ve bütçesel hükümler alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır** ve rapor döneminde, idari kapasitenin güçlendirilmesi ile öz kaynaklar sisteminin doğru bir biçimde uygulanması için uygulama kurallarının belirlenmesi konusunda **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir.

Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma

Ortak tarım politikası, çiftçileri ve kırsal kalkınmayı desteklemektedir. Bu da güçlü yönetim ve kontrol sistemleri gerektirmektedir. Kalite politikası ve organik tarım için de ortak AB kuralları bulunmaktadır.

Türkiye, tarım ve kırsal kalkınma alanında **belirli düzeyde** hazırlıklıdır. Geçen yılki tavsiyelere ilişkin **gerileme** olmuştur. Tarım istatistiklerinin oluşturulması için hâlâ bir strateji belgesi yoktur. Türkiye'nin tarımsal destekleme politikası, ortak tarım politikası ilkelerinden uzaklaşmakta olup, Türkiye AB'den tarımsal ürün ithalatını kısıtlamaktadır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- tarım istatistiklerinin oluşturulması için bir strateji belgesi hazırlaması ve bunu uygulamaya başlaması;
- çapraz uyum standartlarının tanımını da içeren, tarımsal destekleme politikasını AB müktesebatına uyumlu hâle getirecek bir strateji geliştirmesi ve bunu uygulamaya başlaması gerekmektedir.

Yatay konular ile ilgili olarak, Tarım ve Orman Bakanlığı Kovid-19 küresel salgınının olumsuz etkilerini en aza indirmek için tedbirler almıştır. Bu bağlamda, dijital tarım pazarı, tarımsal araştırma ve yenilik, gıda israfı konusunda bir farkındalık artırma kampanyası, eğitim ve yayım hizmetlerinin dijitalleştirilmesi gibi çeşitli girişimler başlatılmıştır.

Türkiye, özellikle üretimle ilişkili desteği artırmak ve bölge veya havza bazlı bir yönetim modeline geçmeyi hedeflemek suretiyle ortak tarım politikası kapsamında tarımsal doğrudan desteği düzenleyen ilkelerden uzaklaşmaya devam etmiştir.

Türkiye'nin, Entegre İdare ve Kontrol Sistemi'nin (IACS) uygulanması için daha fazla adım atması gerekmektedir. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı, 81 ilin tamamını kapsamaktadır ve tarımsal üretim ve kayıt sistemine entegre edilmiştir. Genel tarım sayımı henüz yapılmamıştır ve tarım istatistikleri strateji belgesi henüz kabul edilmemiştir. AB politikalarıyla daha fazla uyum sağlanması için ödemelerin üretimle ilişkisinin kesilmesi ve arazi esaslı ödemelerin iyi tanımlanmış çapraz uyum standartlarıyla ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Ortak piyasa düzeni ile ilgili olarak, sığır karkaslarının sınıflandırmasına ilişkin bir düzenleme yayımlanmıştır. AB'den canlı sığır, sığır eti ve türev ürün ithalatındaki keskin düşüş rapor döneminde devam etmiştir. Türkiye'nin, sığır eti ve canlı hayvan kotalarını kalıcı olarak açarak, AB-Türkiye arasındaki tarım ürünleri ticaretine ilişkin anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmesi beklenmektedir. İthalat kotalarının uygun ve şeffaf bir biçimde yönetilmesi gerekmektedir.

Kırsal kalkınma konusunda, Kovid-19 küresel salgınına rağmen, AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD II) düzenlenen çağrılar, yapılan başvurular ve imzalanan sözleşmeler açısından oldukça iyi işlemeye devam etmiştir. On çağrı düzenlenmiştir (2'si 2020'de olmak üzere). 24.223 proje teklifi sunulmuştur (5.870 teklif 2020'de), 8.502 sözleşme imzalanmıştır (4.249'u 2020'de). Türkiye, tedbirlerin kullanımını artırmak ve mevcut fonların harcanmasını hızlandırmak için IPARD II programında değişiklik yapmıştır. LEADER tedbiri kapsamında, 12 ilde 50 Yerel Eylem Grubu ile sözleşme imzalanmıştır ve LEADER uygulamalarının 15 ile daha yaygınlaştırılması için istişareler başlamıştır. Ulusal Kırsal Ağ, programın daha etkin bir şekilde uygulanmasını ve çeşitli paydaşlar arasında koordinasyon sağlanmasını amaçlayan faaliyetlerine devam etmiştir. Biyoçeşitliliği koruma çalışması eklenerek kapsamının genişletilmesi hazırlığını da içerecek şekilde tarım, çevre ve iklim tedbirinin pilot uygulamasına devam edilmiştir. Türkiye, bir sonraki programı IPARD III'ü aktif bir şekilde hazırlamaya başlamıştır.

Kalite politikası konusunda Türkiye, AB müktesebatıyla büyük oranda uyumlu olan coğrafi işaretlerin korunmasına ilişkin mevzuatı uygulamaya devam etmiştir. **Organik tarımın** esaslarına ve uygulanmasına ilişkin olarak AB müktesebatına uyum çok ileri seviyededir. Türk Akreditasyon Kurumu, organik tarım kontrol kuruluşlarının akreditasyonunu

gerçekleştirmektedir.

Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası

Gıda maddesi üretimine ilişkin AB hijyen kuralları, yüksek düzeyde bir gıda güvenliği sağlamaktadır. Tohum kalitesi, bitki koruma ürünleri, zararlı organizmalara karşı koruma ve hayvan beslemenin yanı sıra, hayvan sağlığı ve refahı ile hayvansal gıdaların güvenliği de korunmaktadır.

Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında **hazırlıklar belirli düzeydedir**. Hayvanların kimliklendirilmesi ve kayıt altına alınması uygulamasına ilişkin geçtiğimiz yıl **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Geçen yılki tavsiyeler yalnızca kısmen dikkate alınmıştır. Gıda işletmeleri, ilgili AB standartlarını karşılayacak şekilde henüz iyileştirilmemiştir. Bu alandaki AB müktesebatının tam olarak uygulanması için kayda değer ilave çabalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- bir ulusal program sunmak suretiyle, gıda işletmelerini AB standartlarını karşılayacak şekilde iyileştirmesi;
- pestisit kalıntılarına maksimum kalıntı limitlerine ilişkin AB standartlarını karşılama konusunda kayda değer ilerleme sağlaması ve bir kalıntı izleme planı sunması;
- zoonozların ele alınmasında daha fazla ilerleme kaydetmesi gerekmektedir.

Genel gıda güvenliği konusunda, AB müktesebatına uyum sağlanması ve müktesebatın uygulanması bakımından sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle 2020'de klorpirifos ve klorpirifos-metil ile ilgili yeni standartlar uygulanmaya başlandığında, Türkiye'den AB'ye ithal edilen meyve ve sebzelerdeki pestisit kalıntısı bulgularına ilişkin Gıda ve Yem Hızlı Alarm Sistemi'nden (RASFF) alınan bildirimlerin sayısı kabul edilemez derecede yüksek kalmıştır. Türk makamlarından, bu durumu düzeltmek için ellerinden geleni yapmaları talep edilmektedir.

Türkiye, **veterinerlik politikasını** AB müktesebatı ile henüz tam olarak uyumlaştırmamıştır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların kimliklendirilmesine ve kayıt altına alınmasına devam edilmiştir. Türkiye elektronik kimlik sistemini sığırları da kapsayacak şekilde genişletmiştir. Tek tırnaklı hayvanların kimliklendirilmesine ve kayıt altına alınmasına başlanmıştır. Kara ve deniz sınırlarındaki sınır kontrol noktaları (BCP) ve İstanbul'daki Sabiha Gökçen Havalimanı'nda yer alan sınır kontrol noktası (AB-destekli BCP) tam olarak işlevsel değildir.

Türkiye, hayvan hastalıklarına karşı mücadelesine devam etmiştir. Yoğun aşılama neticesinde şap hastalığı mihrakları azalmıştır. Hayvan hareketlerine yönelik sıkı kontrollerin uygulanması neticesinde, Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan sınırındaki batı bölgesi, şap hastalığından aşıllı ari bölge olarak kalmaya devam etmiştir. Sığırların nodüler ekzantemi hastalığına karşı aşılama yapılmasına devam edilmiştir. Tarım ürünleri için ticaret rejimine ilişkin Şubat 1998 tarihli AB-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı'yla tam uyum da dâhil olmak üzere, nakledilebilir süngerimsi beyin hastalıkları ve sürveyans sistemleri konusundaki AB müktesebatına tam uyumun sağlanması için hâlâ kayda değer çabaya ihtiyaç duyulmaktadır. Veteriner Biyolojik Numunelerin Ticaret Rejimine İlişkin Numune Alınması, Nakledilmesi, İthalatı, İhracatı ve Laboratuvar Şartlarına dair Yönetmelik yayımlanmıştır.

Hayvanların nakilleri sırasında refahına ilişkin mevzuatın uygulanmasına başlanmamıştır ve bu alanda AB müktesebatının tam olarak uygulanması için daha fazla yapısal ve idari çalışmaya gerek duyulmaktadır. Salmonella kontrol programının uygulanmasıyla zoonozlar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Türkiye, **gıda, yem ve hayvansal yan ürünlerin piyasaya arzı** konularındaki eğitim, denetim ve izleme programlarını uygulamaya devam etmiştir. Resmi kontrollere yönelik idari kapasite geliştirilmiştir. Tarımsal gıda işletmeleri için ulusal bir modernizasyon planı oluşturulması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Gıda işletmelerinin kayıt altına alınmasına ve onaylanmasına yönelik yeni kuralların uygulanması konusunda hâlâ kayda değer çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Hayvansal yan ürünler konusunda da kayda değer çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Denetimlerin finansmanı ile ilgili düzenlemeler henüz AB sistemi ile uyumlu hâle getirilmemiştir.

Etiketleme, gıda katkı maddeleri ve saflık kriterleri, aroma verici maddeler, takviye edici gıdalar ve gıda enzimleri gibi **gıda güvenliği kurallarına** ilişkin bir dizi konuda AB müktesebatıyla uyumda ilerleme kaydedilmiştir. **Yeme ilişkin özel kurallar** konusunda ilerleme sınırlı kalmıştır.

Bitki sağlığı politikasındaki ilerleme sınırlı kalmıştır. Yeni gıdalar ve **genetiği değiştirilmiş organizmalar** konusunda uyum henüz sağlanmamıştır.

Fasıl 13: Balıkçılık

Ortak balıkçılık politikası, balıkçılık yönetimine ilişkin kuralları belirlemekte, canlı deniz kaynaklarını korumakta ve balıkçılığın çevresel etkilerini sınırlandırmaktadır. Av kotalarının belirlenmesi, filo kapasitesi yönetimi, su ürünleri yetiştiriciliğine ve piyasalara ilişkin kurallara ile balıkçılara ve kıyı toplumlarına destek sağlanması da bu kapsam dâhilindedir.

Türkiye, balıkçılık alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Su ürünleri kanununun uygulanması, kaynaklar ve filo yönetimi ile denetim ve kontrolde **iyi düzeyde ilerleme** kaydedilmiştir. Geçen yılki tavsiyelere büyük ölçüde uyulmuştur.

Gelecek yıl Türkiye'nin, Akdeniz Genel Balıkçılık Komisyonu (GFCM), Karadeniz'de Sürdürülebilir Balıkçılık Bakanlar Konferansı ve GFCM 2020 sonrası Stratejisi dâhil, balıkçılık alanında balıkçılık yönetimi, uyum ve yasa dışı, kayıt dışı ve düzenlenmemiş balıkçılığı da içerecek şekilde çok taraflı işbirliğini özellikle daha da geliştirmesi gerekmektedir.

Kaynaklar ve filo yönetimi konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Su ürünleri kanununda yapılan değişikliğin ardından, ticari balıkçılık ve hobi balıkçılığını düzenleyen mevzuat Ağustos 2020'de yayımlanmıştır. Teknik tedbirlere ilişkin hükümleri içeren mevzuat (minimum ağ gözü boyutu, derinlik, kıydan uzaklık, olta takımı, minimum boyutlar, maksimum yan av yüzdeleri gibi) 2020-2024 dönemini kapsamaktadır. Balıkçılığı ve balıkçılık filosunu yönetmek amacıyla oluşturulan bilgi sistemleri işlevsel hâle gelmiş ve izleme, kontrol ve gözetime katkıda bulunmuştur. Kurumsal veri toplama ve stok değerlendirme kapasitesi artmıştır.

Denetim ve kontrol ile ilgili olarak, mevzuat uyumu ve Atlantik Ton Balıklarının Korunması Uluslararası Komisyonunun (ICCAT) ve Akdeniz Genel Balıkçılık Komisyonunun tavsiyelerinin uygulanması konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Su ürünleri kanununda yapılan değişikliklerin uygulanmasıyla kontrol tedbirleri ve yaptırımlar daha da geliştirilmiştir.

Piyasa politikası konusunda, AB mali yardımı aracılığıyla Türkiye, balıkçılık üretici örgütlerine ilişkin kurumsal kapasitesini ve farkındalığını artırmıştır. **Uluslararası anlaşmalara** ilişkin Türkiye, bölgesel ve uluslararası platformlarda AB ile işbirliği yapmaya devam etmiştir. AB, diğerlerinin yanı sıra, ortak balıkçılık politikası kapsamında, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) hükümlerini de uygulamakta olduğundan, Türkiye'nin Sözleşme'yi onaylaması, balıkçılık ve denizcilik politikası konusunda AB ile

işbirliğini geliştirecektir.

Fasıl 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

Bölgesel politika, AB'nin, sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik büyümesine yönelik temel yatırım politikasıdır. Üye Devletler, proje tasarımı ve uygulamasında yeterli idari kapasite ve güvenilir mali yönetim gerektiren bu politikanın uygulanmasından sorumludur.

Türkiye, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu konusunda **kısmen hazırlıklıdır**. Genel olarak, özellikle IPA II fonlarının kullanımının hızlandırılması ve bazı yapısal zayıflıklarının giderilmesi konusunda bu alanda **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Geçen yılki tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Bölgesel Kalkınma Ajanslarının (BKA) performansının ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nin (BGUS) izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik genel bir çerçeve ve uygun istatistiksel araçların oluşturulmasını iyileştirmesi;
- eylemlerin önceliklendirilmesi ve sektör operasyonel programlarının uygulanmasına ilişkin izleme faaliyetlerini güçlendirmek ve AB fonlarının yönetimini genel itibarıyla iyileştirmek amacıyla Ulusal IPA Koordinatörü (NIPAC), Ulusal Yetkilendirme Görevlisi (NAO) ve Denetim Makamı (AA) tarafından oluşturulan eylem planlarının uygulanmasını sürdürmesi gerekmektedir.

Yasal çerçevede ilerleme kaydedilmemiştir. Kanıta dayalı politika oluşturma, politika ve program değerlendirme ve etki değerlendirme mekanizmaları henüz mevcut değildir.

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının (BKA) performansının ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nin (BGUS) izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik genel bir çerçeve ve uygun istatistiksel araçların oluşturulması iyileştirilmelidir. BKA'ların bölgesel düzeyde karar alma süreçlerine katılımını sağlayacak uygulama mevzuatı çıkarılmamıştır. BGUS ve BKA'ların mevcudiyetine rağmen, bölgesel düzeydeki mülahazalar, merkezi düzeydeki politika oluşturma süreçlerine hâlâ tam olarak dâhil edilmemiştir. Politika belgeleri ile kurumsal planlar arasındaki bağ zayıf kalmıştır ve bu durum kaynakların uygun tahsis edilmesinde eksikliklere yol açmıştır.

Kurumsal çerçeve bakımından, ihale, sözleşme yapma ve ödeme gerçekleştirme gibi IPA II yönetim kapasitesine ilişkin bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Yararlanıcı Ülke tarafından Dolaylı Yönetim Sistemi (IMBC) yetkililerinin çalışması Ulusal Yetkilendirme Görevlisinin (NAO) koordinasyonunda Ulusal IPA Koordinatörü (NIPAC) tarafından Başkanlık Ofisinin düzenli gözetimiyle denetlenmektedir. IMBC yetkililerini bir araya getiren Mali İşbirliği Komitesi düzenli olarak toplanmıştır. Bakanlıklar arasında etkin bir koordinasyonun sağlanması, IPA III kapsamında müdahalelerin önceliklendirilmesi ve etkilerin izlenmesi için NIPAC'ın rolünün daha da güçlendirilmesi gerekmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığındaki örgütsel tedbirler, Denetim Makamının, kendi denetimindeki diğer kuruluşların etkisinde kalmayarak bağımsız olmasını tam olarak güvence altına almalıdır.

İç usuller, sözleşme ve harcama oranları konusunda IPA yönetim makamlarının idari kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik ilerlemeler devam etmiştir. NIPAC ve NAO tarafından oluşturulan eylem planının uygulanması, Kovid-19 küresel salgını ve ilgili tedbirler nedeniyle oluşan gecikmelere rağmen, olumlu sonuçlar yaratmaya devam etmiştir.

Programlamaya ilişkin bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 2019 ve 2020'de uygulanan bütçe kesintilerine rağmen, 2014-2020 Çok Yıllı Operasyonel Programları (MAAPs) kapsamında IPA II dönemi için tüm IPA yapıları tarafından proje havuzları oluşturulmuştur. Türkiye, 2021 ve 2022 IPA tahsisleri için eylem belgelerini sunmuştur ancak AB bütçesindeki mevcut yıllık

kaynaklar ışığında, bu önerilerin sayısı ve genel bütçesi yüksektir ve bu durum NIPAC kapasitesi bakımından zayıf bir önceliklendirmeye işaret etmektedir.

İzleme ve değerlendirme konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Proje uygulama, veri analizi ve genel izleme kapasitesinin iyileştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Tüm yönetim makamları ve Ulusal IPA Koordinatörünün (NIPAC) kendilerine ait Bilgi/Yönetim Bilgi Sistemleri bulunmaktadır ve NIPAC'ın uygulamayı izlemesi için Sonuç Odaklı İzlemeye yönelik bir teknik destek sağlanmaktadır. Bununla birlikte, kapasiteler daha fazla güçlendirilmeli, yerinde kontrol izleme faaliyetleri iyileştirilmeli ve sonuç düzeyinde raporlama geliştirilmelidir.

Mali yönetim, kontrol ve denetim ile ilgili olarak, Kovid-19 küresel salgını ve ilgili tedbirlerin olumsuz etkilerine rağmen, özellikle MAAP'lardaki artan yüksek kullanım ve sözleşme oranları nedeniyle, 2020 sonunda fon kaybı gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte uygulama ve ödeme oranlarının daha da iyileştirilmesi gerekmektedir. Denetim Makamı, kapasitesini güçlendirmiştir, ancak hâlâ kalite kontrolü, kontrol metodolojisi ve personelin sağlam mali yönetim kurallarına ve sonuçlarına uyum sağlanması da dâhil olmak üzere, altyapı projelerinin denetlenmesi ve performans kontrolü konularındaki bilgisinin iyileştirilmesi gerekmektedir (*bkz. Fası 32: Mali Kontrol.*)

Fası 33: Mali ve Bütçesel Hükümler

Bu fasıl, AB bütçesinin finansmanına (“öz kaynaklar”) ilişkin kuralları kapsamaktadır. Bu kaynaklar ağırlıklı olarak; i) her Üye Devlet’in gayrisafi milli gelirine dayanan katkılardan; ii) gümrük vergilerinden; iii) geri dönüştürülmeyen plastik kaynaklardan ve iv) katma değer vergisine dayalı bir kaynaktan oluşmaktadır. Üye Devletlerin, AB bütçesine yapacakları katkıların doğru hesaplanması, tahsili, ödenmesi ve kontrolünü sağlamaya ve bunu yeterli şekilde koordine etmeye yönelik uygun idari kapasiteye sahip olması gerekmektedir.

Türkiye, mali ve bütçesel hükümler alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde, **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Öz kaynaklar sisteminin doğru bir biçimde uygulanması için somut koordinasyon yapılarının, idari kapasitenin ve uygulama kurallarının zamanı geldiğinde oluşturulması gerekecektir. Geçen yılki tavsiyeler ele alınmamıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle Gayrisafi Milli Gelir (GSMG) envanterini Eurostat'ın GSMG envanter rehberi ile daha uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir.

Öz kaynaklar sisteminin uygulanması ile bağlantılı temel politika alanlarında temel ilke ve kurumlar hâlihazırda mevcuttur (*bkz. Fası 16- Vergilendirme, Fası 18- İstatistik, Fası 29- Gümrük Birliği ve Fası 32- Mali Kontrol*). Birlik Gümrük Kodu ile uyumlu gümrük kanunu tasarısı henüz kabul edilmemiş olsa da, işlenmiş tarım ürünleri ve sanayi ürünleri (kömür ve çelik ürünleri hariç) ile ilgili olarak AB ile tesis edilen Gümrük Birliği, Türkiye'nin gümrük mevzuatının AB gümrük müktesebatı ile kayda değer şekilde uyumlu olmasını sağlamaya devam etmektedir. Bu durum, başta gümrük vergileri olmak üzere **geleneksel öz kaynaklardaki** hazırlığı kolaylaştıracaktır.

Katma değer vergisine dayalı kaynak için, KDV matrahını ve ağırlıklı ortalama oranı doğru bir şekilde hesaplamaya yönelik hazırlıklara ihtiyaç duyulmaktadır. KDV ve gümrük vergilerindeki yolsuzlukla mücadele için sıkı tedbirler alınması, gözlem dışı ekonomiyle mücadele için ise kararlı adımlar atılması gerekmektedir. Türkiye, yapı, muafiyetler, özel planlar ve indirimli oranların kapsamı ile ilgili mevzuatı AB müktesebatı ile daha fazla uyumlu hâle getirmelidir.

Gayrisafi milli gelire dayalı kaynak konusunda, Türkiye'nin, ulusal hesaplarını ve GSMG hesaplamalarını Avrupa hesaplar sistemi (ESA 2010) ile tam uyumlu hâle getirmek ve

tahminlerin kapsamlılığını gözlem dışı ekonominin dikkate alınmasını sağlayarak iyileştirmek amacıyla çabalarını sürdürmesi gerekmektedir. GSMG envanterinin Eurostat'ın Envanter Kılavuzu ile daha da uyumlu hâle getirilmesi ve verilerin zamanında iletiminin iyileştirilmesi gerekmektedir.

İdari altyapı konusunda Türkiye'nin, AB müktesebatı ile uyumlu olarak, AB bütçesine yapacağı katkının doğru şekilde hesaplanması, tahmini, muhasebeleştirilmesi, tahsili, ödenmesi, kontrolü ve raporlanmasını sağlayacak tam anlamıyla işlevsel bir koordinasyon yapısını, uygun idari kapasite ve uygulama kurallarıyla birlikte oluşturması gerekmektedir.

GRUP 6: DIŞ İLİŞKİLER

Bu grupta, iki fasıl yer almaktadır: dış ilişkiler (Fasıl 30) ile dış, güvenlik ve savunma politikası (Fasıl 31). Türkiye, özellikle Ortak Gümrük Tarifesi'nden ve ortak ticaret politikasından sapmalara devam etmesi nedeniyle, dış ilişkiler alanında **kısmen hazırlıklıdır**. Türkiye, AB-BK arasındaki anlaşmayı müteakip, BK ile bir ticaret anlaşmasını başarıyla akdederek rapor döneminde **sınırlı ilerleme** kaydetmiştir.

Türkiye, dış, güvenlik ve savunma politikası alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Türkiye'nin giderek daha iddialı olmaya başlayan dış politikasının, AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası kapsamındaki öncelikleriyle ters düşmeye devam etmesi nedeniyle, dış ve güvenlik politikasına yönelik siyasi diyalog çerçevesinde **gerileme** olmuştur.

Fasıl 30: Dış İlişkiler

AB'nin üçüncü ülkelere yönelik, çok taraflı ve ikili anlaşmalara ve otonom tedbirlere dayanan ortak bir ticaret politikası mevcuttur. İnsani yardım ve kalkınma politikası alanlarında da AB kuralları bulunmaktadır.

Türkiye, dış ilişkiler alanında **kısmen hazırlıklıdır**. Rapor döneminde, özellikle AB-BK arasındaki yeni anlaşmanın tamamlanması sonrasında Birleşik Krallık ile bir anlaşma akdedilmesi hususu göz önünde bulundurulduğunda **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Türkiye, geniş kapsamlı ilave gümrük vergileriyle Ortak Gümrük Tarifesi'nden büyük ölçüde sapmaya ve AB-Türkiye Gümrük Birliği'ni ihlal ederek AB Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nden uzaklaşmaya devam etmiştir. Geçen yılki tavsiyeler uygulanmamıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- gümrük tarifelerini bir an önce Ortak Gümrük Tarifesi ile uyumlu hâle getirmesi;
- AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ve çift kullanımlı malzemenin ihracatının kontrolü düzenlemesine uyumunu tamamlaması gerekmektedir.

Ortak ticaret politikasına ilişkin ilerleme kaydedilmemiştir. Çok sayıda ithal ürüne ilave vergiler uygulanmaya devam edilmiş ve vergiler ilave ürün kategorilerini kapsayacak şekilde daha da genişletilmiştir. İlave gümrük vergilerinin uygulaması, Türkiye'nin daha önce iyi düzeyde olan AB ortak ticaret politikasına uyumunu önemli ölçüde zedelemiştir. Ayrıca Türkiye, AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'ne (GTS) ülke ve ürünler bakımından yakınlaşmamıştır. Zayıf kanıtlara dayalı yeni soruşturmaların açılması ve anti-damping gibi daha hedef odaklı ticari korunma tedbirlerinin daha uygun olacağı durumlarda korunma önlemlerine başvurulması endişe konusu olmaya devam etmektedir. Özellikle Doha Kalkınma Gündemi'yle ilgili olmak üzere Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde ve OECD ve G-20'de, AB ve Türkiye arasındaki koordinasyon geliştirilmelidir.

Türkiye, **çift kullanımlı malzemenin** ihracat kontrollerine ilişkin olarak, Konvansiyonel Silahlar ve Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojilerin İhracatının Kontrolüne İlişkin

Wassenaar Düzenlemesi ve Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi gibi belirli çok taraflı ihracat kontrolü düzenlemelerine ilişkin AB tutumuyla uyum sağlamamıştır. Orta ve uzun vadeli ihracat kredileri konusunda AB tutumuyla uyum hâlâ mevcut değildir.

Üçüncü ülkelerle yapılan ikili anlaşmalarla ilgili olarak Türkiye, AB ve BK arasında yapılan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından, BK'nın AB'den ayrılması sonrasında ticarete devamlılığı sağlamak amacıyla Birleşik Krallık ile bir serbest ticaret anlaşması akdetmiştir. AB'nin Malezya ile böyle bir anlaşması olmamasına rağmen Türkiye, söz konusu ülke ile serbest ticaret anlaşmasını uygulamaya devam etmiştir. Ayrıca Türkiye, Venezuela ile bir anlaşma akdetmiş ve uygulamaya koymuştur.

Kalkınma politikası ve insani yardım alanlarında, Türkiye tarafından yapılan resmi kalkınma yardımları, 2020'deki Gayrisafi Milli Hasılasının (GSMH) %1,12'sine karşılık gelen 7 milyar avro tutarındadır ve böylece 17 no'lu BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinde yer verilen %0,7 oranını aşmıştır. Bu yardımların büyük bölümü, Türkiye toprakları üzerinde gerçekleştirilen Suriye'ye ilişkin faaliyetlere insani destek sağlanması amacıyla kullanılmıştır.

Fasıl 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Üye Devletler, AB'nin açıklamalarına uyum sağlamak, eylemlerinde yer almak ve üzerinde uzlaşılan yaptırımlar ile kısıtlayıcı tedbirleri uygulamak amacıyla AB'nin dış, güvenlik ve savunma politikası kapsamında siyasi diyalog yürütebilmelidir.

Türkiye, dış ilişkiler, güvenlik ve savunma politikası alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Türkiye'nin giderek daha iddialı olmaya başlayan dış politikası, özellikle Kafkaslar, Suriye ve Irak'taki askerî eylemlere verdiği destek nedeniyle, AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamındaki öncelikleriyle ters düşmeye devam ettiğinden ODGP'ye yönelik siyasi diyalog çerçevesinde **gerileme** olmuştur. Türkiye'nin ODGP'ye ve Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na (OGSP) katılımını sağlayan kurumsal çerçeve mevcut olmakla birlikte, Türkiye yaklaşık %14 civarındaki çok düşük uyum seviyesinde kalmıştır. Yabancı savaşçıların bölgede konuşlandırılması da dâhil olmak üzere, Türkiye'nin Libya'daki askerî desteği ve IRINI Harekâtı'na yönelik süreklilik taşıyan eleştirileri ve Harekâtla işbirliğinde bulunmaması, AB'nin BM silah ambargosunun uygulanmasına etkili bir şekilde katkıda bulunmasına zarar vermektedir ve Libya konusunda çelişen yaklaşımlara yol açmıştır. Türkiye, istikrarlı ve refah içerisinde bir Suriye görmeyi istemektedir ki, bu, AB ile paylaştığı bir hedeftir. Geçen yıldan kalan tavsiyeler, ancak oldukça sınırlı bir ölçüde hayata geçirilebilmiştir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Ortak Dış ve Güvenlik Politikası bağlamında AB açıklamaları ve Konsey kararlarıyla uyumunu kayda değer biçimde geliştirmeye yönelik belirgin adımlar atması;
- Dış ilişkiler ve güvenlik politikası konusunda AB ile siyasi diyalogu daha da artırması gerekmektedir.

Dış ilişkiler ve güvenlik politikası ile ilgili konularda AB ve Türkiye arasındaki yüksek düzeyli **siyasi diyalog** gerçekleşmemiştir. Siyasi diyalog, yalnızca kıdemli memurlar düzeyinde gerçekleşmiştir. Aralık 2020 ve Haziran 2021 tarihlerinde AB Zirve Başkanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı, Türkiye ile ilgili olarak AB Zirvesinde Türkiye'yle ilgili olarak gerçekleştirilen tartışmaların sonuçlarını ele almaya yönelik bir telefon görüşmesi gerçekleştirmişlerdir; Cumhurbaşkanı ve Bakanlar düzeyindeki temaslar, özellikle AB Zirve ve AB Komisyonu Başkanlarının Türkiye Cumhurbaşkanı ile Nisan 2021'de Ankara'da gerçekleştirdikleri görüşme çerçevesinde devam etmiştir. Ağustos 2021'de, AB Zirve Başkanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı, Afganistan ve çevresindeki durum hakkında bir telefon görüşmesi gerçekleştirmişlerdir. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi/Komisyon

Başkan Yardımcısı çeşitli vesilelerle Türk Dışişleri Bakanı ile bir araya gelmiştir. Türkiye, Mart 2021'de düzenlenen Suriye'ye ilişkin V. Brüksel Konferansı dâhil olmak üzere, AB tarafından düzenlenen veya desteklenen pek çok etkinliğe katılmıştır. Görüşmeler, özellikle Suriye, Libya, Irak, Afganistan, Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya'dakiler olmak üzere, bölgesel ihtilaflar üzerinde yoğunlaşmıştır.

(Diğer genişleme ülkeleri ve Üye Devletlerle ikili ilişkiler konusundaki gelişmeler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Siyasi Kriterler – Bölgesel konular ve uluslararası yükümlülükler.)

Türkiye'nin **ortak dış ve güvenlik politikası** (ODGP) ile **ortak güvenlik ve savunma politikasına** (OGSP) katılımına olanak sağlayan kurumsal çerçeve, hem Dışişleri Bakanlığında hem Milli Savunma Bakanlığında mevcuttur. Ağustos 2021 itibarıyla %14'e ulaşan ODGP'ye uyum oranı, hâlâ oldukça düşük düzeyde olup, bu oran 2020'de %11, 2019'da ise %21 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye özellikle, ekonomi alanındaki yaptırımlar dâhil olmak üzere, AB'nin kısıtlayıcı tedbirlerine hiçbir zaman uyum sağlamamaktadır. OGSP'ye ilişkin olarak Türkiye, EUFOR ALTHEA Harekâtı'na AB dışındaki en büyük askerî katkıyı sağlayan ülke olarak katılmıştır.

Türkiye, AB savunma girişimlerine (PESCO, EDF) dâhil olmaya yönelik arayış içerisinde olmaya devam etmiştir. Türkiye'nin AB-NATO işbirliği çerçevesine ilişkin dar yorumu, özellikle bilgi alışverişini sınırlandırmak ve tüm Üye Devletlerin iki kuruluşun müşterek faaliyetlerine kapsayıcı biçimde katılımlarına engel olmak suretiyle, gerçek anlamda bir kuruluşan-kuruluşa ilişkisi tesis edilmesinin önünde engel oluşturmaya devam etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının yıllık strateji belgesi "Girişimci ve İnsani Dış Politika", düzenli olarak güncellenmekte ve TBMM'nin onayına sunulmaktadır. Türkiye, "yerli ve milli", "sahada ve masada güçlü" veya "dünya beşten büyüktür" gibi siyasi söylemleri yerleştirmektedir. Türkiye'nin AB üyesi olmayan aktörler ile olan dış politika diyalogları, giderek artan şekilde ticaret ve savunma alanlarında işbirliğine yoğunlaşmıştır. Türkiye, Kovid-19 küresel salgını ile mücadelede küresel işbirliğinin önemini vurgulamıştır.

Çok taraflılığın bir destekçisi olarak Türkiye, (BM, NATO ve AB tarafından yürütülen) dokuz uluslararası barışı destekleme ve gözlem misyonuna katkıda bulunmuştur. Türkiye, Eylül 2020'de sanal ortamda toplanan BM Genel Kuruluna katılmış, çok taraflılığı güçlü bir biçimde savunmuş ve BM Güvenlik Konseyi reformuna verdiği desteği gündeme getirmeye devam etmiştir. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Gündemi'ne olan bağlılığını yinelemiştir. Türkiye, Kasım 2020'de sanal ortamda düzenlenen **G20 Riyad Zirvesine** ve Aralık 2020'de sanal ortamda düzenlenen **AGİT Bakanlar Konseyine** katılmıştır.

Türkiye, kitle imha silahlarının **yayılmasının önlenmesine** ilişkin farklı uluslararası düzenlemelere/araçlara katılım ve uyum sağlamaktadır. Bununla birlikte, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Silahsızlanma Konferansı'na katılımını engellemektedir.

Uluslararası çatışmalar ve krizler bağlamındaki **hibrit tehditlere** ilişkin olarak, yanlış bilginin sosyal medyada ve ana akım medyada yayılması, Türkiye'deki enformasyon ortamında da gözlemlenmiştir. Gerçeğe dayalı bilgiye erişim ve aynı zamanda basın özgürlüğüne tam anlamıyla saygı gösterilmesinin güvence altına alınabilmesi, derinleşmekte olan mevcut gerilimlerin düşürülmesi ve barışı tesis etmenin kolaylaştırılmasının yanı sıra çatışmaların önlenmesi bakımından da hayati öneme sahiptir.

ABD ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilerde bir dizi sınamaya rağmen, Türkiye, **Amerika Birleşik Devletleri** için hâlâ önemli bir ortak ve NATO müttefiki olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma füzeleri satın alması, Nisan 2021'den bu yana yürürlükte olan ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası (CAATSA) yaptırımlarına tabi olmasına yol açmıştır. Uygulanan yaptırımlara rağmen, Türkiye, askerî

yatırımından vazgeçmeyi kabul etmemeye devam etmiştir. ABD'deki yetkili Başsavcılık, devlete ait bulunan Halk Bankası'nın, İran'a yönelik ABD yaptırımlarının ihlalinde oynadığı role ilişkin kararını henüz açıklamamıştır. Türkiye, 2016 yılındaki darbe girişiminin planlayıcısı olması nedeniyle, Fethullah Gülen'in iadesini ABD'den talep etmeye devam etmektedir. ABD'nin Suriye Demokratik Güçleri'ne sağladığı destek Türkiye için önemli bir sorun kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, Liderler düzeyinde olanlar da dâhil olmak üzere, yeni ABD yönetiminin Türkiye ile olan angajmanı yapıcı biçimde gerçekleşmiştir. ABD yönetimi; Afganistan, Suriye'ye insani yardım erişimi ve terörizmle mücadele faaliyetleri de dâhil olmak üzere, bölgesel konularda Türkiye ile yakın yakın angajman tesis etmeye yönelik niyetini ifade etmiştir. **Kanada**, Yukarı Karabağ'daki çatışmalarda Azerbaycan askerî kuvvetleri tarafından Kanada teknolojisinin kullanıldığına dair iddialar hakkında yürütülen soruşturmanın sonuçlanmasının ardından, Türkiye'ye yapılan askerî ürün ve teknoloji ihracat izinlerini iptal etmiştir.

Türkiye; Paraguay, Brezilya ve Venezuela'ya tıbbi malzeme ve ekipman göndererek, insani diplomasi yoluyla, **Latin Amerika** ülkeleriyle temaslarına devam etmiştir.

Türkiye, **Afrika**'ya özel ilgi göstermeyi sürdürmüştür. Üçüncü Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu, Afrika Birliği Komisyonu ile işbirliği hâlinde Ekim 2020'de çevrim içi olarak düzenlenmiştir. Türk çıkarları ve işletmeleri özellikle Somali'de faal olup, bu durum Türk müteahhitlerine yönelik El-Şebab saldırılarının sıklıkla gösterdiği üzere, risksiz değildir.

Türkiye, **Mısır**'a yönelik söylemini iyileştirmiş ve Mısır ile çok sayıda temas kurma girme girişiminde bulunmuştur. İki taraf arasında, başta Libya, Doğu Akdeniz'de enerji işbirliği ve Müslüman Kardeşler olmak üzere, çok sayıda konudaki tutum farklılığı devam etmektedir. Türkiye, İsrail'e yönelik söyleminin tonunu da yumuşatmış olmakla birlikte İsrail'in yerleşim politikasını eleştirmeye devam etmiş ve özellikle Mayıs 2021'de şiddet olaylarının patlak vermesi sırasında, Filistin'in çıkarlarını savunmak adına müdahalede bulunmuştur.

Libya ile olan ilişkilerde Türkiye, Libya siyasi süreci çerçevesinde bir anlaşmadan yana olduğunu defaatle ifade etmiştir. Türkiye, geçici Başbakan Dibeybe ve Başkanlık Konseyi Başkanı Menfi liderliğindeki yeni Libya geçici yönetimi ile vakit kaybetmeksizin temas kurmuştur. Türkiye, AB'nin üçüncü devletlerin egemenlik haklarının ihlali olarak gördüğü, Deniz Hukuku Sözleşmesi ile uyumlu olmadığını ve üçüncü devletler bakımından herhangi bir hukuki sonuç doğurmadığını düşündüğü, 2019 tarihli Türkiye-Libya deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ve askerî anlaşmalarının geçerli olduğunu ileri sürmeye devam etmiştir. Nisan 2021'de, Türkiye-Libya Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin ilk toplantısı gerçekleştirilmiş, siyasi ve ekonomik boyutlara odaklanılmıştır. Taraflar, ağırlıklı olarak inşaat sektörüne yönelik olmak üzere, beş Mutabakat Zaptı imzalamıştır.

Libya'ya yönelik sürekli dış müdahale, BM öncülüğündeki Berlin sürecinin uygulanmasının önünde ciddi bir sınıma yaratmaya devam etmiştir. Türkiye, BM ambargo hükümlerinin, yabancı unsurların geri çekilmesine ilişkin maddelerin ve ateşkes anlaşmasında yer alan askerî eğitimin askıya alınması hususunun meşru hükümet için geçerli olmayacağını iddia etmiştir. Milli Savunma Bakanlığı, düzenli olarak, Libya Kuvvetlerinin devam eden eğitimine ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Libya'daki meşru varlığına ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Bölgede paralı askerlerin bulunması, durumu daha da karmaşık hâle getiren bir faktör olmuştur. Türkiye, IRINI Harekâtı'nın dengeli olmadığı ve orantısız bir biçimde Milli Mutabakat Hükümeti'ni hedef aldığı yönündeki meşru zeminden yoksun görüşünü korumaktadır. IRINI Harekâtı tarafından bir Türk gemisinin önlenmesi hadisesi sonrasında AB ve Türkiye, olası iletişim eksikliklerinin önüne geçmek amacıyla açık bir iletişim hattı tesis etmişlerdir.

AB, bir Türk denizcilik şirketini Libya'ya yönelik silah ambargosunun ihlallerine ilişkin çerçeve kapsamına almıştır.

Türkiye, **Suriye**'deki siyasi sürece bağlılığını sürdürmüş ve Cenevre Sürecini tamamlayıcı şekilde Astana Süreci çerçevesinde Rusya ve İran ile angajman tesis etmiştir. Türkiye, Anayasa Komitesinin çalışmalarını etkin biçimde desteklemiş, muhalefete destek ve yardım sağlamaya devam etmiştir. Suriye rejiminin İdlib'deki son geniş çaplı harekâtının üzerinden bir yıl sonra Mart 2020'de Rusya ve Türkiye arasında varılan ateşkes, düzenli aralıklarla meydana gelen ateşkes ihlallerinin ve askerî gerginliklerin devamlı olarak yaşanmasına rağmen, rapor döneminde de, geçerliliğini korumaya devam etmiştir. Türk askerî güçleri, bölgedeki askerî mevcudiyetini önemli ölçüde tahkim etmiştir. Türkiye, Suriye rejim güçleri tarafından kuşatılan bazı askerî gözlem noktalarını ilga etmeye başlamıştır. Ağustos 2020'den bu yana, İdlib'de M4 kara yolunda gerçekleştirilen Türk-Rus ortak devriyeleri, Rusya'nın, birliklerinin güvenliğine yönelik kaygıları nedeniyle artık yapılmamıştır. İdlib'de radikal unsurların mevcudiyeti, sahadaki durumun daha da karmaşıklaşmasına yol açmıştır.

Ekim 2019'da başlatılan Barış Pınarı Harekâtı'ndan bu yana Türkiye ve desteklediği muhalif güçler, Tel Abyad ve Ras al-Ayn arasında yer alan ve Suriye topraklarının 30 kilometre içerisine giren bölgenin kontrolünü ellerinde bulundurmaktadır. Bölgedeki durum kırılğan olmaya devam etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri, Suriye Demokratik Güçlerinin (SDG) sızma girişimlerine karşılık verdiğini iddia ederek, Suriye'nin kuzeydoğusunda “misilleme operasyonları” düzenlemiştir. Türkiye, Suriye'nin kuzeydoğusundaki Kürtler arası diyalogu inandırıcı bulmamaktadır.

Türkiye'de, Suriye'nin sınır komşusu konumunda bulunan illerin valileri, Türkiye'nin kontrolündeki Suriye'nin kuzeyinde idari kapasite oluşturulmasında merkezi bir rol oynamışlardır. Türkiye, kontrolünde bulunan bölgelerde iskân ve altyapı geliştirmiş ve bunları Türkiye'dekilerle bağlantılandırmıştır; aynı zamanda yerel halka, temel hizmetleri sağlamıştır. Bununla birlikte, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türkiye bağlantılı silahlı grupların kontrolünde bulunan Suriye'nin kuzeyinde, insan haklarının durumu endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Türk makamları, Suriye Geçici Hükûmeti'nin sahada istikrarı yeniden tesis etmek ve idari yapıları oluşturmak amacıyla yürüttüğü faaliyetleri desteklemiştir. Gösterilen çabalara rağmen, Türkiye'nin işgalci bir güç olarak insan hakları sorununu ele almaya devam etmesi gerekmektedir. Türkiye, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ile işbirliği yapmıştır.

Türkiye, **Irak** ile yakın ilişkilerini sürdürmüş ve muhtelif yüksek düzeyli toplantılar gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Irak'ın Kürdistan Bölgesi yetkilileriyle de iyi ilişkilerini sürdürmüştür. Türkiye, Irak topraklarında özellikle terör faaliyetlerine katılan PKK gruplarına ve yapılarına karşı terörle mücadele operasyonları düzenlemeye devam etmiştir. Benzer operasyonların Nisan ve Mayıs 2021'de yeniden yoğunluk kazanması Irak hükümeti tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Türkiye, Körfez İş Birliği Konseyi üyeleri arasındaki ihtilafı sona erdiren Al-Ula Bildirisi'ni memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye, askerî bir üs dâhil olmak üzere, finansal olarak da Türkiye'de güçlü mevcudiyeti bulunan **Katar** ile yoğun bir işbirliği içerisinde olmuştur. **Suudi Arabistan Krallığı** ile ilişkilerde Kaşıkçı cinayetine rağmen ilerleme sağlanmış, **Birleşik Arap Emirlikleri**'yle ilişkiler gergin kalmaya devam etmiştir.

Türkiye, **İran**'a ilişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın muhafazasını desteklemiş ve AB'nin bu konudaki girişimlerini onaylamıştır. Türkiye, İran ile yüksek düzeyli diyalogunu korumuştur. Suriye ve Kuzey Irak'taki çatışma alanları bağlamında İran ile bazı gerilimlerin yaşandığı fark edilebilmektedir.

Türkiye ve **Rusya**, savunma, ekonomi, enerji, turizm ve kültür işbirliği de dâhil olmak üzere bir dizi alanda ikili işbirliğini daha da geliştirmiştir. Karşıt taraflara siyasi ve askerî destek vermelerine rağmen, Suriye, Libya ve Yukarı Karabağ'daki bölgesel ihtilaflara yoğun bir şekilde müdâhil olmaya devam etmişler ve eşgüdümü sürdürmüşlerdir. Türk ve Rus liderler,

birbirleriyle düzenli olarak görüşmüşlerdir. Türkiye, bir AB uçağının güzergâh değiştirmeye zorlanmasına karşı NATO'nun Belarus'a vereceği tepkiyi hafifletmek amacıyla Rusya ile eşgüdümde bulunmuştur.

Ukrayna ile ilişkiler, Ukrayna Cumhurbaşkanı'nın Nisan 2021'de Türkiye'ye yaptığı ziyaretle, özellikle savunma, havacılık ve turizm alanlarında daha da gelişmiştir. Türkiye, Rusya'nın Kırım'ı yasa dışı ilhaki ve Donbas bölgesindeki “isyancılara” desteği konusunda Ukrayna'nın yanında yer almaya devam etmiştir.

Güney Kafkasya ülkeleri ile ilgili olarak Türkiye işbirliğini, TANAP ve Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı dâhil olmak üzere, enerji ve bağlantısallık üzerine yoğunlaştırmıştır. **Gürcistan** Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Mart 2021'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Türkiye, Gürcistan ve Rusya arasındaki ikili meselelerin, çok taraflı bir platformda daha iyi şekilde ele alınabileceği görüşündedir. Türkiye, askerî yardım, istihbarat ve silah sağlamak suretiyle **Azerbaycan**'ın Yukarı Karabağ'daki askerî çabalarının desteklenmesinde öncü bir rol üstlenmiştir ve yabancı savaşçılarla destek verdiği yönünde bilgi almıştır. Sonuç olarak, **Ermenistan** ile ilişkilerde iyileşme kaydedilmemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı tarafından Ağustos 2019'da açıklanan “Yeniden **Asya**” girişimi ile Türkiye'nin diplomatik ilişkilerinin çeşitlendirilmesi ve Asya kıtasıyla olan bağların güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ile turizm, bilim ve teknoloji, yükseköğretim, afetlere müdahale ve mayınların temizlenmesi alanlarında yapılan ortak projeler daha da geliştirilmiştir.

Türkiye ve **Çin**, Türkiye'nin Orta Koridor altyapı stratejisini Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile uyumlu hâle getirmek için birlikte çalışmışlardır. Çin'in Türkiye'ye yönelik mali yatırımları artmıştır. İki ülke arasında doğrudan demir yolu bağlantısı açılmıştır. Çin, Türkiye ile Suçluların İadesi Anlaşması'nı Aralık 2020'de onaylamıştır. Anlaşma, Türkiye tarafından onaylanmamıştır. Türkiye, **Endonezya** ile savunma sanayi alanındaki işbirliğini daha da geliştirmiştir. Türkiye ve **Japonya** ekonomik ortaklık anlaşması müzakerelerinde ilerleme kaydetmemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, Ocak 2021'de **Pakistan**'ı ziyaret ederek, Karaçi Başkonsoloslğunun yeni binasının açılışını gerçekleştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, Aralık 2020'de ekonomi ve savunma sanayi alanlarındaki işbirliğini artırmak amacıyla **Bangladeş** ve **Endonezya**'yı ziyaret etmiştir.

Türkiye, ticaret, bağlantısallık ve enerji alanlarına yoğunlaşmak suretiyle Türk dili konuşan ülkeler olan **Kazakistan**, **Özbekistan**, **Türkmenistan** ve **Kırgızistan** ile ilişkilerine olan yatırımını daha da güçlendirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, Mart 2021'de, Asya'nın Kalbi-İstanbul Süreci 9. Bakanlar Konferansı'na katılmak üzere **Tacikistan**'ı ziyaret etmiştir. Söz konusu platform Türkiye'nin, Taliban yönetimindeki ülkede kilit rol oynamak ve Kabil'deki mevcudiyetini devam ettirmek istediği **Afganistan**'a odaklanmaktadır.

5. EK I – AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Katılım müzakereleri çerçevesinde, bugüne kadar 16 fasıl müzakereye açılmış olup, bunlardan biri geçici olarak kapatılmıştır. Haziran 2019'da, Genel İşler Konseyi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden giderek daha fazla uzaklaştığı yönündeki Haziran 2018 tarihli Konsey tutumunu yinelemiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin katılım müzakereleri fiilen durma noktasına gelmiştir ve yeni fasılların açılması veya kapatılması öngörülmemektedir. AB Liderleri, hukukun üstünlüğü ve temel haklara ilişkin diyalogun, hâlâ AB-Türkiye ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası olduğunu teyit etmişlerdir.

Türkiye'nin **Doğu Akdeniz**'deki tahrik edici eylemlerine yanıt olarak kabul edilen Temmuz 2019 tarihli AB Zirvesi sonuçları hâlâ geçerlidir. AB Zirvesi; Türkiye ile yürütülen Kapsamlı Hava Taşımacılığı Anlaşması müzakerelerini durdurmaya, AB-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin yanı sıra diğer AB-Türkiye Yüksek Düzeyli Diyalog toplantılarını bir süreliğine askıya almaya, Komisyonun 2020 yılı için Türkiye'ye yönelik katılım öncesi yardımın azaltılması önerisini desteklemeye ve Avrupa Yatırım Bankasına, başta devlet destekli olmak üzere, Türkiye'ye borç verme faaliyetlerini gözden geçirme çağrısında bulunmaya karar vermiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki yetkisiz sondaj faaliyetlerine yanıt olarak AB, mevcut kısıtlayıcı önlemler çerçevesinin süresini uzatmıştır. Söz konusu yaptırımlar çerçevesi kapsamında iki Türk, hâlâ yaptırım listesinde yer almaya devam etmektedir. AB ayrıca, bir Türk denizcilik şirketini, Libya silah ambargosunun ihlali çerçevesindeki yaptırım listesine almıştır.

AB Zirvesi, AB, Doğu Akdeniz'de istikrarlı ve güvenli bir ortam sağlanmasının ve Türkiye ile işbirliğine dayalı ve karşılıklı çıkarları gözetilen bir ilişki geliştirilmesinin AB'nin stratejik menfaatine olduğunu pek çok kez ifade etmiştir. Haziran 2021 tarihli AB Zirvesi, Doğu Akdeniz'deki gerilimin azaltılmasını memnuniyetle karşılamış, bunun sürdürülmesi gerekliliğini belirtmiş ve Mart ayındaki ve önceki AB Zirvesi sonuçlarında öne sürülen koşullara tabi olmak kaydıyla, AB'nin bazı ortak ilgi alanlarında Türkiye ile kademeli, orantılı ve geri çevrilebilir şekilde işbirliği tesis etmeye hazır olduğunu yinelemiştir. Ekim 2020 tarihli AB Zirvesi ayrıca, uluslararası hukuk ihlâl edilerek yeniden tek taraflı eylemlerde veya tahriklerde bulunulması hâlinde, AB'nin, çıkarlarını ve Üye Devletlerin çıkarlarını savunmak amacıyla, ABA'nın 29. maddesi ile ABİA'nın 215. maddesi kapsamındaki de dâhil olmak üzere, tasarrufunda bulunan tüm araçları ve seçenekleri kullanacağını altını çizmiştir.

Türkiye'deki reformlar ve gelişmeler; rapor döneminde, toplanmaya devam eden alt komiteler ile **Ortaklık Anlaşması** kapsamında kurulan organlar tarafından izlenmeye devam etmiştir. Komisyon, AB-Türkiye ilişkilerini, AB Dış İlişkiler Servisi ile birlikte, **kapsamlı bir işbirliği temelinde** kilit öneme sahip tüm ortak ilgi alanlarında sürdürmüştür. Aralık 2020'de, AB Zirvesi Başkanı ile Türkiye Cumhurbaşkanı'nın gerçekleştirmiş olduğu telefon görüşmesinin ardından Cumhurbaşkanları ve Bakanlar düzeyinde temaslarda bulunulmuştur. Nisan 2021'de, AB Zirvesi ve Avrupa Komisyonu Başkanları, Ankara'da Türkiye Cumhurbaşkanı ile görüşmüştür. Yüksek Temsilci/Komisyon Başkan Yardımcısı, Türk mevkidaşı ile çeşitli vesilelerle bir araya gelmiştir. Siyasi diyalog, kıdemli memurlar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Türkiye, AB'nin en büyük altıncı ticaret ortağı iken, AB Türkiye'nin en büyük **ticaret ortağıdır**. Türkiye'nin ticaretini yaptığı beş üründen ikisi AB'den gelmekte ya da AB'ye gitmektedir ve Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımların önemli bir bölümü AB kaynaklıdır. Türkiye, Ekonomik Reform Programı çalışmaları kapsamında, AB'nin Ekonomik ve Parasal Birliği'nin bir parçası olan çok taraflı gözetim ve ekonomi politikasının koordinasyonuna katılım için hazırlanmak amacıyla, Avrupa Komisyonu ve Üye Devletlerle, Temmuz 2021'de gerçekleştirilen çok taraflı ekonomik diyaloga katılım sağlamıştır. AB ve Türkiye, G-20 çerçevesinde de birlikte çalışmaya devam etmektedir.

Gümrük Birliği'ne ilişkin olarak Komisyon, Aralık 2016'da, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi için Türkiye ile müzakerelerin başlatılması yönünde bir Tavsiye Kararı kabul etmiştir. Söz konusu Tavsiye Kararı, Üye Devletlerin tutumlarına halel getirmeksizin, değerlendirilme aşamasında olduğu Konseye iletilmiştir. Mart 2021'de AB Liderleri, Gümrük Birliği'nin tüm Üye Devletlere etkin şekilde uygulanmasını temin edecek şekilde, Gümrük Birliği'nin işleyişindeki mevcut zorlukları ele almak üzere Komisyonu Türkiye ile görüşmeleri yoğunlaştırmaya, eş zamanlı olarak Konseyi de Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik yetki üzerinde çalışmaya davet etmiştir. Böyle bir yetki, Konsey tarafından AB Zirvesince sunulacak ilave rehber tabi olarak kabul edilebilir. Komisyon, Temmuz 2021'de gerçekleştirilen Gümrük Birliği Ortak Komitesi çerçevesindeki konular da dâhil olmak üzere, Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişini engelleyen hususları ele almak üzere Türkiye ile temaslarını yoğunlaştırmıştır.

Vize, göç ve iltica alanında, Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı'nın uygulanması, Avrupa'ya açılan Doğu Akdeniz Rotası'nda düzensiz ve tehlikeli geçişlerin azaltılmasında ve denizde hayatların kurtarılmasında somut sonuçlar vermeye devam etmiştir. Türkiye, 3,7 milyonu Suriyeli olmak üzere yaklaşık 4 milyon mülteciye önemli bir destek sağlama yönündeki kayda değer çabalarını sürdürmüştür. AB-Türkiye Vize Serbestisi Diyalogu kapsamında, vize serbestisinin kalan kriterleri yerine getirilmemiştir. AB ve Türkiye, ağır suçlar ve terörizmle mücadele konusunda Europol ile yetkili Türk makamları arasında kişisel verilerin değişimine dair uluslararası bir anlaşmanın yapılmasına yönelik olarak Kasım 2018'de başlatılan müzakerelere devam etmiştir.

Türkiye ve AB, Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânı çerçevesindeki verimli işbirliğini sürdürmüştür. AB Mali İmkânı'nın bütçesi, toplam 6 milyar avrodur. AB Mali İmkânı'nın operasyonel bütçesinin tamamı 2020 sonuna kadar sözleşmeye bağlanmış, Ağustos 2021'de 4.2 milyar avrosu serbest bırakılmıştır; kalan miktar AB Mali İmkânı projelerinin uygulanması esnasında serbest bırakılacaktır. Söz konusu Mali İmkân tarafından sağlanan fonlar; insani yardım, eğitim, göç yönetimi, sağlık, belediye altyapısı ve sosyo-ekonomik destek konularına odaklanan projeleri desteklemeye devam etmiştir. 2020 ve 2021'de, mülteciler için insani destek ve iki önemli nakit desteği programının devamı için AB bütçesinden 585 milyon avro tahsis edilmiştir. Mart 2021'de, AB Zirvesi üyeleri, Avrupa Birliği'nin, mültecilere ve onlara ev sahipliği yapan halka yardımının devam etmesini kabul etmiştir. Haziran 2021'de Komisyon, Türkiye'deki Suriyeli mülteciler ve onlara ev sahipliği yapan halka ilave yardım olarak 3 milyar avro tahsis edilmesini önermiştir.

İkili mali yardıma ilişkin olarak, Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) kapsamındaki projeler, AB Bütçe Otoritesinin rehberliğinde uygulanmaya devam etmiştir. IPA III kapsamındaki mali yardım; genişleme stratejisinin temel unsurlarıyla bağlantılı önceliklere ve ayrıca, Kovid-19 küresel salgınının yarattığı etkinin ardından daha dirençli ve sürdürülebilir ekonomiler ve toplumlar inşa edilmesine odaklanacaktır.

Türkiye, Erasmus+, Ufuk 2020, Gümrük 2020, Fiscalis 2020, COSME (İşletmelerin ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Rekabet Edebilirliği) ve EASI (İstihdam ve Sosyal Yenilik) **AB programlarına** katılım sağlamaktadır. Ayrıca, 2019'dan bu yana Avrupa Dayanışma Mekanizması programına katılmaktadır. Türkiye, Avrupa Çevre Ajansına, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezine ve AB Sivil Koruma Mekanizmasına katılım sağlamaktadır.

İSTATİSTİKİ VERİLER (09.09.2021 itibarıyla)**Türkiye****Temel veriler**

	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Nüfus (bin)		70.586 s	77.696 s	78.741 s	79.815 s	80.811 s	82.004 s
Ülkenin toplam yüzölçümü (km2)	1)	780.053 w	780.077 w	780.077 w	780.077 w	780.085 w	780.085 w

Ulusal hesaplar

	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) (milyon ulusal para birimi)		1.002.757	2.350.941	2.626.560	3.133.704	3.758.316	4.320.191
Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) (milyon avro)		525.995	777.042	785.619	760.497	658.464	679.510
GSYH (kişi başına avro)		7.400	9.930	9.910	9.470	8.090	8.230
GSYH (kişi başına Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) göre)		12.680	19.440	19.080	19.720	19.530	18.940
GSYH (kişi başına Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) göre), AB ortalamasına göre (AB-27 = 100)		49,3	67,6	65,8	66,1	63,3	59,3
GSYH gerçek büyüme hızı (GSYH hacmi büyüme hızı, ulusal para, geçen yıla göre % değişim)		0,8	6,1	3,3	7,5	3,0	0,9
İstihdam artışı (ulusal hesaplar, geçen yıla göre % değişim)		:	:	:	:	:	:
İş gücü verimliliği artışı: çalışan kişi başına GSYH'de büyüme (hacme göre) (geçen yıla göre % değişim)		:	:	:	:	:	:
Birim emek maliyetinde gerçek artış (ulusal hesaplar, geçen yıla göre % değişim)		:	:	:	:	:	:
** Nominal birim emek maliyeti büyüme endeksindeki 3 yıllık değişim (T/T-3) (2010 = 100)		:	:	:	:	:	:
Emek verimliliği: çalışan kişi başına (SGP'ye göre çalışan kişi başına GSYH, AB-27=100)		:	:	:	:	:	:
Temel sektörler itibarıyla gayrisafi katma değer							
Tarım, ormancılık ve balıkçılık (%)		8,3	7,8	7,0	6,8	6,4	7,1
Sanayi (%)		21,7	22,4	22,2	23,3	24,9	24,2
İnşaat (%)		7,6	9,2	9,6	9,6	7,9	6,0
Hizmetler (%)		62,3 s	60,7 s	61,2 s	60,3 s	60,7 s	62,8 s
Nihai tüketim harcamaları, GSYH içindeki payı itibarıyla (%)		74,7	73,8	74,1	73,0	70,9	72,4
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu, GSYH içindeki payı itibarıyla (%)		26,7	29,6	29,1	29,9	29,7	25,9
Envanterdeki değişme, GSYH içindeki payı itibarıyla (%)		2,1	- 1,4	- 1,1	0,8	- 0,4	- 1,1
Mal ve hizmet ihracatı, GSYH'ye oranla (%),		23,6	24,5	23,1	26,0	31,2	32,7
Mal ve hizmet ithalatı, GSYH'ye oranla (%),		27,0	26,6	25,2	29,7	31,3	29,9
GSYH'nin payı olarak, Genel Hükümet'in Gayrisafi Sabit Sermaye Birikimi (%)		:	:	:	:	:	:

İş

	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Sanayi üretim endeksi, hacim (2015=100)		68,8	100,0	103,4	112,7	114,2	113,6
Aktif şirket sayısı (sayı)		:	2.941.233 w	2.981.381 w	3.100.412 w	3.160.371 w	3.228.421 w
Doğum oranı: t'de aktif olarak faaliyet gösteren şirket sayısının (t) referans döneminde kurulan şirket sayısına oranı (%)		:	12,9	13,0	14,1	13,3	12,9 w
Ölüm oranı: t'de aktif olarak faaliyet gösteren şirket sayısının (t) referans döneminde kapatılan şirket sayısına oranı (%)		:	11,4	11,2	12,1	:	:

KOBİ'lerde çalışan kişilerin, çalışanlar içindeki payı (finansal olmayan iş dünyası) (%)	:	75,1 sw	74,6 sw	74,2 sw	:	:
KOBİ'ler itibarıyla katma değer (finansal olmayan iş dünyası) (milyon avro)	:	124.863 sw	130.934 sw	127.683 sw	106.199 sw	110.591 sw
Toplam katma değer (finansal olmayan iş dünyası) (milyon avro)	:	228.309 w	241.711 w	236.088 w	202.005 w	208.171 w

Enflasyon oranı ve ev fiyatları	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) (geçen yıla göre % değişim)		10,4 d	7,7 d	7,7 d	11,1 d	16,3 d	15,2 d
** Deflate konut fiyat endeksinde yıllık fark (2015=100)		:	:	:	:	:	:

Ödemeler dengesi	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Ödemeler dengesi: Cari hesap toplamı (milyon avro)	2)	- 26.805.1 w	- 28.986.2	- 24.218.4	- 35.995.3	- 17.588.5	6.087.2
Ödemeler dengesi cari hesap: Ticaret dengesi (milyon avro)	2)	- 35.978.4 w	- 43.375.6	- 36.013.9	- 51.370.2	- 33.861.9	- 15.000.2
Ödemeler dengesi cari hesap: Net hizmetler (milyon avro)	2)	12.855.6 w	21.856.4	18.511.9	22.968.3	25.774.4	31.826.1
Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı: birincil gelir dengesi (milyon avro)	2)	- 5.168.6 w	- 8.768.7	- 8.289.2	- 9.811.8	- 10.153.0	- 11.484.5
Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı: ikincil gelir dengesi (milyon avro)	2)	1.486.3 w	1.301.7	1.572.8	2.218.4	651.9	745.8
Birincil ve ikincil gelir net dengesi: hükümet transferleri (milyon avro)		:	465.6	1.009.3	1.644.7	223.5	547.5
**Cari dengenin GSYH'ye oranı (son 3 yıllık ortalama) (%)		:	- 5,0	- 3,8	- 3,8	- 3,5	- 2,2
** Mal ve hizmet ihracatının dünyadaki payı (Beş yıllık değişim) (%)		:	11,8	16,6	6,9	5,8	7,6
Net doğrudan yabancı yatırım (DYY) (milyon avro)	2) 3)	11.763.7 w	12.768.8 w	9.748.8 w	7.433.8 w	7.937.3 w	5.473.9 w
Yurtdışına doğrudan yabancı yatırım (milyon avro)	2) 3)	- 1.733.1 w	4.337.0	2.517.4	2.321.7	3.054.2	2.618.7
Rapor düzenlenen ülkenin AB-27'deki DYY'si (milyon avro)	2) 3)	:	- 1.837.2 w	- 972.9 w	713.8	1.718.2	- 1.240.3 w
Rapor düzenlenen ülkedeki doğrudan yabancı yatırım (DYY) (milyon avro)	2) 3)	13.496.7 w	17.103.2 w	12.417.6 w	9.754.8 w	10.991.5 w	8.095.6 w
AB-27'in rapor düzenlenen ülkedeki DYY'si (milyon avro)	2) 3)	:	8.078.3 w	3.872.4 w	2.555.0	3.143.6	663.1
**Net uluslararası yatırım pozisyonu (GSYH'ye oranı %)		- 25,8 w	- 44,2 w	- 42,3 w	- 53,7 w	- 46,3 w	- 45,4 w
Bir önceki yılın aynı dönemine göre göçmen işçilerden gelen brüt döviz gelirlerindeki (ulusal para birimi cinsinden) değişim oranı (%)	4)	17.7 sw	6.2 sw	- 10.8 sw	- 13.3 sw	:	:

Kamu maliyesi	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Genel devlet açığı/fazlası, GSYH'ye oranla (%)		:	0,5 w	- 1,3 w	- 2,8 w	- 2,9 w	- 4,5 w
Genel devlet borç stoğu, GSYH'ye oranla (%)		:	27.4 w	28.0 w	28.0 w	30.2 w	32.6 w
Toplam devlet gelirleri, GSYH'ye oranı (%)		:	32,2 w	32,5 w	31,2 w	31,8 w	31,0 w
Toplam devlet giderleri, GSYH'ye oranla (%)		:	31,7 w	33,8 w	34,0 w	34,7 w	35,4 w

Mali göstergeler	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Tüm ekonomideki brüt dış borç, GSYH'ye oranla (%)	5)	36,6 sw	46,7 sw	47,4 sw	53,4 sw	:	:
Tüm ekonomideki brüt dış borç, toplam ihracata oranla (%)		157,7 w	189,7 w	205,0 w	203,7 w	186,4 w	176,7 w
Para arzı: M1 (banknot, madeni para, gecelik mevduat, milyon avro)		39.927.2 w	98.076.2 w	103.610.0 w	99.085.3 w	84.551.1 w	108.082.9 w
Para arzı: M2 (M1 artı iki yıla kadar vadeli mevduat, milyon avro)		203.839.8 w	374.337.2 w	380.863.3 w	357.979.4 w	321.665.1 w	367.703.2 w
Para arzı: M3 (M2 artı pazarlanabilir araçlar, milyon avro)		214.472.6 w	387.803.0 w	393.176.4 w	370.812.2 w	330.904.3 w	384.031.8 w
Parasal mali kuruluşların ülke mukimlerine verdikleri toplam kredi (konsolide) (milyon avro)	6)	131.876.4 w	396.277.9	410.574.0	377.902.8	349.175.5	406.046.7
** Finans sektörü yükümlülüklerindeki yıllık değişim (%)		:	14,4	17,0	20,8	17,6	18,9
** Özel kredi akışı, konsolide, GSYH'ye oranı (%)	7)	:	10,9 w	7,1 w	9,1 w	2,3 w	3,3 w

** Özel borç, konsolide, GSYH'ye oranı (%)		:	79	84	84	82	80
Faiz oranları: günlük oran, yıllık (%)		16,09	10,70	9,32	11,58	17,76	20,52
Borçlanma faiz oranı (bir yıl vadeli), yıllık (%)		23,21 w	16,85 w	15,79 w	18,12 w	28,89 w	15,82 w
Mevduat faiz oranı (bir yıl vadeli), yıllık (%)	8)	19,12 w	10,72 w	10,33 w	13,53 w	22,31 w	14,56 w
Avro döviz kuru: dönem ort. (1 avro=...resmi para birimi)		1.906	3.026	3.343	4.121	5.708	6.358
Ticaret ağırlıklı efektif döviz kuru endeksi, 42 ülke (2010 = 100)		106	65	60	50	36	32
** Ticaret ağırlıklı efektif döviz kuru endeksinde 3 yıllık değişim (T/T-3), 42 ülke (2010 = 100)		-8,8 sw	-23,3 sw	-29,1 sw	-44,2 sw	-46,3 sw	-47,0 sw
Rezerv varlıkların değeri (altın dâhil)(milyon avro)	2)	50.485.5 w	99.624.2 w	95.863.2 w	95.361.6 w	78.770.5 w	94.413.6 w

Dış ticaret (mallar)

	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
İthalat miktarı: tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		136.441	186.536	179.468	207.000	188.337	181.038
İhracat miktarı: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		89.557	129.555	128.792	139.229	142.290	153.201
Ticaret dengesi: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		- 46.884	- 56.981	- 50.676	- 67.771	- 46.047	- 27.836
Dış ticaret haddi (ihracat fiyat endeksi/ithalat fiyat endeksi*100) (sayı)	9)	100.5 sw	107.1 sw	111.2 sw	105.0 sw	102.3 sw	102.7 sw
AB-27'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı (%)		42,0 s	37,2 s	39,7 s	40,9 s	43,3 s	42,2 s
AB-27'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı (%)		34,4 s	35,3 s	36,3 s	33,6 s	32,9 s	31,6 s

Nüfus

	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Doğal büyüme oranı: Doğal değişim (doğumlardan ölümler çıkarılarak) (1000 kişi başına)		12,7	11,8	11,2	10,8	10,1	9,1
Bebek ölüm oranı: 1000 canlı doğum başına 1 yaşından küçük çocuk ölümleri		15,7	10,7	10,0	9,2	9,3	9,1
Doğumda yaşam beklentisi: erkek (yaş)		:	75,4	75,4	75,7	76,2	76,4
Doğumda yaşam beklentisi: kadın (yaş)		:	81,0	81,0	81,3	81,6	81,8

İş gücü piyasası

	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Ekonomik faaliyet oranı (20-64): 20-64 yaş arası ekonomik olarak aktif nüfusun oranı (%)		53,4	59,9	60,9	61,9	62,3	62,2
*İstihdam oranı (20-64): 20-64 yaş arası istihdam edilen nüfusun oranı (%)		48,4	53,9	54,4	55,3	55,6	53,8
20-64 yaş arası istihdam edilen erkek nüfus (%)		72,7	75,3	75,5	76,1	76,0	73,2
20-64 yaş arası istihdam edilen kadın nüfus (%)		24,9	32,5	33,2	34,5	35,2	34,4
Yaşlı çalışan istihdam oranı (55-64): 55-64 yaş arası istihdam edilen nüfus (%)		27,5	31,8	33,4	34,4	35,3	33,6
Temel sektörler itibarıyla istihdam							
Tarım, ormancılık ve balıkçılık (%)		:	20,4 s	19,5 s	19,4 s	18,4 s	18,1 s
Sanayi (%)		:	20,1 s	19,5 s	19,1 s	19,7 s	19,8 s
İnşaat (%)		:	7,2 s	7,3 s	7,4 s	6,9 s	5,5 s
Hizmetler (%)		:	52,4 s	53,7 s	54,1 s	54,9 s	56,6 s
20-64 yaş aralığındaki kişilerin (%) kamu istihdamının toplam istihdama oranı		14,0 w	13,5 w	13,8 w	13,3 w	15,4 w	16,8 w
20-64 yaş aralığındaki kişilerin (%) özel sektör istihdamının toplam istihdama oranı		86,0 w	86,5 w	86,2 w	86,7 w	84,6 w	83,2 w
İşsizlik oranı: işsiz olan iş gücü oranı (%)		9,8	10,3	10,9	10,9	10,9	13,7
Erkeklerde işsizlik oranı (%)		9,7	9,2	9,6	9,4	9,6	12,4
Kadınlarda işsizlik oranı (%)		10,0	12,6	13,7	13,9	13,8	16,5
Genç işsizlik oranı: 15-24 yaş aralığındaki kişilerin toplam işsizlik içindeki payı (%)		18,5	18,5	19,5	20,5	20,2	25,2
Uzun dönemli işsizlik oranı: 12 ay veya daha uzun süre işsiz olan iş gücünün oranı (%)		2,6 w	2,2	2,2	2,4	2,4	3,2

Azami ortaokul mezunlarının (25-64 yaş aralığındaki) işsizlik oranı (ISCED 0-2) (%)		8,3	8,9	9,1	8,9	9,1	12,3
(25-64 yaş aralığındaki) işsizlik oranı (ISCED 5 & 6) (%) lise eğitimi (ISCED levels 5-8) (%)		6,5	8,3	9,3	9,4	9,8	10,6

Sosyal uyum	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Ortalama aylık nominal maaş ve ücretler (ulusal para birimi)	10)	956 w	1.828 w	2.031 w	2.287 w	2.509 w	2.857 w
Reel maaş ve ücret endeksi: Endeksin TÜFE'ye oranı (2016=100)		:	:	:	:	:	:
GİNİ katsayısı		43	42	43	43	43	42
Yoksulluk açığı		30,0	27,8	26,6	26,4	25,8	27,4
*Okulu terk edenler: 18-24 yaş arası ortaokulu tamamlamamış ve daha fazla eğitim ya da öğrenim görmeyen nüfus oranı (%)		45,5	36,4	34,3	32,5	31,0	28,7

Yaşam standardı	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
1000 kişiye düşen özel araç sayısı		95,0	134,0	142,0	149,0	151,0	150,0
1000 kişiye düşen mobil telefon servislerine abonelik sayısı		920.0 bw	935.2 w	940.4 w	964.0 w	977.0 w	972.0 w
Mobil geniş bant penetrasyonu (100 kişi başına)		0,0 w	49,7 w	64,8 w	70,5 w	74,5 w	75,0 w
Sabit geniş bant penetrasyonu(100 kişi başına)		8 w	12 w	13 w	15 w	16 w	17 w

Altyapı	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Demir yolu ağı yoğunluğu (çalışır durumdaki hatlar, 1000km ² başına)	11)	11,2 sw	13,0 ds	13,0 ds	13,1 ds	13,2 ds	13,3 s
Otoyol uzunluğu (km)		1.922	2.282	2.542	2.657	2.842	3.060

Yenilik ve araştırma	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Eğitime yapılan kamu harcamaları, GSYH'ye oranı (%)		:	:	4,7	4,4	4,3	:
*Araştırma ve geliştirmeye yönelik yurt içi harcama, % GSYH olarak		0,69	0,88	0,94	0,95	1,03	1,06
Ar-Ge için tahsis edilen merkezi yönetim ödenekleri veya harcamaları (GBAORD), GSYH'ye oranla (%)		0,27	0,34	0,35	0,34	0,35	0,35
Evde internet erişimi olan hane halkı oranı (%)		25,0	70,0	76,0	81,0	84,0	88,0

Çevre	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
*Sera gazı emisyonları endeksi, CO ₂ eş değeri (ton, 1990=100)		176,7 w	215,4 w	226,9 w	238,8 w	237,5 w	:
Ekonominin enerji yoğunluğu (2015 sabit fiyatlarıyla 1000 avro GSYH başına petrol eş değeri, kg)		187,2	171,4	175,0	175,3	167,7	168,4
Yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektriğin toplam elektrik tüketimindeki payı (%)		17,4 w	31,5 w	32,3 w	29,4 w	32,2 w	43,6 w
Kara yolu yük taşımacılığının ülke içi yük taşımacılığı içindeki payı (% ton-km olarak)		94,4 w	95,9 w	95,6 w	95,4 w	94,8 w	:

Enerji	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Tüm enerji ürünlerinin birincil üretimi (bin TOE)		28.661	31.459	35.705	36.466	39.909	45.134
Ham petrolün birincil üretimi (bin TOE)		2.134	2.657	2.721	2.695	3.010	3.102
Katı yakıtların birincil üretimi (bin TOE)		16.373	12.798	15.498	15.682	16.547	17.429
Doğal gazın birincil üretimi (bin TOE)		838	314	302	292	351	390
Tüm enerji ürünlerinde net ithalat (bin TOE)		72.480 s	103.741 s	106.071 s	116.755 s	109.980 s	105.649 s

Gayrisafi iç enerji tüketimi (bin TOE)		99.480	132.361	139.634	150.445	148.120	150.123
Brüt elektrik üretimi (GWh)		198.354	261.288	273.694	296.429	303.852	302.796

Tarım	Not	2008	2015	2016	2017	2018	2019
Tarımsal mal ve hizmetlerin üretim hacmi endeksi (üretici fiyatları) (2010 = 100)		:	:	:	:	:	:
Kullanımdaki toplam tarım arazisi (bin hektar)		39.095.0	38.551.0	38.328.0	38.120.0	38.239.0	37.712.0
Hayvancılık: Büyükbaş (bin baş, dönem sonu)	12)	10.859.9 w	14.127.8	14.222.2 p	16.105.0 p	17.220.9 p	17.872.3 w
Hayvancılık: Domuz (bin baş, dönem sonu)		1.7 w	1.6 w	1.3 w	1.4 w	1.6 w	1.4 w
Hayvancılık: Koyun ve keçi (bin baş, dönem sonu)		29.568.2 sw	41.924.1 s	41.329.2 ps	44.312.3 s	46.117.4 sw	48.481.5 sw
Çiftliklerde mevcut çiğ süt miktarı (bin ton)		12.243.0 w	18.654.7 w	18.489.2 w	20.699.9 w	22.120.7 w	22.960.4 w
Bitkisel üretim: Hububat (pirinç dâhil) (bin ton, hasat edilen ürün)		29.287.0	38.637.0	35.724.9	36.598.8	34.705.8	35.202.1
Hasat edilen bitkisel üretim: Şeker pancarı (bin ton)		15.488.0	16.023.0	19.465.0	21.149.0	18.900.0	18.055.0
Bitkisel üretim: Sebze (bin ton, hasat edilen ürün)		27.259.0	29.552.0	30.267.0	30.826.0	29.987.0	31.041.0

Kaynak: Eurostat ve Türkiye'deki istatistik otoriteleri

: = mevcut değil

b = seride bozulma

d = farklı tanım

p = geçici

s = Eurostat tahmini

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından ve Kurumun sorumluluğu altında sağlanan ve "olduğu gibi" ve kaliteleri ve AB istatistik metodolojisine bağlılıkları ile ilgili herhangi bir güvence olmaksızın yayımlanan veriler

* = Avrupa 2020 göstergesi

** = Makroekonomik Dengesizlik Prosedürü (MIP) göstergesi

Dipnotlar:

- 1) Alan değerleri, corine sınıflandırmalarına göre hesaplanır ve LUCAS'a uyarlanır.
- 2) Avroya çevirmek için kullanılan yıllık döviz kuru ortalaması.
- 3) BPM5 esas alınmıştır.
- 4) Türk lirasına çevirmek için kullanılan yıl sonu döviz kuru.
- 5) Avroya çevirmek için kullanılan yıl sonu döviz kuru.
- 6) Döviz kuru, Merkez Bankasının yıl sonundaki alış kurudur. Veriler, Mikro Finans Kuruluşları tarafından konut sakinlerine verilen kredileri kapsamaktadır. Katılım Bankaları ile Yatırım ve Kalkınma Bankaları dâhildir.
- 7) Veriler, borçlanma senetlerine ve kredilere ilişkindir.
- 8) Aylık verilerin ortalaması. Gecelik mevduat
- 9) İndeksler Fisher endeksi formülü kullanılarak hesaplanmıştır.
- 10) Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
- 11) Sadece ana hatlar.
Alan değerleri, corine sınıflandırmalarına göre hesaplanır ve LUCAS'a uyarlanır.
- 12) Mandaların sayısı dâhil değildir.

